

**SZENT ISTVÁN EGYETEM
GÖDÖLLŐ**

DOKTORI (Ph.D.) ÉRTEKEZÉS

Az önerős fejlesztés lehetőségei a mezőgazdaságban

Készítette:

Belovecz Mária

Témavezető:

Dr. Borszéki Éva

professzor emeritus,
a közgazdaságtudományok kandidátusa

**Gödöllő
2016**

A doktori iskola megnevezése: Gazdálkodás-és Szervezéstudományok Doktori Iskola

A doktori iskola tudományága: Gazdálkodás-és Szervezéstudományok

**A doktori iskola vezetője: Dr. Lehota József
egyetemi tanár
MTA doktora
SZIE GTK
Üzleti Tudományok Intézete**

**Témavezető: Dr. Borszéki Éva
professzor emeritus
a közgazdaságtudományok kandidátusa
SZIE GTK
Üzleti Tudományok Intézete**

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1	BEVEZETÉS	4
1.1	A téma aktualitása és háttere	4
1.2	A kutatás céljai	5
2	SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	6
2.1	A magyar mezőgazdaság jellemzői.....	6
2.2	Közös Agrárpolitika, és annak alkalmazása Magyarországon.....	18
2.3	Jövedelmezőség és hatékonyság a mezőgazdaságban	30
2.4	A finanszírozás lehetséges módjai a mezőgazdaságban	37
2.5	Beruházási, fejlesztési lehetőségek a mezőgazdaságban	44
3	ANYAG ÉS MÓDSZER	50
4	A KUTATÁS EREDMÉNYEI	55
4.1	Az eszközjövedelmezőség, a támogatottság, a beruházás és az osztalékfizetési politika elemzésének eredményei.....	55
4.1.1	<i>A társas mezőgazdasági vállalkozások eszközjövedelmezőségének, beruházásának és osztalékfizetési politikájának elemzése</i>	58
4.1.2	<i>Az egyéni mezőgazdasági vállalkozások eszközjövedelmezőségének, beruházásának és osztalékfizetési politikájának elemzése</i>	61
4.2	Az eszközjövedelmezőség, a beruházás és az osztalékfizetési politika elemzésének eredményei a különböző gazdaságméreteknél.....	65
4.2.1	<i>Különböző méretű társas gazdaságok eszközjövedelmezőségének, beruházásának és osztalékfizetési politikájának elemzése</i>	74
4.2.2	<i>Különböző méretű egyéni gazdaságok eszközjövedelmezőségének, beruházásának és osztalékfizetési politikájának elemzése</i>	85
4.3	Különböző tevékenységi körű gazdaságok eszközjövedelmezőségének, beruházásának és osztalékfizetési politikájának elemzése.....	94
4.3.1	<i>Jövedelmezőség a különböző tevékenységi körű gazdaságokban.....</i>	95
4.3.2	<i>A támogatások szerepe a különböző tevékenységi körű gazdaságok adózás előtti eredményében</i>	101
4.3.3	<i>Beruházások alakulása a különböző tevékenységi körű gazdaságoknál</i>	105
4.3.4	<i>Osztalékfizetési politika a különböző tevékenységi körű gazdaságokban</i>	111
4.4	Új és újszerű eredmények	117
5	KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK	122
6	ÖSSZEFOGLALÁS	127
7	SUMMARY	130
	MELLÉKLETEK.....	133

1 BEVEZETÉS

1.1 A téma aktualitása és háttere

A mezőgazdasági termelés folytatásához Magyarország természeti adottságai kedvezők. Az idők folyamán a magyar mezőgazdaság több szervezeti átalakuláson ment át, az üzemméreteket, a termelési szerkezetet az adott kor aktuális céljainak megfelelően alakították. Ezeket utólag lehet értékelni, a jövő számára tanulságot levonni a konzekvenciáikat. A mezőgazdasági ágazat célja általában kettős, egyrészt a vidéken élőknek megélhetés, jövedelem biztosítása, másrészt hatékony termelés megvalósítása. A két cél sok esetben csak egymás rovására valósítható meg. A hatékonyság gazdaságméret kérdése is, mivel a megfelelő eszközkihasználtsághoz és a fejlettebb, költséghatékonyabb technológiák alkalmazásához kellő forrásteremtés és megtérülés szükséges, amely kis méreteknél általában nem lehetséges. Egy kellően gépesített gazdaság viszont kevesebb, de képzetesebb munkaerőt igényel.

A mezőgazdaságban – annak sajátosságai miatt – az állami szerepvállalás jellemző. Ennek két legfőbb oka a foglalkoztatásban betöltött szerepe, másrészt az, hogy az élelmiszeripar alapanyagellátó ágazata. Ma a termékeknek egyre nagyobb minőségi előírásoknak és piaci igényeknek kell felelni. A minőségi termékeket pedig minél olcsóbban kell előállítani, mivel a verseny fokozódik, és nem csak a világpiacon, hanem a hazai piacon is hazai és külföldi versenytársakkal szemben kell helyt állni.

Az Európai Unió csatlakozás előtt, a magyar mezőgazdaságban jelentős eszközállomány növelő és bővítő beruházások valósultak meg, a felkészülési időszakban nyújtott beruházási támogatások hatására. Ezeknek a célja a magyar mezőgazdasági üzemek korszerűsítése, hatékonyságnövelése volt, annak érdekében, hogy a csatlakozást követően az egységes piacon életképesek legyenek. A csatlakozást követően a beruházási támogatások mértéke jelentősen csökkent, melynek következtében visszaestek a beruházások, és már főként csak pótló beruházásokat eszközöltek a gazdaságok. Jelentősebb beruházások csak 2009-ben történtek, amikor a gazdasági hatásának kezelésére megnőtt a beruházási támogatások mértéke.

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás lényegesen megváltoztatta Magyarország gazdaságát, ezen belül a mezőgazdaságra is jelentős hatással volt. Egy új piaci környezetben, új jogi keretek között kell a mezőgazdasági gazdálkodóknak termelniük és értékesíteniük a termékeiket. Magyarország az EU-csatlakozással részese lett a Közös Agrárpolitikának, és ezáltal az agrártámogatások kedvezményezettjévé vált. A támogatások két formában érintik a mezőgazdasági termelőket, egyrészt beruházási, másrészt jövedelempótló támogatás formájában. A csatlakozást követően a Közös Agrárpolitikát (KAP) alkalmazva, az aktuális céloknak megfelelően, különböző jogcímenek részesülnek támogatásokban a magyar termelők.

A jelenleg (2014-2020 között) érvényes új KAP minden korábbinál bonyolultabb ország- és régió-specifikus támogatási rendszerek kialakítását teszi lehetővé a tagállamok számára. A támogatási kereteket viszont tovább csökkentették. A következő közös költségvetési periódusban további támogatáscsökkenéssel kell számolni.

A magyar agrárpolitika fő céljai a következők:

- a mezőgazdasági termelés és az élelmiszer-feldolgozás versenyképességének javítása;
- a mezőgazdaság környezetbarát fejlesztése, a földhasználat racionalizálása;
- a vidék felzárkóztatásának az elősegítése.

Ezen célkitűzések megvalósítása nagyon fontos lenne, sok változás még nem tapasztalható. A nemzeti mozgástér növekedése viszont erre nagyobb esélyt adhat.

Ha a korábbi beruházási támogatásokat hosszú távú agrárstratégiai koncepció alapján használta volna fel a magyar mezőgazdaság, úgy egy korszerű és versenyképes mezőgazdaságot kellett volna eredményezniük, amely képes olyan jövedelemtermelésre, amely kigazdálkodik a későbbi bővítő beruházásainak az értékét, ezáltal az életben maradása nem kizárólag a támogatásoktól függ. Mivel ez nem valósult meg, így új utakat, lehetőségeket kell keresni a mezőgazdaság ilyen irányú átalakítására. A cél egy olyan mezőgazdasági ágazat létrehozása lenne, ami magában hordozza az önerős fejlesztés lehetőségét. Ez adja értekezésem aktualitását.

1.2 A kutatás céljai

Kutatásom és a vizsgálataim során a következőkben részletezett célok elérését tűztem ki magam elé:

1. Szakirodalmi feldolgozás keretében a beruházás és a magyar mezőgazdaság jövedelmi helyzetének a bemutatása. Különös tekintettel az agrárpolitika eszközeinek a változására és hatására.
2. A magyar mezőgazdaság társas vállalkozásainak és egyéni gazdaságainak méret és tevékenység szerinti bontásban történő vizsgálata a következő szempontok szerint:
 - a. a jövedelmezőség értékelése, a jövedelmezőség és a tőkeszerkezet összefüggése.
 - b. a jövedelempótló támogatások jövedelemképzésben betöltött szerepének értékelése. Vagyis azt vizsgálom, hogy a támogatások hány százaléka fordítódott a költségek ellentételezésére, és mennyi a jövedelem képzésére. Ez utal arra, hogy támogatások nélkül mennyire életképesek a mezőgazdasági vállalkozások.
 - c. a beruházások értékbeli és forrás-összetétel szerinti vizsgálata. Különös tekintettel az agrártámogatások szerepére a beruházásokban.
 - d. az osztalékfizetési politika és az azokban tapasztalható eltérések feltárása, ezek hatásai.

Ezen vizsgálatok segítségével arra keresem a választ, hogy a mezőgazdasági vállalkozások melyik szegmensében valósítható meg önerőből a vállalkozás jövedelmezősége és fejlesztése, az önerős fejlesztést mely tényezők befolyásolják pozitívan és mely tényezők gátolják.

Hipotéziseim az alábbiakban fogalmazhatók meg:

1. A magyar mezőgazdaság versenyképessége, hatékonysága a vizsgált időszakban nem nőtt. A növekvő támogatások révén lett egyre nagyobb az elérhető jövedelem, így a hatékonyságnövelés fontossága háttérbe szorult.
2. A társas és az egyéni vállalkozások megkülönböztetése, esetleg eltérő támogatáspolitikai kezelése nem segíti elő az ágazat fejlesztését, versenyképességének javítását.
3. A jövedelmezőség, az osztalékpolitika méretek és ágazat szerint nagyobb differenciáltságot mutat, mint jogi forma szerint.
4. A beruházás időben és mértékében függ a beruházási támogatásoktól, sőt ettől függ a beruházás tárgya is.

2 SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Magyarország történelme során a mezőgazdaság gazdasági és társadalmi szerepe mindig meghatározó volt. Ez alapvetően abból ered, hogy a mezőgazdasági termelésre alkalmas termőföld aránya (62-63% (KSH)) Magyarországon magas, és az ország egyes tájai között sincs lényeges különbség. A mezőgazdaság nemzetgazdaságban betöltött szerepe csökkenő tendenciát mutat, hasonlóan a fejlett országokéhoz, de jelentősége vitathatatlan.

A mezőgazdaság sajátosságai (tőkeigényesség, más ágazatokhoz képest kisebb jövedelmezőség, lassúbb tőkemegtérülés, szezonális, magas termelési kockázat, gyenge piaci alkupozíció) miatt a kockázatosabb ágazatok közé tartozik (Borszéki, 2003/b).

2.1 A magyar mezőgazdaság jellemzői

„Magyarország sajátos földrajzi helyzetéből és közepes gazdasági fejlettségéből adódóan az agrárszféra jelentősége kiemelkedő.” (Buday-Sántha, 2011/a) A kedvező ökológiai adottságok kihasználásában és a vidék fejlődésében alapvető szerepet játszik az agrárgazdaság. Magyarország jelentős természeti kincse a mezőgazdasági termelésnek, különösen jó feltételeket nyújtó termőhely. Az agrártermékek széles skálájának termesztését lehetővé tevő kedvező földrajzi viszonyok mellett további előnyöket jelent a lakosság mezőgazdasági tevékenység iránti szeretete, a munkaerő szakképzettsége, a nívós oktatási és kutatási háttér, valamint az állami hatósági ellenőrzés hálózata (Mikó et al., 2010). A mezőgazdasági termelés alapvető erőforrásai közül a termőföld, a víz, a munkaerő nemzetközi összehasonlításban komparatív előnyt jelent a nemzetgazdaság egésze és a vidéken élők számára is. Az eszközök és a tőke tekintetében viszont komparatív hátránnyal rendelkezünk, és a szélsőséges időjárás (aszály, nyári kánikula, télen az erős fagy) is versenyhátrányt jelent a hazai termelők számára. (Kapronczai, 2011/a)

A mezőgazdasági termelés színvonalát nem csak a természeti adottságok határozzák meg. A mezőgazdasági termelés versenyképességének alapvető feltételei és a termelés fejlődésének legmeghatározóbb tényezői közé tartoznak még a következők:

- A mezőgazdasági termékek iránti hazai és nemzetközi kereslet;
- Az alkalmazott technológia színvonala és a termékpályák szervezettsége;
- A mezőgazdasági termelés gazdasági-politikai környezete, amely a fejlesztésre ösztönző, azt elősegítő, vagy hátráltató lehet;
- Az infrastruktúra fejlettsége;
- Az mezőgazdasági termelésben dolgozók átlagos szakmai színvonala, az agrárvezetés (agrárértelmség) nemzetközi mércével mért szakmai felkészültsége. (Buday-Sántha, 2004, 2011/a)

Dobos (2000) szerint a mezőgazdaság jelentőségét meghatározó tényezők:

- forrása az élelmiszer-ellátásnak és a könnyűiparnak;
- természetes életközege a vidéki, elsősorban a falun élő népességnek, vagyis a lakosság többségének;
- a mezőgazdasági lakosság számára megfelelő jövedelmet, életszínvonalat kell nyújtania;
- meg kell őriznie vagy növelnie kell a vidék népességmegtartó képességét;
- csak a természettel közvetlen termelési kapcsolatban élők képesek a vidéki táj természet-és környezetvédelmi feladatainak ellátására.
- továbbá Mikó et al. (2010) idesorolják még, hogy meghatározó szerepet tölt be az ökológiai egyensúly fenntartásában.

A magyar agrárgazdaság történetével, a birtokpolitika alakulásával, hatásaival többen is foglalkoztak műveikben, aprólékosan részletezve azt vagy csak a főbb vonulatokat kiemelve. (Buday-Sántha, 2001, 2011/a; Burgerné, 2010; Dorgai, 2004; Erdős, 2003; Magda – Marsselek, 2003; Nagy, 2011; Németi, 2003)

Magyarországon két olyan időszak volt - 1867-1913 és 1965-85 – amikor az agrárfejlődést meghatározó tényezők összességében kedvezően alakultak. Eredményeként a mezőgazdaság gyors ütemben fejlődött, megközelítve a nyugati államok színvonalát, valamint hozzájárult a vidék civilizációs és kulturális fejlődéséhez is. (Buday-Sántha, 2011/a)

A magyar agrárgazdaság szerepe, jelentősége, kornak megfelelő fejlettségi szintje az elmúlt évszázadok során folyamatosan változott. A dolgozatnak nem célja a teljes fejlődés vizsgálata, inkább csak a jelentősebb változásokat említem, melyek a mai állapotot előidéztek, megalapozták.

„Az Osztrák – Magyar Monarchia idején fejlett mezőgazdasággal rendelkezett az ország, jelentős volt a mezőgazdasági termékek kivitele.” (Burgerné, 2010) A Monarchia létrejötte után elhárultak az akadályok a kapitalista fejlődés előtt, megjelent a külföldi tőke, az ipar és a kereskedelem gyors fejlődésnek indult, és a városi népesség gyors növekedését tette lehetővé. A vasutat és a közutat fejlesztették, javítva a közlekedési és szállítási feltételeket. A Monarchia piacainak megnyílása kedvező politikai és gazdasági környezetet teremtett a mezőgazdaság fejlődése számára. A javuló piaci lehetőségek és a kedvező mezőgazdasági termékárak ösztönzőleg hatottak a mezőgazdaság fejlődésére. A megváltozott piaci kereslet kielégítéséhez szükség volt nagyobb hozamú és jobb minőségű fajtákra. Ezeket hazai szelekciókkal, külföldi fajták behozásával vagy azokkal történő átkeresztezéssel oldották meg. Ennek következtében alakult ki több, ma is ismert magyar fajta (magyar tarka, mangalica, magyar réz- és bronzpulyka). A városoknak és a külföldi piacoknak egyre inkább a feldolgozott termékekre volt szüksége. Ez elősegítette az élelmiszeripar kialakulását. Ekkor vált Magyarország az európai malomipar legnagyobb központjává, és ekkor alakult ki a hús-, tej-, szesz-, paprika-, dohány-, cukoripar, stb. Olyan termékeket állítottak elő, amelyek a mai fogyasztásnak is a részét képezik (Pick és Hertz szalámi, gyulai és csabai kolbász, kőbányai sör, szegedi pirospaprika, stb.). Termelési körzetek alakultak ki a piaci igények kielégítésére, amelyek szerepe ma is meghatározó (különböző borvidékek, szegedi és kalocsai pirospaprika, makói hagyma, stb.). A termelés alkalmazkodott a megváltozott fogyasztói igényekhez. A mezőgazdaság műszaki fejlődésének felgyorsulását elősegítette az agrárbevételek növekedése. A fejlődés egyik feltétele, hogy kialakult egy olyan szakmai réteg, amely az új eszközöket és termelési eljárásokat alkalmazni tudta. (Buday-Sántha, 2011/a)

A fejlődést az I. világháború állította meg és a Trianoni békeszerződés helyezte új körülmények közé. Az ország kétharmad részét elcsatolták, a lakosság egyharmadával együtt. Ezzel nem csak a termőterület csökkent, hanem a feldolgozóipari létesítmények egy része (pl.: malmok) is elcsatolásra került. A birtokrendszer és a mezőgazdasági termelés hatékonyságának javítására a II. világháború után kezdődtek lényeges változást hozó próbálkozások. 1948-tól elkezdődött a mezőgazdaság államosítása, a mezőgazdasági termelő szövetkezetek (TSZ) szervezése, amit néhány év alatt végre is hajtottak. Nagy Imre kormánya alatt (1953-55) a mezőgazdasági termelés szempontjából jelentős, a korábbiakhoz képest ellentétes változások léptek életbe. Mérsékelték a mezőgazdasági beadási kötelezettséget, megszüntették a szövetkezetekbe kényszerítést, lehetővé tették a tsz-ekből való kilépést, azok feloszlását. (Burgerné, 2010)

1958 – 62 között új alapokra helyezve megtörtént a mezőgazdaság teljes kollektivizálása. A parasztok megtarthatták állataikat és termelőszövetkezeti tagonként 1 katasztrális hold háztáji földet. A tsz-ek nagyarányú állami támogatást kaptak, így végbemehetett a gépesítésük,

technológiai fejlesztésük, és nagyhozamú fajtákra történő lecserélése a búzának és a kukoricának. Ezen változások hatására jelentősen nőtt a tsz-tagság jövedelme. (Burgerné, 2010.) Az agrárágazat teljesítményének elismerését, 1965-85 között, a kiemelkedő fejlődési ütemének és a vidéki életszínvonal növekedéséhez való hozzájárulásának köszönhetően. Mindez a falvak megújulását eredményezte. Kialakult egy sajátos magyar agrármodell, ami a hazai tradíciókon és az agrárfejlődés nemzetközi tapasztalatain, módszerein alapult. Az átszervezés sikere a fejlesztés komplexitásában rejlett, ami kiterjedt a szakemberek tömeges képzésére, a világon fellelhető legkorszerűbb technológiák, fajták, gépek, kemikáliák, tartási és takarmányozási rendszerek meghonosítására, tömeges elterjesztésére, és a horizontális és vertikális integrációs formák megszervezésére. Az iparszerű termelési módszerekkel dolgozó nagyüzemek (az átlagterület szövetkezeteknél 4000 ha, állami gazdaságoknál 8000 ha) a termelésbe a háztáji termelést is integrálták a vetőmagvak, takarmányok, tenyészállatok kihelyezésével, szaktanácsadással és a megtermelt termékek összegyűjtésével és közös értékesítésével. A magyar mezőgazdaság 1985-re felzárkózott a világ élvonalához. Fejlődésének megtörését az ország gazdasági helyzetének romlása, majd a rendszerváltás során a politikai akarat és a kialakult nagyüzemi rendszer erőszakos felszámolása okozta. Az állam fokozatos eladósodottsága, a mezőgazdaságból történt tőkekivonás miatt, már az eszközök pótlására sem jutott elegendő pénz, nemhogy egy dinamikus fejlődésre. (Buday-Sántha, 2011/a)

A mezőgazdaságban a problémákat az üzemek növekvő eladósodottsága, a fejlesztések elmaradása és a mezőgazdasági termékek értékesítésének növekvő bizonytalansága okozta. A magyar gazdaság alacsony működési hatékonysága kikényszerítette a piacorientált átalakítást. A magyar mezőgazdaság a szocialista világrendszer legpiacorientáltabb ágazata, amely megfelelt a korszerű agrártermelés követelményeinek. Ezek alapján a piacgazdaságra való átállásnak zökkenőmentesen kellett volna megvalósulnia. Hogy nem ez következett be, azt gazdasági érvek alapján nem csak politikai indokokkal lehet magyarázni. (Buday-Sántha, 2011/a)

A magyar mezőgazdaság belső problémái már a '80-as években megjelentek, de csak a rendszerváltást követően kezdődött meg az ágazat drasztikus erodálódása. 1990 és 2009 között 9%-kal esett vissza Magyarország mezőgazdasági termelése. Amennyiben figyelembe vesszük a rendszerváltás után végbemenő biológiai és technikai fejlődéseket és változásokat, akkor megállapíthatjuk, hogy hazánk az agrárgazdaságban rejlő adottságait messze nem használja ki. (Kapronczai, 2011/a)

Több szerző foglalkozik a rendszerváltást követő intézkedések máig kiható negatívumaival.

„A rendszerváltás után a mezőgazdasági termelést alapjaiban változtatta meg a privatizáció, amely számos negatív hatással járt minden szektorban. A mezőgazdaságban kárpótlást, a privatizációt többféleképpen képzelték el. Éppen ezért kellő táptalajt nyújtottak a menedzserprivatizációhoz (bennfenteseket és politikai klienseket részesít előnyben). A mezőgazdaság esetében részlegesen elfogadták a restitúciót (vagyon-visszatérítést), vagyis hogy a földet a régi tulajdonosnak vagy örökösének adják vissza. Azon tsz dolgozóknak is osztottak földet, akik korábban nem rendelkeztek vele, a kisajátított vagyontárgyakért pedig forgatható kárpótlási jegyeket adtak, amivel lehetett földet venni. (Burgerné, 2010.)

A kárpótlás során kialakult egy városiakból és idősekből álló földtulajdonosi réteg, akiknek jelentős része nem akart vagy nem tudott gazdálkodni, ezért földjeiket bérbe adták. A kárpótlási jegyek vásárlását semmi nem akadályozta, így egy szűk réteg felvásárolta azok nagy részét, továbbá lehetőség volt az állami gazdaságok megvásárlására, aminek következtében több ezer hektáros földterülettel rendelkező nagybirtokosi réteg is kialakult. A kárpótlás során és a szövetkezetekből való kiválás hatására több százezer magángazdaság alakult ki, amelyek néhány hektáron gazdálkodtak. (2000-re körülbelül 7000 gazdasági társaság alakult, amelyek

átlagterülete 500-600 hektár volt, a magángazdaságok száma pedig 950.000 körül alakult 3 hektáros átlagterülettel, de a 72%-ának nem érte el az 1 hektárt a megművelt területe.) (Buday-Sántha, 2011/a)

A legnagyobb változást a mezőgazdaságban okozta a rendszerváltás, mivel gyökeresen megváltoztatta a tulajdon, a földhasználati és a foglalkoztatási viszonyokat valamint a gazdálkodási formákat is. Romlott az ágazat jövedelmezősége, mérséklődött a támogatása valamint jelentősen visszaestek a beruházások. (Németi, 2003)

A rendszerváltás során az exportlehetőségek beszűkültek, a belső fogyasztás csökkent, ami mezőgazdasági termelői árcsökkenéssel járt. Az élelmiszeripari vállalatok tömegesen mentek csődbe, magukkal rántva sok mezőgazdasági üzemet. A túltermelés következtében az élelmiszeripar nyomott árakon vette át a mezőgazdasági termékeket, így a termeléssel nem lehetett nyereséget elérni a mezőgazdaságban. Az állam az elsők között értékesítette az élelmiszeripari vállalatait külföldi befektetőknek, akik gyakran csökkentették, illetve felszámolták a termelést. Az árak és a kereslet csökkenése mellett a termelés támogatása a harmadára csökkent, az agráröllő, az állami terhek és a hitelek kamatai emelkedtek, és folyamatos tőkekivonás ment végbe a mezőgazdaságból, ami sok mezőgazdasági üzem felszámolását eredményezte, illetve teljes mértékben elvont a fejlesztési forrásokat. A mezőgazdasági vállalatok a túlélésért küzdöttek évről-évre. A rendszerváltás óta a magyar agrárgazdaság nem tudott fejlődési pályára állni, a teljesítménye nem éri el a rendszerváltás előtti időszakét. A fejlődést fékező okok:

- szétaprózódott birtokstruktúra és termőföld;
- integrációs kapcsolatok hiánya;
- a gazdálkodók tőkeszegénysége;
- a gazdasági vezetők szakmai képzettsége;
- a szakmai szempontokat felülírják a politikai érdekek;
- kedvezőtlen történelmi örökség. (Buday-Sántha, 2011/a)

Meg kell jegyezni, hogy a csökkenő jövedelem a korábbi hosszú lejáratú hitelek visszafizetését nem tette lehetővé, a csökkenő volumen és csökkenő árbevétel nem fedezte a költségeket, így egyre nőtt a lejárt rövid lejáratú hitelállomány is. Így az 1993-1994. évi adókonszolidáció (a bankkonszolidáció harmadik fázisa) feltételeinek kevés mezőgazdasági vállalkozás tudott megfelelni, és ez tömeges felszámoláshoz vezetett. Hasonló volt a helyzet az élelmiszeripari vállalkozásoknál is. A mezőgazdaságban az ágazati külön konszolidációs intézkedések sem hoztak jelentős eredményt.

Az agrárágazatban egyidejűleg kellett megoldani az átalakulás és a válságmenedzselés, valamint az EU integrációra való felkészülés feladatait. Az állam szerepét vizsgálja Sipos (1999) ezek leghatékonyabb megvalósításában, úgy hogy az ágazatban a jövedelem-realizálás feltételi javuljanak.

„A mezőgazdasági termelés nehéz helyzetét, az állami támogatás szükségességét, a két-három évenkénti konszolidációt döntően a tőkehiány és a rendkívül kedvezőtlen jövedelmezőség okozza.” (Bernát – Zoltán, 2003) A szerzőpáros Magyarországot agrárkörzetekre bontva vizsgálja, arra keresve a választ, hogy az egyes körzetekben mi okozza a hátrányos helyzetet és mik a következményei.

A szántóföldi növények esetében az értékesítési árak csökkenése az egyéni gazdaságokat súlyosabban érinti, mint a társas gazdaságokat. A társas gazdaságok azért tudnak magasabb értékesítési árakat elérni, mert az egyéni gazdaságoknál nagyobb tárolókapacitással rendelkeznek, ill. könnyebben jutnak banki vagy integrátori hitelhez, így nem kell a betakarítás

után alacsony áron értékesíteni a gabonát és az olajos növényeket. A társas gazdaságok 2001-től minden évben több gabonát tároltak, mint az egyénié, ami csökkentette az értékesítés kockázatát és növelte az értékesítési árakat. (Keszthelyi – Pesti, 2009)

Uniós tagságunk első két évében az időjárásnak és az új támogatási rendszernek köszönhetően a rekord mennyiségű gabona termelt. Ekkor érezhetőbbé váltak a magyar mezőgazdaság – korábban is meglévő – strukturális gondjai. A növénytermesztés „szárnyalni” kezdett, az állattenyésztés pedig még mélyebbre zuhant. A szarvasmarha és a sertésállomány tovább csökkent. Az állattenyésztők körében nagymértékű¹ volt a „visszavonulás” a kellő szervezettség és tőkehiány miatt. A gyepterületek hasznosítása is megoldásra vár. A gyepterületek egyharmadához kapcsolódik csak némi állattartás a másik kétharmada pedig „gazdátlan”², vagy a formális előírásoknak megfelel, támogatást hívnak le utánuk, de egyetlen haszonállat sem él rajtuk. (Udovecz, 2006)

Az ezredfordulón a magyar mezőgazdaság gépesítettségét vizsgálva Husti (2002) megállapította, hogy a hazai mezőgazdasági géppark nem felel meg a minőségi termék előállítás kívánalmainak, mivel a gépek nagy része túlkoros, és nem igazodik az átalakulást követő birtok-struktúrához. Összegezte a teendőket, melyekkel elősegíthető a gépesítés javítása, a versenyhátrány csökkentése.

A magyar mezőgazdaság üzemstruktúráját a bipoláris szerkezet jellemzi. (Kapronczai, 2003) A mezőgazdasági termeléssel a KSH adatai alapján több, mint másfél millió háztartás volt kapcsolatban. Ezek között vannak az egyéni gazdaságok, melynek nagy része közgazdasági szempontból nem igazán tekinthető gazdaságnak. Az egyéni gazdaságok közé sorolják az egyéni vállalkozásokat és a mellékfoglalkozású és kisegítő gazdaságokat. Utóbbinak a családi jövedelem kiegészítésben van nagy szerepe. A vállalkozási forma nem feltétlen van szoros kapcsolatban annak a méretével. Az egyéni gazdaságok között is találhatóak nagyobb méretűek és a társasok egy része kisebb méretű. (Kapronczai – Udovecz, 2009, Kapronczai, 2014)

A mezőgazdaság jelentősége a nemzetgazdaságban az elmúlt évtizedekben jelentős átalakuláson ment keresztül. Az ezredfordulóra az agrárium súlya jelentősen mérséklődött. (Mikó et al., 2010)

A mezőgazdaság nemzetgazdaságban elért részaránya a foglalkoztatásban, a bruttó hozzáadott értékben és a bruttó hazai termék előállításában csökkenő tendenciát mutat. A nemzetgazdaság ágazati közül a mezőgazdaság foglalkoztatása csökkent a legnagyobb mértékben a rendszerváltás után. A mezőgazdasági beruházások nemzetgazdasági aránya az EU-hoz történő csatlakozás előtt magasabb (5,5 – 6,1%), majd a későbbiekben ez az arány csökkent, a mezőgazdasági beruházások erős támogatás-érzékenysége miatt. Vagyis a termelők igyekeznek beruházásaikat akkor megvalósítani, amikor ahhoz támogatás nyerhető. 2009-ben válságkezelő eszközként növelték a beruházási támogatást, így nőtt a mezőgazdasági beruházás részaránya is. 2010-től a részarány növekedését az okozza, hogy más nemzetgazdasági ágakban jelentősen csökkent a beruházás.

Hazánk nettó agrárexportőr országnak számít, a világ exportjából kevesebb, mint 1%-ban részesedik, ami összefüggésben van Magyarország méreteivel. (Kapronczai, 2011/a) 2012-2013-ban a mezőgazdaság exportból való részaránya is növekedett, viszont a külkereskedelmi egyenleg forintban számított javuló értékében a forint árfolyamgyengülése is szerepet játszik.

¹ Mintegy 260.000 egyéni gazdaság hagyott fel az állattenyésztéssel nem egészen öt év alatt.

² A gyepterületből 400 ezer ha „gazdátlan”, nem felel meg a kultúrállapot kritériumainak, 350 ezer ha felel meg a kritériumoknak, 366 ezer hektárhoz köthető állattartás.

1. táblázat: A mezőgazdaság helye a nemzetgazdaságban

Év	A mezőgazdaság részaránya folyó áron (%)					Külkereskedelmi forgalom egyenlege ^{b)} Mrd Ft
	a GDP termelésben ^{a)}	a bruttó hozzáadott értékben ^{a)}	az exportban ^{b)}	A beruházásban ^{a)}	a foglalkoztatottságban ^{c)}	
1995	6,8	8,5	22,0	2,9	8,1	227,6
2000	4,6	5,9	6,9	4,7	6,6	302,2
2001	4,9 ^R	5,7	7,5	5,5	6,3	374,8
2002	4,3 ^R	5,0	6,8	5,5	6,2	308,9
2003	3,9 ^R	4,6	6,5	6,1	5,5	303,2
2004	4,4 ^R	5,1	6,0	4,3	5,3	223,1
2005	3,8 ^R	4,4	5,8	4,4 ^R	5,0	181,1
2006	3,6 ^R	4,2	5,5	4,2	4,9	214,8
2007	3,6 ^R	4,2	6,3	4,0 ^R	4,7	360,5
2008	3,4 ^R	4,0	6,7	4,6 ^R	4,5/4,4	373,4
2009	3,0 ^R	3,5 ^R	7,3	5,6	4,6	347,6 ^R
2010	3,0	3,6	6,9	4,7 ^R	4,6	464,2 ^R
2011	3,9	4,6 ^R	7,5	5,6 ^R	4,9	594,9
2012	3,9 ^R	4,6 ^R	8,2	5,9	5,0	764,9
2013	3,8	4,6	8,0	5,9	4,7	814,4
2014	3,8 ⁺	4,5 ⁺	7,6	6,0 ⁺	4,6	733,0

^{a)} Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat ágba sorolt gazdasági szervezetek

^{b)} Az élelmiszeriparral együtt

^{c)} 2008-ig TEÁOR '03 szerint, utána TEÁOR '08 szerint

^R Revideált adat

⁺ Előzetes adat

Forrás: Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2010, KSH, Budapest 2011

Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2013, KSH, Budapest 2014

Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2014, KSH, Budapest 2015

Míg '90-ben az ország területének 88,53 %-a volt a termőterület, addig 2012-ben már csak a 79,2%-a. A művelés alóli kivonás 2001-ben és 2010-ben a szántóterületek és a gyep esetében volt jelentős. A 2010-es csökkenéshez a statisztika módszerének megváltozása is hozzájárult, mivel a nem hasznosított gyepet már nem tartalmazza a gyepterületekre vonatkozó adat.

A mezőgazdasági földhasználatot viszonylagos stabilitás jellemzi. Az Európai Unióhoz viszonyítva a szántóföld részaránya nagyobb, az erdőszültség és a gyepterületek aránya pedig elmarad az uniós átlagtól. (Magda – Marselek, 2003)

A mezőgazdasági foglalkoztatottak száma csökkent, ami az ágazat eltartó-képességének a gyengülését jelzi. A mezőgazdasági termeléssel foglalkozó népesség aránya régióként eltérő, függ a termőhelyi adottságoktól, a térség mezőgazdasági jellegétől, termelési hagyományaitól és a nemzetgazdaság más ágazatainak a munkaerő lekötésétől. (Hamza – Tóth, 2006)

„Napjainkra – már figyelemmel az Európai Unió Közös Agrárpolitikájára is – a mezőgazdaság multifunkcionális jellege meghatározó. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági, a szociális és a természeti, valamint környezetvédelmi szempontok együttesen jelentkeznek a mezőgazdaságban, valamint az arra vonatkozó szabályozásokban.” (Mikó et al., 2010). „Mivel a mezőgazdasági termelés során a gazdasági, a politikai, valamint a szociális kérdések együtt jelentkeznek, így a mezőgazdaság multifunkcionális jelleggel is bír.” (Mikó et al., 2010)

2. táblázat: Földhasználat művelési ágak és gazdaságcsoportok szerint, május 31.**Me.: ezer hektár**

Év	Szántó-terület	Konyha-kert ^{a)}	Gyümöl-csős	Szőlő	Gyep ^{b)}	Mezőgaz-dasági terület	Termő-terület	Művelés alól kivett terület	Össze-sen
1990	4 712,8	341,2	95,1	138,5	1 185,6	6 473,2	8 235,8	1 067,5	9 303,2
1995	4 715,9	90,2	93,9	131,3	1 148,0	6 179,3	8 010,5	1 292,5	9 303,0
2001	4 516,1	97,7	97,5	92,9	1 061,1	5 865,3	7 731,2	1 572,2	9 303,4
2002	4 515,5	98,5	97,4	92,8	1 063,1	5 867,3	7 748,2	1 555,2	9 303,4
2003	4 515,5	96,0	98,3	93,3	1 061,6	5 864,7	7 762,4	1 541,0	9 303,4
2004	4 510,3	96,8	102,6	94,5	1 059,6	5 863,8	7 782,3	1 521,1	9 303,4
2005	4 513,2	95,9	102,8	86,0	1 056,9	5 854,8	7 787,1	1 516,3	9 303,4
2006	4 509,6	96,0	102,8	86,0	1 014,5	5 808,9	7 755,0	1 548,4	9 303,4
2007	4 506,1	96,1	101,9	86,0	1 016,9	5 807,1	7 751,8	1 551,6	9 303,4
2008	4 502,8	96,1	98,5	82,6	1 009,8	5 789,7	7 774,8	1 528,6	9 303,4
2009	4 501,6	96,1	98,7	82,8	1 004,2	5 783,3	7 783,0	1 520,4	9 303,4
2010	4 322,1	81,5	93,7	82,8	762,6	5 342,7	7 356,4	1 947,0	9 303,4
2011	4 322,3	81,5	92,4	82,1	758,9	5 337,2	7 360,3	1 943,1	9 303,4
2012	4 323,6	81,3	92,6	81,6	758,9	5 338,0	7 368,0	1 935,4	9 303,4
2013	4 325,7	80,9	92,2	82,0	759,1	5 340,0	7 375,9	1 927,5	9 303,4
2014	4 331,3	80,3	92,6	81,2	760,9	5 346,3	7 386,4	1 917,0	9 303,4
2015	4 331,7	80,5	92,2	80,6	761,5	5 346,4	7 387,8	1 915,6	9 303,4

^{a)} 1990 évben a kert művelési ág tartalmazza 1500 m² kiterjedésig a község belterületén azokat a területeket is, amelyek egyébként szántónak minősülnek. 1995-től a tényleges használatnak megfelelő művelési ág.

^{b)} 2010-től nem tartalmazza a nem hasznosított gyep területeket

Forrás: KSH (www.ksh.hu/stadat)

3. táblázat: Mezőgazdasági munkaerő-felhasználás**Me.: ÉME³**

Év	Nem fizetett	Fizetett	Összesen	Foglalkoztatottak száma (ezer fő) ^{b)}
1998	580 871	163 645	744 516	258,7 ^{a)}
1999	573 415	150 073	723 488	250,3 ^{a)}
2000	532 634	143 416	676 049	255,5
2001	507 762	135 175	642 937	243,4
2002	521 151	125 590	646 741	240,9
2003	458 037	123 870	581 907	215,2
2004	426 634	127 151	553 785	204,9
2005	407 682	114 566	522 248	194,0
2006	390 903	113 500	504 403	190,8
2007	348 046	111 245	459 291	182,9
2008	325 358	109 795	435 152	174,1 ill. 169,2 ^{c)}
2009	336 482	110 028	446 510	175,8
2010	334 981	109 176	444 157	172,8 ^R
2011	328 889	108 062	436 951	184,6 ^R
2012	318 512	114 767	433 279	192,7 ^R
2013	323 604	120 820	444 424	184,6 ^R
2014	336 165	126 766	462 930	189,6 ^R

^{a)} Mezőgazdaság, vadgazdálkodás, halgazdálkodás, Forrás: Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyv 2001

^{b)} Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat, Forrás: Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2013, 2014, 2015. KSH, Budapest

^{c)} TEÁOR'03 illetve TEÁOR'08 szerint

^R Revideált adat

Forrás: KSH (www.ksh.hu/stadat)

³ Egy ÉME: A munkateljesítmény munkaegysége: egy teljes munkaidőben foglalkoztatott, koránál és egészségi állapotánál fogva teljes értékű munkavégzésre alkalmas dolgozó éves munkaerő-teljesítménye, munkaórában. Ezt a KSH 1800 munkaórával, az FADN 2200 munkaórával veszi figyelembe.

Buday-Sántha (2009) a mezőgazdasági termelés gyökeres problémáival és megoldási lehetőségeit tárja fel. A duális mezőgazdasági szerkezet felveti azt a lényeges kérdést, hogy „az EU támogatás célja a szociális támogatás, vagy egy nemzetközileg versenyképes gazdaság- és termékszerkezet kialakítása?”. Ennek alapján meg kellene oldani a birtokméretek növelését, a földkoncentrációt. A korábbi évek beruházásainak hatása nem érzékelhető, mivel azok nem kellő színvonalon és méretben, szétszórtan valósultak meg. Szükséges lenne a földspekuláció visszaszorítása, a tőke és a jövedelem mezőgazdaságból való kiáramlásának a megakadályozása, a gazdálkodók szakképzettségének növelése, a termékpályák összehangolása, szervezettsége. Továbbá fontos Buday-Sántha (2011/b), hogy az árutermelő tevékenységeket kellene támogatni, nem pedig az önellátó és a hobbi termelőket. Továbbá az élelmiszeripar és a kereskedelem határozott állami szabályozásával és ellenőrzésével biztosítani kell a nemzeti értékek érvényesítését és a versenyképes méretű feldolgozó kapacitások létrejöttét.

Borszéki (2003/a) kifejti, hogy az ágazat jövedelempozíciójának romlása piaci, birtokpolitikai, hatékonyságromlásra és pénzügyi okokra vezethető vissza. Az ágazat jövedelemtermelő képességét nagymértékben befolyásolja, hogy milyen mértékben képes beruházni és felhalmozni. Már ekkor javasolja a beruházási és támogatási konstrukciók átalakítását, a birtokrendezés felgyorsítását, a hatékony termelés feltételeinek a kialakítását. A támogatásokat a tartósan életképes gazdaságokra kellene összpontosítani. Kapronczai (2003) szerint az egyéni gazdaságok esetében egy méltányos megélhetést nyújtó, életképes, gazdaságos méret kialakításhoz, koncentrációjához, hosszabb időre lenne szükség, amit a tőkehiány és a termelés alacsony jövedelmezősége hátráltat.

Drasztikusan csökkent az agrárágazat teljesítménye '89 után. A kedvezőtlen tendencia a gyors átalakulásra, az elmaradt beruházásokra, a piac beszűkülésére, a jövedelmezőség csökkenésére és sok egyéb okra vezethető vissza. (Magda – Marselek, 2003)

A hazai mezőgazdaság helyzetének rendezésében az üzemi struktúra és a földtulajdon kérdése alapvető (Csáki, 2008) továbbá fontos a kutatások felkarolása, a termelők összefogása, az állami és magánszféra hatékonyabb együttműködése, illetve a mezőgazdaság és vidék új típusú szintézise.

Alapvető feladatot jelent a mezőgazdasági alapanyag termelésben a földkoncentráció megteremtése, a felaprózódás megállítása, a jövedelem-kivonás mérséklése, a gazdasági társulások létrehozása, ezzel az ágazat szervezettségének a javítása. (Buday-Sántha, 2011/b)

A magyar birtokpolitikával, a termőföld árával és forgalmával foglalkozik Nagy (2011), melyben megállapítja, hogy a magyar tulajdonosok közötti földforgalom, a 3%-át teszi ki az összes termőföldnek évente, és ebben az öröklés útján történő tulajdonváltás is benne van. A nagyobb egybe függő területek ritkán eladóak, csak a kisebb parcellák kerülnek értékesítésre, amiket általában a szomszéd gazdák vásárolnak meg, a nagybefektetőket nem érdeklik ezek a területek. A magyar földet a spekulánsoktól kell féltetni, mind a magyartól, mind a külfölditől egyaránt.

Az EU csatlakozás hatását vizsgálja a magyar mezőgazdaságra Vásáry (2008), melyben megállapítja, hogy a KAP és a belső piac működésének eredményei jelentős változásokat hoztak a hazai agráriumban. Viszont a mezőgazdaság problémáit továbbra is a szerkezeti torzulások, a termelési sajátosságok alakulása és a történelmi determinációk adják.

A magyar mezőgazdaság versenyképességét hátráltató tényezőket Buday – Sántha (2010) a következőekben foglalta össze:

- átláthatatlanul nagy a gazdaságszám és rendkívül rossz a ráfordítások hatékonysága;
- csökken a fiatal gazdák aránya a mezőgazdaságban és a megmaradók között nő a képzetlenek aránya;

- a termőföldek parcellaszintű feldarabolása, amely rontja a termelés hatékonyságát, és megnöveli a termelés környezeti terhelését;
- a bérleti rendszer szélsőségesen magas aránya és nem kellő szabályozottsága.

Megállapítható, hogy az összes gazdaság 72,8%-a egy hektár alatti területtel rendelkezik, és a mezőgazdasági terület 1,9%-át használják. Velük ellentétben a 100 hektár feletti, amelyek 1,3%-a a gazdaságoknak a mezőgazdasági terület 64%-át művelik. A gondot a 10-100 hektár közötti gazdaságok alacsony aránya jelenti, bár az elmúlt években a területi arányuk kissé növekedett (Kapronczai, 2014). **A mezőgazdasági szervezetek száma növekszik, vagyis a területi elaprózottság nem csökken.**

4. táblázat: A mezőgazdaság és a halászat nemzetgazdasági ágba tartozó regisztrált gazdasági szervezetek száma

Év	Összesen	Gazdasági társaság	Szövetkezet	Egyéni vállalkozás
2001	52 717	11 190	2 106	36 996
2002	55 141	11 556	2 021	39 174
2003	56 994	11 419	1 883	41 341
2004	57 313	11 653	1 767	41 572
2005	56 994	11 419	1 883	41 341
2006	53 724	11 253	1 387	38 954
2007	83 764	11 356	1 242	68 947
2008 ^{a)}	390 065	11 781	1 147	374 948
2008 ^{b)}	387 032	11 097	1 099	372 656
2009	407 870	11 143	1 004	393 578
2010	421 176	11 325	960	406 735
2011	433 258	11 678	891	418 561
2012	448 546	11 801	880	433 726
2013	459 722	11 968	977	445 079
2014	465 997	11 924	958	451850

^{a)} TEÁOR'03

^{b)} TEÁOR'08

Forrás: Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2013, 2014, 2015. KSH, Budapest

5. táblázat: A gazdaságok számának és mezőgazdasági területének megoszlása birtokméret szerint (2010)

Birtokméret (ha)	Gazdaságok számának megoszlása (%)	Mezőgazdasági terület megoszlása (%)
1,0 és az alatti	72,8	1,9
1,1-10,0	18,9	8,4
10,1-100,0	7,0	25,7
100,1 és több	1,3	64,0
Összesen	100,0	100,0

Forrás: KSH ÁMÖ (Kapronczai, 2014)

Az átlagos üzemméret nagyságát jogi forma szerint a 5. táblázat mutatja. Ez alapján a társas gazdaságok átlagmérete csökkent, az egyéni gazdaságoké pedig nőtt. A folyamat mögött azonban nem valóságos méretváltozás van, hanem az egyéni gazdaságok számának csökkenése, és a kisebb területen gazdálkodó társas gazdaságok számának növekedése. (Kapronczai, 2011/b, 2014) A cél az lenne, hogy az agrárgazdaság új fejlődési pályára álljon, nemzetközileg versenyképes legyen, és mindemellett a főállású foglalkoztatási szintjét megőrizze. Ennek eléréséhez szükség van a termőterületek további koncentrálására, a termelési méretek növelésre

valamint a hatékony termelést elősegítő fejlesztésekre. Ebből következik, hogy nem fogadható el a koncentráció természetes folyamatának a gátlása. (Buday-Sántha, 2010)

5. táblázat: Az átlagos üzemméret nagysága az egyéni és a társas gazdaságokban *

	Me.: ha/üzem									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Egyéni gazdaságok	22,52	22,20	23,84	25,08	24,96	25,31	24,87	27,07	27,97	28,48
Társas gazdaságok	510,51	484,65	390,64	395,75	378,28	372,54	374,60	383,30	382,55	368,81

Forrás: Kapronczai I. (2011/b): A magyar agrárgazdaság napjainkban. *Gazdálkodás*, 55 (7) 615-628. p. (622. p.)

*Az adatok a 4000 STÉ feletti tesztüzemi gazdaságok körére vonatkoznak.

Már az EU csatlakozás előtt megállapították (Hamza – Tóth, 2006), hogy a vidéken élők és családtagjaik ellátásában egyre kisebb szerepet tudnak vállalni az egyéni gazdaságok. Az egyéni gazdaságoknak két típusát különböztették meg, az egyik csak önellátásra termel, a másik pedig árutermelést folytat. Az árutermelő gazdaságok esetében a családi munkaerő nagy része a gazdaságon kívül is vállal munkát, így a családi jövedelmek két forrásból származnak.

A költség-jövedelem adatokat figyelembe véve végzett számítások alapján Kapronczai (2011/b) meghatározta, hogy mekkora terület, vagy mekkora állatlétszám szükséges egy négytagú család megélhetéséhez különböző ágazatok esetében. Szántóföldi gabonatermelésnél 70-100 hektár, kézimunka-igényes zöldségfajoknál 7-11 hektár, gyümölcsültetvényeknél 15-20 hektár, tejelő tehénből 30-35 egyed és hozzá kapcsolódó 30-35 hektár takarmánytermő terület, vágósertésnél 800-900 egyed évi kibocsátás és a hozzá kapcsolódó 90-100 hektár szántó szükséges. Ezt a méretet az egyéni gazdaságok zöme nem éri el.

Egy EU-6-os kutatási program a következő eredményeket hozta a magyar mezőgazdaság vonatkozásában. A magyarországi mezőgazdasági üzemek menedzsment és gazdálkodási tevékenységének színvonala lényegesen elmarad a tudomány által biztosított lehetőségektől, és az európai gyakorlattól. Ennek okai a következetlen agrárpolitikára, és az EU-csatlakozás nem megfelelő előkészítésére, a nem megfelelő képzési rendszerre, a gazdálkodók kényelmességére, és a hiányos mezőgazdasági intézményrendszerre vezethetők vissza. (Székely, 2007)

Abonyiné Palotás J. (2007) a mezőgazdaság és az infrastruktúra kapcsolatát vizsgálta, megállapítva, hogy a mezőgazdaság infrastruktúrája szűk keresztmetszetű és elmaradott, akár csak az agrártársaság és a vidék infrastruktúrája. A mezőgazdasági térségeket lassabb növekedés, fejlődés ütem és visszafogottabb beruházás és erősebb tőkehiány jellemzi.

A magyar mezőgazdaság jelenlegi gondjai, a rendszerváltást követő magyar agrárpolitikában gyökereznek. Rövid távú, választásokra koncentráló célokat követtek és nem alakítottak ki szélesebb konszenzuson alapuló agrárstratégiát, amely segítette volna felkészülni az ágazatnak a csatlakozást követő megváltozott körülményekre. Az EU csatlakozás előtt jelentős támogatásokhoz jutott a mezőgazdaság. A támogatás jelentős része nem szolgálta a versenyképesség és a hatékonyság javítását (technológiák fejlesztésével), mivel piaci és jövedelemtámogatás formájában kerültek kiosztásra. További gondot okozott, hogy a KAP működtetéséhez szükséges intézményrendszer kialakítása késedelmet szenvedett. (Csáki, 2008)

A csatlakozást megelőző évek agrár- és támogatáspolitikája kritikus időszak volt a csatlakozás szempontjából. Az ekkor folyósított támogatások akkor érték volna el a kedvező hatásukat, ha azokat a tagországok a termelők versenyképességének fokozására fordítják. Magyarországon

viszont döntően ár- és piactámogatásként kerültek folyósításra, ennek következtében nem lehetett teljes mértékben kihasználni a csatlakozás nyújtotta lehetőségeket. (Kapronczai, 2011/a)

Potori – Varga (2008) szerint a gabonaágazat az, ahol a magyar mezőgazdaság a természeti adottságok, a termelés vonatkozásában még rendelkezik komparatív előnyökkel az Európai Unióban. 2008-tól a szántóföldi növények nemzeti kiegészítő támogatása a termeléstől függetlenedik, de a szántóterületek hasznosítását, a termelést a gabonafélék magas ára ösztönzi.

A magyar sertéságazat helyzetét Nyárs (2008) foglalta össze, mely szerint a magyar sertés- és baromfitartók nem képesek érdemben befolyásolni sem a világpiacon, sem az EU piacán zajló folyamatokat. Ebből kifolyólag kénytelenek alkalmazkodni a gazdasági környezetükhöz, pozíciójuk árelfogadó, méretükből és termelési potenciájukból adódóan a „nagyok” által ki nem töltött rés piacokon szükséges megélniük. A hazai vágósertés-termelés hatékonysága messze elmarad a legfontosabb vetélytársakétól.⁴ Ennek fő okai a kisebb szaporulat, a lassú tömeggyarapodás, a gyenge takarmányhasznosítás, a hosszú hízalási idő, az elnyújtott kocaforgó és a jelentős élőmunka ráfordítás. A kisüzemek ebben a gazdasági környezetben képtelenek gazdaságaikat úgy fejleszteni, termelésüket úgy bővíteni, hogy az megfeleljen az EU szigorú előírásainak is. A hatékonyság javítása komoly ráfordításokat és fejlesztéseket igényelne a termékpálya minden szakaszában. Ezek közül a legfontosabbak lennének a biológiai alapok javítása, a tartástechnológia fejlesztése és a takarmány összetételének és minőségének a javítása. Továbbá Udovecz et al. (2009) kiemeli, hogy Magyarországon – a fejlett sertéstartással rendelkező nyugat-európai országokkal szemben – nem specializálódtak a gazdaságok tenyésztés és hízósertés tartásra, pedig azok más tartástechnológiát igényelnek. Termőföld hiányában kiszolgáltattak, mivel nem tudják megtermelni takarmány szükségleteiket és nem tudják biztonságosan elhelyezni a hígtrágyát.

Udovecz et al. (2009) megállapította, hogy a baromfiágazatban a tartástechnológia elmarad a genetika optimális kihasználásához szükséges színvonalától. A fejlesztésekhez pedig nem áll elegendő forrás rendelkezésre. A hazai baromfihús-előállítás visszaeséséhez nagyban hozzájárultak az uniós tartási követelmények folyamatos szigorodásai. A közepes méretű gazdaságok nagy része megszűnt, így kevés számú nagytermelő irányítja a piacot. Étkezési tojásból Magyarország önellátó, a tojólétszám csökkenés ellenére is. Problémát okoz a többi tagország Magyarországon levezetett tojásfeleslege. A hazai vízi szárnyas fogyasztást elsősorban a vásárlók árérzékenysége korlátozza.

A hazai szarvasmarha állomány 2006-ig csökkent, majd stagnált. A megtermelt tej mennyisége is csökkenő tendenciát mutat. A csatlakozást követően a tej felvásárlási ára jelentősen visszaesett, az exporttámogatás megszűnése és a nagymértékű tejfelesleg miatt. 2007-től nőtt a tej felvásárlási ára, de emellett a termelési árak is megnövekedtek a magas takarmányárak miatt. A húsmarhatartás helyzete kedvezőbb alakult. Ösztönzőleg hatottak a termelőkre az uniós közvetlen támogatások és a hízott bikák iránti kereslet növekedése és a felvásárlási árak növekedése. A tehénállományon belül szerkezeti átalakulás történt, a húshasznú tehénállomány bővült, még a tejhasznú tehénállomány csökkent. Az élő marha kivitel és behozatal is folyamatosan nőtt. Az import nagyobb hányadát tenyésztés szolgált, mely az állomány bővítését szolgálta. A juhállomány 2006-tól csökken, a születendő bárányok több mint 90%-a pedig élőállatként kerül exportra, főleg Olaszországba. (Vőneki – Papp, 2008)

A hazai zöldség- és gyümölcságazat kilátásait a 2007-es adatok ismeretében Erdész (2008) a következőképpen foglalta össze. Az ágazat felkészülése a csatlakozásra nem volt eredményes, az ágazat szerkezetátalakítása nem fejeződött be. Strukturális feszültségeket okoztak a korábbi

⁴ Dánia, Hollandia, Spanyolország, Brazília

gyengeségek⁵, és csak későn indult meg a gazdák együttműködése, összefogása, értékesítő tevékenységük megszervezése. Kedvezőtlenül befolyásolta mind az értékesítést, mind a jövedelmezőséget a termelők gyenge piaci alkuereje. Az ágazatban versenyhátrány érvényesül. Mindkét ágazat erőssége lehetne a belső piacra termelés, biotermékek, különlegességek, hungarikumok termelése, valamint a rés piacok igényeinek kielégítése. Magyarországon e két ágazat több ezer családnak jelent megélhetést, kiegészítő jövedelemforrást. Jelentős szerepe van a vidéki népesség foglalkoztatásában, jövedelemszerzésében. Udovecz et al. (2009) szerint a zöldség- és gyümölcsstermelők számára komoly kihívást jelent a piaci igények gyors változása, az árak jelentős ingadozása és az olcsóbb importáru térnyerése. További gond, hogy elegendő mennyiségű és azonos minőségű árualap, mert sok fajtát termelnek elaprózott területeken. Magyarországon két szélsőség jellemzi a kertészeti termelést folytató gazdaságokat. Az egyik tőkehiány miatt elmaradott, terméshezama alacsony. A másik intenzív, szakszerű technológiát alkalmaz, terméshezamai eléri az európai élvonalat.

Kovács et al. (2007) a mezőgazdasági vállalkozások pénzgazdálkodását vizsgálta, amelynek jellegét az Európai Unióhoz való csatlakozás alapvetően megváltoztattott. Továbbá megállapították, hogy a magyar mezőgazdasági vállalkozások jelentős mértékben támogatás függőek. Többségük eredményessége vagy fennmaradása a támogatásokon áll vagy bukik.

A 2008-as pénzügyi-gazdasági válság érintette hazánkat is. Általánosságban elmondható, hogy a válság hatása egy adott szektorra attól függ, hogy miként érinti a kereslet változása, és a hitelforrások szűkülésének milyen mértékben van kitéve. A magyar mezőgazdaságra a magas saját tőkearány jellemző, és összességében a termékek jövedelemrugalmassága sem magas, ami elméletileg arra utalna, hogy a válság hatásai kevésbé érintik az agrárágazatot, mint más szektorokat. Ez csak részben igaz, mert a mezőgazdaságot a válságon kívüli időszakban is alacsony jövedelmezőség, mérsékelt versenyképesség és korlátozott kockázatviselő képesség jellemzi. Ennek eredményeképpen az ágazatban nem azonnal érzékeltette a hatását a válság, viszont a tartalékok fogyása jelentősen növelheti a termelők gondjait a válság mélyülésével. A magyar mezőgazdaságban a válságot súlyosbította a 2009-es gyenge évjárat. Ez a gyengébb terméseredményekben és az alacsony – gyakran önköltség alatti – árakra, és a hazai fogyasztás visszaesésére vezethető vissza. A magyarországi válságkezelésnek több pontja volt. A mezőgazdaság szereplőinek a számára különböző kedvezményes hitelkonstrukciók álltak rendelkezésre (pl.: agrár-forgóeszközhitel program, agrár-beruházási hitelek) és 2009-ben a szokásosnál korábban kezdtek meg a támogatások kifizetését. (Kemény, 2010/a)

A pénzügyi-gazdasági válság elsősorban a hitelfelvételi lehetőségek szűkülése és a hitelek drágulása révén érintette az agrárgazdaságot. (Kapronczai – Udovecz, 2009) A gazdasági válság hatására a kis-és középvállalkozások hitelezésében bekövetkezett változásokat mutatja be, Széles et.al (Széles, et. al. 2010/b). Megállapítja, hogy romlottak a hitelezési feltételek, és csökkentek a rövid lejáratú banki hitelek. A válság hatására életbe lépett 2009-es pénzügyi intézkedéseket, megoldásokat és a megváltozott gazdasági környezetet egy másik cikkében ismerteti Széles, et. al. (2010/a)

A 2010-es évre vonatkozóan már kedvezően ítélték meg (Popp – Székely, 2011) a mezőgazdasági gazdálkodók jövedelemhelyzetének javulását, valamint a mezőgazdaság külkereskedelmi mérlegének javulását. Ezzel szemben még mindig nem kedvező a kiviteli és a behozatali termékszerkezet, mivel a feldolgozott termékek importhányada magas, míg exporthányada alacsony. Aggodalomra ad még okot a növénytermesztés és az állattenyésztés aránya, a foglalkoztatás csökkenése, és a csökkenő támogatások hatásaként a beruházások

⁵ Alacsony szervezettség, elavult műszaki színvonal, hiányos logisztikai rendszerek, elaprózott birtokstruktúra, szélsőségesen differenciált termelési színvonal.

viisszaesése. Az előző évhez képest csökkent a termelés volumene, viszont nőtt a mezőgazdasági termékek termelői árszínvonala.

A mezőgazdaságot az agrobiznisz-konceptióban vizsgálta Kovács (2010) megállapítva, hogy előrelépés csak akkor történhet, ha a teljes értéklánc összehangoltan, arányosan fejlődik.

Székely – Pálincás (2007) a mezőgazdasági vállalkozások menedzselését, gazdálkodását, finanszírozását, és a szakemberképzést vizsgálta nemzetközi összehasonlításban. A magyar mezőgazdaság rendszerének egésze jelentős korrekciókra szorul, nélkülözhetetlen a nemzeti agrárstratégia kidolgozása. Ma már nem lehet versenyképesen mezőgazdasági tevékenységet folytatni a piac rezdüléseinek, tendenciáinak alapos ismerete és figyelembe vétele nélkül. Folyamatosan figyelemmel kell kísérni a fejlődő termelési struktúrát, a fajtákat, a technológiát, a termékek minőségét, az együttműködések rendszerét, és a termelési programokat a változó feltételeknek megfelelően módosítani kell.

Udovecz et al. (2009) megállapította, hogy versenyképes mezőgazdaság ma már nem képzelhető el versenyképes feldolgozás, kereskedelem, oktatás-kutatás, innováció és versenyképes intézményrendszer nélkül. Ebben az időben a magyar agrárgazdaság strukturális feszültségekkel terhes és gyenge versenyképességgel jellemezhető. A természeti és humán erőforrások kihasználtsága elmarad a lehetségestől. Rámutatnak arra, hogy a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar alapvető problémái, gyenge versenyképességének okai horizontális jellegűek és nem a termelésből vagy az élelmiszer-előállítás specifikus jellemzőiből adódnak:

- a gazdasági és jogi környezet változásai kiszámíthatatlanok;
- egyre nagyobb többletkiadást jelent a vagyonzás és -védelem;
- a vállalkozások terhei aránytalanul magasak;
- Magyarországon az agrárpolitika gyakorlatilag „támogatáspolitikai”;
- nemzetközi összehasonlításban a magyar élelmiszeripari vállalatok beruházási és fejlesztési hajlandósága és képessége alacsony;
- a szakképzés a piac eltávolodásából adódó szakemberhiány.

A magyar mezőgazdaság az elmúlt egy-két évtizedben nem volt olyan kedvező gazdasági kondícióban, mint 2010 után. Ebben szerepet játszott a mezőgazdasági termékek termelői árának az emelkedése, az EU támogatási rendszere és a több mint húsz éve stabil üzemszerkezet (alapvető jellemzői ugyanazok: dualitás és sokszínűség). (Kapronczai, 2014)

Hangsúlyozni kell azonban, hogy 2010-től euróban számítva a támogatás összege nem változott, csak annak forrása. A magyar fizetőeszköz euróhoz mért igen jelentős gyengülése a forintban kifizetett támogatási összeget és így a jövedelmet növelte. Ezzel azonban hosszú távon csak akkor számolhatnánk, ha a magyar gazdaság helyzete nem javulna.

Az élelmiszeripar helyzete viszont kritikus, mivel alacsony a jövedelemtermelő potenciálja és elégtelen a tőkeellátottsága, a külföldi tőke egy része kivonult az ágazatból és a hazai vállalkozók nem tudták pótolni azt. (Kapronczai, 2014) Ha a feldolgozóipar helyzete nem javul, ez az alapanyag- termelésre, azaz a mezőgazdaságra is negatív hatást gyakorolhat, tovább rontva a jövőbeni kilátásokat.

2.2 Közös Agrárpolitika, és annak alkalmazása Magyarországon

„A mezőgazdaság nem tartozik az EU tagországok többségében a sikerágazatok közé. Hatékonysága és jövedelmezősége alacsony, fejlődése lassú, termelési módja jelentős részben elmaradott.” (Burgerné, 2010.)

Az egységes, közös piac ötlete az 1955-ös messinai konferencián merült fel, ami a KAP létrejöttének, a Római Szerződés aláírásának első lépéseként tekinthető. A háború utáni helyzetből kiindulva, amikor éhínség söpört végig Európán, egy termelésorientált mezőgazdaság létrehozása volt a cél, megteremtve ezzel az élelmiszer-ellátás biztonságát, és a harmadik országoktól való függőség csökkentését. (Mizik, 2014/a)

„A KAP kialakításának jogi alapját a Római Szerződés 38. Cikk (4) bekezdése adja meg akkor, amikor kimondja: „A közös piac működésének és fejlődésének a mezőgazdasági termékeket illetően együtt kell járnia a tagállamok közös agrárpolitikájának kialakításával” (Mikó et al., 2010)

„A Közös Agrárpolitika fő céljait a Római Szerződés rögzítette:

- a mezőgazdasági termelékenység emelése a műszaki fejlesztés fokozásával, a mezőgazdasági termelés racionalizálásával és a termelési tényezők – különösen a munkaerő – lehető legjobb felhasználásával (agrármodernizációs cél);
- a mezőgazdasági lakosság számára méltányos, társadalmilag elfogadható jövedelmi és életszínvonal megteremtése (jövedelempolitikai cél);
- az agrárpiac stabilizálása, egyidejűleg a mezőgazdasági termelők és fogyasztók külső hatásoktól való védelme (piacstabilizálási cél);
- az élelmiszerellátás biztonságának garantálása, hogy a tagországok megtermeljék a Közösség számára az alapvető agrártermékeket, s így mentesüljenek a világpiaci ingadozásoktól (ellátásbiztonsági cél);
- a fogyasztói igények méltányos áron való kielégítése (élelmiszer-politikai cél).” (Halmai, 2010; Vásáry, 2011)

Az 1958-ban, a stesai konferencián került megfogalmazásra a közös piaci szervezetek három alapelve:

1. A mezőgazdasági piacok egységességének elve, (szabad áruforgalom, egységes ár- és versenyszabályozás, közös külkereskedelmi politika, összehangolt igazgatási és egészségügyi rendszer);
2. A közösségi preferencia elve, (belső piac védelme, a közösségen belül termelt áruk előnyben részesítése az olcsó importtal szemben. Ezáltal a belpiaci árakat mesterségesen jelentősen magasabban tartották, mint a világpiaci árak.);
3. A pénzügyi szolidaritás elve, (a rendszer finanszírozását a tagországok közösen, egységes elvek alapján végzik, erre a célra szolgált az EMOGA). (Ackrill, 2000)

A KAP kialakításának alapelveit szintén ezen a konferencián határozták meg. Ennek fő elemei:

- „Az agrárpiac központi szabályozó eleme az ár; az EK-n belül közös árrendszert szükséges kialakítani, ehhez egységes piaci mechanizmus és beavatkozási rendszer épült ki;
- Az EK agrárárait a világpiaci árak szintje felett kell meghatározni, e végett kiterjedt importterheléseket és export-visszatérítési rendszert szükséges működtetni;
- Az agrárjövedelmek döntő része az árakon keresztül realizálódik, a szükséges támogatás az értékesítéshez kapcsolódik;
- Közös pénzügyi forrás megteremtésére van szükség, amelyhez minden tagország hozzájárul, s ami finanszírozza a KAP kiadásait;
- Szoros kapcsolat szükséges az agrárstruktúra alakulása és a piacpolitika között.” (Vásáry, 2011)

A termelékenységorientált KAP jól működött a '70-es évekig, amikor a Közösség az alapvető tömegtermékekből elérte az önellátás szintjét. Ekkor a rendszer fenntartása egyre költségesebb lett, pénzügyi nehézségeket okozott:

- A termelés bővülésével a termeléshez nyújtott támogatás egyre többbe került;
- A terméktöbblet levezetése egyre többbe került, (intervenciós felvásárlás és tárolás, exporttámogatás);
- Az erős piaci védelem miatt, a fogyasztók relatíve drágán (a világgazdasági ár felett lévő belső árakon) jutottak az élelmiszerekhez. (Mizik, 2014/a)

Ezen kívül a '70-es években a KAP további problémákkal szembesült a világgazdaságban zajló folyamatok miatt. Kiemelkedő ezek közül az árfolyamokkal, az olajválsággal, az élelmiszerválsággal és az első bővítési körrel összefüggő problémák. A '80-as években a KAP körül belső feszültségek⁶ és külső nyomás⁷ alakult ki, ami a rendszer megváltoztatását sürgette. A változtatás egyik iránya a magas belső piaci árak csökkentése, a másik a kínálat szabályozása lett volna. Az utóbbi megvalósítása mellett döntöttek, ami újabb problémákat vetett fel a kivitelezés során, mivel mindezt úgy kellett megoldani, hogy a termelők jövedelmek csökkenése nélkül fogják vissza a termelés növekedését. (Mizik, 2014/a) A kiigazításnak a főbb elemei a következők voltak:

- Az intézményi árak csökkentése, (az árak nominális befagyasztása reálértéken csökkenést eredményezett);
- A támogatások csökkentése, (egyrészt a kiadások emelkedését korlátozta, másrészt reálérték csökkenést eredményezett);
- A mezőgazdasági termelők társfelelőssége, (a gabonatermelőkre járulékot vetettek ki);
- Mennyiségi szabályozás, (kvóta és intervenciós küszöb bevezetése);
- Az intervenciós garanciák korlátozása, (intervenciós időszak lerövidítése, minőségi kritériumok szigorítása);
- A területpihentetés önkéntes bevezetése, (mennyiség csökkentéséhez való hozzájárulás, kompenzációs kifizetést kaptak). (Halmai, 2004)

„Az EU által működtetett KAP és annak támogatási rendszere szoros kapcsolatban van a világkereskedelmet érintő megállapodásokkal (WTO), amelynek egyik sajátossága, hogy az EU önállóan, tehát a tagállamok nevében is folytatja a tárgyalásokat. A teljes WTO konformitásnak (zöld doboz) az a feltétele, hogy semmiféle kapcsolat nem lehet egyrészt a támogatás, másrészt pedig a termelés, árak és termelési tényezők között bármely, egy előre rögzített bázisidőszakot követően. Továbbá, semmilyen termelés nem követelhető meg ezen támogatások feltételeként.” (Mikó et al., 2010)

„Egészen 1992-ig a kezdetben megfogalmazott elvek jelentették a működés alapját. Ekkora viszont számos külső és belső, politikai, gazdasági és társadalmi probléma kikényszerítette az akkori mezőgazdasági biztos Ray McSharry által előterjesztett első átfogó reformjavaslatot.” (Vásáry, 2011) A reform alapvető célkitűzése az volt, hogy az eddigi termeléshez kötött támogatás helyett közvetlen kifizetésekkel, jövedelemtámogatás formájában finanszírozzák a termelőket.

„Az 1992-ben elfogadott McSharry reform eredményeként lépéseket tettek az ár- és a jövedelempolitika szétválasztására, a mennyiségi korlátozások, a területpihentetés bevezetésére, valamint a területhasznosítás újragondolására. A változások irányára hatással volt a GATT-WTO világkereskedelmi tárgyalások eredménye is, amelyben a közvetlen terméktámogatások leépítése került az előtérbe.” (Mikó et al., 2010)

⁶ Magas költségek, magas belpiaci árak okozta társadalmi konfliktusok.

⁷ Erős protekcionizmus, más országok alig tudtak bejutni a Közösség belső piacaira, ahol amúgy versenyképesek lehettek volna.

„A McSharry reform alapvető elemei:

- Az intézményi árak csökkentése.
- Közvetlen támogatás: A mezőgazdasági árak csökkenését közvetlen jövedelemtámogatás ellensúlyozta.
- Kínálatszabályozás: A feleslegek azonnali korlátozása érdekében mennyiségi szabályozást vezettek be. A közvetlen támogatások feltételül a szántóföldi növénytermelésben szigorú területpihentetési szabályokat, a húsmarha- és juhtartók esetében állatlétszám-, és állatsűrűségi szabályokat írtak elő.
- A „kistermelők” egyszerűsített szabályozása: a termelés korlátozása alól mentesültek a kistermelők.
- Kísérő (kiegészítő) intézkedések: korai nyugdíj, erdősítési program, agrár-környezetvédelmi programok.
- A gazdák választási lehetősége.” (Vásáry, 2011)

Meg kell jegyezni, hogy mennyiségi korlátozásokat már korábban is bevezettek, például 1984-től a tejkvóta rendszert kell említeni, amelyet csak napjainkban szüntettek meg.

„A Bizottság 1998-ra készítette el az AGENDA 2000 című dokumentumot, amely tartalmazta a KAP reform intézkedéseit, a keleti kibővülés agráradaptációs vonatkozásait és a KAP finanszírozásának következő hét éves tervezetét is magában foglaló programtervezetét. Ezt módosításokkal 1999-ben fogadták el a Berlieni Csúcstalálkozón. „(Vásáry, 2011)

Az AGENDA 2000 leglényegesebb céljai a következők voltak:

- Az EU mezőgazdasági termékei versenyképességének a növelése, (a belpiaci árak közelítése a világpiaci árakhoz);
- Méltányos jövedelemszint és életszínvonal biztosítása, (közvetlen jövedelemtámogatás segítségével);
- A környezetvédelmi szempontok integrálása a KAP támogatási rendszerébe, (keresztmegfeleltetés, vagyis csak az kap támogatást, aki megfelel bizonyos környezetvédelmi, állatjóléti előírásoknak);
- Vidékfejlesztés, mint a KAP II. pillére, (a mezőgazdaság multifunkcionális jellegének elismerése). (Kiss, 2002)

A célok megvalósítására a következő intézkedéseket fogadták el:

- „További árcsökkentés: a KAP intézményi árainak csökkenése folytatódik.
- Részleges kompenzáció közvetlen támogatás révén.
- Moduláció: a tagállamok meghatározott esetekben csökkenthetik a közvetlen támogatásokat.
- Kölcsönös megfeleltetés: a közvetlen támogatások kifizetéséhez az egyes tagországok pótlólag környezetvédelmi kötelezettségek teljesítését is előírhatják.
- „Nemzeti boríték”: e rendszerben a tagországok kezelhetik a termelési gyakorlat és feltételek nemzeti és regionális eltéréseit.
- Mennyiségi szabályozás: a területpihentetés mértéke a bázisterület 10%-a. A tejkvóta működését meghosszabbították.
- Második pillér: az integrált vidékfejlesztés.” (Vásáry, 2011)

A kölcsönös megfeleltetés alapvetően az egészséges étel-miszer-előállítás és a természeti környezet megóvása érdekében a környezetbarát mezőgazdasági termelés, a felelősségteljes haszonállattartás és az étel-miszerbiztonság minimum követelményeit tartalmazza. A követelmények betartásával termelő gazdaságok olyan pozitív externáliákat és közjavakat hoznak létre, amelyek a támogatásokért arányos ellenszolgáltatásnak tekinthetők. (Biró et al., 2009)

Mind a McSharry reform, mind pedig az AGENDA 2000 jó irányba történő változásokat hozott, viszont a kialakult helyzet továbbra is magában hordozta egy újabb reform szükségességét. Éppen ezért a rendszer félidős (2003-as) felülvizsgálatáról már a berlini csúcson döntöttek.

A KAP félidős felülvizsgálata túlmutatott az eredeti célján, és a KAP történetében a legnagyobb változásokat hozta. Ez a reform Franz Fischler mezőgazdasági biztos nevéhez kötődik. A Fischler reform célja a KAP eladhatóbbá tétele volt mind a külvilág, mind pedig az uniós állampolgárok számára. A reform legfontosabb elemi között szerepelt a közvetlen támogatások termeléstől való leválasztása, az egységes farmtámogatás bevezetése (SPS), a keresztmegtfeleltetés (kölcsonös megtfeleltetés) és a moduláció bevezetése. Továbbá szigorú pénzügyi fegyelmet léptettek életbe, mely szerint az első pilléres kiadások nominálértéken befagyasztásra kerültek, így 2004-től nem lehetett többet költeni az első pillérre, mint amennyit 2003-ban költöttek. Megváltoztatták a tej-, a gabona- és a cukorpiac rendtartását is. (Jámbor, 2014/a) A KAP 2003. évi reformjának részletes összefoglalóját tartalmazza Popp et al. (2004/a) tanulmánya. A reform hozta intézkedések hatásait vizsgálja a gazdaságok jövedelmére, termelésére és földhasználati viszonyaira Kovács (2006).

„A KAP finanszírozását a bővítés és az új feladatok ellenére a 2007-2013 közötti időszakban 2006-hoz képest 7,8%-kal csökkentik. Két fő elem mentén kategorizálható a változás; részint megfigyelhető a tejes költségvetéshez képest a KAP kiadásainak hosszú távú csökkentése. Részint hogy a piaci intézkedések, a támogatások fokozatos növekedése mellett határozottan megjelenik az exporttámogatások lassú mérséklődése és a vidékfejlesztési programok fokozatos megerősödése.” (Vásáry, 2011)

„A KAP reform 2007-2013-as időszakra érvényes változása a közvetlen támogatások termeléstől elválasztását tűzte ki céljául, míg az agrár-vidékfejlesztésen belül mind a versenyképességnek, mind pedig a tudatos környezetgazdálkodásnak egyre bővülő szerepet szán. E politika pénzügyi alapjait kivette a Strukturális Alapokból, és a KAP két pillérének megfelelően a támogatási forrásokat átcsoportosította. Így a pénzügyi alapokat az Európai Mezőgazdasági Garancia Alap (EMGA), valamint az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA), valamint a kiegészítő nemzeti források biztosítják.” (Mikó et al., 2010) Az első pillér kiadásait, azaz a közvetlen támogatásokat, az export visszatérítéseket és a piaci intervenciót az EMGA-ból fedezik, még a második pillért vagyis a vidékfejlesztési programokat az EMVA-ból finanszírozzák. (Halmi, 2010)

„A reform elsődleges célja, hogy a KAP végrehajtásának finanszírozási háttere más közösségi alapoktól elkülönülve önálló, közös szabályokra épülő rendszert alkosson, a két alap létrehozásával a KAP két pillérének (agrárpiac szabályozása, illetve vidékfejlesztés) eltérő sajátosságait. Mindkét új alap kifizetéseit akkreditált kifizető ügynökségen keresztül kell teljesíteni. Hazánkban ez a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal „(MVH). (Mikó et al., 2010)

A 2007-2013-as költségvetés elfogadása után döntöttek arról, hogy a KAP működését 2008-ban felül kell vizsgálni. Célja, hogy az eddigi tapasztalatok tükrében a 2003-as reform intézkedéseit finomra hangolják. Ez alapján sor kerül egy agrárpolitikai állapotfelmérésre (Health Check), majd ezt követően a 2003-as reformok kiigazítására. A 2008-as reform intézkedései a következők voltak:

- A moduláció rendszerének módosítása;
- A leválasztás mértékének növelése;

- A 68-as cikkely bevezetése;⁸
- A közvetlen támogatások igénybevételének további feltételekhez kötése;
- A tejkvóták eltörlése 2014-től;
- A SAPS-rendszer meghosszabbítása;
- Kötelező területpihentetés eltörlése;
- Egyszerűsítette a kölcsönös megfeleltetés feltételrendszerét;
- Megszüntette az energianövények termelése után járó prémiumot;
- Növelte a fiatal gazdák támogatását;
- Átalakította az intervenciók rendszer feltételeit. (Jámbor, 2014/a)

A 2008-as reform után egyre több kritika érte a KAP-ot. A legnagyobb kritika a közvetlen támogatásokat érte. Ezzel kapcsolatban írt összefoglaló kritikát Swinnen (2009) is, mely szerint a közvetlen támogatások hosszú távon nem hatékonyak, mivel a mezőgazdasági foglalkoztatottság folyamatosan csökken a növekvő támogatások ellenére is. A támogatások elosztása földrajzilag és gazdaságméretük szerint is aránytalan. A támogatások nagy része az alapanyaggyártóknál és a földtulajdonosoknál realizálódik a termelők helyett, és emeli a földárakat is. A mezőgazdasági háztartások jövedelmének nagy része ma már mezőgazdaságon kívüli bevételi forrásokból származik.

A KAP fejlődésének lényeges mérföldköveit foglalja össze Kengyel (2008) a támogatások szempontjából. Furcsa helyzetnek tartja, hogy a költségvetési kiadások közül az egyik legnagyobb tételt az agrárszektor támogatása teszi ki, miközben az európai gazdaság világgazdasági versenyképességének javítása, az információtechnológiai szektor fejlődése és a tudás alapú gazdaság és társadalom megerősítése kellene. Az agrárszektor finanszírozásának új alapokra helyezését javasolja, mely szerint csak az agrárszektor modernizációjával közvetlenül összefüggő támogatásokat kellene biztosítani.

Több éves egyeztetés eredményeképpen 2013-ban új reform következett a KAP életében. Ezt Ciolos-reformnak nevezik, Dacian Ciolos mezőgazdasági biztos után, aki megnyitotta a társadalmi vitát a KAP jövőjéről. A reform nem hozott lényeges áttörést, de igazságosabb elosztást kezdeményezett; újra hangsúlyt kapott az élelmezésbiztonság kérdése; folytatódott a piaci orientáció; a támogatásokat egyre komolyabb környezeti előírásokhoz kötötte és a tagállamoknak nagyobb szabadságot engedett a megvalósítás terén. (Jámbor, 2014/a)

A KAP új rendszerre tér át 2013 után, melynek lényege, hogy a támogatások csökkennek. (Burgerné, 2010) A támogatási rendszerek terén, az EU szintjén 2013-tól egységesítési kényszer van. (Ficsor, 2011)

Az Európai Unió 2014-2020 közötti költségvetési időszakának pénzügyi terve alapján a KAP forrásait a 2013. évi nominál értéken befagyasztják, vagyis az agrárpolitikai célok megvalósítására összesen 435,5 milliárd euró jut majd. Ebből a mezőgazdaság 317,2 milliárd euróval, a vidékfejlesztés pedig 101,2 milliárd euróval részesedik, és többletforrásként 17,1 milliárd euró áll még rendelkezésre. 2014-től a közvetlen támogatások közül a legjelentősebb tétel az úgynevezett alaptámogatás lesz. Ez a termeléstől függetlenített területalapú támogatás, aminek a lehívásához újonnan létrehozott jogosultság szükséges. Az Európai Bizottság korlátozza az egyes igénylőknek kifizethető közvetlen támogatás összegét. (Popp et al., 2012)

Az új KAP 2014-2020 között minden korábbinál bonyolultabb ország- és régióspecifikus támogatási rendszerek kialakítását teszi lehetővé a tagállamok számára. A forrásokból 278

⁸ A 73/2009-es rendelet 68. cikkelye értelmében a tagállamoknak lehetőségük van a közvetlen támogatás nemzeti plafon 10%-át az adott ágazatban a környezet védelmével, valamint a termékek minőségének és forgalmazásának javításával összefüggő intézkedésekre fordítani.

milliárd eurót az első pillér, 85 milliárd eurót pedig a második pillér kiadásaira lehet fordítani 2014-2020 között. Ebből Magyarország 10,97 milliárd euróval részesül, melyből 7,9 milliárd eurót a közvetlen támogatások 3,07 milliárd eurót pedig a vidékfejlesztési kifizetések tesznek ki. Ennek alapján az első pillér forrásai 13%-kal a második pillér forrásai pedig közel 18%-kal csökkennek a 2013. évihez képest (az értékek 2011. évi árakon számolva). (Potori et al., 2013)

Az új támogatási rendszer alapeleme az alaptámogatás, ami termeléstől függetlenített, területalapú támogatás, amit a rendszer alkalmazásának első évében kreált és kiosztott jogosultságok aktiválásával lehet majd lehívni. Itt is feltétel a kölcsönös megfeleltetés rendelkezéseinek a betartása. Magyarország 2015-től az alaptámogatáson felül kiegészítő átalánytámogatást nyújthat azoknak az igénylőknek, akik nem a kisgazdaságok egyszerűsített támogatásában részesülnek. Az éghajlati és környezeti szempontból előnyös mezőgazdasági gyakorlat ösztönzésére fizetik a „zöld komponenst”, amely kiegészíti az alaptámogatást. Igénylésének feltételei:

- A szántóföldi növénytermelés diverzifikálása;
- Állandó gye- és legelőterületek megőrzése;
- Ökológiai célterület kialakítása. (Potori et al., 2013)

A támogatáspolitikát az agrárpolitika egyik, az agrárágazat hatékony működését megalapozó eleme lehet. Az agrártámogatások nyújtásával a kormányzatok a mezőgazdaságban fennálló más nemzetgazdasági területekhez viszonyított „sajátosságokból” származó hátrányokat igyekeznek enyhíteni. Ezt jól példázza az EU-ban működő, a nemzeti mezőgazdasági érdekképviseletet tömörítő szervezet igazgatójának kijelentése: "A mezőgazdaság mindig kevésbé lesz szabad, mint más szektorok, mert alapvetően fontos a társadalom és az emberek számára, valamint mivel annyira sebezhető olyan, az emberek ellenőrzése alá nem vonható dolgoktól, mint az időjárás". (Skogstad, 1998)

A Közös Agrárpolitika Magyarországon

Valamennyi közép-, illetve kelet-közép-európai ország jövőbeni fejlődése és fejlesztési lehetőségeinek szempontjából az egyik legfontosabb feladatnak az Európai Unióhoz (EU) történő csatlakozásra való felkészülés volt tekinthető a '90-es években, illetve a 2000-es évek elején. Ez nem csupán az EU jogszabályainak, szabványinak, normáinak átvételét, vagy az azokhoz való igazodást követeli meg, hanem olyan fejlesztési politika kialakítását is, amely a közösségi joganyagban (Aquis Communautaire) megfogalmazott koncepciónak, irányelveknek megfelelnek. E feladat része a strukturális politika, az agrárpolitika valamint a vidékfejlesztés összefüggéseinek feltérképezése és az EU alapelveit figyelembe vevő komplex kezelése.

Az AGENDA 2000 értelmében 2000-től három ún. előcsatlakozási programmal támogatta az Európai Unió a csatlakozni kívánó országok felkészülését:

- PHARE (Poland and Hungary: Action for Restructuring of the Economy) intézményfejlesztést, a gazdasági és szociális kohézió megeremtését célzó területfejlesztési projekteket támogatta;
- ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession) környezetvédelmi és közlekedési infrastruktúra fejlesztését támogatta;
- SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) a mezőgazdaságot és vidékfejlesztést szolgáló program. (Magda – Marselek, 2003)

A PHARE program az agrárágazatot is érintette. Segítette az ágazat intézményeinek a kialakítását vagy megerősítését, hogy azok a piacgazdasági körülményeknek megfeleljenek, segítette az agrárgazdasági privatizációt, a vidéki gazdaság finanszírozási feladatait ellátni képes

pénzügyi infrastruktúra kiépítését, elősegítette a beruházások megvalósítását és az intézmények integrációs felkészítését. Továbbá a KAP átvételéhez szükséges intézményrendszer kialakításában, az agrárinformatikai és agrárstatisztikai rendszerek EU konformmá tételében, az agrárszektorban működő minőségbiztosítás megerősítésében, valamint a növény- és állategészségügyi rendszerek továbbfejlesztésében volt nagy szerepe. (Magda – Marselek, 2003)

A csatlakozásra váró országok felkészülésének elősegítése érdekében az Európai Unió kormányfői 1999 tavaszán Berlinben tartott csúcsértekezletükön hagyták jóvá az újabb előcsatlakozási segélyprogramokat, köztük a SAPARD-ot (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development). Az Európai Unió Tanácsa 1268/99/EK rendeletének 1. cikkével összhangban az agrárgazdaság és a vidék fenntartható fejlesztése szempontjából megkerülhetetlen feladat a mezőgazdasági termelés hatékonyságának javítása, a megváltozott üzem- és tulajdoni szerkezethez szükséges fejlesztések megvalósítása és a termelési szerkezet korszerűsítése. A SAPARD-támogatások segítségével el kell érni, hogy az alapanyag termelésben és az élelmiszer-feldolgozásban egyaránt bővüljön a minőségi termékek aránya, jöjjenek létre a termelés-, feldolgozás-, értékesítés vertikumai, bővüljön és erősödjön a termelők közötti együttműködés és így közvetett módon fokozódjon az agrárgazdaság versenyképessége. Ezen kívül a SAPARD mint „tanulóprogram” a hatékony pályázati rendszer kialakítására és a végrehajtási folyamat begyakoroltatására is szolgál a további, immáron a Strukturális Alapokból finanszírozandó (társult tagként) uniós agrártámogatások vonatkozásában. (Belovecz – Novák, 2004)

A Kormány a SAPARD program keretében a következő intézkedéseket hagyta jóvá:

- A mezőgazdasági vállalkozások beruházásainak támogatása;
- A mezőgazdasági és a halászati termékek feldolgozásának és marketingjének továbbfejlesztése;
- Szakképzés;
- Az agrár-környezetvédelmet és a tájfenntartást szolgáló termelési módszerek elterjesztése;
- Termelői csoportok felállítása és működtetése;
- Falufejlesztés és –felújítás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének a védelme és megőrzése;
- A tevékenységek diverzifikálása, alternatív jövedelemszerzést biztosító gazdasági tevékenységek fejlesztése;
- A vidéki infrastruktúra fejlesztése és javítása;
- Szakmai segítségnyújtás. (Magda – Marselek, 2003)

A SAPARD inkább szolgálta a mezőgazdasági és élelmiszeripari beruházások támogatását, mint a vidék közvetlen fejlesztését. (Weisz – Kovács, 2007)

„A KAP hatálya alá tartozó mezőgazdasági termékek körét a Római Szerződéshez csatolt II. számú függelék tartalmazza. Összefoglalóan mezőgazdasági terméknek kell tekinteni a termőföld, az állattenyésztés valamint a halászat produktumait, valamint az élelmiszeripari félkész termékeket.” (Mikó et al., 2010)

Magyarországon 1990 után a hivatalos agrárpolitikai célokat a kormányprogramok tartalmazták. Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló **1997. évi CXIV. törvény** fogalmazta meg első alkalommal a mindenkor agrárpolitika számára követendő alapelveket. A törvény meghatározott keretek között kívánta tartani a mezőgazdasági tevékenység támogatását, az agrárszektor jövedelemtermelését.

A csatlakozási tárgyalások 1998. március 31-én kezdődtek meg, és 2004. május 1-jével hazánk tagja lett az Európai Uniónak, így a Közös Agrárpolitika kedvezményezettjévé vált. A hazai

gazdaságok számára elérhetővé vált, hogy igénybe vegyék az EU agrár-, illetve vidékfejlesztési támogatásait.

A csatlakozási alku Magyarországot érintő főbb jellegzetességei a következők voltak:

- Nincs átmeneti időszak (néhány átmeneti mentességtől eltekintve), a belső piac azonnal kiterjed a magyar gazdaságra, ezáltal az agrárgazdaságra is. A piaci támogatások megkülönböztetés nélkül vonatkoznak a magyar piaci szereplőkre is. Teljes jogú részvétel az intervenció rendszerben és pályázhatóak az exporttámogatások.
- A mennyiségi keretszámok többnyire engedik a magyar agrártermelés némi bővítését, de a '90-es évek előtti magas termelési bázist nem sikerült elfogadtatni.
- A közvetlen terület alapú támogatások folyósítására fokozatosan kerül sor. Ennek alapján az első évben a teljes támogatás 25%-át, majd 5, illetve 10%-pontos emelkedéssel egyre növekvő részét fedezik. (A 100%-ot 2013-ban éri el.) Ezt nemzeti forrásból (TOP-UP) maximum 30%-ponttal lehet kiegészíteni, de összességében legfeljebb 100% folyósítható. (6. táblázat) Szántó-, illetve legelőterületekre járnak a közvetlen kifizetések.
- A vidékfejlesztési támogatások két forrásból érkeznek, az egyik az Európai Mezőgazdasági Alap Garancia, a másik az Orientációs Alap. Mindkettő esetében szükséges a nemzeti társfinanszírozási kötelezettség, ami minimum 20, illetve 25%, de 50%-ig is nőhet.
- A nemzeti támogatásokat be kellett jelenteni az Európai Bizottságnál. Ezeket a tagság 3. évének a végéig vagy összhangba kellett hoznia közösségi szabályokkal, vagy meg kellett szüntetni. Új nemzeti támogatási jogcím, csak az Európai Bizottság jóváhagyásával vezethető be.
- A csatlakozási megállapodásban a magyar agrártermelés számára több lényeges témakörben ideiglenes mentesség (derogáció), és technikai adaptáció szerepelt.
- Hét éves átmeneti mentesség a külföldi állampolgárok által történő termőföld tulajdon szerzésben. (Baksa – Vásáry, 2014)

„Az Agenda 2000 két pillérre bontotta a támogatásokat, mezőgazdasági termelésre és vidékfejlesztésre. Az új tagállamok 2005-től áttértek az egyszerűsített területalapú kifizetésre. Folyamatos növekedés mellett 2013-ban éri el a támogatás mértéke az EU-tagok teljes járandóságát”. (Burgerné, 2010.) Ezt maximum 30%-ban ki lehet nemzeti szinten egészíteni a 100%-os értékig.

6. táblázat: A magyar termelőknek járó mezőgazdasági közvetlen támogatás aránya

	Me.: %									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
nemzeti kiegészítés nélkül	25%	30%	35%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
nemzeti kiegészítés maximális szintjénél	55%	60%	65%	70%	80%	90%	100%	100%	100%	100%

[Forrás: www.eukk.hu]

Az agrárágazati támogatásokat négy kategóriába sorolták 1999-2003 között:

- A mezőgazdasági alaptervekenység fejlesztési célú támogatása;
- Vidékfejlesztési támogatások;
- Piacra jutási támogatások;
- Az agrártermelés költségeit csökkentő támogatások.

Más csoportosítás szerint: „Magyarország uniós csatlakozását követően, az agrártámogatási rendszer az alábbi támogatási formákból áll:

- egységes terület alapú termelői támogatás,
- piaci intézkedések (exporttámogatás, intervenció),
- vidékfejlesztési támogatások,

- Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT),
- Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP),
- Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP),
- kiegészítő nemzeti közvetlen támogatások,
- kizárólag nemzeti forrásból finanszírozott támogatások.” (Mikó et al., 2010)

Az AVOP a Nemzeti Fejlesztési Tervben (NFT) kitűzött stratégiai célok megvalósításához egy fenntarthatóbb és versenyképesebb mezőgazdasági szektor kialakításával és egy javuló jövedelemszinten és munkalehetőségeken alapuló integrált vidékfejlesztés elősegítésével járult hozzá. (Kovács, 2004)

Az AVOP fő céljai a dokumentum szerint:

- a mezőgazdasági termelés és az élelmiszer-feldolgozás versenyképességének javítása;
- a mezőgazdaság környezetbarát fejlesztése, a földhasználat racionalizálása;
- a vidék felzárkóztatásának az elősegítése. (Weisz – Kovács, 2007)

Az EU csatlakozás után hazánkban alkalmazott Közös Agrárpolitika részleteit foglalja össze Popp et. al. (2004/b). Kitérnek az egyes ágazatok sajátos szabályozásaira és az agrártámogatások értékelésére.

Magyarország első Uniós évének értékelését, az uniós tagság hatásának vizsgálatát a mezőgazdaságra vonatkozóan tartalmazza Kovács – Udovecz (2005) munkája. Pozitív hatásként emelik ki a támogatási keretek növekedését, az új pályázati lehetőségeket, a spontán piaci ingadozások mérséklését, a várhatóan állandóbb szabályozási környezetet és a nagyobb termelői jövedelmeket. Negatívan értékeli viszont az intézményrendszer felkészületlenségéből eredő támogatás-kifizetési problémákat és az ebből eredő pénzihiányt, a versenyképesség romlását, az állattenyésztés visszaesését és az export-import egyenlegének a csökkenését.

„Az EU Közös Agrárpolitikájának speciális területét érintették 2006-ig a Strukturális Alapokra vonatkozó szabályok. Ennek pénzügyi kereteit az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap jelentette. A 2007-2013-as időszakra vonatkozó KAP reform a közös agrárpolitika pénzügyi alapjait kivette a Strukturális Alapokból, és a KAP két pillérének megfelelően a támogatási forrásokat az Európai Mezőgazdasági Garancia Alapba (EMGA), valamint az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapba (EMVA) csoportosította át.” (Mikó et al., 2010)

„A jogszabály az agrár-vidékfejlesztési támogatásokat négy fő tengely köré csoportosítja:

1. tengely: A mezőgazdaság és az erdészeti ágazat versenyképességének növelése,
2. tengely: A környezetvédelem és a vidéki területek fejlesztése,
3. tengely: A vidéki területen élők életminőségének javítása és a vidéki gazdaság diverzifikációja,
4. tengely: Leader.” (Mikó et al., 2010)

„A 2007-2013-as időszakra érvényes ÚMVP keretében igénybe vehető támogatások szabályozási struktúrája az alábbi:

- horizontális szabályozás: az EMVA társfinanszírozásában megvalósuló támogatások igénybevételének általános szabályairól szóló 23/2007. (IV. 17.) rendeletben
- vertikális szabályozás: az egyes intézkedésekre vonatkozóan önálló FVM rendeletben a támogatás igénybe vételével kapcsolatos sajátos szabályok.” (Mikó et al., 2010)

A 2014-2020-as időszakban a korábbi négy tengely megszűnik, és helyette hat prioritás lép életbe:

- „Tudástranszfer és innováció a mezőgazdaságban, erdészetben és a vidéki térségekben;
- A mezőgazdaság versenyképességének és a gazdaságok életképességének növelése, valamint az innovatív technológiák és az erdők fenntartható menedzsmentjének elősegítése;

- Az élelmiszerlánc szerveződésének ösztönzése, beleértve a mezőgazdasági termékek feldolgozását és marketingjét, valamint az állatjólét és a mezőgazdasági kockázatkezelés elősegítése;
- A mezőgazdasági és erdészeti ökoszisztémák helyreállítása, megőrzése és erősítése;
- Erőforrás-hatékonyság előmozdítása és az alacsony szén-dioxid-kibocsátású és klímaváltozáshoz alkalmazkodó mezőgazdasági, élelmiszer és erdészeti szektorok támogatása;
- A társadalmi kirekesztés és a szegénység csökkentésének elősegítése, valamint a vidéki térségek gazdasági fejlődésének előmozdítása.” (Jámbor, 2014/b)

A fajlagos – egy hektár mezőgazdasági területre jutó - agrártámogatások és a birtokméret között szignifikáns összefüggés tapasztalható. Az egyéni gazdaságok esetében jóval alacsonyabb az egy hektárra jutó összes támogatás, mint a társas gazdaságoknál. Ennek magyarázatai a következőekben keresendők:

- A mezőgazdaság vállalati rendszerének és birtokstruktúrájának nagyon lassan végbemenő, kismértékű korszerűsödése;
- Az egyéni gazdaságok kevésbé bátrak a pályázatok benyújtásánál, félnek a hitelektől, valamint rontja a pályázati pozíciójukat az adózás elkerülése céljából végzett „vállalatfeldarabolás” (az egybe tartozó gazdaság több családtag nevében fut);
- Az egyéni gazdaságok szempontjából hátrány, hogy a társas gazdaságokhoz viszonyítottan alacsonyabb az állattenyésztés aránya, pedig ennek a támogatási normái a növénytermesztéshez viszonyítottan magasabbak;
- A társas gazdaságok a csatlakozás előtti időkből, az egyéni gazdaságokhoz mérten nagyobb mértékű, támogatott hitelállománnyal rendelkeznek;
- A nagyobb gazdaságok esélyesebbek a környezetvédelmi támogatások elnyerésére is. (Alvincz, 2008)

„Az agrártámogatások esetében a finanszírozás szempontjából megkülönböztethetünk tisztán nemzeti forrásból illetve egészben, vagy részben az EMGA finanszírozásában megvalósuló támogatásokat.” (Mikó et al., 2010)

Több éves távlatban megállapítható, hogy a tisztán nemzeti támogatásokat csökkenő, még az EU társfinanszírozással működő és az EU által közvetlenül folyósított támogatásokat növekvő trend jellemzi. A támogatások mértéke 2005. évihez képest több mint 62% volt nagyobb 2013-ban.

Az agrártámogatások hasznosulásának a hatékonyságát vizsgálta Kovács et al. (2008) és megállapította, hogy a legjobb hasznosulást a SAPS-támogatás mutatja. Továbbá fordított kapcsolatot állapítottak meg a támogatások piactorzító hatása és a hatékonysága között. Az agrárpolitikai beavatkozások haszna nem a gazdálkodóknál csapódik le, hanem a mezőgazdaságon kívül jelentkezik az agrobiznisz többi szakaszában. A mezőgazdasági termelésre ösztönzően ható támogatások növelik az alapanyagok és a termelési tényezők keresletét, kiváltva azok árának emelkedését. A nagyobb kibocsátás csökkenő termelői árakhoz vezet.

Az agrár- és vidékfejlesztési programokban támogatott gazdaságok átlagos jövedelmezősége és ennek fajlagos mutatói magasabbak, mint a támogatásban nem részesülő gazdaságoké. Támogatástípusok szerint még nagyobb eltéréseket mutat a támogatott gazdaságok termelésének jövedelmezősége. (Biró et al., 2007)

A 2013-as KAP reform során felmerült közvetlen támogatások lehetséges csökkentésének hatását vizsgálta Dorgai – Udovecz (2009) Megállapították, hogy egy 50%-os támogatás csökkentésnek sokrétű és hátrányos következményei lennének, mind a mezőgazdaságra, mind az

egész nemzetgazdaságra vonatkozóan, főleg a vidéki foglalkoztatásra és a természeti környezetre egyaránt. Magyarország számára a drasztikus módosítások helyett, a fokozatos megoldások kívánatosak.

7. táblázat: Agrár- és vidékfejlesztési támogatások

Me.: millió Ft

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Nemzeti támogatások	159.169,5	149.738,7	151.697,7	112.777,2	120.280,4	61.113,1	64.548,6	71.074,9	55.478,4	84.047,8 ^{a)}
EU társfinanszírozással működő támogatások	97.773,4	126.927,1	116.014,9	109.688,1	191.017,8	175.202,9	209.990,1	230.831,3	220.494,4	294.877,2
Ebből: központi költségvetés	18.331,9	27.839,1	37.248,2	41.093,5	53.820,1	46.587,6	57.715,5	65.089,3	56.393,9	82.334,9
EU alapok	79.441,5	99.088,0	78.766,7	68.585,6	137.197,7	128.615,3	167.777,4	165.742,0	164.100,5	212.542,3
NVT	49.681,8	65.938,4	66.835,7	9.920,6	810,7	483,5	299,22	298,9	n.a.	
ÚMVP	-	-	18.704,2	84.803	184.496,6	167.019,1	201.254,4	217.353,8	216.506,0	
AVOP	18.379,6	51.792,4	27.892,3	13.000,8	1.447,8	2.410,9	0,0	n.a.	n.a.	
Az EU által közvetlenül folyósított támogatások	154.616,2	153.217,4	167.966,4	203.796,7	320.133,1	297.199,7	197.852,9	346.960,3	393.017,5	390.695,7
SAPS	148.001,9	93.472,8	119.992,1	164.210	228.712,1	247.412,0	176.078,5	321.261,0	360.318,4	337.765,3
Összesen	411.562,1	429.559,0	435.679,0	426.261,9	631.431,1	533.515,7	472.391,6	648.866,6	668.990,3	769.620,7 ^{b)}

n.a.: nincs adat

^{a)} a közvetlen támogatásokhoz kapcsolódó átmeneti nemzeti támogatás (ÁNT), valamint a biztosítási díjtámogatás nemzeti lába is itt szerepel, valamint a mezőgazdaságban felhasznált gázolaj utáni jövedékiadó-visszatérítés 28.190 millió forintos összege FM fejezetén kívül eső támogatás

^{b)} egyéb szereplők (MFB, AVGHA) támogatásai nem szerepelnek az anyagban

Forrás: FVM Jelentés az agrárgazdaság helyzetéről 2014 évi (2014) 2013 évi (2013), 2012 évi (2012), 2011 évi (2011), 2010 évi (2010), 2009 évi (2008-2009), 2008. évi (2007), 2006 évi (2005-2006)

A 2014-2020-as KAP-reform kapcsán a magyar érdekek a következőkben foglalhatóak össze:

- a mezőgazdasági és a vidékfejlesztési támogatások csökkentésének elkerülése;
- a közvetlen támogatások és a vidékfejlesztési támogatások igazságosabb elosztása;
- újradefiniált zöldítés;
- a bürokrácia egyszerűsítése;
- a szerkezeti diverzitás és a termeléshez kötött támogatások fenntartása;
- árstabilizálás és alkuerő-kiegyenlítés;
- integrált vidékfejlesztés;
- új prioritások nagyobb szabadsággal és fenntartható termelékenység elősegítése. (Jámbor, 2012)

A KAP 2014-től inkább csak közös finanszírozásának nevezhető, mintsem az eszközök tartalmát és mértékét illetően közösnek. A következő pontokban kellett döntést hozniuk a tagországoknak:

- SAPS vagy jogosultságalapú alaptámogatási rendszer (BPS);
- Redisztributív támogatás vagy (és) degresszivitás;
- Kisgazdaságok egyszerűsített támogatásának nemzeti rendszere;
- Termeléshez kötött támogatások elosztása;
- Zöld komponens szabályrendszerének kialakítása;
- Természeti hátránnyal érintett területek támogatása;
- Pillérek közötti átcsoportosítás. (Kapronczai, 2014)

Magyarország döntései az előbbi kérdésekben:

- A SAPS-sal a lehető leghosszabb ideig helyettesíteni fogja az alaptámogatást;
- Nem vezeti be a redisztributív támogatást, helyette a degresszivitást alkalmazza;
- A KAP tagállamok által önkéntesen bevezethető a kisgazdaságok támogatási rendszere. Magyarország alkalmazza ezt, a következő módon. Minden gazdaság, aki bejelentkezik a rendszerbe kapna 500 eurót, de aki a normál rendszer alapján többre lenne jogosult, az 1250 euróig megkaphatja az eredetileg neki járó gazdaságonkénti támogatást.
- A tagállamok az első pilléres forrásaik legfeljebb 13%-ig nyújthatnak termeléshez kötött támogatásokat, és 2%-ot fehérjenövények termelésének támogatására fordíthatnak. Magyarország igyekszik a maximális keretet kihasználni;
- A tagállamok az első pilléres forrásaik 30%-át éghajlati és környezeti szempontból előnyös mezőgazdasági gyakorlat ösztönzésére kell elkülöníteniük. Ebből a keretből hektáronként fizetett szubvenció a zöld komponens, amely kiegészíti az alaptámogatást. Eldönthető, hogy a közvetlen támogatások egy hektárra vetített országos átlagának 30%-aként vagy egy-egy gazdaság közvetlen támogatásainak 30%-aként fizetik ki;
- A tagállamok az első pilléres forrásaik legfeljebb 5%-ig külön támogatást nyújthatnak a természeti hátránnyal érintett területeken gazdálkodóknak. Hazánk vélhetően nem él ezzel a lehetőséggel, mivel ezek a területek a második pillér forrásaiból is támogathatóak;
- A 2014-2020 közötti KAP esetében a tagállamok az első pilléres keretük 15%-át átcsoportosíthatják a második pillérbe és fordítva. Mivel Magyarországon mindkét pillér forrásai csökkentek az új tervezési időszakban, így a kérdés politikai szempontok alapján fog eldőlni. (Kapronczai, 2014)

2.3 Jövedelmezőség és hatékonyság a mezőgazdaságban

A föld a legértékesebb a természeti erőforrások közül. Sajátosságai közé tartozik, hogy mennyisége rögzített, és nem reagál az árára. „Mivel a föld kínálata rugalmatlan, a földet mindig hasznosítani akarják, akármennyit lehet is érte kapni. A föld értéke tehát teljes egészében a termékek értékéből vezethető le, és nem fordítva.” (Samuelson – Nordhaus, 2012)

Nálunk a földforgalom minimális, a földpiac gyakorlatilag nem működik, és most a központi intézkedésekkel még erőteljesebben korlátozott. Ennek ellenére megfigyelhető, hogy a jobb feltételű területeken a föld ára 2-3-szorosa a gyenge adottságú területekének, és itt nem csak az aranykoronára gondolok.

Bármely gazdasági szervezet jövedelemszerzése annak függvényében alakul, hogy árutermékeinek önköltsége mekkora többlettel térül meg az árban és mennyi az értékesítési volumene. A mezőgazdasági üzemeknél az összes árbevételüknek az összes termelési és értékesítési költséget meghaladó része adódik jövedelemként. (Vági, 1996). Sabján és Sutus könyvükben (2009) az elemzés jelentőségét mutatják be a mezőgazdasági ágazatokra vetítve, melynek segítségével a gazdálkodás jövedelme és hatékonysága fokozható. Dobos (2000) a családi gazdaságok célját a munkaalkalom és a munkahelyteremtésben látja. Fejlesztésük elsődlegesen az intenzitás növelésén keresztül, majd a területnövelésben valósítható meg. Jelentőségük a zöldség- és gyümölcsstermesztésben és a hungarikumok előállításban meghatározó.

A mezőgazdasági termelésben elérhető jövedelem rendkívül alacsony. Az eredményt javítják a támogatások, rontják a költségekben megjelenő ár, adó és társadalombiztosítási többletterhek, a kamat és a földbérleti díj fizetése. (Borszéki, 2003/b)

Borszéki (1999) számításai alapján a '90-es évek első két harmadában a mezőgazdasági termelésben elérhető jövedelem rendkívül alacsony. Az alacsony eredményeknek csupán a

töredéke, mintegy 20%-a maradt a termelőknél, ami a termelésbe kerülhetett visszaforgatásra. Az eredmény többi része a pénzügyi intézményekhez, a költségvetéshez, a földtulajdonosokhoz áramlott. Ekkora mértékű nettó elvonás az önfinanszírozó képességet nagymértékben csökkenti, és tovább növeli a külső forrás iránti igényt. Magda – Marselek (2003) szerint a '90-es években az agrárágazat alacsony jövedelmezősége miatt, a Modigliani és Miller II. törvénye csak korlátozottan érvényesül. Mivel az agrárvállalkozások nagy részénél a fizetett kamatoknál alacsonyabb a realizált jövedelem, így minél nagyobb a pénzügyi tőkeáttétel, annál nagyobb lesz a tulajdonosok által elszenvedett veszteség. Alacsony jövedelmezőség esetén, az idegen tőke részarányának növelése, a saját tőke jövedelmezőségének negatív előjelűvé válásával jár. Az agrárvállalkozásoknál az idegen tőke drágább forrásnak tekinthető, mint a saját tőke.

A rendszerváltás óta az agrárvállalkozások jövedelmi és pénzügyi helyzetének rosszabbodása általános tendencia mind az egyéni, mind pedig a társas gazdaságoknál. Pénzügyi forrás hiányában a termelési költségeiket csökkentik, a tartalékokat teljesen felélik, és mindez gátolja a termelőalapok megújítását. (Juhász, 2003)

A mezőgazdaság jövedelmezősége önmagában nem fejezi ki az ágazatok közötti különbséget. Azt, hogy melyik ágazatban csökken és melyik nő a jövedelmezőség azt csak részletes ágazati bontású vizsgálatok alapján állapítható meg. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei mezőgazdasági vállalkozások 1996-2001 közötti ágazati szintű vizsgálata során kiderült, hogy a megyében a mezőgazdasági vállalkozások száma nőtt, és egyre nagyobb a veszteséges vállalkozások részaránya. Az ágazatok tekintetében az árbevétel nagy részét a növénytermesztés realizálja, ennek ellenére az eredménye negatív, vagy nagyon alacsony, a likviditása is rossz. Az állattenyésztést folytató gazdaságok bevétele nagyobb ütemben nőtt, mint a mezőgazdaság egészében, az adózott eredménye pozitív és folyamatosan nő. A vegyes gazdaságok esetében az árbevétel és az eredmény tekintetében tendencia nem állítható fel. Az évek során a támogatások legnagyobb részét a növénytermesztés kapta, ahol azt a többletköltségek fedezésére fordították. Az egyszeres és a kettős könyvvezetésű gazdaságok árbevétele és eredménye nagyságrendekkel eltér egymástól.

„A mezőgazdaság jövedelmezőségét több tényező befolyásolja, így a munkaerőlétszám változása, a termékárak és ráfordítások változása és a hozamok évenkénti ingadozása.” (Burgerné, 2010.)

A beruházások a támogatások ellenére jelentős saját tőke felhasználással és magasabb amortizációs terhekkal járnak, amelyek a jövedelmezőséget rövid távon csökkentik. (Biró et al., 2007)

Herczeg (2009) vizsgálatai a tőkeszerkezet és a jövedelmezőség közötti kapcsolatra vonatkoznak. Igazolta, hogy a forrásszerkezeti arányok jelentősen hatnak a jövedelmezőségre. A vizsgálatba bevont társas gazdaságok segítségével, a tesztüzemi adatok alapján, olyan tőkeáttételi arányokat határozott meg, melyről elmondható, hogy az azt meghaladó érték veszteséges gazdálkodással párosul. Az optimális tőkeszerkezet eléréséhez a saját források szerepének a megerősítésére kell törekedni.

Az agrárgazdaság erejét és alkalmazkodóképességét a piacon megnyilvánuló versenyképesség tükrözi leginkább. A csatlakozást követő két évben széles körű elégedettségéről nem lehet beszélni, annak ellenére sem, hogy nőtték a támogatások és emelkedtek az agrárjövödelmek. (Udovecz, 2006)

Kovács – Udovecz (2003/a, b) megállapította, hogy a GOFR-szektorban⁹ már 2004-ben javul a a jövedelmezőség, megszilárdulhatnak az önfinanszírozás alapjai. A KAP támogatásokkal nem érintett ágazatokban¹⁰ az egységes piac csak még élesebb versenyt eredményez. Ezekben az

⁹ Gabona-olajos-fehérje-rost növények.

¹⁰ Sertés-, baromfitenyésztés, zöldség- és gyümölcsstermelés.

ágazatokban a jövedelemtermelő képesség egyrészt külső tényezőn (a magyar költségvetés támogató lehetőségein), másrészt az egyéni és társas vállalkozások versenyképességén múlik. A versenyképesség javítása hatékonyság növelő és piacrajutási támogatások, valamint ütőképes termelői szervezetek, összefogás révén érhető el. A jövedelmezőség növelése érdekében struktúraváltásra is szükség van. Vagyis a legkevésbé hatékony gazdaságoknak fel kell hagyni tevékenységükkel és termelési tényezőiket át kell engedni az eredményesebb gazdaságoknak.

A jövedelmek megteremtése mellett annak stabilitását is el kell érni. A termelők és az agrárpolitika közös feladata a jövedelemstabilitás megteremtése. A magyar mezőgazdasági jövedelmek stabilitását vizsgálta Lámfalusi (2007) 1998 és 2005 között. Megállapította, hogy mind a nominális értéken vett jövedelem, mind pedig a jövedelem reálértéke kedvezőtlenül alakult, és az agrárpolitika sem tudott hozzájárulni a nominális jövedelem stabilitásának növeléséhez. A témához kapcsolódóan több tanulmány is megjelent, melyeket részletesen összegez Lámfalusi (2007), és ez alapján a jelentősebbek a következők. Udovecz (2000) a jövedelemhiányt kiváltó okokat, még Alvincz (2001) a jövedelmet befolyásoló tényezőket vizsgálta. Az agrárrolló kérdésével és a mezőgazdaság jövedelempozíciójának romlását előidéző okokat tárta fel Borszéki (2003/a). Az agrártámogatásokat, mint az agrárrolló okozta jövedelemvesztés ellentételezését vizsgálta Antal – Guba – Kovács (2004) tanulmánya. A nemzetközi szakirodalomban is többen foglalkoztak a témával. A növénytermesztéssel kapcsolatosan végzett stabilitási vizsgálatokat Brada (1986), aki azt állapította meg, hogy a kelet-európai országokban a hozamingadozás nagyrészt a vetésterület változásából adódik. Az USA gabonatermelésének instabilitását Hazell (1984) a növekvő hozamingadozásokra vezette vissza. Később Bills és Lindquist (2006) az USA öt tagállamában vizsgálta a mezőgazdasági jövedelmek ingadozását. Ötből négy tagállamban nagyobb részben a növénytermesztésnek tulajdonították az ingadozásokat. Elemzésük alapján az állattenyésztés, illetve a kormányzati támogatások változása kevésbé játszott szerepet a jövedelem ingadozásában, sőt a kormányzati támogatások az államok többségében még növelték is a stabilitást.

A Közös Agrárpolitikában a piaci ártámogatásokról a közvetlen kifizetésekre való átállás kapcsán bekövetkező stabilitás-változást vizsgálta Hansen (2006) a bevételek alapján hat ágazatban. Az ingadozást illetően a piaci ártámogatások hatása nagyobbban bizonyult, mint a közvetlen kifizetéseké.

A magyar mezőgazdaság jövedelmezősége folyamatosan emelkedik 2003 óta, leszámítva a 2009-es visszaesést. A jövedelmi viszonyok javulásának rövid távon ható okai között ki kell emelni a termelői támogatások mértékét, a nemzeti kiegészítő támogatásokat, az agrárrolló változását és főleg az euró/forint árfolyamot. Ez idő alatt közel 4000 mezőgazdasági vállalkozás szűnt meg. Így megállapítható, a kiemelkedő jövedelemnövekedés (22,7 % az EU csatlakozás óta) egyik fontos oka, hogy a legrosszabb jövedelmezőséggel rendelkező állattartók minden évben kiesnek a statisztikából. A magyar mezőgazdaság termelékenységére növekedett és tőketermelékenységben felzárkózott az EU15 átlagához, ami a versenyképesség javulását jelzi. (Kapronczai et al., 2014)

A határtalan igények és a gazdasági javak szűkössége szükségessé teszi, hogy a gazdaság a legjobban hasznosítsa a korlátozott erőforrásait. „A gazdasági hatékonyság megköveteli, hogy a gazdaság a lehető legtöbb és legjobb minőségű terméket és szolgáltatást nyújtsa a meglévő technológia és a szűkös erőforrások rendelkezésre álló mennyisége mellett. Egy gazdaság akkor termel hatékonyan, ha egyetlen egyén gazdasági jóléte sem növelhető már anélkül, hogy másvalaki rosszabb helyzetbe kerüljön. A termelés hatékony, ha a gazdaság nem tud többet termelni egy termékből anélkül, hogy egy másik termékből kevesebbet ne termelne; ilyen helyzetben a gazdaság elérte a termelési lehetőségek határát.” (Samuelson – Nordhaus, 2012)

A mezőgazdaságban a termelékenység gyorsabban növekedett, mint más iparágakban, ezáltal nagymértékben bővült a kínálat, viszont a kereslet csak lassan növekszik, mivel az élelmiszerek többsége alapvető szükségleti cikk. E két tényező együttes hatására a mezőgazdasági árak csökkentek a gazdaság más áraihoz képest. (Samuelson – Nordhaus, 2012)

A természeti tőke, köztük a mezőgazdasági termelés feltételét is jelentő föld és víz jelentőségét, tulajdonságait, gazdasági vonatkozásait vizsgálta Buday-Sántha (2004). A mezőgazdaság versenyképességéről megállapította, hogy nemzetközi szinten folyamatosan romló tendenciát mutat, nincsenek versenyképes ágazatok (de vannak, amik azzá tehetőek lennének), nincsenek versenyképes régiók, viszont vannak versenyképes gazdaságok. Ennek oka a rövid távú politikai szempontok előtérbe kerülése és a termelőeszközök tulajdonosi szétaprózódása.

Egy ország mezőgazdaságában minél gyakoribbak a kisebb üzemi és termelési méretek, annál jobban csökken az eszközök hatékonysága, kihasználási lehetősége, vagyis annál kevésbé érvényesül a méretek ökonómiája. Továbbá minél kisebb egy országban a népsűrűség, vagyis minél nagyobb földterület áll rendelkezésre a lakossághoz és a mezőgazdasági népességhez képest, annál hatékonyabban használhatóak ki a rendelkezésre álló eszközök, és annál olcsóbban termel a mezőgazdaság. A kis országok tőke intenzív termelést folytatnak, addig a nagyok olcsóbban extenzíven termelhetnek. (Burgerné, 2002)

Gazdag (2012) szerint a kis családi gazdaságok fejlődésellenes illúziók. Azért kicsi, mert kevés a jövedelme, a tőkéje, nincs ereje növekedni. Nem rendelkezik megfelelő szakértelemmel, technikai háttérrel, a tudomány különböző területeinek eredményeit nem képes hasznosítani. Az elégséges mennyiséget, az elvárt minőséget, a környezetbarát eljárásokat, az állatbarát etológiai szisztémákat csak együtt tudja biztosítani a megfelelő üzemméret, az üzemen belüli vertikumok, a diverzifikált termelési szerkezet, a folyamatosan fejlődő technológia, a megújuló technika és a szakértelem. A kis családi gazdaságok erre nem képesek. Hasonlóképpen vélekedik Buday-Sántha (2011/b), amikor azt írja: „le kell számolni azokkal a hazug sztereotípiákkal, hogy a kistermelés hatékony, az önálló gazdálkodás a példakép, a nagy rendszer környezetromboló, egészségtelen élelmiszert termelő, a kicsi környezetkímélő és egészségre biztonságot nyújtó, vagy a ténylegesen már szinte nem létező hungarikumok jelentik a mezőgazdaság jövőjét.”

Mizik (2003) az Európai Unió szintjén vizsgálta a mezőgazdaság jövedelmezőségét, és sok esetben a kis üzemméret volt az oka az alacsony jövedelemtermelő képességnek. Vagyis a földnek szántóként történő hasznosítása csak bizonyos méretnagyság felett igazán gazdaságos, viszont a farmnagyságok még mindig nem érik el a minimálisnak tartott 120 hektárt. Vizsgálatai rámutattak arra, hogy szoros korreláció van az üzemméret és a hasznosítási mód között. Elemzései alapján sertés és baromfitartó gazdaságok bizonyultak a leginkább, míg a gyümölcsösök a legkevésbé jövedelmezőnek az összesített uniós adatok szintjén.

A kisméretű gazdaságok között három kategóriát kell megkülönböztetni, a hobbi, az önellátó, és az árutermelő tevékenységet végzőt. A hobbitermelő elsődleges célja nem gazdasági jellegű, hanem inkább a szabadidő hasznos eltöltése, vagy a saját termék felett érzett öröm, büszkeség. Az önellátó gazdasági kényszertől hajtva, költségkímélő módon, mivel saját munkáját nem számolja, így látszólag olcsó termékhez jut, de hatékonysága alacsony, ezért visszaszorulóban van. Társadalmilag mindkét típus nagyon hasznos. Ezen formák visszaszorulása (vidéki kertkultúra) egyértelműen negatív jelenségnek tekinthető. A hangsúlyt az árutermelőkre kell helyezni, mert ezek határozzák meg az egy térségben megteremthető jövedelmet és a foglalkoztatás színvonalát is (Buday-Sántha, 2011/b)

A megfelelő üzem- és táblaméret a korszerű technika megfelelő kihasználtságának az előfeltétele. A természeti viszonyoknak kitett mezőgazdaság a kockázat megosztása miatt megköveteli a több lábbon állást, a diverzifikált termelési szerkezetet. (Gazdag, 2012)

A múlt században (a háború után) több olyan változás történt, ami a mezőgazdaságot gyökeresen átalakította. Ilyen volt az 1945-ös földreform, az 1959-62-es tömeges átszervezés és az 1990-es években zajló privatizációs folyamat. Ezek a változások elsősorban a földhasználat és a földtulajdon jellegét változtatták meg, amire a gazdálkodási rendszerek épültek. Közös jellemzőjük az, hogy csökkent a jövedelem és a jövedelmezőség, és a mezőgazdasági termelőknek az újakezdés terhével kellett megbirkózniuk. (Szűcs, et al., 2003/b) Már a '90-es évek közepén foglalkozott Szűcs (1996) az átalakuló tulajdon- és birtokviszonyokkal, és azok szerepével a mezőgazdaság fejlődésében. Már akkor megállapította, hogy „el kellene kerülni, hogy az elmaradott technikai eszközökkel, korszerűtlen termelési-technológiával dolgozó, a legtöbbször küszködő, a megélhetés küszöbértékei alatt tengődő parasztember sokáig szereplője legyen a magyar agrártársadalomnak”. A birtokméret növelését kellene támogatni.

A '90-es évek során a privatizáció következtében jelentős külföldi tőke áramlott a mezőgazdaságba működő nagygazdaságokba, főleg a növénytermelési, a kertészeti és a szarvasmarha ágazatokba. A külföldi érdekeltségű és a 100%-ban külföldi tulajdonban lévő gazdaságok magasabb árbevételűek, és hatékonyabban működtek, mint a belföldi tulajdonban lévők. (Antal - Guba, 2005.)

A földprivatizáció hatására a termőföld több mint 85%-a magántulajdonba került 1998-99-re. Lényeges változás azóta sem történt a földtulajdon viszonyokban. A földhasználatra jellemző tendencia, hogy a társas vállalkozások által használt földterület folyamatosan csökkent 2001-ig, utána viszont növekedni kezdett az egyéni gazdaságok rovására. 2007-ben a mezőgazdasági terület 43,8%-át egyéni gazdaságok, még 37,5%-át társas vállalkozások használták. (Buday-Sántha, 2011/a)

Az új földtörvény (1994. évi LV. tv.) tiltja a külföldiek földtulajdonát, és rendelkezik arról, hogy termelőszövetkezet vagy gazdasági társaság tulajdonában nem maradhat földterület. Ezzel megszűntek a nagy gazdaságok és létrejöttek a kisebb területtel (néhány hektár) rendelkező egyéni gazdaságok. A földtörvény a földtulajdon és a földhasználat maximumát 300 hektárban, a gazdasági társaságok haszonbérletét 2500 hektárban rögzíti. 2001-ben a magánszemélyekre is az utóbbi adat vonatkozik. (Burgerné, 2010.)

„Mivel a gazdasági társaságok nem birtokolhatnak földterületet, ezért a földhasználat és a földtulajdon elválik egymástól, jelentős a haszonbérlet szerepe. A kisebb egyéni gazdaságok megszűntek, és földjeiket nagyobb társaságoknak adják bérbe, így a földhasználat koncentrációja egyre nagyobb.” (Burgerné, 2010.) A birtokszerkezetben gyökeres változás nem várható, de a birtokkoncentráció tovább folytatódik. (Potori – Udovecz, 2004). A termőföld ráadásul nem csak termelőeszköz, hanem vagyontárgy is, ami jó befektetésnek számít, mind az áremelkedés, mind pedig a bérleti díjak miatt. (Kapronczai, 2010.)

A magyar mezőgazdaság egyik alapproblémája a birtokszerkezet. A földbirtok nagysága jelentősen befolyásolja a gazdálkodó jövedelemszerzési és megélhetési lehetőségeit. Szoros összefüggés tapasztalható a birtokméret és a fajlagos támogatási összeg között. Ennek Alvincz (2008) feltárja az Egységes Gazdatámogatási Rendszer (SPS) bevezetése és az elkerülhetetlen birtokrendezés és üzemszabályozás során kialakuló földforgalom és a földárak közötti kapcsolatot. A későbbiekben is foglalkozott a birtokrendezés problémájával (Alvincz, 2010), amikor a termőföld magyar kézben tartása és a vidékfejlesztés kapcsán meghatározó szerepet tulajdonít a családi gazdaságoknak.

Dorgai (2004) a birtokszerkezet megváltoztatását javasolja birtokrendezés útján, hogy életképes, korszerű vállalkozások alakulhassanak ki. Egy hosszabb időtávra (15-20 évre) szóló nemzeti birtokpolitikai koncepció létrehozását sürgeti.

Alvincz és Varga (2000) ugyanakkor nem tudott a birtoknagyság és a jövedelmezőség között összefüggést kimutatni. Sokan az alacsony üzemméretet és a földbirtokok elaprózódását tartják a Közép-Kelet-Európa mezőgazdaságára jellemző alacsony megtérülés okának. Bár ezt nem tudta egyértelműen igazolni Gorton M. és Davidova S. (2001) elemzése. Viszont megállapították (Gorton M. et al. 2001), hogy a nagyméretű társas gazdaságok nem tudják alkalmazni a kis gazdaságok „önkiszákmányoló” stratégiáját, mivel bérelt földeken gazdálkodnak fizetett munkaerővel. Ezért a jelenlegi kedvező pozíciójukat komolyan veszélyeztetheti a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségének esetleges romlása. A birtokméret önmagában nem jelent megoldást az alacsony megtérülésre, annak ellenére, hogy a méret és a hatékonyság között kapcsolat mutatható ki. Hughes G. (1998) elsődlegesen a gazdaság formájának és méretének a kapcsolatát vizsgálta. Amely alapján a magyarországi 30 hektár alatti gazdaságok hatékonyabbnak bizonyultak, mint a csehszlovákiaiak.

Az állam szerepét vizsgálja Szűcs (1999) a birtokpolitikával kapcsolatosan. A közvetlen és közvetett piacsabályozási eszközök befolyásolják a mezőgazdasági termőföldek forgalmát, ezen keresztül a birtokméret alakulását. A földpiac szabályozásának fő célja a birtokpolitika, vagyis hatékony birtokméretek kialakításának az elősegítése, illetve az aprózódási folyamat visszaszorítása.

A birtokpolitika, az üzemi méret és a jövedelem közötti összefüggéseket keresi Szűcs et al. (2003/a) Bemutatja az egyes üzem típusok jellemzőit és azok létjogosultságát hazánkban és külföldön is. A méretproblémákhoz kapcsolatosan a következő megállapításokat összegzik:

- Matematikailag nem mutatható ki általános, lényeges összefüggés az üzemméret és a hatékonyság között;
- A mezőgazdaságban az üzemnagyság optimális mérete sok állandóan változó és változtatható tényező kölcsönhatásának az eredménye. Nem az üzemnagyságot kell a változtatható tényezőkhez alakítani, hanem az üzemnagyságnak megfelelően kell a változtatható tényezőket megválasztani;
- Az üzemnagyság és a hatékonyság megítélése másként vetődhet fel a tőketulajdonos, a földbirtokos és az állam szempontjából;
- Mindig jelentős veszteséget szenved a mezőgazdaság, amikor a birtoknagyság optimumának a megítélését a politika rangjára emelik.

A szétaprózódott tulajdonosi struktúra, a szövetkezeti gazdálkodás visszaszorulása, a munkaalkalom és a megélhetés híján, egyre több tulajdonos kényszerült a föld megművelésére, ami a földterület kis mérete és a hiányos felszereltség miatt csak jövedelem-kiegészítésre volt alkalmas. Ezek a gazdaságok a foglalkoztatás és a szociális feszültségek negatív hatásait csökkentik. Fennmaradásuk az egyén és a társadalom szintjén is létkérdés, de versenyképes, korszerű termelés többnyire nem várható el tőlük. A szociális mezőgazdaság a regionális különbségek mérséklésének az egyik eszköze lehet, és inkább a terület- és vidékfejlesztés részeként fogható fel. (Varga, 1999)

A birtokpolitika és a földpiac közötti összefüggéseket tárja fel Szűcs – Balyi (2011). Megállapították, hogy jelentősebb birtokszerkezeti változást, csak hosszabb idő alatt képes előidézni a földpiac, de nem kívánatos irányú változások is bekövetkezhetnek állami szabályozás nélkül. A földtulajdon elaprózottabb, mint a földhasználat. A földérték alakulásában a legjelentősebb tényező a mezőgazdasági tiszta jövedelem. A földérték növekedésének fő

tényezője lehet a nagyobb földterülethez kapcsolódó méretökonómiai előnyök kihasználására való törekvés.

A '90-es évek adatai alapján Németi (2003) megállapította, hogy az üzem nagyságnak nagy szerepe van a gazdálkodás eredményességében. A nagyobb és jobban felszerelt vállalatok jövedelmezőbb, stabilabb és termelékenyebb gazdálkodást folytatnak. A tőkeszegény, kisebb területen gazdálkodók hátrányos helyzetben vannak a termelésben, a beszerzésben és az értékesítésben is. Költség-jövedelem vizsgálat segítségével megállapította, hogy a gépesíthető kultúrák termelése, értékesítése és jövedelmezősége nagyobb méretekben előnyösebb, még a kézimunka-igényes növények termelése eredményesebb a kistermelőknél.

Hamza – Tóth (2006) vizsgálatai igazolják azt, hogy a vidéki népesség eltartó-képessége nem várható csak a mezőgazdaságtól, de nélküle sem képzelhető el.

Más tekinthető optimális méretnek gazdasági és műszaki hatékonysági szempontból, és szintén más a mezőgazdaság eltartóképessége szempontjából. (Juhász, 2003) Eltartó-képesség szempontjából azt a legkisebb méretet tekintjük optimálisnak, ami alkalmas arra, hogy egy családot vagy egy főfoglalkozású munkaerőt eltartson. (Fehér et al., 1994) A családi gazdaságok kialakításakor a kisgazdaságok életképtelenségének a veszélyeit is figyelembe kell venni. Vagyis bizonyos földterületi nagyság alatt sem a család megélhetése, sem pedig a jövedelmező gazdálkodás nem biztosítható. (Juhász, 2003) Az optimális méretet üzemtípusokhoz kapcsoltan a fedezeti hozzájárulás oldaláról is meg lehet határozni. (Tóth, 1997)

Potori (2004) különböző termelőágazatok esetében vizsgálta az élet- és versenyképességet befolyásoló tényezőket. Ehhez a vállalkozásokat három kategóriába sorolta: eltartó-, élet- és versenyképes. Potori és munkatársai vizsgálataikat a komparatív előnyök elméletére és a termeléshez felhasznált erőforrások alternatív költségének az összehasonlítására alapozták, amihez a DRC-mutató és annak változatait használták. Számszerűsítették azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják az egyes ágazatok élet- és versenyképességét, és hogy ezeknek milyen mértékű és irányú változására van ahhoz szükség, hogy az adott ágazat a minimális elvárásoknak megfeleljen. Az egyes ágazatok esetében az életképességhez tartozó minimális méretet és átlaghozamot is meghatározták. Ezeket a kategóriákat emeli ki Kapronczai (2010) a földbirtok-politika kérdéseivel foglalkozó vitaanyagában. A kategorizálás fogalmi meghatározásai a következők:

„Életképesek azok a mezőgazdasági vállalkozások, amelyek bel- és külpiazi viszonylatban egyaránt komparatív előnyöket élvező ágazatban működnek, továbbá az aktuális jogszabályi és gazdasági környezetben a rendelkezésre álló erőforrások hatékony allokálásával a társadalom számára elfogadható, a szokványostól nem különböző haszonra képes szert tenni.” (Potori, 2004)

„Az életképtelennek minősülő vállalkozás még eltartóképes lehet, egészen azon pontig, ahol működése olyannyira veszteséges, hogy alkalmazottainak a munkaszerződésben rögzített bért kifizetni már képtelen.” (Potori, 2004) „Vagyis eltartóképes mindaddig a pontig, amíg működése lehetővé teszi tulajdonosai és irányítói megélhetését, valamint a munkaszerződésekben rögzített bérek fizetését.” (Kapronczai, 2010)

„Versenyképes az a vállalkozás, amely túl az életképességen – a fogyasztói igényeknek való fokozott megfelelés, vagy kedvezőbb komparatív költség szerkezet okán – bel-és/vagy külpiazi részesedését növelni tudja. Termékei hozzáadott értéke jövedelmet vagy megtakarítást generál.” (Kapronczai, 2010.)

Ezen meghatározásokból kiindulva Kapronczai István kifejti, nem csak a versenyképes gazdaságokra kell építeni az agrárgazdaságot. Akkor is van jövője egy gazdaságnak, ha csupán életképes, mert ebben a kategóriában is megvan a megújulás, az innováció, csak nem párosul piaci részesedés növekedéssel és/vagy többletmegtakarítással. (Kapronczai, 2010.)

A vitaanyagra (Kapronczai, 2010.) több reagálás is történt, melyek tanulságait, véleményeit egy későbbi cikkében összegzi Kapronczai (2011/c). Sokan a kisüzem és nagyüzem körüli vitát látták benne, más szempontból megközelítve. A hozzászólók között voltak, akik a kisüzemek és voltak, akik a nagyüzemek mellett foglaltak állást. Buday-Sántha (2010) szerint a kisgazdaság az egész világon a szegénységet és az elmaradottságot jelenti. Mivel a kisgazdaság a termeléshez szükséges tőke hiányát jelenti, melynek következménye a kevés föld, az alacsony eszközellátottság és termelési színvonal.

Véleményem szerint, egy eltartóképes gazdaság évről évre csökkenő mértékben képes funkciójának megfelelni. Az életképes kategóriában kivételes lehet az innováció, mivel annak megvalósításához általában tőke is szükségeltetik, az pedig megtakarítások nélkül nem biztosítható. Támogatásnál is kell önrész, hitelből történő megvalósításnál is szükséges saját tőke, később pedig többletmegtakarítás a hitel visszafizetéséhez. Ugyanakkor elképzelhető olyan megújulás, innováció, amelynek révén már átkerül a versenyképes kategóriába.

A gazdaság akkor tesz eleget a gazdaságosság követelményeinek, ha a meglévő feladatot a vállalkozás méreteihez jól igazodó gépkombinációval és minimális erőforrás felhasználással végzi el. Vagyis az eszközök gazdaságos, költséghatékony üzemeltetésének, és munkák optimális időben való elvégzésének technikai és munkaszervezési feltételei vannak. Mindezek mellett az ökológiai (talaj, időjárás...) és ökonómiai (vetésszerkezet...) környezet hatásait is figyelembe kell venni. (Magda – Marsalek, 2003)

Az állami tulajdonban lévő földterületek kezelésére hozták létre a Nemzeti Földalapot. A Nemzeti Földalapkezelő Szervezet (2010. szeptember 1-jén alkottak törvényt a létrehozásáról) egy központi költségvetési szerv, amelynek legfontosabb feladata a Nemzeti Földalapba tartozó földrészek nyilvántartása, törvényes, szakszerű, hatékony és gazdaságos hasznosítása. A Szervezet létrehozásának több célja volt: az állami termőföldvagyonnal való ésszerű és földbirtok-politikai céloknak megfelelő gazdálkodás, a mezőgazdasági termelés ökológiai feltételeire, a gazdaságosság és a jövedelmezőség szempontjaira figyelemmel történő hasznosítás elősegítése; a családi gazdaságokon alapuló korszerű birtokszerkezet kialakítása. (Baksa – Vásáry, 2014.)

A különböző módszertani problémák ellenére, a fejlődő országok mezőgazdasági szerkezetét vizsgáló empirikus irodalom eredményei alapján, általában elfogadott ténynek tekintik a farmok nagysága és azok hatékonysága közötti kapcsolatot. (Ali M. - Byerlee D. 1991, Binswanger H. P. et al. 1995, Schuch G. E. - Brandao A. S. P. 1992)

A 2013. évi CXXII. törvény értelmében 2014. 05. 01. napjától uniós állampolgárok is szerezhetnek egy hektár vagy annál kevesebb földet. A törvény 1200 hektárban maximalizálja a birtoknagyságot, amely állattartó telepek és vetőmagtermelők esetében 1800 hektárra nőhet, ez a kedvezményes birtokmaximum, ezen méretek felett támogatást nem kaphatnak. További szigorítást jelent, hogy a föld bérbeadása, eladása erre alakult helyi bizottságok jóváhagyásához kötött.

2.4 A finanszírozás lehetséges módjai a mezőgazdaságban

A mezőgazdaságnak magas a tőkeigényessége, lassú a tőkemegtérülése, és más ágazatokhoz képest kedvezőtlenebb az eszköz- és tőkehatékonysága. A nagy tőkelekötést a következők indokolják:

- A magas földár, a föld korlátozott rendelkezésre állása miatt;
- A termelőtőkében nagy a lassú megtérülésű épületek, építmények aránya;

- A szőlő, a gyümölcsös és egyéb ültetvények a termőre fordulásig lekötik a tőkét;
- Az eszközök részleges kihasználása az év folyamán a munkafolyamat és a biológiai termelési folyamat szétválása következtében;
- Az eszközök teljes és a lehetségesnél kisebb hatékonysággal történő kihasználása a kisüzemekben;
- Az eszközök jelentős részének élőmunka helyettesítő szerepe van és kicsi a jelentősége a hozamok emelésében;
- A viszonylag alacsony tőkehatékonyság a viszonylag alacsony mezőgazdasági jövedelmezőség következménye is. (Burgerné, 2002)

„A finanszírozás alatt a pénzügyi fedezet, a pénzeszközökkel való ellátást értjük. A finanszírozást meghatározó tényezők a következők:

- Önfinszírozó képesség (tőkeigényesség, vagyoni helyzet, forrásképződés).
- Külső források rendelkezésre állása (támogatási rendszer, hitelrendszer).
- A nemzetgazdaság és az általános pénzügyi rendszer működése.” (Borszéki, 2007/b)

Más megközelítésben „a finanszírozási intézkedések olyan pénzügyi források szerzését szolgálják, amelyeket a tőkejuttató biztosít. A vállalati finanszírozás a tőkeszerzés és – visszafizetés összes intézkedését, valamint a tőkeszerző vállalat és a tőkejuttató(k) közötti fizetési, információs, ellenőrzési és biztosítási kapcsolatok kiépítését is felöleli. (Katits, 2002)

Kerek et al. (2004) a következőképpen fogalmazta meg: „finanszírozás alatt a pénzügyi fedezet hosszabb-rövidebb ideig történő biztosítását értjük, bizonyos tevékenységek elvégzéséhez. A mezőgazdasági szektor finanszírozása három fő forrásból oldható meg, a belső felhalmozásból (nyereség szabad része, amortizáció, tervezett fejlesztés jövedelem termelőképesége), a hitelezésből és az állami támogatásokból.”

A finanszírozás során a megszerzendő források költségének csökkentése az első alapvető követelmény, hiszen a beruházás jövedelmezőségét a tőke ára közvetlenül befolyásolja. A másik alapvető szempont, hogy milyen formában szerezze meg a vállalat a szükséges tőkét. (Vékás, 1996)

Önfinszírozásról akkor beszélünk, ha saját tőkével finanszírozunk. A saját tőke származhat belső forrásképződésből (alapítói tőke, vagyontrendeződés, működésből származó), illetve külső forrásból származó idegen tőkéből, ami saját tőkévé válik (költségvetési és egyéb támogatások, új részvények kibocsátása, más vállalattal való egyesülés). Ezek visszafizetést nem igényelnek. A működésből történő finanszírozás történhet leírásokból (értékcsökkenési), eredmény visszatartásból és tartalékolásokból. Az idegen tőke a piac közvetítésével megszerezhető, vagy egyéb kapcsolatokból származik, költség és visszafizetési kötelezettség terheli. (Buzás, et. al. szerk., 2000)

Katits (2002) szerint „az önfinszírozás a belső finanszírozás egyik formája. Ez esetben a társaság a finanszírozási forrást az értékesítés folyamatából szerzi. Az önfinszírozás a nyereség visszatartása; az adózott nyereség és az osztalékfizetés különbsége.”

„A vállalkozások finanszírozása függ az önfinszírozó képességtől, a külső források rendelkezésre állásától, azok elvárt hozamától, valamint a nemzetgazdaság pénzforgalmi rendszerétől. Az önfinszírozó képesség a tőkeigényesség, a vagyoni helyzet és a forrásképződés függvénye. Az önfinszírozó képesség befolyást gyakorol a külső források megszerzésére, minél jobb az önfinszírozó képesség, annál kedvezőbb feltételekkel jut hitelhez a vállalkozás, mivel a hitelező kockázata csökken.” (Borszéki, 2007/a)

A mezőgazdasági vállalkozások önerős fejlesztésével Széles Zs. (2006, 2007) is foglalkozott. Rámutatott a mérethatékonyságból származó előnyökre, a saját tőke és az adózott eredmény közötti összefüggéseket tárta fel. Megállapította, hogy a vállalkozás méretének növekedésével saját tőke jövedelmezősége is növekszik. Az eredménytartalék és az adózás előtti eredmény között erős korrelációt mutatott ki. Molnár – Farkasné (2003) az agrárgazdaságot makrogazdasági környezetben vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy az ágazat makrogazdasági kitettsége jelentősen nőtt, az ágazat önfinanszírozó képessége pedig csökkent, sőt voltak olyan évek, amikor az egyszerű újratermelés feltételei sem voltak biztosítva.

Az önfinanszírozó képességet befolyásolja az értékcsökkenési leírás is.

Az értékcsökkenési leírás finanszírozási hatása abban áll, hogy a tárgyi eszköz segítségével előállított termék értékesítésre kerül, és ezáltal likviddé válik, így a termék értékesítéséből származó bevétel fedezi az értékcsökkenési leírást (Katits, 2002). Meg kell jegyezni, hogy ez akkor igaz, ha az árbevétel fedezi az összes költséget.

Az agrárágazatban sajátos vonásokat hordoz a finanszírozást meghatározó tényezők helyzete és hatásai. A mezőgazdaságban a szükséges tőke nagyobb hányada tartós lekötésű, nem egyetlen periódusban hasznosuló. Ez a forgóeszközök egy részére is jellemző. A mezőgazdaság egyik sajátossága, hogy más ágazatokénál kisebb a jövedelmezősége, a tőke megtérülése pedig lassúbb és a természeti tényezők hatásai következtében kockázatosabb. (Borszéki, 2003/b)

A nyolcvanas évek közepétől a magyar agrárszektor finanszírozása mind rövid, mind pedig hosszú távon egyre több nehézséggel szembesült. Az ágazat tulajdonviszonyainak és szervezeti rendszerének átalakulása, és sok esetben követhetlensége a finanszírozó bankok számára nagyfokú üzleti kockázatot jelentett. (Lentner, 2005)

A mezőgazdasági gazdaságok aktuális finanszírozását és a kívánatos átalakulását mutatta be Borszéki (1996). Az ágazat eladósodásában nagy szerepe van annak, hogy a kereskedelmi hitelezés rendkívül elterjedt. A fejlesztések finanszírozásának forrása a saját vagyon erre a célra fordított része, egyéb saját forrás, hosszú lejáratú bankhitel és a költségvetési támogatás. A hosszú lejáratú fejlesztési hitelekhez kizárólag a hitelképesnek minősített vállalkozások juthatnak. A hitelekhez kamattámogatás és garanciavállalás is társulhat. Az agrárfinanszírozás problémája a forráshiányból és a nem megfelelő hitelképességből adódik. Erősíteni kellene a saját forrás szerepét a mezőgazdaság finanszírozásban, ami a jövedelemtermelő-képesség helyreállítását feltételezi. Továbbá az idegen forrásokon belül a hosszú lejáratú, kedvezményes kamatozású hiteleknek kellene nagyobb részarányt képviselni. (Borszéki, 1996)

A hitelek visszafizetési költségeivel számolniuk kell a vállalkozásoknak. Ez egy adott nagyságú terhet jelent szemben az ingadozó bevételekkel, ami magában hordozza a pénzügyi egyensúly megbomlásának a kockázatát. Kovács (2009/b) megállapította, hogy a nagymértékű idegen tőkével finanszírozott gazdaságok csekély stabilitást mutatnak a hozamkiesésekkel, a kedvezőtlen áralakulással és a kedvezőtlen kamatfeltételek változásával szemben. Ezáltal a jövedelmeik, ennek hatására a beruházásra és személyes fogyasztásra fordítható forrásaik jelentősen ingadozhatnak. Ennek hatására a bankok számára a további hitelezésük fokozott kockázatot jelent.

A finanszírozás időtartama szempontjából a saját forrásokat meghaladó forrásigények kielégítésére a következő finanszírozási formák közül lehet választani:

Rövid távon, ami általában egy évnél rövidebb időre szól:

- Rövid lejáratú bankhitel,
- Kereskedelmi hitel,
- Folyószámlahitel,
- Leszámítolás,
- Faktoring.

Középtávon, ami egy-három év közötti időtartamra szól:

- Középlejáratú pénzhitel,
- Tarósbérlet,
- Lízing.

Hosszú távon, ami három évnél hosszabb időre szól:

- Részvények,
- Kötvények,
- Hosszú lejáratú fejlesztési, beruházási hitel. (Chikán, 2008.)

Az optimális finanszírozási struktúrát a tőkepiac helyzete nagyban befolyásolja, de függ a vállalat belső gazdálkodási adottságaitól is, ezek között a finanszírozási döntés előkészítésétől. Lényeges feladat a forrásszerzés. A gazdálkodás sajátosságai alapján különböző finanszírozási stratégiákról beszélhetünk. (Vékás, 1996)

Az eszközök forrásigénye és a rendelkezésre álló források közötti összefüggés szerint különböző finanszírozási stratégiák között választhatunk.

A Szolid finanszírozási stratégia lényege az, hogy a tartós eszközöket saját tőkével és hosszú lejáratú idegen tőkével, vagyis tartós forrásokkal finanszírozzuk, míg az átmeneti eszközöket átmeneti (rövid lejáratú) forrásokkal finanszírozzuk. Ez átlagos finanszírozási költséggel és átlagos kockázattal jár.

Konzervatív finanszírozási stratégiáról van szó, ha a vállalkozás az átmeneti eszközök egy részét is tartós forrásokból finanszírozza. Előnye a biztonság, rövid távon a hitelezőktől való kisebb függőség, hátránya a költségesebb finanszírozás. Általában igaz, hogy a hosszú lejáratú hitel kamatlába magasabb a rövid lejáratú hitelekre jellemző kamatlábaknál (az időtényező növeli a hitel kockázatát, ez jelenik meg a kamatlábak különbségében). A saját tőkének nincs lejárat, a legnagyobb a kockázata, így a legmagasabb az elvárt hozama is. Ez az óvatos stratégia viszont a likviditás kezelését egyszerűsíti.

Az agresszív finanszírozási stratégia tulajdonképpen a konzervatív ellentettje, ekkor ugyanis az átmeneti eszközökön túl a tartós eszközök egy részét is átmeneti forrásokkal finanszírozzák. Előnye az olcsóbb finanszírozás, viszont nagyobb a bizonytalansága. Az átmeneti forrásokat, rövid lejáratú hiteleket folyamatosan újabb rövid lejáratú hitelekkel kell pótolni, ennek valami okból fellépő akadály a csődbe sodorhatja a vállalkozást.” (Borszéki, 2007/b)

Kevés vállalkozásnál tudatos a finanszírozási stratégia megválasztása, így inkább az eszközök és a források lejárat szerkezetének eltéréséből eredő negatívumok érzékelhetők, mintsem a pozitív hatások. A finanszírozási döntések meghozatalánál a vállalkozások nem fordítanak kellő figyelmet a finanszírozás alapelveire (rentabilitás, biztonság, rugalmasság, normativitás és likviditás). Amennyiben a külső forrásbevonás nem áll arányban a vállalkozás jövedelemtermelő képességével, úgy a tőkehatékonyság romlása csökkenti az önfinanszírozó képességet, tovább növelve a tőkeáttételt. Az állami beavatkozások, a támogatások nem érik el a tőke hatékony felhasználást, pedig a megfelelő tőkehatékonyság elérésével növelhető lenne a vállalat önfinanszírozó képessége, és az ágazati GDP is. (Borszéki, 2007/a)

Az agrárágazatban a '80-as években beindult vagyonszerzés a '90-es években folytatódott, és a kötelezettség állománya növekedett. Az ágazat önfinanszírozó képességének a csökkenésében jelentős szerepet játszott a nettó költségvetési elvonás, valamint az egyéb termelőeszköz-

tulajdonosok adózás előtti eredményt terhelő elvonásai (földbérleti díj, kamat, stb.). (Magda – Marselek, 2003)

A tőkepótló hitel bevezetésének következtében, 1997-től olyan mértékben nőtt a hosszú lejáratú hitelállomány a mezőgazdaságban, hogy összege kis mértékben meghaladja a szintén növekvő rövid lejáratú hitel állományát. Ezáltal a magyar mezőgazdaság a csődveszélyt is magában hordozó agresszív finanszírozási stratégiáról átváltott egy konzervatív finanszírozási stratégiára, amelyet általában az óvatos jelzővel szokásos illetni. Az Európai Unió tagállamainak mezőgazdaságát is ilyen finanszírozási stratégia jellemzi. Előnye a biztonság, hátránya a költségesebb finanszírozási szerkezet. (Borszéki, 2003/b)

Kerek et al. (2004) a következőképpen foglalta össze az EU csatlakozás előtti magyar mezőgazdaság finanszírozását. „A mezőgazdasági gazdaságok hitelállománya folyamatosan növekvő, ami sok gazdaságnál már pénzügyi zavarokat okoz. Az önfinanszírozó képesség gyenge, a vagyoni helyzet általában romlott, szerkezete is kedvezőtlen és a mezőgazdasági termékek jövedelme valamint az árak jövedelemtartalma is csökkent, amit még tovább nehezít a korábbi hitelek és kamatok rossz fizetése. A hitelezés kockázatát csökkenteni kell állami kezességvállalással, kamattámogatással, hitelgaranciákkal. A finanszírozásnál figyelembe kell venni az agrártámogatások és elvonások szerepét is.”

Kemény Gábor (2010/b) a mezőgazdaság finanszírozási szerkezetéről végzett vizsgálatokat három adatbázis adatai alapján. Megállapította, hogy a mezőgazdasági társas vállalkozások tevékenységük nagyobb részét finanszírozzák rövid lejáratú kötelezettségekből, mint hosszú lejáratúakból.

Guba és szerzőtársai szerint a kisebb idegen tőkével gazdálkodók jövedelmezőségi viszonyai lényegesen kedvezőbbek voltak 2003-ban, mint a magas kötelezettség aránnyal rendelkezőké. Az eladósodottság csökkentése, a hatékonyság és a teljesítmény növelése céljából konszolidációs programot vezettek be, melynek keretében 65 milliárd forint állami kezességvállaláshoz teremtettek forrást 2000-ben, segítve ezzel az új hitelkonstrukciók beindítását. (Guba et al, 2006/a, Guba – Harza, 2006/b) Azok a gazdaságok, ahol többségében saját tőkével tudták finanszírozni a termelést, még 2003-ban is nyereséges évet tudtak zárni. Ellentétben azokkal, akik az eszközérték több mint felét idegen forrással finanszírozták. Csak a gazdaságok egy csoportja tudta hatékonyan felhasználni a kapott segítséget, csökkenteni az eladósodottságot és javítani a jövedelmezőséget. (Guba – Harza, 2006/b)

A mezőgazdaság finanszírozása több csatornán folyik. A legjelentősebb a banki finanszírozás (400 milliárd), majd a szállítói állomány (180 milliárd) következik, melynek a legnagyobb részét az inputanyag-gyártók adják. Jelentős még az egyéb rövid lejáratú kötelezettség, amely tartalmazza az integrátori finanszírozást (100-150 milliárd). A finanszírozáshoz tartozik még a lízing és a faktorálás is (30 milliárd). Megállapítható, hogy a mezőgazdaság legfontosabb finanszírozói sorrendben a bankok, a szállítók, az integrátorok, a lízingcégek és a faktorcégek. (Kemény, 2010/b)¹¹

A mezőgazdasági hitelezés fejlődési trendjével foglalkozott Széles, et al. (2014) 1995-2012 közötti időszakban. Megállapították, hogy az összes mezőgazdasági hitelállományból a devizahitelek aránya 2004-ig 10% alatti, 2005-2007-ben 13,6-15% közötti, 2008-ban a legmagasabb 24,2%, és csak 2012-ben csökkent 20% alá (16,8%), 2013-ban pedig 17%. Ez azt jelenti, hogy a magyar mezőgazdaságban alapvetően a forint alapú hitelek domináltak, így kevésbé volt kitéve az árfolyamingadozásnak. A teljes banki hitelállományból a 1998-ban volt a

¹¹ Az adatok 2008-ra vonatkoznak.

legmagasabb a mezőgazdasági hitelek aránya 9,76%, ekkor a mezőgazdasági hitelállomány 192,1 milliárd volt. A mezőgazdasági hitelállomány 2007-ben volt a legmagasabb 338,8 milliárd forint, 2010-ben pedig 265,6 milliárd forint, és ekkor volt a legkisebb az aránya (3,69%) a teljes banki hitelállományból.

Az agrárcégek, azon belül is az agrárkereskedelemmel (is) foglalkozó cégek alternatív finanszírozási módjait, lehetőségeit vizsgálta Téglá I. (2005), mivel a banki finanszírozáshoz való hozzájutás a számukra az ágazat sajátosságai miatt elég nehéz. Megállapította, hogy a belföldi szállítások esetén a faktoring szolgáltatásokat, még az export esetén a forfaiting szolgáltatásokat érdemesebb igénybe venni.

A mezőgazdaság finanszírozása szempontjából fontos lépés, 1998-ban megkezdte működését a Földjelzálog Hitelbank (FHB), ami földjelzálog-hitelezést valósíthat meg, jelzáloglevelek kibocsátásával. A bankok mellett jelentős szerepet töltek be a mezőgazdaság finanszírozásában a falusi takarékszövetkezetek is. A magyar agrárfinanszírozás intézményrendszerének kialakítása során három külföldi modell¹² került előtérbe, melyek közül bármelyiknek az átvétel, csak a mezőgazdaság termelési alapjainak stabilizálását követően valósítható meg. A társas vállalkozások kedvezőbb hitelképességét igazolja, hogy az államilag támogatott hitelek közel 90%-a náluk koncentrálódik. Kedvező tendencia, hogy a rövid távú hitelek aránya csökkent az államilag támogatott hitelekben belül, még az ágazat igényeihez jobban igazodó éven túli hitelezés aránya nőtt. (Lentner, 2005)

Meg kell jegyezni, hogy az FHB csak nevében viseli a földhitelezést, portfóliójában ez az 1 %-ot sem éri el. Ennek több oka is van, elsősorban a földtulajdon és a földhasználat különválása, továbbá az, hogy a földbérleti jogra nem lehet hitelt nyújtani annak nem szabályozott időtartama és főleg bizonytalansága miatt.

A takarékszövetkezetek agrárfinanszírozásban betöltött szerepét vizsgálta Moizs (2013). Megállapította, hogy még az ezredfordulón 4%-os volt a piaci részesedésük a mezőgazdaság finanszírozásában, addig 2012-2013-ra már 15-20% között mozgott. A szövetkezeti hitelintézeteket a hagyományaiknál, sajátosságaiknál és lehetőségeiknél fogva a magyar agrárgazdaság finanszírozására kifejezetten alkalmasnak tartja. De ennek érdekében meg kell szüntetni azokat az akadályokat, amelyek a szerepvállalásukat gátolják, mégpedig a hálózatszerű működést ki kell alakítani, valamint a szolgáltatási színvonalat egységesíteni kell.

Mint látjuk más is kiemeli a takarékszövetkezetek szerepét, de a számok kissé megtévesztőek. A takarékszövetkezetek saját forrásból nyújtott hitelállományán belül a mezőgazdaság részaránya ma sem jelentős. A MFB megbízásából, annak forrásából ügynökként nyújtottak állami támogatott hitelt, amellyel semmilyen kockázatot nem vállaltak. Ez a tény kissé árnyalja a képet.

Az állami szerepvállalás jelentős a mezőgazdaságban, annak alacsony jövedelmezősége miatt. Ez a kamattámogatott hitelekben jelenik meg. 2000-től lehetőség volt a rövid lejáratú, piaci kamatozású hiteleket, hosszú lejáratú kamattámogatott hitelekre lecserélni. Ezt a KAP nem ismeri el legitim támogatási formának, ezért a csatlakozás után, már nem kötöttek újabb ilyen hiteleket. Más módon kellett megoldani a mezőgazdaság kedvezményes hitelekkel való finanszírozását. Ezt úgy tették, hogy az MFB kedvező eurókamathoz kötött, mégis forintban

¹² 1. Döntően a szövetkezeti agrárbank-hálózat finanszírozza a mezőgazdaságot (Németország, Hollandia, Svédország, Franciaország);

2. Az Egyesült Királyságban országos hálózatú, nagy üzleti bankok hitelezik a mezőgazdaságot. Sem szakosított pénzügyintézet, sem preferált agrárhitel nincs;

3. Az amerikai modell több intézménycsoportot alakított ki az agrárhitelek piacán, amelyek versenyeznek egymással.

denominált hiteleket nyújtott. Ezáltal a gazdák alacsonyabb kamattal jutottak hitelhez, és az árfolyamkockázat sem hárult át rájuk. (Kemény, 2010/b)

A mezőgazdasági vállalkozások forrásszerkezetében lényeges eltérés van aszerint, hogy egyéni vagy társas vállalkozásról beszélünk. Az egyéni vállalkozások forrásainak legnagyobb részét (87%) a saját források adják, míg a maradék a lízingcégek és a takarékszövetkezetek között oszlik meg. A társas vállalkozások saját forrása (53%) a teljes forrás felét teszi ki, és az idegen forrás összetétele is sokszínűbb; rövid és hosszú lejáratú bankhitelek, szállítói tartozások, egyéb kötelezettségek, lízingcégek, faktoring-cégek és integrátorok. (Kemény, 2010/b) Minél kisebb egy társas vállalkozás, annál inkább hasonlít a finanszírozása az egyéni gazdaságok átlagára. (Kemény, 2010/a) **Egy üzem finanszírozását nem az határozza meg, hogy milyen a társasági formája – társas vagy egyéni gazdaság – hanem az, hogy mekkora a mérete.** A forráshiány azokat az ágazatokat fogja inkább érinteni, amelyeknek nagyobb a tőkeigénye, úgymint a zöldség-gyümölcs szektor, az ültetvényes gazdálkodás és az állattenyésztés. A tőkehiány megakasztja a vállalkozások továbbfejlődését, csökkentheti az eredménytermelő képességüket, ezáltal a mezőgazdaság eltartó képességét is. (Kemény, 2010/c)

Kemény (2010/b) szerint a vállalkozás mérete és az eladósodottság között egyenes arányosság van társasági formától függetlenül.

A magyar mezőgazdasági üzemek támogatási formáit, hatását, céljait, mértékét és összetételét vizsgálta Borszéki et al. (1988) a '80-as évekre vonatkozóan. Csendes (1989) által szerkesztett tanulmányban a mezőgazdaság jövedelmezőségével is foglalkoztak és megállapították, hogy az árrendszert, a támogatási és elvonási rendszert együttesen kell kezelni a rendszer továbbfejlesztésekor. A mezőgazdaságba történő állami beavatkozások, a támogatások elfogadhatóságát értékelte Mizik – Varga (2006) a különböző közgazdasági iskolák érvrendszerében. Ezen keresztül az agrártámogatások új formáit igyekeznek meghatározni.

Kovács (2009/a) a támogatások szerepét és hasznosulását vizsgálja. Megállapítja, hogy a támogatások csak 65%-a jelenik meg az eredményben (2008-as adat) a többi a költségek fedezésére fordítódik. A gazdaságokat három csoportba sorolja: támogatás nélkül is nyereséges, csak támogatással nyereséges, támogatással is veszteséges. A mezőgazdaság magas támogatottsági szintje azért aggasztó, mert a támogatásoktól való teljes függőség arra készteti a termelőket, hogy ne a piaci változásokhoz való alkalmazkodástól, a versenyben történő helytállástól, hanem a támogatások szinten tartásától, növelésétől várják helyzetük javulását. (Kovács, 2009/a)

A közvetlen banki finanszírozás fő típusai a mezőgazdaságban a beruházási és fejlesztési hitelek, valamint a forgóeszköz-hitelek. A nem közvetlen banki finanszírozás szerepe is jelentős az ágazatban a mezőgazdaság sajátosságai miatt. (Kemény, 2010/b)

A mezőgazdasági vállalkozások vagyón- és tőkestruktúra vizsgálatai alapján Spilákné Kertész (2012) megállapította, hogy az agrárszektorban a versenyképesség növeléséhez szükséges fejlesztések a korábbi évekhez képest nagyobb beruházási aktivitást és nagyobb tőkebevonást igényel. A szükséges tőke csak saját tőkéből nem megoldható, hanem a pénzügyi piac speciális megoldásainak és konstrukcióinak bevonásával lehetséges.

A gazdasági-pénzügyi válság a hazai mezőgazdaságot elsősorban a pénzügyi finanszírozókon keresztül érintette, amelyek különböző módon és különböző nagyságrendben közvetítették a válságot a mezőgazdasági termelők felé. Nagyságrendileg 1000 milliárdos kötelezettséggel rendelkezett a hazai mezőgazdaság 2008-2009-ben. Ebből mindössze 210 milliárd forint összeg a devizalapú finanszírozás. (Kemény, 2010/a)

A nemzetgazdasági átlaghoz képest a mezőgazdasági vállalkozások rosszabb likviditási helyzetben vannak és rosszabb eladósodottsági mutatókkal rendelkeznek, ezért szükséges az állami beavatkozás a mezőgazdaság finanszírozásában. Az állami szerepvállalást a válság és a hitelezés zavarai jelentősen felértékeltek. Az állami beavatkozásnak jelentős szerepe volt abban, hogy a válság első teljes évében a mezőgazdaság kisebb veszteséget tudott elkönyvelni a többi szektorhoz képest. A válság súlyosabban érintette az egyéni gazdaságokat és a rosszabb adósokat, mint a társas gazdaságokat és a jó adósokat. (Kemény, 2010/b)

2.5 Beruházási, fejlesztési lehetőségek a mezőgazdaságban

A vállalkozás egy olyan összetett tevékenység, amely a vállalat létrehozására, működtetésére, növekedésére és fejlődésének elérésére irányul. A vállalati irányítás egyik legfontosabb feladata, hogy meghatározza a jövőre vonatkozó elképzeléseket, és a hozzájuk kapcsolódó döntéseket meghozza. A jövő tervezése során figyelembe veszik a különböző befolyásoló tényezőket, amelyek segítségével a vállalati stratégiát is kialakítják. (Buzás, et. al. szerk., 2000)

A vállalat és a termelés folyamatos fejlesztést igényel. Ennek két módja van, az egyik a termelés racionalizálása a másik a beruházások megvalósítása. Az első nem igényel különösebb anyagi áldozatot, még az utóbbi jelentős ráfordításokat igényel. (Buzás, et. al. szerk., 2000)

A beruházásoknál tágabb értelemben használjuk a befektetést, mivel beleértjük az értékpapírok vásárlását is. (Borszéki, 2004)

„A beruházás – szűkebb értelemben – az immateriális javak megszerzése, a tárgyi eszközök beszerzése, létesítése, előállítás, valamint ezek üzembe helyezéséig, illetve raktárba történő beszállításáig felmerült mindazon tevékenység, amely az eszközhöz egyedileg hozzákapcsolható.”(Husti, 1999.)

A beruházás nem taktikai, hanem inkább hosszú távú stratégiai eszköz, mivel az közvetlenül hat a gazdálkodás hosszú távú folyamataira. A beruházási döntés komplex megítélést igényel, mivel több évre meghatározhatja a vállalat helyzetét, termékeinek piaci megítélését, az állóteke növekedési ütemét. A jövő ismeretlensége miatt minden beruházás kockázatot hordoz, amit megalapozott döntéssel mérsékelni lehet. Nagymértékű és folyamatos beruházás csak akkor lehetséges, ha a befektetett tőke gyors megtérülése biztosítható. Ha ez biztosított, akkor a vállalat viszonylag fiatal eszközállománnyal rendelkezik, ami visszahat a tőkemegtérülésre és a jövedelmezőségre. Mivel a fiatal eszközállomány korszerűbb, termelékenyebb, hatékonyabb, így nagyobb profitot tud biztosítani. (Katits, 2002)

A technikai fejlődés és a beruházási tevékenység szoros kapcsolatban áll egymással, az előbbi beruházási javakban testesül meg. A kifejlesztett új technológiát a beruházás viszi be a termelési folyamatokba. Ha a beruházás tartósan megakad, az maga után vonja a technikai fejlesztés és a kutatási tevékenység lassulását is. (Erdős, 2003) A beruházások a hatékonyság javításának, a versenyképesség növelésének fontos eszközei. (Kapronczai, 2011/a)

Az ökológiai adottságokból származó előnyöket csak akkor tudja egy ország kihasználni, ha a technológiai fejlettsége ezt lehetővé teszi. Ha a mezőgazdaság fejlesztése lemarad, akkor az az előny is elmarad, ami az ökológiai viszonyokból származna. Ha nem marad elegendő jövedelem a mezőgazdaságban a technológia folyamatos korszerűsítésére, akkor nem képes az extrajövedelmek realizálására, ami az ágazat fokozatos lemaradásához vezet. Ebből is adódik, hogy a magyar agrárgazdaság sorsfordulóit akkor voltak, amikor a kedvező ökológiai adottságainkhoz a biológiai, technikai, gazdasági és humán tényezőket komplex módon sikerült társítani. (Szűcs, et al., 2003/b)

A magyar mezőgazdaság sajátos jellemzője, hogy a természeti és emberi erőforrások bőségével szemben a tőke csak korlátozott formában és csekély mértékben áll rendelkezésre. Viszont a termelés zavartalanságának biztosításához elengedhetetlenül fontos lenne, hogy a tárgyi- és forgóeszközök beszerzését a gazdálkodó megfelelően tudja finanszírozni. (Juhász, 2003)

A makroökonómiában kéttős szerepe van a beruházásoknak. Egyszer a kiadások jelentős, de változékony tétele, amely ingadozást okoz az aggregált keresletben, befolyásolva ezzel az üzleti ciklust. Másodszor a tőkefelhalmozás eszköze. Az épületek, gépek, berendezések állományának gyarapodása növeli a gazdaság potenciális kibocsátását, és hosszútávon a gazdasági növekedéshez is hozzájárul. A vállalatok profit reményében végeznek beruházásokat. Ezek a tőkejavak több éven keresztül működnek, így a beruházási döntések függnak:

- „Az új beruházás segítségével létrehozott kibocsátás szintjétől;
- A beruházás költségét befolyásoló kamatlábaktól és adóktól;
- A gazdaság jövőbeli állapotára vonatkozó üzleti várakozásoktól.” (Samuelson – Nordhaus, 2012)

A folyamatos beruházás minden vállalkozás, vállalat esetében elengedhetetlen feltétele a hatékonyság javításának és a versenyképesség növelésének. Nem kivételek ez alól a mezőgazdasági vállalkozások sem. A vállalat életben maradásának feltétele, hogy versenyképes legyen. A versenyképessé válás és annak megőrzése szükségessé teszi a folyamatos fejlesztést, ami beruházásokon keresztül valósítható meg.

Egy hatékonyabb, jövedelmezőbb mezőgazdasági termelést biztosíthatna a megújult eszközállomány a technológiai innovációval együtt. Viszont a magyar gazdaságok nagy részénél a termelőalapok felélése, az ésszerűség mértékét meghaladó anyagtakarékos termelés folyik, ami tovább mélyíti a tartós jövedelemhiányt. A mezőgazdaságban a beruházások drasztikusan visszaesetek a '80-as évek közepétől '95-ig. (Juhász, 2003) Ugyanekkor megindult és felgyorsult a mezőgazdasági üzemek eladósodási és tőke kivonási folyamata. (Balogh – Harza, 1998) Az ágazat eszközállománya fizikai és erkölcsi értelemben is leromlott, a beruházások az eszközállomány szinten tartására sem voltak elegendőek. (Öcsödi, 1997)

A beruházási döntések meghozatalánál szóba jövő motiváló tényezőket a következők lehetnek (fontossági sorrend megjelölése nélkül):

- A jövedelemviszonyok javítása beruházásokkal;
- Bizonyos piacra jutási követelményeknek való megfelelés;
- A felhasználható források megléte,
- Az eszközök erkölcsi vagy fizikai elhasználódása;
- A munkahelyek megőrzése vagy újak létesítése. (Alvincz – Guba, 2003)

Az állam a gazdaságpolitikáján keresztül többféle eszköz¹³ segítségével tudja ösztönözni a beruházásokat és a vállalkozások beruházási hajlandóságát. De hangsúlyozni kell, hogy a beruházási hajlandóságra csak akkor lehet kedvező hatása a gazdaságpolitikának, ha stabilitását visz a gazdaságba, így a fejlődést illetően a gazdasági bizonytalanság háttérbe szorul. Vagyis nem váltogatják egymást az ösztönző és megszorító intézkedések, a gazdasági szabályozórendszer nem változik minden évben, az adókulcsok nem hullámanak, váratlanul nem vezetnek be újabb adóterheket és rövid időn belül nem vonják vissza a meghozott intézkedéseket. (Erdős, 2006)

¹³ Kamatlábak csökkentése, a vállalati nyereségadó kulcsának alacsony szintje, gyorsított állótőke-leírások engedélyezése, beruházási adóhitel (beruházásokhoz kapcsolódó adókedvezmény), veszteségértéítés (loss offset).

A beruházás lehet:

- Állománynövelő: ha a leltári nyilvántartási egységének számát növeli.
- Állománybővítő: ha a nyilvántartott eszközök nagyságát növeli, de a leltározási egységek számát nem növeli.
- Eszközpótló beruházás: a selejtezett tárgyi eszköz pótlására szolgál, tehát az eszközöknek sem a számát, sem a nagyságát nem növeli.
- Felújítás: a rendszeres használat következtében szükségessé váló, a tárgyi eszköz értékéhez képest jelentős költséggel járó, a tárgyi eszköz egészére, illetve egy vagy több fődarabjára kiterjedő, egyfolytában végrehajtott, a szakszerű ellenőrzést is magában foglaló, teljes szét-, illetve összeszereléssel járó általános javítás, amely a tárgyi eszköz eredeti műszaki állapotát megközelítően vagy teljes egészében visszaállítja.
- Rekonstrukció: a meglévő tárgyi eszközön egyidejűleg végzett beruházási és felújítási tevékenység, amelynek során az elhasznált tárgyi eszközök eredeti állapotát megközelítő és teljes helyreállításán túlmenően a beruházással a tárgyi eszköz kapacitása, funkciója, az eszközzel elvégezhető feladatok köre bővül. (Husti, 1999.)

A beruházások a termeléshez való viszonyuk alapján:

- Alapberuházások: a termelés műszaki feltételeit teremtik meg.
- Kiegészítő beruházások: az alapberuházások működését segítik elő.
- Járuelkos beruházások: a vállalat infrastruktúráját alakítják át és más célra is hasznosíthatóak. (Buzás, et. al. szerk., 2000)

Beruházások csoportosítása a megvalósítás forrása szerint:

- Saját forrású: a beruházásra az adott vállalat eredménye képzí a forrást.
- Hítelből finanszírozott: pénzintézetttől vagy egyéb jogi személyttől szerződés formájában kapott, meghatározott visszafizetési kötelezettséggel járó pénzeszköz, amely csak konkrétan meghatározott beruházási célra vehető igénybe.
- Egyéb forrású: például különböző pályázatokon elnyert pénzeszköz - a megfogalmazott célnak megfelelően és a feltételekben szabályozott eljárás szerint felhasználva -, más vállalkozóttól/vállalattól kapott pénzeszköz közös beruházásra, kormányzati beruházás, pénzügyi lízing. (Husti, 1999.)

A beruházások folyamata az előkészítéstől a teljes üzembe helyezésig tart. Magába foglalja a beszerzést, a kivitelezést, a szállítást, a szerelést, a műszaki átadás-átvételt és az üzembe helyezést. A beruházás saját vagy idegen forrásból valósítható meg. Idegen forrásnak minősülnek a költségvetési és egyéb támogatások, valamint a különböző hitelek. A saját forrást a vállalat jövedelme adja. (Buzás, et. al. szerk., 2000)

A mezőgazdasági vállalkozások számára kifizetett támogatások jelentősen befolyásolják a beruházások ütemét és mértékét. Az elmúlt években több száz milliárd beruházási támogatás került kifizetésre, ami a mezőgazdasági ágazat befektetett eszközállományának folyamatos növekedését eredményezte.

A beruházási támogatások hatásvizsgálatát végezte el Varga (2006) jóléti közgazdaságtanra alapozva. Megállapította, hogy a támogatások hatékonysága a kereslet és kínálat árrugalmasságának mértékétől függően alakul. Valamint a támogatásoknak a támogatottakhoz jutó aránya, az előállított termékek keresleti árrugalmasságának és a támogatott beruházás típusának a függvényében változik. Így ezek alapján lehet mérlegelni a támogatási konstrukciókat is.

Az agrárgazdasági beruházásokat és fejlesztéseket Erdős T. (2003) a fenntartható gazdasági növekedéssel összefüggésben vizsgálta. A rendszerváltás előtti évek helyzetelemzését és

tapasztalatait is alapul véve értékeli a 2000-es évek elejét. Elkerülhetetlennek tartja a hanyatlás megszüntetését és a magyar mezőgazdaság felzárkóztatását a nyugat-európai színvonalhoz. A felzárkóztatás alatt nem mennyiségi növekedést ért, hanem műszaki fejlesztést, beruházást, szerkezeti átalakítást, melynek segítségével a külső és a belső piaci igényekhez igazodó termékösszetétel alakítható ki. De nem zárható ki az a tény sem, hogy a mezőgazdasági fejlesztést segítő beruházás termelő-beruházásnak minősül, vagyis közvetlenül hatással lehet a termelés növelésére.

Az agrárinnovációs teendőket vizsgálta kis- és középvállalkozásokra vonatkozóan három modell segítségével Husti (2007). Megállapítja, hogy hazánk agrárinnovációs teljesítménye kritikus szintre csökkent, ezért elkerülhetetlen az ágazat innovációs törekvéseinek a felerősítése, eredményesebbé tétele.

Az agrár- és vidékfejlesztési programok keretében kifizetett beruházási és környezeti támogatások jövedelmezőségre, és a nettó, bruttó beruházási értékre gyakorolt hatását vizsgálták Biró et al. (2007). A beruházások és a hozzájuk kapcsolódó beruházási támogatások a gazdaságok eszközeinek a megújítását és gyarapodását szolgálták. Azok a gazdaságok, akik nem részesültek támogatásban, azok nem költöttek fejlesztésre. A beruházási támogatásoknak jelentős a szerepe a gazdaságok növekedésében és fejlődésében.

A kilencvenes évek elejére a magyar mezőgazdaság viszonylag magas eszközellátottságot ért el korábbi önmagához és a környező országokhoz képest. Folyó áron a legmagasabb beruházási értéket '87-ben érte el az ágazat (37,5 milliárd Ft), majd 1992-ig meredeken csökkent, ezután ismét nőtt és 2001-ben már megközelítette a 90 milliárd forintot. Változatlan áron számolva azonban a tényleges beruházási teljesítmény 1992-95 között 41-44%-a volt az 1990. évinek, amit még 2001-ben sem sikerült elérni. A mezőgazdasági vállalkozások tárgyi eszközei az uniós csatlakozás előtt jelentősen bővültek. 2002 és 2004 között 48,9%-kal, ezzel szemben a csatlakozástól 2009-ig mindössze 12,4%-kal volt folyó áron nagyobb az egy hektárra jutó eszközállomány. 2004 és 2009 között a társas gazdaságok egy hektárra jutó eszközállománya 23%-kal, még az egyéni gazdaságoké 6%-kal emelkedett. Az egyéni gazdaságok termelése jóval eszközigényesebb, mint a társas gazdaságoké, ez látszik abból is, hogy 2009-ben egy hektár mezőgazdasági területre 51%-kal több tárgyi eszköz érték¹⁴ jutott az egyéni gazdaságoknál, mint a társas gazdaságokban. A mezőgazdasági beruházások 2003-ig jelentősen nőttek (közel 227 milliárd Ft), majd drasztikus visszaesés után évekig stagnált, és csak 2008-ban haladta meg a 2003-as értéket. Ennek fő oka, hogy a beruházási támogatások sokkal nagyobb szerepet kaptak a csatlakozás előtti támogatási rendszerben, mint a KAP részeként. Azokban az években bővült, korszerűsödött az eszköz- és berendezés-állomány, amikor a hazai és az uniós költségvetés jelentősebb összegeket fordított beruházási támogatásokra. Amikor nem voltak pályázatok a gazdálkodók igyekeztek addig halasztani fejlesztéseiket, még újra támogatást hirdettek meg azokra. Így egyszerre volt jelen az ágazatban a „túlberuházás” és a beruházási hiány. Nem a beruházási támogatások tömegével, inkább annak a felhasználási hatékonyságával, struktúrájával volt a gond a magyar mezőgazdaságban. Emellett a támogatási lehetőségek bővülésének és a támogatások mértékének növekedésének hatására a gépforgalmazók megemelték az áraikat, így a támogatások egy része a gépforgalmazóknál és nem a termelőknél realizálódott. (Kapronczai, 2011/a) Hozzá kell tenni azonban, hogy az agrárolló ennek következtében sem nyílt nagyobb mértékben.

Szinte teljes egészében támogatásvezéreltek a mezőgazdasági beruházások, mivel a gazdaságok a kiírt támogatási jogcímekhez igazítják a beruházásaikat. Ezért a mezőgazdaságban nem

¹⁴ 2009-ben az egyéni gazdaságok tárgyi eszköz értéke 581,03 ezer Ft/ha, még a társas gazdaságoké 384,82 ezer Ft/ha

mutatható ki szoros kapcsolat a jövedelem és a beruházások alakulása között. (Kapronczai et al., 2014)

8. táblázat: A beruházások teljesítményértéke ágazatok szerint ^{a)}

Me.: folyó áron millió HUF

	Összes beruházás			Építési beruházás			Gépberuházás		
	Nemzetgazdaság összesen	Mezőgazdaság	Agrárium összesen*	Nemzetgazdaság összesen	Mezőgazdaság	Agrárium összesen*	Nemzetgazdaság összesen	Mezőgazdaság	Agrárium Összesen*
2001	2.419.021	86.004	188.068	1.059.153	19.565	47.620	1.318.145	35.166	107.315
2002	2.657.435	96.383	209.934	1.245.554	27.752	60.333	1.370.509	37.331	115.887
2003	2.709.649	132.007	234.057	1.166.861	28.606	57.106	1.500.489	69.659	140.960
2004	3.014.605	100.771	219.019	1.320.061	30.460	69.354	1.656.626	38.727	116.196
2005	3.103.581	111.486	228.728	1.472.520	36.743	73.569	1.595.146	45.801	123.372
2006	3.351.308	104.184	218.068	1.676.216	55.003	87.719	1.637.507	20.448	99.569
2007	3.463.699	105.672	228.127	1.671.133	24.352	62.845	1.756.604	50.856	134.206
2008	3.493.769	139.804	234.741	1.634.609	41.932	67.695	1.825.640	67.136	135.701
2009	3.094.776	191.144	275.124	1.545.926	66.657	90.532	1.508.084	90.767	149.725
2010	3.303.846	128.600	226.241	1.800.038	53.104	83.331	1.468.726	45.535	111.457
2011	3.441.194	158.472	271.221	1.641.894	58.898	97.637	1.756.142	65.922	138.761
2012	3.349.682	174.326	296.900	1.509.470	58.959	96.892	1.794.017	77.655	160.861
2013	3.645.422	182.047	297.316	1.733.830	60.135	98.364	1.863.072	80.942	156.411
2014 ⁺	4.469.648	233.423	392.052	2.016.491	56.784	105.476	2.359.027	133.315	242.504

^{a)} A 4 fő feletti vállalkozások, valamint valamennyi költségvetési, társadalombiztosítási és a megfigyelésbe bevont nonprofit szervezetek adatai

*Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és élelmiszeripar együttesen

⁺ Előzetes adat

Forrás: Agrárgazdasági statisztikai zsebkönyv 2005 (2001-2003), 2008 (2004-2007), 2012 (2008), 2013 (2009-2013), 2015 (2013-2014)

A mezőgazdaság eszközfelszereltsége ellentétesen alakult az állóeszközök (tárgyi eszközök) és a forgóeszközök tekintetében 2003 után. A változatlan áron számított állóeszköz-felszereltség romlott, annak ellenére, hogy 2003-ban jelentős beruházásokat hajtottak végre. Ez annak köszönhető, hogy előre hozták a később esedékes fejlesztéseket és pótlásokat is, mert uniós tagként arra már nem kaphattak volna támogatást. A beruházások volumene a csatlakozást követően (2007-ig) nem érte el a 2003. évi szintet. (Kapronczai – Udovecz, 2009)

Az EU csatlakozás után az egyéni gazdaságoknál a nettó beruházás értéke minden évben negatív, ebből adódóan technikai-, technológia lemaradás jellemzi őket. Ezzel ellentétben a társas gazdaságoknál jelentős fejlesztések történtek, a nettó állóeszköz felhalmozásuk pozitív volt 2008-ig. (Keszthelyi - Pesti, 2009) A magyar mezőgazdaság egészét tekintve a nettó beruházás 2003-2012 között csak 2006-ban volt negatív az EU csatlakozás után, ami azt jelzi, hogy a többi évben technikai és technológia fejlesztések is történtek, nemcsak pótló beruházások valósultak meg. A beruházások tekintetében különbség van társas és egyéni gazdaságok között, mivel a vizsgált időszakban az egyéni gazdaságok esetében 5 évben is negatív volt a nettó beruházások értéke, vagyis az amortizációt sem fedezték a beruházásaik, vagyis technológiai lemaradás történt az esetükben. (Kapronczai et al., 2014)

2007 és 2009 között 102,6 milliárd forint került kifizetésre gépbszerzések támogatására a „Mezőgazdasági üzemek korszerűsítése” intézkedés keretében. A hároméves ciklusban ez mintegy 330 milliárd forintos gépberuházást tett lehetővé a növénytermesztés, a kertészet, az állattartás, az erdőszet, az öntözés és az élelmiszer-feldolgozás területén. (Hajdú, 2010)

Mind a nemzetgazdaság, mind a mezőgazdaság beruházásaiban jelentős növekedés figyelhető meg 2013-ban. A mezőgazdaságban ez főként az épület, a gép és a tenyészállat beruházásoknak

köszönhető. Mérséklődött viszont a jármű, az ültetvény, a föld, a telek és az öntözés beruházások volumene. A beruházások növekedésének hatására összességében javult az ágazat műszaki, technológiai színvonala, és nőtt a hatékonysága, amely a termelés hosszú távú növekedésének az alapját képezi. A beruházások alakulására kedvezően hatott az agrár-vidékfejlesztési támogatások növekedése, a mérséklődő vállalati hitelkamatok a jegybanki alapkamat csökkenésének hatására, valamint a Magyar Nemzeti Bank Növekedési Hitelprogramja és a Magyar Fejlesztési Bank által működtetett kedvezményes hitelprogramok is. Több év távlatában megállapítható, hogy a mezőgazdasági beruházásokra jellemző a támogatások nagyságával, a terméseredményekkel, és a hitelfeltételek alakulásával összefüggő ingadozás. (Jelentés az agrárgazdaság 2013. évi helyzetéről)

A vállalati mérleg eszközoldala azt mutatja meg, hogy milyen formában használták fel a megszerzett tőkét; milyen reálvagyon tárgyakat hasznosít a vállalat, mekkora nagyságú a vagyona adott időpontban. Ez a megközelítés annak a felfogásnak felel meg, hogy a vállalat nem csupán beruházó, hanem részben befektető is. A befektetési döntések eredményeként alakul a források felhasználása. Szélesebb értelemben a megszerzett tőke jövedelmező felhasználási módját jelenti a befektetés, amely rövid és hosszú távú célokat tart szem előtt. A finanszírozási és a befektetési döntések szorosan összekapcsolódnak. (Vékás, 1996)

A beruházások finanszírozásának tényezői a következők:

- Az adózott jövedelem;
- A tárgyi eszközök után képzett amortizáció;
- Beruházásokhoz adott állami támogatás;
- Beruházásra fordítható, adójogszabályban rögzített beruházási célú adókedvezmények;
- A pénzintézetek által nyújtott beruházási hitelek, a tulajdonosok (tagok) által adott kölcsönök;
- A jegyzett tőke emelése. (Antal – Guba – Kovács, 2004)

Meg kell jegyezni, hogy a beruházási támogatások a mezőgazdasági vállalkozások esetében a saját tőkén belül, a tőketartalékban kerülnek kimutatásra. Ez torzíthatja a finanszírozás forrására vonatkozó vizsgálatokat.

3 ANYAG ÉS MÓDSZER

Vizsgálataimat az AKI teszüzemi rendszer adatai alapján végzem 10 éves (2001-2010) idősorok alapján. A teszüzemi rendszer adatai reprezentálják az egész magyar mezőgazdaságot és ezen belül a társas és egyéni gazdaságokat is. Így jogi forma, méret, és termelési irány szerinti értékelésre is lehetőség van.

2010 után a teszüzemi rendszer adatainak csoportosítása változott, így az a korábbi bontással nem kompatibilis. Ugyanakkor euróban kifejezve a területalapú támogatás (a nemzeti kiegészítéssel együtt) elérte a 100 %-ot, vagyis ezt követően már csak a támogatás forrásmegoszlása változott, illetve forintban kifejezett összegét már csak a forint árfolyama befolyásolja. A 2001 és 2010 közötti időszak alapul vétele módot adott az EU-csatlakozás előtti és utáni értékelésre, jogi forma, méret és termelési irány szerint, illetve módot ad a jövőbeni hatásokat érintő következtetések levonására is.

Az összehasonlíthatóság érdekében az elemzéshez az egy hektár mezőgazdasági területre vetített ezer forintban kifejezett (ezer Ft/ha MT) adatokat használom. Ezek az adatok célkitűzéseim megvalósításához elegendőek, viszont a következtetések levonásánál két körülmény nem hagyható figyelmen kívül.

- A gazdaságok egy részében (elsősorban a kisméretű egyéni és társas gazdaságokban) a saját munka ellenértékét részben vagy egészében bérként nem fizetik ki, így a bérköltségek miatt a termelés költség-jövedelem hányada nem összevethető a nagyobb méretű gazdaságokéval. Az adózási eltérések miatt ezekben a gazdaságokban a bérként nem elszámolt jövedelemigény osztalékként jelenik meg. Viszont témám az önerős fejlesztés megítélése szempontjából elsősorban nem az a lényeg, hogy milyen címen történik meg a jövedelemigény kielégítése, hanem az, hogy az eredményből mennyit forgatnak vissza a gazdaságba, és ebből történik e fejlesztés vagy nem.
- A termelési irányok szerinti értékelésnél az abrakfogyasztó állattartás esetén az egy hektárra jutó értékek nagyságrendje nem hasonlítható össze más termelési irányokéval, mivel az abrakfogyasztó állattartás nem feltétlenül igényel mezőgazdasági területet.

Mind az országos összesített adatokat, mind a társas vállalkozásokat és az egyéni gazdaságokat – a teszüzemi adatsorokban is használt – termelési irányuk¹⁵ szerinti hat csoportba soroltam:

1. árunövény-termelés (gabonafélék, repce, napraforgó, burgonya stb.). Ide tartoznak azok a gazdaságok, ahol az árunövények SFH-ja \geq mint a gazdaság összes SFH-jának 2/3-a;
2. állattenyésztés I. (tömegetakarmány-fogyasztó állatok: tehén, hízómarha, juh, ló stb. tartása). Ide tartoznak azok a gazdaságok, ahol a tömegetakarmány-fogyasztó állattartás SFH-ja \geq mint a gazdaság összes SFH-jának 2/3-a;
3. állattenyésztés II. (abrakfogyasztó állatok: sertés, baromfi stb. tartása). Ide tartoznak azok a gazdaságok, ahol az abrakfogyasztó állattartás SFH-ja \geq mint a gazdaság összes SFH-jának 2/3-a;

¹⁵ A termelési irány egy adott üzem vagy üzemcsoport jellemző tevékenységi köre a tevékenység-csoportok SFH-jának részaránya alapján

4. ültetvényes termelés (szőlő, gyümölcs, komló). Ide sorolandók azok a gazdaságok, ahol az ültetvényekből származó SFH \geq mint a gazdaság összes SFH-jának 2/3-a;
5. zöldségtermesztés, ahol a zöldség- és dísznövénytermesztés, valamint a faiskola SFH-ja \geq mint a gazdaság összes SFH-jának 2/3-a.;
6. vegyes mezőgazdasági termelés folyik az előző kategóriákba be nem sorolható gazdaságokban.

Az összehasonlíthatóság végett, mind az országos összesített adatokat, mind a társas vállalkozásokat és az egyéni gazdaságokat méretük alapján abba a négy csoportba soroltan elemzem, amelyben a tesztüzemi rendszer a gazdaságokat sorolja.

1. 15 ha alatti ;
2. 15-40 ha közötti;
3. 40-100 ha közötti;
4. 100 ha feletti.

Az elemzéseimet először az összesített adatsorral kezdem, melyben a társas vállalkozások és az egyéni gazdaságok adatai is szerepelnek. Majd az elemzéseket elvégzem külön a társas vállalkozásokra és külön az egyéni gazdaságokra is. Ezután ugyanilyen elv alapján méret szerinti és termelési irányultságuk szerinti bontásban is értékelem a gazdaságok adatait.

Az önerős fejlesztés lehetőségének vizsgálatát több lépésben végzem el. Először megvizsgálom azt, hogy a tényleges bevételek mellett jövedelmezően működnek-e a gazdaságok vizsgált csoportjai, és eszközölnék-e bővítő beruházásokat. Majd azt elemzem, hogy jövedelempótló támogatások nélkül is megőriznék-e a pozitív eredményüket, ami lehetőséget nyújt a saját erőből történő fejlesztésre. A fejlesztés egyik fontos eleme a vállalkozásba visszaforgatott eredmény nagysága és aránya, ezért a gazdaságok osztalékfizetési mértékét is megvizsgálom.

A jövedelmezőséget a Modigliani – Miller elmélet alapján vizsgálom, ami alapján a vállalat eszközeinek jövedelemtermelő képességét lehet elemezni. Az eszközjövedelmezőség (más elnevezéssel vállalati tőke Költség) a működési eredmény és az összes eszközérték hányadosa (r_A). Az eszközök hozamtermelő képességét kifejező vállalati tőke Költséget megkapjuk, az egyes tőkecsoportok elvárt hozamának a tőkearányokkal történő súlyozásával. (Borszéki, 2004, 2007/b)

$$r_A = D/V * r_D + E/V * r_E,$$

ahol: D/V = idegen forrás/összes forrás
 E/V = saját forrás/összes forrás
 r_A = az eszközök várható hozama (vállalati tőke Költség)
 r_D = idegen tőke várható hozama (Költsége)
 r_E = saját tőke várható hozama

Vizsgálataim során a saját forrás vagy saját tőke alatt nem a mérlegben szereplő saját tőke értéket értem, hanem a saját tőke és a céltartalékok összegét, mivel azok is a saját forrást alkotják. Az idegen forrást vagy idegen tőkét pedig az összes tőkeérték és a saját forrás értékének a különbségeként határoztam meg. A saját forrás (tőke) várható hozamát az adózott eredmény és a saját forrás értékének a hányadosaként határoztam meg, az idegen forrás (tőke) hozamát pedig a fizetendő kamatok és az idegen forrás hányadosával. Mivel az idegen tőke költsége nem más, mint a használatáért fizetendő kamat mértéke, vagyis az összes eszköznek (összes tőkének) legalább ekkora hozamot kell hoznia, hogy megérje az idegen tőkét igénybe venni.

Az idegen forrás és a saját forrás összege adja az összes tőke értékét. A két forrás közül az idegen forrás a biztonságosabb, mivel lejáratosa van (hitel esetében pedig vagyoni biztosíték is társul hozzá), ezért az elvárt hozama is ehhez igazodva alacsonyabb, míg a saját forrás a kockázatosabb, aminek az idegen tőkéhez képest magasabb elvárt hozamban is tükröződnie kell(ene). Az idegen tőke bevonásával a saját tőke hozamát növelhetjük azon alapvető kockázati összefüggés alapján, mely szerint,

$$r_A > r_D < r_E$$

Fenti összefüggésből adódóan a saját tőke hozama függ az eszközök jövedelemtermelő képességétől, a pénzügyi tőkeáttételtől (idegen és saját forrás hányadosa), továbbá az eszközjövodelemzőség és az idegen tőke elvárt hozamának a különbségétől. Az idegen tőkét addig érdemes növelni a vállalatnál, amíg ennek következtében nő a saját tőke hozama, figyelemmel arra, hogy az eladósodással nő a hitelező kockázata, és ennek következtében az idegen tőke elvárt hozama. (Borszéki, 2004, 2007/b)

$$r_E = r_A + D/E (r_A - r_D)$$

Vizsgálataimat kiterjesztem arra, hogy a vizsgált években hogyan alakultak a jövedelemjellegű agrártámogatások. Itt azokat a támogatásokat vettem figyelembe, amelyek az egyéb bevétel között kerülnek elszámolásra. Ezek a jövedelemre közvetlenül ható támogatások. Az uniós forrásból érkező jövedelemjellegű agrártámogatások csak 2013-ban érték el az uniós szintet, viszont a nemzeti kiegészítés révén, már 2010-ben is akkora volt a gazdaságok számára rendelkezésre álló támogatás mértéke, mint az unió régi tagállamaiban. Így ezen év támogatási adatai már megegyeznek a későbbi évekkkel, így hosszabb távú következtetések is levonhatóak belőle. Továbbá értékelem, hogy a jövedelemjellegű agrártámogatások mekkora arányt képviselnek a bevételekből, és hogy nélkülük mekkora jövedelmet tudnának realizálni a gazdaságok. Itt az adózás előtti eredményt vettem figyelembe, mivel ez még nem tartalmazza a jövedelemadót és az osztalékot, hanem csak a különböző ráfordításokat és bevételeket.

Az adózás előtti eredmény és a jövedelem jellegű támogatások különbségével becsülhető, hogy milyen mértékű jövedelem elérése lett volna lehetséges támogatások nélkül, a kapott értéket korrigált eredménynek neveztem el. Ha a korrigált eredmény értéke pozitív, akkor a vállalkozások támogatás nélkül is értek volna el jövedelmet, még hozzá a korrigált eredmény értékének megfelelőt, ezekben az esetekben a támogatások többletjövedelmet jelentettek a gazdaságoknak. Ha pedig a korrigált eredmény értéke negatív, akkor a támogatások nemcsak jövedelmet növelnek, hanem a vállalkozások költségeit ellentételezik, vagyis támogatások nélkül nem értek volna el jövedelmet. Mivel több esetben felmerült a költségek ellentételezése, ezért a korrigált eredmény abszolút értékének és a jövedelemjellegű agrártámogatások hányadosával azt is értékeltem, hogy a figyelembe vett agrártámogatások hány százaléka fordítódott a költségek ellentételezésére. Abban az esetben, amikor a támogatások nélkül is realizálódott volna jövedelem, a mutató nem értelmezhető, mivel a támogatások teljes mértékben a jövedelmet növelték. Amikor a támogatások mértéke kisebb, mint a korrigált eredmény – ilyenkor már az adózás előtti eredmény negatív értéket vesz fel, vagyis veszteséget mutat – akkor a mutató értéke nagyobb lenne, mint 100%, de az azt meghaladó rész a veszteség, amit a támogatások sem tudtak ellensúlyozni. Ilyenkor 100%-os értékben veszem figyelembe a támogatásokat a költségek ellensúlyozásában.

A beruházások alakulását a bruttó beruházás¹⁶ értékéből kiindulva vizsgálom. A bruttó beruházás értékét a következő lehetséges források értékével csökkentve, megkapom, hogy a beruházás finanszírozásából mekkora részt képvisel a saját forrás. A bruttó beruházás értékét először a beruházási támogatások értékével csökkentettem, így megkaptam a támogatás nélkül szükséges források (egyéb forrás) értékét. Az így kapott értéket a beruházási hitelállomány növekedésének értékével¹⁷ csökkentettem, ezáltal megkapva, hogy mekkora a beruházás saját forrásból finanszírozott értéke. A saját forrást két részre osztottam, elszámolt értékcsökkenésre és egyéb saját forrásra. Emellett értékelem még a nettó beruházás¹⁸ alakulását. A selejtezés értékét a nettó beruházás kiszámításához használt képlet átrendezésével határoztam meg.

A beruházások és a beruházási támogatások közötti kapcsolatot korrelációs számításokkal is értékelem. A korrelációs együtthatók értéke a +1; -1 zárt intervallum. Ha a két változó értékei között nincs kapcsolat, a korreláció értéke nulla közelében van. 0,2-0,3 közötti együttható gyenge, 0,3-0,5 közötti együttható közepes, míg a 0,5 feletti korrelációs együttható esetén erős kapcsolatról van szó.

A vállalkozások az általuk elért eredményt kifizethetik osztalékként vagy visszaforgathatják a vállalkozás működésébe. A vállalkozásnál „hagyott” eredmény növeli a saját tőke értékét, amin keresztül a vállalkozás vagyona is nő. Ezt használhatják a működés finanszírozására és a beruházások megvalósítására is. A vállalkozás jövője szempontjából tehát nem mindegy, hogy a realizált eredmény mekkora hányadát forgatják vissza a vállalkozás működésébe. Brealey – Myers (2011) szerint „az osztalékpolitika választás egyfelől a nyereség-visszatartás, másfelől az osztalékfizetés és az új részvények kibocsátása között”. Tekintettel arra, hogy a magyar mezőgazdaságban kis arányú a részvénytársaság, más jogi formáéknál ez értelemszerűen tőkebevonást, tőkeemelést jelent.

Elemzéseimet kiterjesztem arra is, hogy feltárjam milyen összefüggés van a vállalkozás jogi formája, mérete, termelési iránya és a fizetett osztalék között, illetve hogy az osztalékpolitika mennyiben segíti elő az önerős fejlesztés megvalósulását.

Az eltérő mértékű adózott eredmény, különböző osztalékfizetési politikát követelne meg. Ezt alapul véve vizsgáltam a kifizetett osztalék mértékét és azt, hogy milyen összefüggés áll fenn a kifizetett osztalék és az adózott eredmény között, lehet-e következetes osztalékfizetési politikáról beszélni a különböző gazdaságok esetében. Az egy hektár művelt területre jutó osztalékfizetés mértékét a mérleg szerinti eredmény és az adózott eredmény különbségével határoztam meg. Ez nem mutatja a pontos mértékét a fizetett osztaléknak, mivel így az eredménytartalék terhére kifizetett osztalék eredménynövelő hatását nem vettem figyelembe. Ennek ellenére a számított fizetett osztalék alkalmas a célul kitűzött vizsgálat elvégzésére, mert a minimálisan kifizetett osztalék mértékét mutatja meg.

Azt, hogy a fizetett osztalék mértéke az elért adózott eredmény mekkora hányadát teszi ki, és hogy a vállalkozás szempontjából jelentős vagy sem, azt a fizetett osztalék és az adózott eredmény hányadosával vizsgáltam meg. A 100% feletti arány azt jelenti, hogy az adott évi adózott eredménynél nagyobb volt a kifizetett osztalék mértéke - így az eredménytartalékot is bevonták osztalékfizetésre – ilyenkor a mérlegszerinti eredmény már negatív értéket vesz fel, vagyis veszteséges az adott év. Osztalékfizetés olyan években is előfordul, amikor már az adózott eredmény is negatív értéket vesz fel, vagy a kifizetett osztalék értéke nagyobb, mint maga az adózás előtti eredmény, ilyenkor az osztalékfizetési arány nem értelmezhető. A

¹⁶ A befektetett eszközök állományának gyarapítására fordított pénzüsszeg adott évben.

¹⁷ Adott évi beruházási és fejlesztési hitelek értéke csökkentve az előző évi beruházási és fejlesztési hitelek értékével. Ezen számított érték miatt, az adatsort 2002-től tudom értékelni.

¹⁸ Nettó beruházás = bruttó beruházás – selejtezés – elszámolt értékcsökkenés

kiugróan magas értékek az alacsony eredményhez képest többszörös nagyságú kifizetett osztaléknak tudhatóak be. A kiugró és a nem értelmezhető értékek annak tudhatóak be, hogy az általam használt adatsor, egyszerre tartalmazza az adott csoportba tartozó veszteséges és nyereséges gazdaságok adatait. Vagyis összesítve veszteségesek az adatott csoportba tartozó gazdaságok, mégis van fizetett osztalék, mivel a csoportba tartozó nyereséges gazdaságok fizettek osztalékot.

A mérleg szerinti eredmény mutatja a vállalkozás pénzügyi eredményének növekedését (+ érték), illetve csökkenését (- érték). Negatív érték akkor adódik, ha több az osztalék az adózott eredménynél vagy veszteséges évben is fizetnek osztalékot. Mindkét esetben csökken a saját tőke értéke, vagyis nem csak fejlesztésre nincs lehetőség, hanem a működéshez sincs elég forrás.

Vizsgálataim kiterjednek arra is, hogy milyen arányban oszlik meg a jövedelem a tulajdonosok, a vállalkozás és az állam között a különböző méretű gazdaságokban. A gazdaságok által elért adózás előtti eredmény a gazdasági élet három szereplője között oszlik meg. A befizetett adó az államot illeti meg, a fizetett osztalék a tulajdonosoké, míg a mérleg szerinti eredmény marad a vállalkozásnál. Meg kell jegyezni, hogy az állam részesedése olyan adók formájában is jelentős (sőt nagyobb a szerepük az eredményből fizetett adónál), amelyeket a vállalkozások költségként számolnak el (a különböző járulékok, helyi adók, stb.). Itt viszont csak a jövedelemadóval számolok, mert az adózás előtti eredmény terhére egyedül ezt az adót fizetik.

A mutató nem értelmezhető, amikor a már az adózás előtti eredmény negatív. A vállalkozás részesedése negatív értéket akkor vesz fel, amikor a mérleg szerinti eredmény negatív, vagyis veszteséges évet zárt a vállalkozás. Ilyenkor a tulajdonosok és az állam együttes részesedése nagyobb, mint 100%, vagyis több osztalékot fizettek ki, mint az adott évi adózott eredmény.

Trendszámítással azt is vizsgálom, hogy a gazdaságokban (összesen, jogi forma, méret és termelési irányszerint) az adózott eredményt hosszútávon növekedés vagy csökkenés jellemzi. Lineáris és logaritmikus trendszámításokkal is próbálkoztam. Mivel a logaritmikus trendszámítás nem hozott értékelhető eredményt, így az értekezés csak a lineáris trendszámítás eredményeit tartalmazza. A trendvonal illeszkedésének pontosságát, azaz, hogy az mennyiben magyarázza az értékek alakulását, az R^2 értéke adja meg. Minél jobban közelít az érték a 100%-hoz, annál jobban illeszkedik a trendvonal. Ha az R^2 értéke alacsony, akkor a trend nem tükrözi hűen a valós adatokat.

4 A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A tesztüzemi adatok alapján megállapítható, hogy a mezőgazdasági vállalkozásoknál az eszközérték a vizsgált időszakban folyamatosan nőtt, kivéve a 2007-es évet, amikor csökkent és a 2009-es évet, amikor stagnált. Ez utóbbi egyértelműen a válság hatásának tulajdonítható. A 2007. évi eszközérték csökkenés nem jelentős, és kizárólag az ingatlanoknál következett be, ami lehet eladás, vagy átértékelés. Az eszközállomány évi növekedési üteme 8,00 % (ezen belül az ingatlanok értéke évi átlagban 11,25, míg a forgóeszközök 5,85 %-os növekedést értek el).

Az értékesítés nettó árbevétele a vizsgált időszak alatt három év kivételével évről-évre növekedést mutat. 2003-ban az aszályos idő, 2005-ben a kibocsátás volumenének csökkenése, 2009-ben pedig a válság miatti kereslet- visszaesés miatt csökkent az értékesítés nettó árbevétele. Összességében is a vizsgált időszak alatt az értékesítés nettó árbevétele évi átlagban csak 2,43 %-kal nőtt, mivel ez idő alatt a termelői árak emelkedése ennél nagyobb ütemű, így a termelési, illetve az értékesítési volumen visszaeséséről beszélhetünk.

Az adózás előtti és az adózott eredmény és a mérleg szerinti eredmény a vizsgált időszakból 2002, 2003 és 2009-es években csökkent, összességében viszont jelentősen nőtt. Az adózás előtti eredmény évi átlagban 12,55, az adózott eredmény 13,21 %-kal nőtt. A kettő közötti ütemkülönbség az eredményt terhelő adó mértékének csökkenéséből ered. Mivel az eredmény növekedése meghaladja az értékesítési árbevétel (és az összes bevétel) növekedési ütemét, a hatékonyság jelentősen javult. Ez azonban kizárólag a bevételként elszámolt támogatás növekedéséből eredt. A támogatás évi átlagban 19,38 %-kal növekedett, az eredmény ennél kisebb növekedési ütemű, vagyis maga **a termelés hatékonysága nem nőtt, hanem csökkent.**

A mérleg szerinti eredmény évi átlagos növekedési üteme viszont csak 6,59 %, jóval alatta marad az adózott eredmény növekedésének, vagyis **az eredmény egyre kisebb hányadát forgatják vissza a termelésbe, illetve egyre nagyobb hányada szolgálja a tulajdonosok osztalékát.**

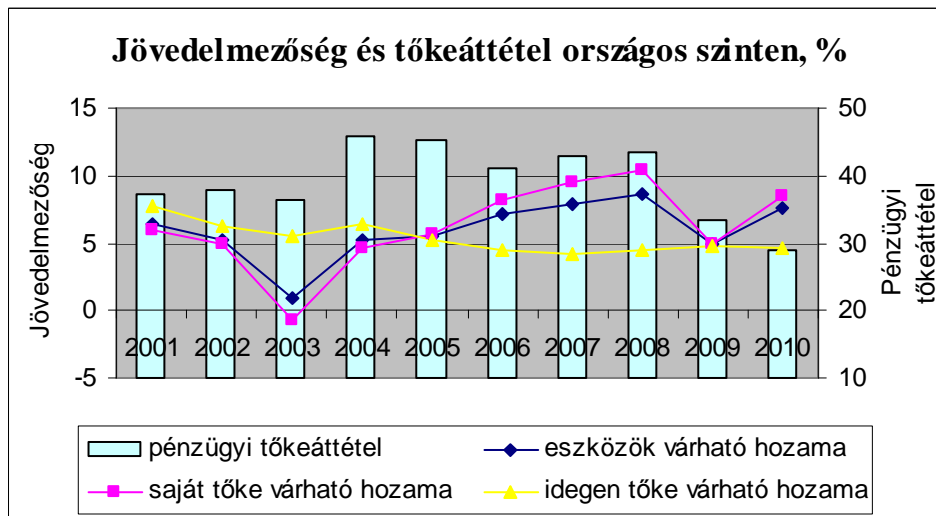
A saját tőke értéke is növekedést mutat, kivéve a 2007. évet, amikor csökken, a jegyzett tőke és a tőketartalék mérséklődött. A saját tőke évi átlagos növekedése (8,74 %) meghaladja a kötelezettségek növekedési ütemét (5,70 %), vagyis **az eladósodottság szintje csökkent.** A kötelezettségeken belül a rövid lejáratú kötelezettségek kisebb ütemben nőttek (4,16 %), mint a forgóeszközök, és ez a további elmozdulást jelez a konzervatív finanszírozási stratégia irányába. A konzervatív finanszírozási stratégia biztonságosabb, ugyanakkor mérsékli a saját tőke elvárható hozamát.

A saját tőke és a mérleg szerinti eredmény növekedési ütemkülönbsége arra is utal, hogy a saját tőke növekményének mintegy fele nem az eredmény visszaforgatásából ered, hanem a tőketartalékban megjelenő támogatásnak tulajdonítható.

4.1 Az eszközjövodelmezőség, a támogatottság, a beruházás és az osztalékfizetési politika elemzésének eredményei

Az országos adatok tekintetében megállapítható, hogy a mezőgazdasági vállalkozások jövodelmezőségének tekintetében jelentős változásokat hozott a 2004-es Európai Unióhoz történő csatlakozás. Az összes eszköz jövodellemtermelő képessége még 2004-ben is alacsonyabb, mint az idegen tőke elvárt hozama, vagyis az utána fizetendő kamat, egyéb költség (1. ábra). 2005-től az összes eszköz hozama növekedésnek indult, ami jelentősen emelte a saját tőke hozamát, az idegen tőke hozamának csökkenése mellett. 2006-tól az idegen tőke hozama

tartósan 5 % alatt maradt. Az eszközök jövedelmezősége (r_A) követi az értékesítés nettó árbevételének a változását, vagyis 2003-ban és 2009-ben a fentebb említett okok miatt csökkent a jövedelmezőség. 2005-ben viszont stagnál a jövedelmezőség mivel az árbevétel csökkenését kompenzálta a támogatások növekedése.

1. ábra: A jövedelmezőség és a tőkeáttétel országos szinten

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

2002-ben az értékesítés növekvő nettó árbevételéhez a költségek nagyobb ütemű növekedése társult. Az értékesítés hektáronkénti nettó árbevételének relatív szórása nem túl nagy (9,76%), ennél az egyéb bevétel jóval nagyobb ingadozást mutat. Az adózott eredmény, is lényegesen nagyobb szórású (61,5%), ami a költséggazdálkodás elégtelen voltára, és arra utal, hogy **sokkal nagyobb figyelmet kellene fordítani a költséggazdálkodásra.**

Az eredmény képzésében az EU csatlakozás előtt és után is **meghatározó az agrártámogatás szerepe.** A bevételként elszámolt támogatások 2002-től minden évben meghaladják az adózás előtti eredményt, az eltérés nagysága közöttük különböző mértékű (9. táblázat). Az agrártámogatások értékével csökkentett adózás előtti eredmény és az agrártámogatások hányadosa is jól mutatja, hogy a támogatások hány százaléka fordítódott a költségek ellentételezésére. 2005-ig ez a támogatások egyre nagyobb hányada. Ezt követően viszont fordult a helyzet, a támogatások egyre kisebb hányada játszott szerepet a költségek ellentételezésében, nagyobb hányada jövedelmet képezett. Ezt a folyamatot 2009-ben csak átmenetileg törte meg a gazdasági válság. Ekkor a vállalkozások a költségeiket nem tudták már tovább csökkenteni. A vizsgált időszakban egyetlen évben (2001-ben) támogatás nélkül is keletkezett jövedelem a mezőgazdaságban. **Összességében kijelenthető, hogy a mezőgazdaságban az elért eredményt teljesebben a támogatás tette lehetővé.**

9. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása, illetve azok szerepe az eredmény alakulásában

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
nettó árbevétel+egyéb bevétel	310,68	337,02	320,45	348,35	345,93	370,14	382,57	449,66	408,22	444,09
Agrártámogatások	16,09	29,86	25,56	45,76	53,58	58,31	59,22	68,80	72,80	79,20
agrártámogatások/bevétel*100 (%)	5,18	8,86	7,98	13,14	15,49	15,75	15,48	15,30	17,83	17,83
adózás előtti eredmény	20,21	18,39	-0,71	23,26	29,10	44,55	50,16	60,70	31,16	58,51
korrigált eredmény (az adózás előtti eredmény és az agrártámogatások különbsége)	4,12	-11,47	-26,27	-22,50	-24,48	-13,76	-9,06	-8,10	-41,64	-20,69
a korrigált eredmény és az agrártámogatások hányadosa (%)	---	38,41	100,00	49,17	45,69	23,60	15,30	11,77	57,20	26,12

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Az Európai Unióhoz való csatlakozás előtti időszakban, és a válság idején jelentősen nőttek a bruttó beruházások, amely nagyrészt a növekvő beruházási támogatásoknak köszönhető (10. táblázat). Ugyanezen években – kivéve 2009 – jelentősen növekedett a beruházási hitelállomány is. Vagyis a beruházások megvalósításához jelentős hitelfelvételre volt szükség. Az elszámolt értékcsökkenés az egyes években a bruttó beruházás 37-66%-át teszi ki. Azokban az években, amelyekben csökkent a beruházás értéke, a forrásokból nőtt az értékcsökkenés aránya és fordítva. Az egyéb saját forrás értéke 2002 és 2009 kivételével alacsonyabb volt, mint az elszámolt értékcsökkenés, ennek ellenére az egyéb saját forrás a második legnagyobb részként szolgál a beruházások finanszírozására.

10. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	68,79	78,93	67,42	60,93	58,85	65,65	79,19	86,87	67,46
beruházási támogatások	7,49	7,66	4,02	4,74	2,12	3,71	4,12	10,24	6,28
egyéb forrás	61,30	71,27	63,40	56,19	56,73	61,94	75,07	76,63	61,19
beruházási hitelállomány növekedése	4,10	12,96	2,95	0,07	-1,49	-3,08	5,02	-2,44	0,26
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	57,20	58,31	60,45	56,12	58,22	65,02	70,05	79,07	60,92
elszámolt értékcsökkenés	25,76	30,91	34,74	35,95	39,11	37,17	41,19	38,43	38,52
egyéb saját forrás	31,44	27,40	25,71	20,17	19,11	27,85	28,86	40,64	22,40
nettó beruházás	17,28	20,06	7,84	1,03	-7,56	9,83	13,30	29,45	7,22
selejtezés	25,75	27,96	24,84	23,95	27,30	18,65	24,70	18,99	21,73

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A nettó beruházás értéke az EU csatlakozás előtti időszakban magas volt, majd jelentősen és folyamatosan csökkent. Annyira, hogy 2006-ban az elszámolt értékcsökkenés és a selejtezés értéke meghaladta a bruttó beruházás értékét, vagyis teljes mértékben pótló beruházás sem történt. 2007-től szintén nő a nettó beruházás értéke, ami az új 2007-2013-as időszakra vonatkozó agrárstratégiának és ezáltal a növekvő beruházási támogatásoknak köszönhető. 2009-ben a válság következtében jelentősen megnövekedtek az elérhető beruházási támogatások, ezért a nettó beruházások értéke is nagymértékben növekedett az előző évhez képest. Megállapítható, hogy a beruházások szoros és egyenes arányosságban állnak a rendelkezésre álló beruházási támogatásokkal. **Vagyis a beruházások nem a tudatos fejlesztés hatására, előre programozott időben valósulnak meg, hanem a beruházási támogatások rendelkezésre állásától függnnek, azok határozzák meg, hogy mibe és mikor történik beruházás.**

Az önerős fejlesztést alapvetően meghatározza, hogy az adózott eredményből mennyi marad fejlesztés, bővítés céljára a vállalkozásnál. Az osztalékfizetési arány (11. táblázat) az EU csatlakozáskor és az azt követő két évben stagnálni látszott. 2006-ig ez 50% alatti, 2007-től viszont növekszik az osztalékfizetési arány és állandósul 50% felett. 2003-ban, amikor az egész mezőgazdaság veszteséges volt akkor is fizettek osztalékot, vagyis az eredmény tartalékot csökkentették ezzel az osztalékfizetéssel. Ezt azért érdemes megjegyezni, mert a méretek szerinti értékelésnél is többször találkozunk ezzel. Ebből is **megállapítható, hogy egyes vállalkozások nem is tekintik céljuknak a vállalkozás fejlesztését.**

11. táblázat: Az eredmények és az osztalékfizetés alakulása

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
adózás előtti eredmény	20,21	18,39	-0,71	23,26	29,10	44,55	50,16	60,70	31,16	58,51
adózott eredmény	17,92	16,67	-2,71	20,57	25,46	40,37	45,03	55,61	28,42	54,75
fizetett osztalék	5,10	7,72	7,09	9,72	11,63	16,55	27,68	29,15	19,08	31,97
mérleg szerinti eredmény	12,83	8,95	-9,80	10,85	13,83	23,82	17,35	26,46	9,34	22,78
osztalékfizetési arány (%)	28,45	46,31	n. é. ¹⁹	47,25	45,68	41,00	61,47	52,42	67,14	58,39
adófizetés AEE-AE	2,29	1,72	2,00	2,69	3,64	4,18	5,13	5,09	2,74	3,76

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

Az adózás előtti eredmény három részre oszlik, aszerint, hogy kik részesülnek belőle (12. táblázat). A legkisebb részesedéssel minden évben az állam rendelkezik (6,43 – 12,51%). Az előző évekhez képest 2006-ban jelentősen megnövekedett az adózás előtti eredmény, aminek hatására az adófizetés mértéke is nőtt 2008-ig, – majd csökkent – de kisebb ütemben, ezért az állam részesedése arányaiban csökkent. Az adózott eredmény nagy hányada a tulajdonosok és a vállalkozás között oszlik meg. 2006-ig a vállalkozásba visszaforgatott arány jelentősen magasabb volt, mint amit osztalékként kifizettek a tulajdonosoknak. Ez az arány 2007-től az ellenkezőjére változik. Ez egybeesik az új hét éves agrárstratégia kezdetével. **Az adózás előtti eredmény több mint 50%-át – kivéve 2008 - a tulajdonosok számára fizetik ki, ezáltal csökkentve az önerős fejlesztés lehetőségét.** 2009-ben a válság idején, amikor az adózás előtti eredmény az előző évi eredménynek közel a felére csökkent, még akkor is kétszer annyi osztalékot fizettek ki, mint amennyit a vállalkozásba visszaforgattak.

12. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből

Me.: %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
állam	11,32	9,35	n.é.	11,56	12,51	9,38	10,23	8,39	8,79	6,43
tulajdonos	25,23	41,98	n.é.	41,79	39,97	37,15	55,18	48,02	61,23	54,64
vállalkozás	63,45	48,67	n.é.	46,65	47,53	53,47	34,59	43,59	29,97	38,93

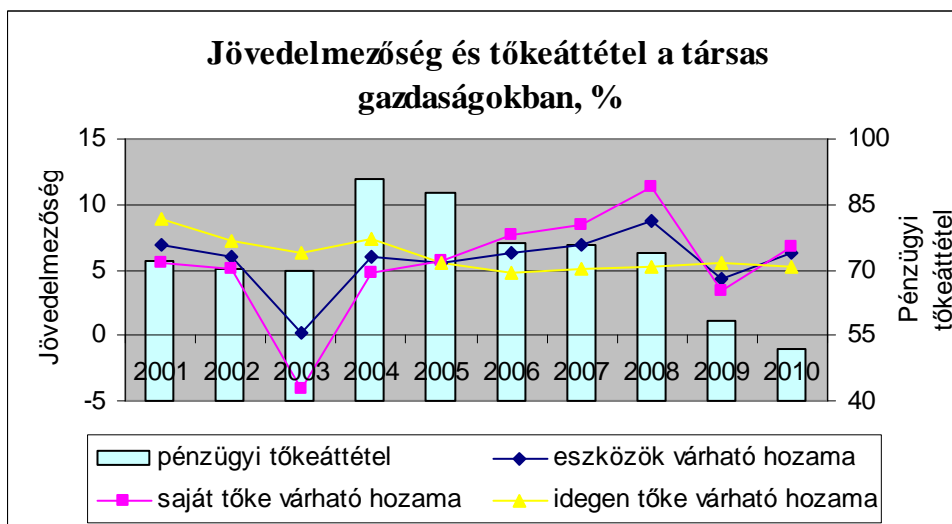
Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Fenti elemzéseket jogi forma szerint is elvégeztem, melyek eredményeit a következő alpontokban ismertetem.

4.1.1 A társas mezőgazdasági vállalkozások eszközjövodelmezőségének, beruházásának és osztalékfizetési politikájának elemzése

A társas vállalkozásoknál a tendenciák hasonlóak az országos átlaghoz, néhány fontos különbséget azonban meg kell említeni. Az eszközállomány és ezen belül is a gépek, berendezések, járművek értéknövekedése a vizsgált időszakban nagyobb az országos átlagnál. Az értékesítés nettó árbevétele is nagyobb ütemben nőtt (évi 3,50 %-kal), az adózás előtti és az adózott eredmény növekedési üteme hasonló az országos átlaghoz, viszont a mérleg szerinti eredmény a nagyobb visszaforgatási hányad következtében jelentősebb növekedést mutat az országos átlagnál. Ebből adódóan igaz ez a saját tőke növekedésére is. A saját tőke ellátottsága (saját tőke/összes tőke) javult, az eladósodottság csökkent.

¹⁹ n.é. = nem értelmezhető

2. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a társas gazdaságokban

Forrás: AKI tesztiüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A társas gazdaságok esetében megállapítható, hogy a saját tőke értéke minden évben meghaladja az idegen tőke mértékét. (2. ábra) 2001-2003-ig az idegen tőke aránya 41-42% volt, 2004-2005-ben volt a legmagasabb 47,6 - 46,7 %, majd a következő három évben 43% körül mozgott, majd tovább csökkent 36,9%-ra, majd 32,4 %-ra. Ez a változás a kötelezettségek növekedése mellett valósult meg, amely növekedés kisebb mértékű volt, mint az összes tőke növekedése. 2009-2010-ben az idegen tőke mértéke a 2007-es szintre csökkent, viszont a saját tőke növekedése tovább folytatódott.

Az idegen tőke költsége az első négy évben magas volt (6,25-8,86 % között mozgott). Mivel a vállalati összes eszköz jövedelmezősége nem érte el ezt a szintet, így a saját tőke hozama alacsony volt. 2003-ban a gyenge jövedelmezőség miatt, a saját tőke hozama negatív volt. 2005-ben csökkent az idegen tőke költsége (5,58%), ami közel azonos volt a vállalati tőkeköltséggel (5,61%), így a saját tőke hozama (5,63), a vizsgált időszak alatt először, meghaladta az idegen tőke költségét. 2006-ban nőtt a vállalati tőkeköltség, és csökkent az idegen tőke költsége, ezáltal a saját tőke hozama 2 %-ponttal növekedett. 2007-2008-ban növekvő idegentőke költség mellett is tovább növekedett a vállalati tőkeköltség, ezáltal a saját tőke hozama is (2008-ban 11,37% volt). 2009-ben az idegen tőke költsége tovább nőtt, viszont a vállalati tőkeköltség a felére csökkent, ezáltal a saját tőke hozama is jelentősen zuhant (3,46%). Ez a gazdasági válság következményének tekinthető. 2010-ben újra növekedésnek indult a saját tőke hozama és csökkent az idegen tőke költsége, **ami azt jelzi, hogy a válság hatása nem volt hosszú távú az ágazatban a társas gazdaságok esetében.**

A társas gazdaságoknál megállapítható (13. táblázat), hogy az országos adatsorhoz viszonyítva minden vizsgált évben egy hektárra nagyobb mértékű bevételt és agrártámogatást realizáltak. Az árbevétel és a támogatások esetében is növekvő tendencia figyelhető meg. Az agrártámogatások mértéke 2010-re a 2001-es érték közel ötszörösére (4,94-szerese) emelkedett. Ennek ellenére az adózott eredményük minden évben kevesebb volt az országos átlagnál. Az is megállapítható, hogy a bevételként elszámolt támogatások nélkül egyik évben sem értek volna el jövedelmet, amit jól mutat, hogy a korrigált eredmény minden évben negatív értékű. Ez negatívum 2009-ben nagyobb, ami a válság hatása. A támogatások több mint 50%-át fordították költségek ellentételezésére, kivéve 2001, 2007 és 2008-ban. 2003-ban a támogatások teljes egészében költségeket ellentételeztek, így jövedelem nem keletkezett. A korrigált eredmény és az agrártámogatások aránya a társas gazdaságok esetében minden évben (kivéve 2001 és 2003) több mint 20%-kal (19,89-33,79%) magasabb, mint az országos átlag.

13. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása, és azok szerepe az eredmény alakulásában a társas gazdaságok esetében

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
nettó árbevétel+egyéb bevétel	373,01	400,08	410,6	445,42	442,29	457,76	462,79	578,43	523,12	567,57
agrártámogatások	18,62	39,14	36,39	53,71	62,75	67,47	67,49	79,89	82,87	91,96
agrártámogatások/bevétel*100 (%)	4,99	9,78	8,86	12,06	14,19	14,74	14,58	13,81	15,84	16,20
adózás előtti eredmény	14,18	14,48	-11,53	16,62	21,26	33,02	34,36	54,24	18,57	38,23
korrigált eredmény (az adózás előtti eredmény és az agrártámogatások különbsége)	-4,44	-24,66	-47,92	-37,09	-41,49	-34,45	-33,13	-25,65	-64,30	-53,73
a korrigált eredmény és az agrártámogatások hányadosa (%)	23,85	63,00	100,00	69,06	66,12	51,06	49,09	32,11	77,59	58,42

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A bruttó beruházások értéke, akárcsak az országos átlag tekintetében, az EU csatlakozás előtti időszakban és a válság idején (2008, 2009) nőttek jelentősen (14. táblázat), a beruházási támogatásoknak köszönhetően. A beruházások növekvő értéke, a beruházási hitelállomány növekedését is maga után vonta 2003 és 2008-ban. A bruttó beruházások értéke minden évben jelentősen magasabb a társas gazdaságok esetében, mint azt az országos adatsorok esetében láthattuk.

14. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a társas gazdaságok esetében

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	76,26	95,82	87,80	86,76	85,37	87,37	117,39	120,07	104,18
beruházási támogatások	6,25	7,73	3,60	6,19	3,51	4,79	5,77	14,69	9,03
egyéb forrás	70,01	88,09	84,20	80,57	81,86	82,58	111,62	105,38	95,15
beruházási hitelállomány növekedése	1,53	15,06	2,93	4,19	2,21	-6,61	8,04	-3,97	5,78
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	68,48	73,03	81,27	76,38	79,65	89,19	103,58	109,35	89,38
elszámolt értékcsökkenés	24,26	30,46	35,22	37,41	40,96	36,79	44,96	45,26	45,76
egyéb saját forrás	44,22	42,57	46,05	38,97	38,69	52,40	58,62	64,09	43,61
nettó beruházás	18,64	27,56	17,01	16,38	2,18	22,25	32,48	44,84	21,68
selejtezés	33,36	37,80	35,57	32,97	42,23	28,33	39,95	29,97	36,74

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházási támogatások értéke 2004-ig elmarad az országos átlagtól, viszont 2005-től egyre nagyobb mértékben meghaladja azt. **Vagyis a beruházási támogatásokból a társas gazdaságok nagyobb mértékben részesülnek, mint az egyéni gazdaságok, és ez összefügghet azzal, hogy az előírt saját forrás inkább rendelkezésre áll, valamint a társas gazdaságok hitelképességét a bankok megfelelőbbnek ítélik.** A társas gazdaságokban a nettó beruházás és a beruházási támogatás között szoros korreláció van ($r=0,8187$). Az elszámolt értékcsökkenés mértéke, 2007 kivételével, folyamatos növekedést mutat. A bruttó beruházás 45-60%-a egyéb saját forrásból valósul meg. A nettó beruházás értéke az EU csatlakozás előtti időszakban magas, majd folyamatosan csökken, és csak az új agrárstratégiai program kezdetétől, 2007-től növekszik újra. Nagymértékű növekedés 2009-ben volt a válságkezelési program következtében.

A társas gazdaságok esetében az adózás előtti eredmény, az adózott eredmény és a fizetett osztalék mértéke egyik évben sem érte el az országos szintű adatokat (15. táblázat). A mérleg szerinti eredmény viszont 2002, 2004, 2007-2010 években meghaladta az országos szintet,

vagyis az elért eredmény nagyobb hányadát forgatták vissza a gazdaság működésébe, fejlesztésébe. Ezáltal az osztalékfizetési arány is jelentősen alacsonyabb a társas gazdaságok esetében, mint az országos átlag. Ezek az adatok **a tudatos gazdálkodás kialakulására utalnak, elősegítve az önerős fejlesztés lehetőségét.** Az adófizetési kötelezettségük növekvő tendenciát mutat, ami a növekvő eredményeknek köszönhető (kivéve 2003). A növekedés 2009-ben törik meg, amikor az eredmény is a harmadára csökkent a válság következtében.

15. táblázat: Az eredmények és az osztalékfizetés alakulása a társas gazdaságok esetében

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
adózás előtti eredmény	14,18	14,48	-11,53	16,62	21,26	33,02	34,36	54,24	18,57	38,23
adózott eredmény	12,32	13,57	-12,63	14,96	18,89	28,69	29,07	48,22	15,72	34,53
fizetett osztalék	1,29	1,64	2,16	3,48	5,39	7,01	8,18	7,95	6,12	8,68
mérleg szerinti eredmény	11,03	11,93	-14,79	11,48	13,50	21,68	20,89	40,27	9,60	25,84
osztalékfizetési arány (%)	10,47	12,09	n.é.	23,26	28,53	24,43	28,14	16,49	38,93	25,15
adófizetés AEE-AE	1,86	0,91	1,10	1,66	2,37	4,33	5,29	6,02	2,85	3,71

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A társas gazdaságok esetében – 2001 kivételével – az eredményből a legkisebb részesedéssel minden évben az állam rendelkezik, akárcsak az országos szintű adatok esetében (16. táblázat). A legnagyobb részesedéssel, pedig a vállalkozás rendelkezik, ami minden évben meghaladja az 50%-ot. Az Európai Unió csatlakozás előtt az eredmény közel 80%-át forgatták vissza a vállalkozás működésébe. A 2003-as veszteséges évre ezek a mutatók nem értelmezhetőek. 2004 és 2007 között 69%-ról 60,8%-ra csökkent a visszaforgatási arány. Viszont 2008-ban, amikor a válság begyűrűzött, a megnövekedett eredmény háromnegyedét forgatták vissza a vállalkozás működésébe. Így a mérleg szerinti eredmény az előző évihez képest a duplájára emelkedett. Ez a döntés a tudatos gazdálkodásra utal. 2009-ben a válság hatására jelentősen csökkent az eredmény, ezáltal a fizetett osztalék mértéke, és nagyobb mértékben a mérleg szerinti eredmény is, így a vállalkozás részesedése az eredményből 51,7%-ra csökkent. A következő évben, ennek az ellenkezője történt, így a vállalkozások részesedése az eredményből több mint 67%-ra emelkedett. Általánosságban – 2009 kivételével – **megállapítható, hogy a társas gazdaságok esetében, az eredmény vállalkozás működésébe visszaforgatott aránya meghaladja a 60%-ot, ami tudatos gazdálkodásra utal, és megteremti az önerős fejlesztés lehetőségét. Ezek a gazdaságok életképesnek, versenyképesnek tekinthetők.**

16. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből a társas gazdaságok esetében

Me.:%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
állam	13,12	6,28	n.é.	9,99	11,15	13,11	15,40	11,10	15,35	9,69
tulajdonos	9,10	11,33	n.é.	20,94	25,35	21,23	23,81	14,66	32,96	22,72
vállalkozás	77,79	82,39	n.é.	69,07	63,50	65,66	60,80	74,24	51,70	67,59

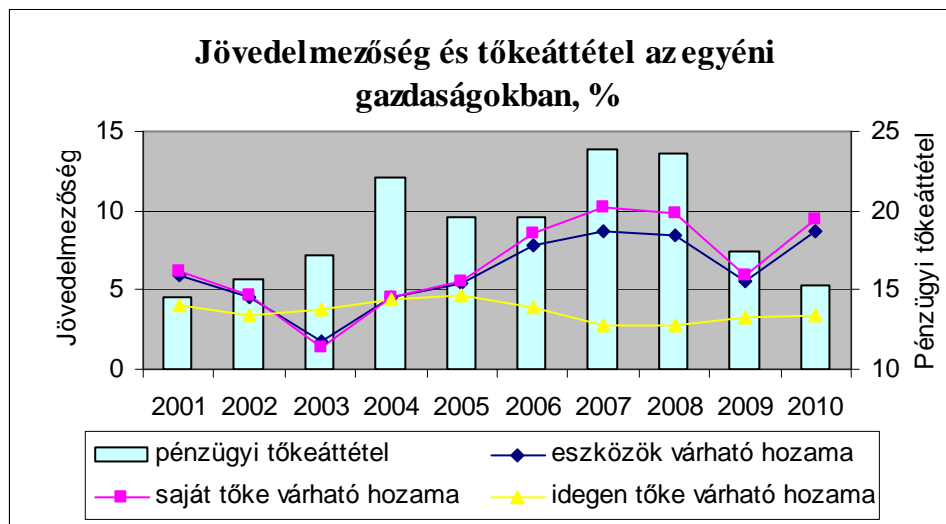
Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

4.1.2 Az egyéni mezőgazdasági vállalkozások eszközjöveldelmezőségének, beruházásának és osztalékfizetési politikájának elemzése

Az egyéni gazdaságok eszközállománya kisebb ütemben nőtt, mint a társas vállalkozásoké, és ez elsősorban a gépek, berendezések, járművek területén jelentkezik. A másik lényeges különbség az értékesítés nettó árbevételénél tapasztalható, ami az egyéni gazdaságokban évi átlagban csak 1,75 %-kal emelkedett. Az adózás előtti és az adózott eredmény növekedésében nincs lényeges különbség, annál inkább a mérleg szerinti eredményben, ami csak évi 3,13 %-kal nőtt, a

lényegesen nagyobb arányú osztalékkivét miatt. Így az egyéni gazdaságokban a saját tőke növekedése is lassúbb ütemű, illetve az eladósodás nem csökkent, hanem nőtt. Ennek ellenére a saját tőke ellátottság még így is jóval magasabb, mint a társas gazdaságoknál. Az erőteljesen konzervatív finanszírozási stratégia előnyei mellett a hátrányai is jelentkeznek.

Az egyéni gazdaságok esetében az idegen tőke aránya az összes tőkéből a vizsgált évek egyikében sem ment 21% fölé, a társas gazdaságoknál viszont még az utolsó évben sem csökkent 30% alá (3. ábra).

3. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel az egyéni gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Az idegen és a saját tőke aránya az egyes években változott, 2008-ig növekvő trend jellemezte, de minden évben alacsony volt a ráta értéke (12,65% - 19,26%). A saját tőke arányának két szélső értéke 80,74 % és 87,35%. Ez magas saját tőke arányt jelent.

Az idegen tőke költsége is alacsonyabb, mint a társas gazdaságoknál. A legmagasabb értéke 2005-ben 4,62%, még a legalacsonyabb 2,73% volt 2007 és 2008-ban. Az összes eszköz jövedelemtermelő képessége az EU csatlakozásig 4,5-6% között mozgott, kivéve 2003-at, de ekkor is pozitív adózott eredménnyel tudták zárni az évet. 2005-től növekszik a jövedelmezőség, 2007-ben éri el a legmagasabb értékét (8,75%), amit a 2009-es visszaesés után a 2010-es érték is megközelít.

A saját tőke hozama az összes eszköz hozamának megfelelően változik, így 2007-ben éri el a legmagasabb értékét 10,19 %-ot.

A 2009-es év növekvő idegen tőke költséget, csökkenő vállalati tőkeköltséget és saját tőke hozamot mutat. 2010-ben tovább nő ugyan az idegen tőke költsége, de az összes eszköz hozama meghaladja, a saját tőke hozam pedig megközelíti a 2008. évi értéket. Vagyis a válság hatása nem mélyült el az egyéni gazdaságoknál sem.

Az egyéni gazdaságok esetében a bevétel és az agrártámogatások egy hektárra jutó összege nem éri el az országos szintet vagy a társas gazdaságokét (17. táblázat). A bevételt annak ellenére, hogy egyes években (2003, 2005, 2009) csökken, mégis növekvő tendencia jellemzi. A bevételként elszámolt támogatásokra 2003 kivételével a folyamatos növekedés jellemző. Ennek hatására 2010-ben az agrártámogatások mértéke 2001-es érték több mint ötszöröse az egyéni gazdaságokban. A támogatások növekedése nagyobb mértékű, mint a bevételeké, ezért az agrártámogatások nagyobb arányt képviselnek a bevételből 2002 és 2003 kivételével, mint országos átlagban.

Az egyéni gazdaságok esetében szembejövő, hogy az országos adatokkal és a társas gazdaságokkal ellentétben, minden évben pozitív az adózás előtti eredményük, és négy év kivételével (2003-2005, 2009) támogatások nélkül is realizáltak volna jövedelmet. A kivételt képező években, a költségek ellentételezésére a támogatások sokkal kisebb hányadát fordították (felét, harmadát), mint ugyanezen években a társas gazdaságok vagy az országos átlag. Ez elsősorban abból adódik, hogy az **egyéni gazdaságok esetében a saját munka költsége nem vagy nem teljes mértékben jelenik meg bérként**, kevesebb a fizetendő járulék is, de kisebb részben annak is tulajdonítható, hogy fajlagosan kevesebb értékcsökkenést számolnak el.

17. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása, és azok szerepe az eredmény alakulásában az egyéni gazdaságok esetében

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
nettó árbevétel+egyéb bevétel	235,06	265,85	229,13	253,64	246,13	284,08	301,93	322,05	298,26	332,00
agrártámogatások	13,11	19,38	14,59	38,00	44,08	49,31	50,9	57,81	63,17	67,61
agrártámogatások/bevétel*100	5,58	7,29	6,37	14,98	17,91	17,36	16,86	17,95	21,18	20,37
adózás előtti eredmény	27,47	22,80	10,26	29,74	37,22	55,87	66,03	67,10	43,21	76,92
korrigált eredmény (az adózás előtti eredmény és az agrártámogatások különbsége)	14,36	3,42	-4,33	-8,26	-6,86	6,56	15,13	9,29	-19,96	9,31
korrigált eredmény és az agrártámogatások hányadosa (%)	---	---	29,68	21,74	15,56	---	---	---	31,60	---

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A bruttó beruházás értéke az EU csatlakozást megelőző időszakban volt a legmagasabb az egyéni gazdaságok esetében (18. táblázat). A későbbiekben ezt a szintet egyszer sem sikerült elérniük, még 2009-ben sem, amikor a válság miatt megnövelték a beruházási támogatások összegét, ezáltal a beruházások értéke is megnövekedett. Az egyéni gazdaságok bruttó beruházásainak értéke, elmarad az országos átlagtól és az EU csatlakozás óta a társas gazdaságok bruttó beruházásainak a felét sem éri el.

A beruházási támogatások 2006-ig folyamatosan csökkentek az egyéni gazdaságok esetében. Jelentősebb növekedés csak 2009-ben figyelhető meg a korábban említett okok miatt. A beruházási támogatások mértéke 2002 és 2004-ben magasabb volt, mint a társas gazdaságoknál. A későbbiekben az egyéni gazdaságok beruházási támogatásai körülbelül a harmada volt a társas gazdaságokénak.

18. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele az egyéni gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	60,36	61,81	47,54	34,19	32,79	43,81	41,33	55,10	34,13
beruházási támogatások	8,88	7,59	4,44	3,23	0,76	2,62	2,50	5,98	3,78
egyéb forrás	51,48	54,22	43,10	30,96	32,03	41,19	38,83	49,12	30,35
beruházási hitelállomány növekedése	7,11	10,81	3,05	-4,32	-4,80	0,25	2,12	-0,68	-4,36
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	44,37	43,41	40,05	35,28	36,83	40,94	36,71	49,80	34,71
elszámolt értékcsökkenés	27,44	31,36	34,27	34,42	37,30	37,55	37,46	31,91	31,94
egyéb saját forrás	16,93	12,05	5,78	0,86	-0,47	3,39	-0,75	17,89	2,77
nettó beruházás	15,73	12,45	-1,10	-14,86	-17,13	-2,66	-5,71	14,73	-5,91
selejtezés	17,19	18,00	14,37	14,63	12,62	8,92	9,58	8,46	8,10

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházási hitelállomány növekedése a csatlakozás előtti időszakban jelentős volt. A későbbiekben csökkenésről beszélhetünk, vagyis a beruházási hitelállomány csökkent, a korábban felvett hiteleket visszafizették, és nem vettek fel újabbakat, vagy csak kisebb mértékben, mint amennyi törlesztésre került. Növekedés újra csak 2007-2008-ban figyelhető meg, a beruházási támogatások hatására. Annak ellenére, hogy a nettó beruházás 2004-től (2009. évet kivéve) negatív, a nettó beruházások és a beruházási támogatás között szoros korreláció van ($r=0,8502$). Vagyis a fejlesztés elmaradásának egyik oka a beruházási támogatások csökkenése. A beruházások 2-33%-a egyéb saját forrásból valósult meg, kivéve 2006 és 2008, amikor a külső források és az elszámolt értékcsökkenés fedezték a bruttó beruházás értékét. Ez az arány jelentősen elmarad a társas gazdaságokétól (45-60%).

Az egyéni gazdaságoknál az adózás előtti eredmény és az adózott eredmény is minden évben meghaladja a társas gazdaságokét (19. táblázat). Mindkét eredménykategóriát növekvő trend jellemzi. A növekedés csak 2002, 2003 és 2009-ben törik meg az aszályos év és a válság miatt. A fizetett osztalékra is a növekedés a jellemző - kivéve 2003, 2009 - mértéke pedig többszöröse a társas gazdaságoknál kifizetettnek (3,3 - 8,8-szorosa). Ennek következtében az osztalékfizetési arány is többszöröse a társas gazdaságokénak. Az osztalékfizetési arány, 2001 kivételével, meghaladta az 50%-ot, 2002-ben és 2007-2010-ig pedig a 70%-ot is. Vagyis **az egyéni gazdálkodók az eltérő adóteher miatt inkább osztalék, mint bérérdekelték. Egyúttal viszont ezzel az önerős fejlesztés lehetőségét csökkentik. Így ezek a gazdaságok többsége csak eltartóképes kategóriának felel meg.**

19. táblázat: Az eredmények és az osztalékfizetés alakulása az egyéni gazdaságok esetében

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
adózás előtti eredmény	27,47	22,80	10,26	29,74	37,22	55,87	66,03	67,10	43,21	76,92
adózott eredmény	24,65	20,16	7,34	26,04	32,26	51,85	61,08	62,94	40,58	73,10
fizetett osztalék	9,48	14,57	12,09	15,80	18,08	25,94	47,29	50,16	31,49	53,10
mérleg szerinti eredmény	15,17	5,59	-4,75	10,24	14,18	25,91	13,79	12,78	9,09	20,00
osztalékfizetési arány (%)	38,46	72,27	n.é.	60,68	56,04	50,03	77,42	79,69	77,60	72,64
adófizetés AEE-AE	2,82	2,64	2,92	3,70	4,96	4,02	4,95	4,16	2,63	3,82

Forrás: AKI teszttüzemi adatok és azok alapján saját számítás

Az adózás előtti eredményből 2005-ig növekvő, majd csökkenő részesedéssel rendelkezik az állam

20. táblázat). Az egyéni gazdaságok esetében 2006-tól az állam részesedése az eredményből jelentősen elmarad a társas gazdaságoknál tapasztalt aránytól. A tulajdonosok részesedése nagymértékben növekedett és 70% körül állandósul. Ezzel ellentétben a vállalkozás részesedése erőteljesen lecsökkent és 19-26% között mozgott az utolsó vizsgált 4 évben. Vagyis az eredmény negyedét forgatják vissza a vállalkozás működésébe, ami a fejlesztéseknek gátat szab. A társas vállalkozások esetében pont ellentétesen alakult a tulajdonosok és a vállalkozások részaránya, mint az egyéni gazdaságoknál.

20. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből az egyéni gazdaságok esetében

Me.: %

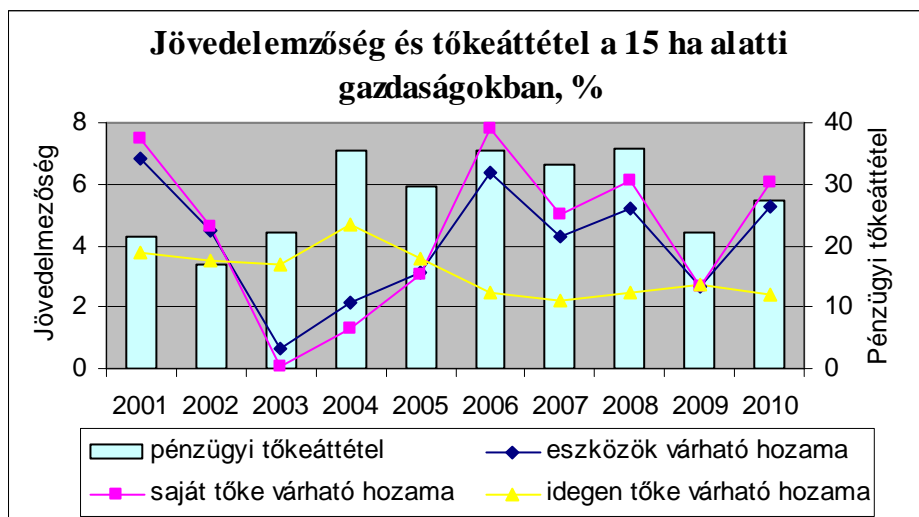
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
állam	10,27	11,58	n.é.	12,44	13,33	7,20	7,50	6,20	6,09	4,96
tulajdonos	34,51	63,90	n.é.	53,13	48,58	46,43	71,62	74,75	72,88	69,04
vállalkozás	55,22	24,52	n.é.	34,43	38,10	46,38	20,88	19,05	21,04	26,00

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

4.2 Az eszközjövodelmezőség, a beruházás és az osztalékfizetési politika elemzésének eredményei a különböző gazdaságméreteknél

A kisebb méretű gazdaságokban a saját tőke aránya magasabb, mint a nagyobb méretű gazdaságokban, viszont a tőkearány az évek között jobban ingadozik. Az eszközállomány növekedési üteme a 15 ha alatti gazdaságokban a legkisebb (évi átlag 7,55 %), a többi méretnél közel azonos ütemű (8,76-9,07 %). Az értékesítés nettó árbevétele a legnagyobb ütemben a 40-100 ha-os gazdaságokban nőtt, de itt tapasztalható a legnagyobb ingadozás is. Az adózott eredmény növekedését illetően is, a kisebb méreteknel alacsonyabb ütemű és nagyobb az ingadozása is, mint a 40 ha felettiéknél. A 100 ha alatti gazdaságokban a saját tőke aránya 72-87% között mozog, míg a 100 ha feletti gazdaságok esetében 59-72% között, mivel a nagyobb méretű gazdaságok a nagyobb önerő és a megfelelő vagyoni háttér miatt könnyebben jutnak külső forrásokhoz. A saját tőke jövodelmezőségét minden méretkategóriában növekvő tendencia jellemzi. Ebben visszaesés, csak a két kritikus évben 2003-ban és 2009-ben volt. Az adatok alapján megállapítható, hogy a nagyobb gazdaságokban nagyobb a saját tőke jövodelmezősége. Ez két részből tevődik össze, egyrészt, hogy a nagyobb gazdaságok hatékonyabban tudnak termelni, így jobb az eszközkihatásuk, ezáltal a vállalati tőkeköltségük is magasabb, másrészt nagyobb mértékben képesek igénybe venni az olcsóbb külső forrást. A méretek közti összehasonlítást torzíja, hogy az egyes méretkategóriákhoz más-más tevékenységi üzemtípushoz tartozó gazdaságok rendelődnek.

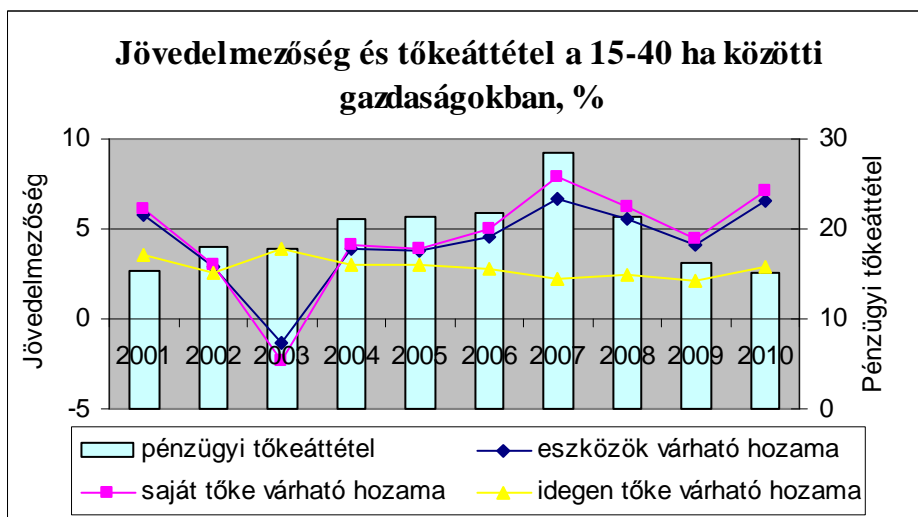
A 15 ha alatti gazdaságok esetében (4. ábra) az idegen és a saját tőke aránya folyamatosan változik, 2004-2008 között volt a legmagasabb, vagyis ekkor volt a saját tőke aránya a legalacsonyabb. A tőkearány nagysága és a jövodelmezőség alakulása között egyenes arányosság, szoros kapcsolat nem állapítható meg. A saját tőke jövodelmezőségének maximuma megközelítette a 8%-ot. Az idegen tőke költsége 2,24 - 4,65% között mozgott.

4. ábra: Jövodelmezőség és tőkeáttétel a 15 ha alatti gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

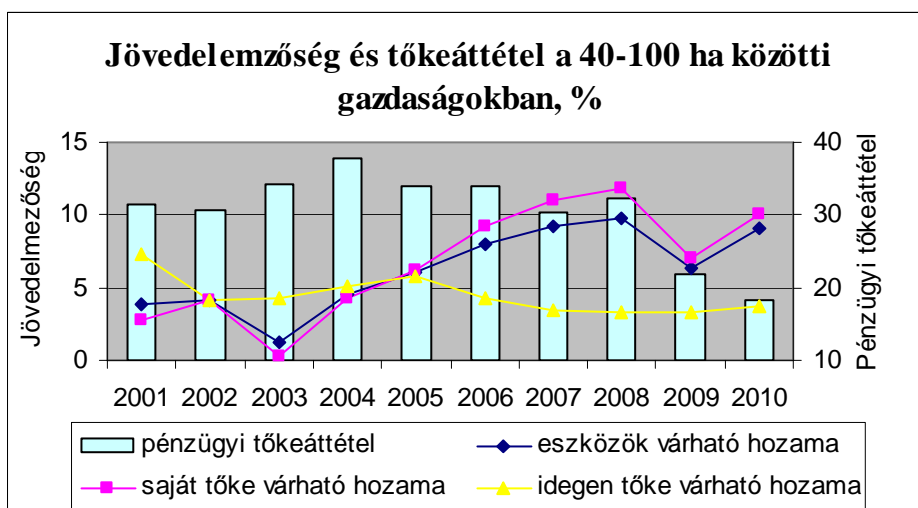
A 15-40 ha közötti gazdaságok esetében (5. ábra) a tőkearány változásának irányával megegyezően változott a vállalati tőkeköltség és a saját tőke várható hozama 2004-2009 között. 2003-ban veszteséggel zárták az évet, ezért van 0% alatt a jövodelmezőség. A saját tőke várható hozamának maximuma 8% körül alakul. Az idegen tőke költsége 2,07 - 3,91% között mozgott.

5. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 15-40 ha közötti gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A 40-100 ha közötti gazdaságok esetében (6. ábra) 2008-ig folyamatosan nőtt a saját tőke hozama, csak 2003-ban volt visszaesés. A saját tőke jövedelmezősége 0,26 – 11,79 % között mozgott, az idegen tőke költsége pedig 3,31 – 7,24 % között, ami 2006 óta folyamatosan csökkent.

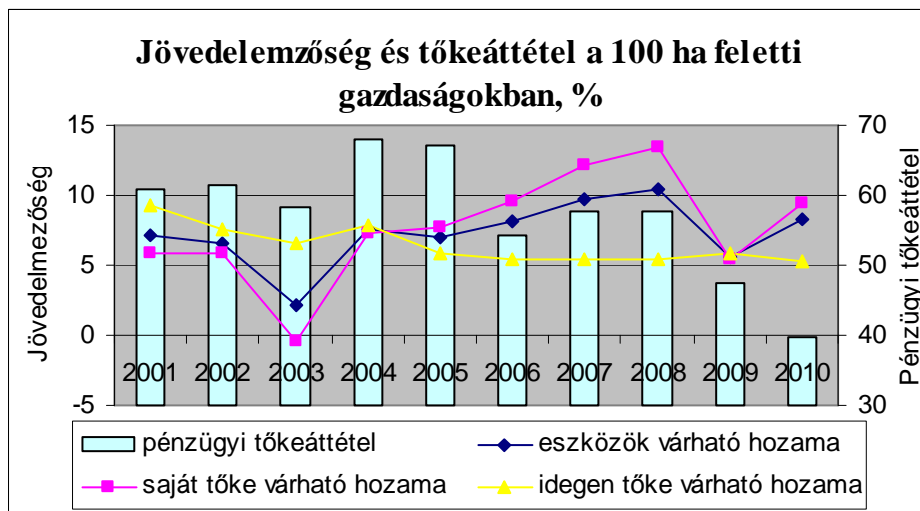
6. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 40-100 ha közötti gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A 100 ha feletti gazdaságok esetében (7. ábra) a legnagyobb az idegen tőke aránya, ami magasabb átlagos kamatlábakat (5,32 – 9,28 %) von maga után, mivel az idegen tőkén belül nagyobb arányú a bankhitel. A saját tőke hozama -0,37 – 13,39 % között alakult, 2010-re már a jelentősen javult.

A 21. táblázat a különböző méretű gazdaságok üzemi szintű bevételeit tartalmazza egy hektárra vetítve ezer forintban. Az adatok a nettó árbevétel és az egyéb bevételek összegéből tevődnek össze. A négy méretkategóriát összehasonlítva megállapítható, hogy minden évben a 15 hektár alatti gazdaságok esetében a legnagyobb, a többiekhez képest jelentősen nagyobb, többszörös, az egy hektárra jutó bevétel, ami nyilván a termelési szerkezettel függ össze. Az egy területegységre jutó második legnagyobb bevételt minden évben a 100 hektár feletti gazdaságok érték el. Ezt követi a 15-40 hektár közötti gazdaságok bevétele 2007-ig, majd 2008-tól a 40-100 hektár közötti gazdaságok kerültek a harmadik helyre a bevétel szempontjából. Ha adott

méretkategórián belül az évek alatt bekövetkező változásokat vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy ingadozásokkal, de mind a négy méretkategória bevételét növekvő tendencia jellemzi.

7. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 100 ha feletti gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

21. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása a különböző méretű gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
nettó árbevétel+egyéb bevétel										
15 ha alatt	878,03	893,93	742,86	891,66	756,83	884,37	972,97	1313,91	1001,93	1231,39
15-40 ha	204,60	215,94	271,14	246,50	286,74	285,89	301,85	280,75	280,42	314,37
40-100 ha	184,76	188,32	182,14	233,57	226,37	254,70	260,45	341,48	290,96	345,68
100 ha felett	286,35	322,68	301,97	320,05	332,76	345,14	346,29	407,56	393,81	406,25
Agrártámogatások										
15 ha alatt	29,56	37,82	36,53	55,54	55,67	69,10	66,89	85,78	85,94	92,22
15-40 ha	14,59	18,87	16,82	37,05	43,41	48,44	48,91	54,78	61,99	66,15
40-100 ha	12,20	20,10	16,23	39,53	46,55	52,94	50,85	61,50	65,96	69,87
100 ha felett	15,46	33,63	28,04	47,69	56,86	60,03	61,94	70,88	74,87	82,64
agrártámogatás/bevétel*100 (%)										
15 ha alatt	3,37	4,23	4,92	6,23	7,36	7,81	6,87	6,53	8,58	7,49
15-40 ha	7,13	8,74	6,20	15,03	15,14	16,94	16,20	19,51	22,11	21,04
40-100 ha	6,61	10,67	8,91	16,92	20,56	20,78	19,52	18,01	22,67	20,21
100 ha felett	5,40	10,42	9,29	14,90	17,09	17,39	17,89	17,39	19,01	20,34

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

Minden méretkategóriában növekedés jellemzi a támogatásokat, ami azt jelenti, hogy a 2010-es értékek a 2001-hez viszonyítva a 15 hektár alatti gazdaságokban 3,76-szoros, a 15-40 hektár közötti gazdaságokban 4,72-szeres, a 40-100 hektár közötti gazdaságokban 6,65-szörös, még a 100 hektár feletti gazdaságok esetében 6,78-szoros. Ez a növekedés köszönhető az Európai Unió csatlakozásnak, mert ezzel új források nyíltak meg a mezőgazdasági vállalkozások számára. A csatlakozás utáni években az egy hektárra jutó támogatás között a méretek szerint kisebb a differencia, de még mindig a legkisebb méreteknél a legnagyobb. A támogatások a bevételekből a legkisebb hányadot a 15 ha alatti gazdaságok esetében képviselik. Ez abból adódik, hogy bár náluk a legmagasabb a támogatás összege, a bevételeik jóval magasabbak a nagyobb méretű gazdaságoknál. Mindegyik méret esetében látszik a növekvő tendencia. 2004-ben ugrásszerű növekedés következett be a vizsgált arány esetében, mivel a bevételektől nagyobb mértékben nőttek a támogatások. A vizsgált időszak utolsó éveiben 15 hektár feletti gazdaságok esetében az

agrártámogatások aránya megközelítette a 20%-ot, több esetben meg is haladta azt. Ez abból adódik, hogy a támogatások összege nagyobb mértékben növekedett, mint az értékesítés nettó árbevétele. Ez a támogatások szerepének jelentőségére utal.

Az eredmények közül az adózás előtti eredmény változását és mértékét érdemes megvizsgálni, (22. táblázat) mert ez még nem tartalmazza a kifizetett adót és osztalékot, ezáltal pontosabb képet ad a gazdaság teljesítő képességéről. A 15 ha alatti és a 40-100 ha közötti méreteknél az adózás előtti eredmény minden évben pozitív, a másik két kategóriánál is csak 2003-ban negatív. A legnagyobb eredményt (a 2004-es év kivételével) a 15 ha alatti gazdaságok érték el. Ebben közrejátszik, hogy ennél a méretnél a legnagyobb arányú az egyéni gazdaság, ahol a saját munka zömének ellenértéke nem jelenik meg bérköltségként. A többi méretkategória esetében jól látszik, hogy az EU csatlakozás óta folyamatosan növelni tudták az eredményüket, amelyben csak a válság éveiben következett be visszaesés. Folyamatos eredménynövelés mellett a legjobb eredményeket a 40-100 hektár közötti gazdaságok érték el. Az adózás előtti eredmény a legtöbb esetben kevesebb volt, mint a jövedelemjellegű támogatások mértéke. Ezt jól mutatják a 22. táblázatban a korrigált eredmény negatív értékei. Ezekben az esetekben a támogatások nélkül veszteségesek lettek volna a gazdaságok és csak a támogatásoknak köszönhetően értek el pozitív eredményt, vagyis **működésük szempontjából létfontosságú a támogatások megléte.**

22. táblázat: A támogatások szerepe az eredmény alakulásában a különböző méretű gazdaságoknál

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	Me.: 1000 Ft/ ha MT									
	adózás előtti eredmény									
15 ha alatt	80,49	54,66	5,01	20,46	51,92	114,63	76,71	102,45	49,81	116,07
15-40 ha	25,21	14,30	-12,56	29,27	31,37	39,60	59,72	48,11	35,80	60,59
40-100 ha	10,44	13,59	3,35	24,72	31,56	46,76	55,32	74,56	47,08	79,77
100 ha felett	12,79	15,29	0,28	22,00	26,29	36,14	43,76	56,04	25,13	47,59
	Korrigált eredmény (az adózás előtti eredmény és az agrártámogatások különbsége)									
15 ha alatt	50,93	16,84	-31,52	-35,08	-3,75	45,54	9,82	16,67	-36,13	23,85
15-40 ha	10,62	-4,57	-29,38	-7,79	-12,04	-8,84	10,81	-6,67	-26,19	-5,57
40-100 ha	-1,76	-6,51	-12,88	-14,81	-14,99	-6,18	4,47	13,06	-18,88	9,90
100 ha felett	-2,67	-18,35	-27,75	-25,69	-30,57	-23,90	-18,17	-14,84	-49,74	-35,05
	Korrigált eredmény és az agrártámogatások hányadosa (%)									
15 ha alatt	---	---	86,29	63,16	6,73	---	---	---	42,04	---
15-40 ha	---	24,23	100,00	21,02	27,73	18,25	---	12,17	42,25	8,42
40-100 ha	14,44	32,41	79,36	37,47	32,20	11,67	---	---	28,62	---
100 ha felett	17,24	54,55	98,99	53,87	53,76	39,81	-29,34	20,94	66,43	42,41

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A 15 hektár alatti gazdaságok esetében (23. táblázat) a bruttó beruházás értékére a növekedés a jellemző. 2005-ben jelentősen visszaesett az értéke, de utána újra folyamatos növekedésnek indult. A beruházási támogatások alakulása nincs szoros összefüggésben a bruttó beruházás értékével, mivel vannak olyan évek, amikor a támogatás csökkenése ellenére is nőtt a bruttó beruházás értéke (2004, 2007). Vannak olyan évek is, amikor a beruházási támogatások növekedése ellenére is csökkennek a beruházások (2005, 2010), vagy a támogatások sokkal nagyobb mértékben nőttek, mint a beruházások (2009). A beruházási hitelállomány négy év kivételével (2005, 2006, 2009, 2010) nőtt. A bruttó beruházások megvalósításához csak ezekben az években volt szükség egyéb saját forrásra, mivel a nagymértékű értékcsökkenés elszámolás fedezte a beruházások értékét. A jelentős mértékű értékcsökkenés elszámolása és a selejtezések miatt csak 2009-ben valósult meg nettó beruházás a 15 ha alatti gazdaságokban. **Így**

összességében fejlesztés ebben a méretkategóriában nem valósult meg a vizsgált tíz év alatt, vagyis nem felel meg, az életképes gazdaság kritériumainak, csak az eltartóképesnek.

23. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15 ha alatti gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	111,88	126,59	152,11	84,87	90,61	101,67	129,17	148,27	135,67
beruházási támogatások	10,21	6,94	3,40	4,05	4,52	2,31	4,61	16,79	19,55
egyéb forrás	101,66	119,65	148,70	80,82	86,08	99,37	124,56	131,48	116,12
beruházási hitelállomány növekedése	4,97	12,34	49,99	-24,33	-24,67	3,46	25,70	-17,83	-8,85
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	96,69	107,31	98,71	105,15	110,75	95,91	98,86	149,32	124,96
elszámolt értékcsökkenés	1067,06	1140,97	1468,13	94,11	109,81	103,24	122,20	113,63	104,75
egyéb saját forrás	-970,37	-1033,66	-1369,42	11,04	0,94	-7,34	-23,34	35,69	20,22
nettó beruházás	-1051,46	-1118,74	-1418,03	-39,65	-58,49	-35,25	-25,03	4,80	-6,81
selejtezés	96,27	104,35	102,00	30,42	39,29	33,68	32,00	29,85	37,72

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A 15-40 hektár közötti gazdaságok esetében (24. táblázat) az EU csatlakozásig nőtt a bruttó beruházás értéke, majd folyamatosan csökkent, csak 2009-ben tapasztalható növekedés, ami a válság hatására megnövelt beruházási támogatások növekedésével magyarázható. A beruházási támogatások alakulására csökkenés a jellemző, kivéve 2005, 2008 és 2009. A beruházási hitelállomány növekedése (2003 kivételével) alacsony mértékű, vagy éppen csökken (2006, 2009). Az elszámolt értékcsökkenés mértéke az EU csatlakozás előtt többszöröse, az azt követő évekének. Három év kivételével (2005, 2006, 2009) az elszámolt értékcsökkenés meghaladta az adott évi bruttó beruházás értékét. Mivel az értékcsökkenés és a selejtezés együttes értéke, csak 2009-ben volt kevesebb, mint a bruttó beruházás értéke, így nettó beruházás csak ebben az egy évben valósult meg. Vagyis **fejlesztésről ebben a méretkategóriában sem beszélhetünk**. A selejtezés mértéke csökkenő tendenciát mutat.

24. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15-40 ha közötti gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	52,93	67,01	54,78	53,89	48,32	32,30	32,03	49,14	28,47
beruházási támogatások	9,41	7,53	4,10	4,88	0,76	0,33	1,30	2,52	1,56
egyéb forrás	43,52	59,47	50,68	49,01	47,55	31,96	30,73	46,61	26,92
beruházási hitelállomány növekedése	3,89	11,41	0,06	0,76	-5,54	1,19	0,15	-10,10	3,14
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	39,63	48,06	50,63	48,25	53,09	30,77	30,59	56,71	23,77
elszámolt értékcsökkenés	423,84	661,74	544,29	40,71	41,30	41,88	38,06	30,94	33,33
egyéb saját forrás	-384,21	-613,68	-493,66	7,53	11,79	-11,11	-7,47	25,78	-9,55
nettó beruházás	-402,80	-641,10	-532,01	-12,92	-19,98	-22,87	-18,37	9,03	-16,77
selejtezés	31,89	46,38	42,50	26,10	27,00	13,29	12,34	9,17	11,92

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A 40-100 hektár közötti gazdaságoknál (25. táblázat) a bruttó beruházás értékének változási iránya megegyezik a beruházási támogatásával. Vagyis a beruházások megvalósulása szoros összefüggésben van a támogatások alakulásával, rendelkezésre állásával. A beruházási hitelállomány csak 2003 és 2008-ban növekedett nagyobb és 2002, 2006-ban kisebb mértékben, a többi évben pedig csökkent. Megállapítható, hogy 2004-ig az elszámolt értékcsökkenés

mértéke nagyságrenddel nagyobb, mint a későbbi években. 2005-től a selejtezés értéke is jelentősen visszaesett. Nettó beruházás 2007, 2009 és 2010-ben is megvalósult ebben a méretkategóriában.

25. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 40-100 ha közötti gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	71,96	66,51	63,06	43,91	31,65	43,76	60,48	65,44	41,73
beruházási támogatások	11,14	8,69	8,84	3,40	0,80	2,57	4,15	8,77	4,64
egyéb forrás	60,82	57,81	54,22	40,51	30,85	41,18	56,33	56,67	37,09
beruházási hitelállomány növekedése	1,83	17,49	-5,95	-4,43	1,91	-5,88	4,61	-2,62	-2,92
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	58,99	40,33	60,17	44,94	28,94	47,07	51,72	59,29	40,01
elszámolt értékcsökkenés	332,34	411,19	520,63	30,32	33,46	29,89	37,28	30,94	32,46
egyéb saját forrás	-273,35	-370,87	-460,46	14,62	-4,52	17,18	14,44	28,35	7,55
nettó beruházás	-291,74	-385,26	-497,74	-0,66	-10,45	3,91	-0,86	27,03	0,47
selejtezés	31,36	40,57	40,16	14,24	8,64	9,96	24,06	7,47	8,80

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A 100 hektár feletti gazdaságoknál (26. táblázat) a bruttó beruházás és a beruházási támogatás értékének változása megegyező irányú (kivéve 2008). Vagyis **a bruttó beruházások megvalósulásának nagysága függ a támogatások mértékétől**. A beruházási hitelállományra 2004 és 2007 kivételével a növekedés a jellemző. 2005-től a beruházások megvalósításához egyre nagyobb mértékben használtak fel egyéb saját forrást (kivéve 2010). **Ez az egyetlen méretkategória, ahol 2005-től folyamatosan létrejön nettó beruházás, amire növekvő tendencia jellemző. Itt már beszélhetünk tudatos fejlesztésekről, és életképesnek, illetve versenyképesnek nevezhetjük ezen gazdaságokat.**

26. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 100 ha feletti gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	65,80	77,58	59,31	64,36	62,50	71,86	85,90	91,96	84,91
beruházási támogatások	5,78	7,57	3,03	5,24	2,36	4,76	4,59	11,33	5,94
egyéb forrás	60,02	70,01	56,28	59,12	60,14	67,09	81,31	80,63	78,97
beruházási hitelállomány növekedése	4,47	12,40	-1,05	5,11	1,06	-4,33	4,07	0,90	3,36
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	55,55	57,61	57,33	54,01	59,07	71,43	77,24	79,74	75,61
elszámolt értékcsökkenés	298,74	329,75	350,68	29,58	30,79	29,16	33,78	33,47	33,90
egyéb saját forrás	-243,19	-272,13	-293,35	24,43	28,28	42,27	43,47	46,27	41,71
nettó beruházás	-271,49	-293,43	-331,43	13,93	5,90	23,15	25,81	36,46	17,69
selejtezés	38,55	41,27	40,05	20,85	25,81	19,55	26,31	22,03	33,32

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

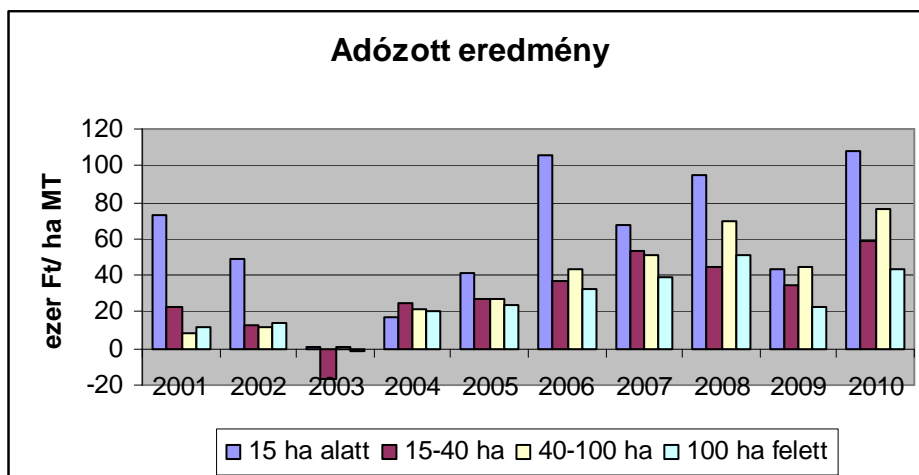
A nettó beruházás és a beruházási támogatások közötti korrelációs számítás eredménye alapján megállapítható, hogy az országos adatok esetében pozitív irányú szoros kapcsolatról egyik vizsgált méretnél sem beszélhetünk, a korrelációs együttható értéke:

- 15 ha alatt 0,2099
- 15-40 ha között -0,7416
- 40-100 ha között -0,6437
- 100 ha felett 0,1269.

Viszont a 15-40 ha közötti és a 40-100 ha közötti gazdaságok esetében a kapcsolat szorosnak mondható, de negatív előjelű, vagyis a nettó beruházás értéke és a beruházási támogatások értékeiben ellentétes irányú változások figyelhetők meg.

Az országos átlagot reprezentáló adatok szerint az egy hektár mezőgazdasági területre (MT) jutó adózott eredmény az adózás előtti eredményhez hasonlóan alakul. A 8. ábra mutatja, hogy az adózott eredményt növekvő trend jellemzi az Európai Unióhoz történő csatlakozás évétől. A jelentős és folyamatos növekedés, csak a válság magyarországi megjelenését követő évben tört meg. A válság a legkisebb és a legnagyobb méretű gazdaságokban mutatkozott meg leginkább, mivel itt az eredményben több mint 50%-os visszaesés következett be.

A 2010-ben bekövetkező eredménynövekedés a korábbi évekhez képest meglepőnek tűnhet, mivel ezt az évet a természeti katasztrófák jellemezték hazánkban. A túlzott mennyiségű nyár eleji csapadék árvizeket okozott, majd a belvízzel elöntött területek nagysága nőtt. A többi területen pedig a nedves talaj akadályozta a művelést és a betakarítást. A betakarítható és betakarított területeken viszont a termésátlag átlagon felüli volt és a mezőgazdasági termékek ára is nőtt. **Mivel az árak nagyobb mértékben növekedtek, mint amekkora mértékben a termelési volumen csökkent, így az elért jövedelem növekedett.** A jövedelem növekedéséhez az emelkedő támogatási összeg is hozzájárult.

8. ábra: Az adózott eredmény alakulása a különböző méretű gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját szerkesztés

A különböző üzemméreteken elért adózott eredményre lineáris trendvonalat illesztettem (27. táblázat), amely minden esetben növekedést mutat. Az egy hektárra jutó adózott eredmény mértéke a 40-100 ha közötti méretű gazdaságokban nőtt a legnagyobb ütemben. Így az utóbbi 3 évben átlagosan nagyobb eredményt realizáltak, mint a 100 ha feletti és a 15-40 ha közötti gazdaságok. Ez hatékonyság növekedésre is utal. A legnagyobb átlagos eredménnyel mégis a 15 ha alatti gazdaságok rendelkeznek, ami az egyenletből ott látszik, hogy bár kisebb a növekedési üteme, de az egyenlet kiinduló pontja magasabban helyezkedik el, mint a többi méretkategória esetében. A trendvonal illeszkedésének pontosságát, azaz mennyiben magyarázza az értékek alakulását, az R^2 értéke adja meg. Minél jobban közelít az érték a 100%-hoz, annál jobban illeszkedik a trendvonal. Látható, hogy a 40 hektár alatti és a 100 ha feletti gazdaságokban a trendvonallal kis mértékben magyarázható az adózott eredmény változása, vagyis egyáltalán nem jellemzi folyamatos növekedés az eredményt. Ami abból adódik, hogy azokban az években, amikor nem növekszik az eredmény, akkor a csökkenése a korábbi évek növekedésének átlagát jelentősen meghaladja. Leginkább a 40-100 hektár közötti területtel rendelkező gazdaságok esetében jellemző az adózott eredmény folyamatos növekedése. Visszaesés csak két évben volt,

2003-ban - amikor aszályos év volt - és 2009-ben - amikor a válság hatásai megjelentek az eredményekben.

27. táblázat A lineris trendszámítás eredménye az adózott eredményben

	R ² (%)	egyenlet y=
15 ha alatt	23,55	5,8592x+27,818
15-40 ha	55,30	5,2913x+0,7029
40-100 ha	84,17	7,8147x-7,4294
100 ha felett	61,05	4,1114x+3,0488

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Az adózott eredmény és a mérleg szerinti eredmény az üzemméretük szerint eltérő képet mutat, az osztalékpolitika miatt. **Az üzemméret növekedésével csökken az egy hektárra jutó fizetett osztalék** (28. táblázat). Az egy hektárra jutó fizetett osztalék a 15 ha alatti méretű gazdaságokban a legmagasabb, ami többszöröse a nagyobb méretű gazdaságokénak. **Megállapítható, hogy minél nagyobb az üzemméret, annál alacsonyabb az egy hektárra jutó osztalék. Továbbá megállapítható az is, hogy minden üzemméret esetében nőtt az egy hektárra jutó fizetett osztalék mértéke a vizsgált évek alatt.** Az osztalékfizetés mértéke növekvő tendenciát mutat, csak a 2009-es évben történik jelentősebb visszaesés, ami a válsággal magyarázható. Az egy hektárra jutó adózott eredmény szinte minden évben a legkisebb méretű gazdaságok esetében volt a legmagasabb, jelentősen nagyobb, mint a nagyobb méretű gazdaságoké. A fizetett osztalék is náluk a legtöbb. A vizsgált évek többségében az osztalék nagyobb, mint az adott évben elért eredmény, vagyis a korábbi évek felhalmozott eredményét is kifizetik, illetve **a 15 ha alatti gazdaságokban az elért eredmény és az osztalék között nincs szoros kapcsolat.** Ennek egyik lehetséges oka az lehet, hogy a kisebb méretű gazdaságok a tulajdonosoknak nem munkabéreként, hanem osztalék formájában fizetik ki a járandóságukat. Ugyanakkor rövid távú tulajdonosi szemléletet tükröz. Viszont ha, a munkájuk ellenértékét béreként vennék ki, úgy még kevesebb lenne a vállalkozás részesedése az eredményből, mert a járulékkerhek jelentősen növelnék a költségeiket, és ezáltal az adózott eredményük is jóval kevesebb lenne. **A 15 ha alatti gazdaságok, az elért eredményből nem forgatnak vissza a gazdaság fejlesztésébe, amely a jövőbeni működésüket veszélyezteti.** Ez is jelzi, hogy ezek a gazdaságok nem versenyképesek, csak eltartóképesek. Eltartó képességük a jövőben viszont egyre csökken, mert a támogatás összegében már jelentősen növekedés nem várható, a továbbműködés (az egyszerű újratermelés) többeltráfordítása pedig csökkenti az elérhető eredményt, azaz az eltartóképességet.

28. táblázat: Fizetett osztalék mértéke a különböző méretű gazdaságokban

Me.: 1000 Ft/ ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15 ha alatt	25,27	30,81	26,12	28,29	45,70	66,06	90,85	100,84	63,87	108,99
15-40 ha	8,66	12,30	12,63	17,17	11,64	17,10	44,90	36,55	27,68	46,17
40-100 ha	3,97	9,91	8,21	11,78	12,85	16,55	32,94	44,05	26,99	45,80
100 ha felett	1,67	2,76	2,88	5,00	7,50	10,12	15,03	17,40	11,15	18,04

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

A 15 ha feletti gazdaságok esetében veszteséggel csak 2003-ban találkozunk (a 15-40 ha közötti gazdaságok esetében 2002-ben is), de ennek a mértéke nagyon alacsony. Annak ellenére, hogy 2003-ban negatív, vagy nagyon alacsony adózott eredménnyel zárták az évet, ezek a gazdaságok is fizettek osztalékot, bár közel sem akkora mértékűt, mint a 15 ha alattiak. **A többi évben a fizetett osztalék mértéke nem érte el az adózott eredmény nagyságát, így pozitív mérleg**

szerinti eredménnyel zárták az éveket, ami a vállalkozás működésére, fejlesztésére fordítható növekvő pénzmennyiséget jelent. (29. táblázat)

29. táblázat: Mérleg szerinti eredmény a különböző méretű gazdaságokban

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15 ha alatt	47,30	18,42	-25,47	-11,07	-4,90	39,96	-23,56	-5,47	-20,81	-0,77
15-40 ha	14,27	-0,02	-28,86	7,55	15,19	19,51	8,72	8,36	6,47	12,07
40-100 ha	4,65	1,92	-7,16	9,58	14,40	26,61	18,47	25,80	17,59	30,61
100 ha felett	9,51	11,40	-3,82	14,94	16,18	22,05	24,10	33,35	11,41	25,93

Forrás: AKI tesztüzemi adatok

Az osztalékfizetési arány szempontjából (30. táblázat) a 2003-as év kiugró adatokkal rendelkezik. Ez egy nagyon rossz év volt a mezőgazdasági termelés szempontjából, ami már az adózott eredményen is látszott. Vagy veszteségesen zárták a gazdaságok az évet vagy nagyon alacsony nyereséggel, ennek ellenére az előző évhez hasonló mértékű osztalékot fizettek ki. Megállapítható, hogy az utóbbi négy évben méretkategóriánként kialakult egy osztalékfizetési arány, ami körül mozog a kifizetett osztalék nagysága. A 15 ha alatti gazdaságokban ez 100 % feletti, a 15 - 40 hektár közötti gazdaságokban ez 80-84% között, míg a 40-100 ha közötti gazdaságokban 60-64% között alakul. Vagyis az eredményük nagyobb hányadát kifizetik osztalékként és csak a kisebbik részt forgatják vissza a gazdaság működésébe. A 100 ha feletti gazdaságok esetében az osztalékfizetési arány átlagosan 40%, vagyis az eredmény nagyobb hányadát visszaforgatják.

Az eltérő osztalékfizetési arány magyarázata alapvetően az adózásra vezethető vissza. Osztalékként kisebb adóteher mellett tudják a tulajdonosok a vállalkozásból kivenni a pénzüket, mint bérfizetés címén. **A kisebb gazdaságok általában egy személy vagy egy család tulajdonában vannak, a saját munkájukért pedig nem munkabért fizetnek, hanem osztalékot vesznek fel.** Ez azonban a fejlesztést önerőből nem teszi lehetővé, nem tudják biztosítani a szükséges saját erőt sem a hitelnél, sem a pályázatoknál. Az egyszerű újratermelés is több tőkét igényel, amit eddig a növekvő támogatás fedezhetett, de 2010-ben a földalapú támogatás euróban számított értéke elérte a maximumot. Így a jövőben ebben a méretkategóriában csökkenő jövedelemmel lehet számolni. **A legkisebb méretű gazdaságok eredményükből nem forgatnak vissza a vállalkozás működésébe, ezáltal nincs meg bennük az önerős fejlesztés lehetősége, vagyis azok hosszú távon nem életképesek, ha nem változtatnak a tulajdonosi szemléleten.**

Megállapítható, hogy a gazdaság méretének növekedésével csökken az egy hektárra jutó fizetett osztalék összege és az osztalékfizetési arány mértéke, ennek következtében a gazdaságba visszaforgatott eredmény aránya és összege is nő.

30. táblázat: Osztalékfizetési arány a különböző méretű gazdaságokban

Me.: %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15 ha alatt	34,82	62,59	4021,66	164,26	112,00	62,31	135,01	105,73	148,34	100,71
15-40 ha	37,77	100,13	n.é.	69,47	43,39	46,70	83,74	81,38	81,05	79,28
40-100 ha	46,06	83,78	781,72	55,17	47,15	38,34	64,07	63,06	60,54	59,94
100 ha felett	14,94	19,51	n.é.	25,07	31,66	31,45	38,42	34,28	49,42	41,03

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

A gazdaságok az elért eredményük után jövedelemadót fizetnek, továbbá költségként számolnak egyéb adófizetéseket. Az adózás előtti eredményből való részesedést a 31. táblázat szemlélteti. A

2003-as évben az alacsony eredmény vagy a veszteség ellenére is fizetett osztalék, illetve fizetett adó miatt az adatok nem igazán értékelhetőek, ezért a további elemzés során ezeket figyelmen kívül hagyom.

Az állam részesedése az adózás előtti eredményből a csatlakozás után a 100 ha alatti gazdaságok esetében csökkenő tendenciát mutat. A 100 ha feletteknél 2009-ig növekvő, stagnáló tendencia van. 2010-ben mind a négy kategóriában jelentős csökkenés figyelhető meg az előző évhez képest, a 10 %-os társasági adókulcs körének kiterjesztése és az egyéni gazdaságoknál a személyi jövedelemadó csökkenése miatt.

A tulajdonosok részesedése az adózás előtti eredményből a méret növekedésével csökken. 2001-hez képest 2010-re minden méretkategóriában nőtt a tulajdonosok részesedése az eredményből. Az egyes évek között jelentős ingadozás figyelhető meg, de az utolsó vizsgált négy évben állandósulni látszik ez az arány.

A tulajdonosok részesedésével fordított arányban áll a vállalkozásba visszaforgatott eredmény. Itt is az utolsó négy évet érdemes vizsgálni, mert a korábbiakban jelentősek az ingadozások. **A 15 ha alatti gazdaságok esetében a magas osztalék miatt a vállalkozásba nem forgatnak vissza az eredményből.** A 15-40 ha közötti gazdaságok esetében 14-20% között, a 40-100 ha közötti gazdaságok esetében 33-38% körül, még a 100 ha feletti gazdaságok esetében 45-55 % körüli a visszaforgatási arány. Ezek a számítások is igazolják, **hogy minél nagyobb méretű a gazdaság, annál nagyobb az eredményből visszaforgatott hányad, azaz annál inkább képes az önerős fejlesztés megvalósítására a vállalat.**

31. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből a különböző méretű gazdaságokban
Me.: %

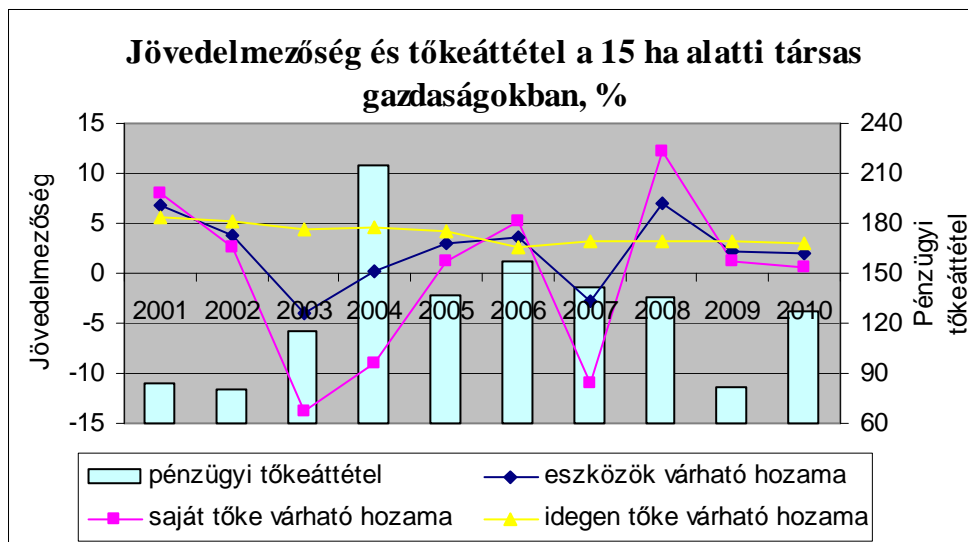
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15 ha alatt										
állam	9,85	9,93	87,04	15,83	21,41	7,52	12,28	6,91	13,55	6,76
tulajdonos	31,39	56,37	521,37	138,26	88,02	57,62	118,42	98,42	128,23	93,90
vállalkozás	58,76	33,70	-508,41	-54,09	-9,43	34,85	-30,71	-5,34	-41,79	-0,66
15-40 ha										
állam	9,06	14,08	n.é.	15,55	14,48	7,56	10,23	6,65	4,59	3,88
tulajdonos	34,35	86,03	n.é.	58,67	37,11	43,17	75,17	75,97	77,33	76,20
vállalkozás	56,59	-0,11	n.é.	25,78	48,41	49,27	14,59	17,38	18,08	19,92
40-100 ha										
állam	17,43	12,93	68,66	13,60	13,66	7,70	7,06	6,32	5,32	4,21
tulajdonos	38,03	72,95	245,01	47,66	40,71	35,39	59,55	59,07	57,32	57,42
vállalkozás	44,54	14,12	-213,67	38,74	45,63	56,92	33,40	34,61	37,37	38,37
100 ha felett										
állam	12,60	7,32	429,75	9,35	9,92	10,98	10,59	9,45	10,24	7,59
tulajdonos	13,06	18,08	1013,48	22,73	28,52	28,00	34,35	31,04	44,36	37,91
vállalkozás	74,34	74,60	-1343,23	67,92	61,56	61,02	55,06	59,51	45,40	54,50

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

4.2.1 Különböző méretű társas gazdaságok eszközjöveldelmezőségének, beruházásának és osztalékfizetési politikájának elemzése

A társas gazdaságokon belül az egy hektárra jutó eszközérték a méret növekedésével csökken, viszont az országos átlaggal ellentétesen alakul az eladósodottság. Minél kisebb méretű a gazdaság annál nagyobb az idegen tőke jelenléte.

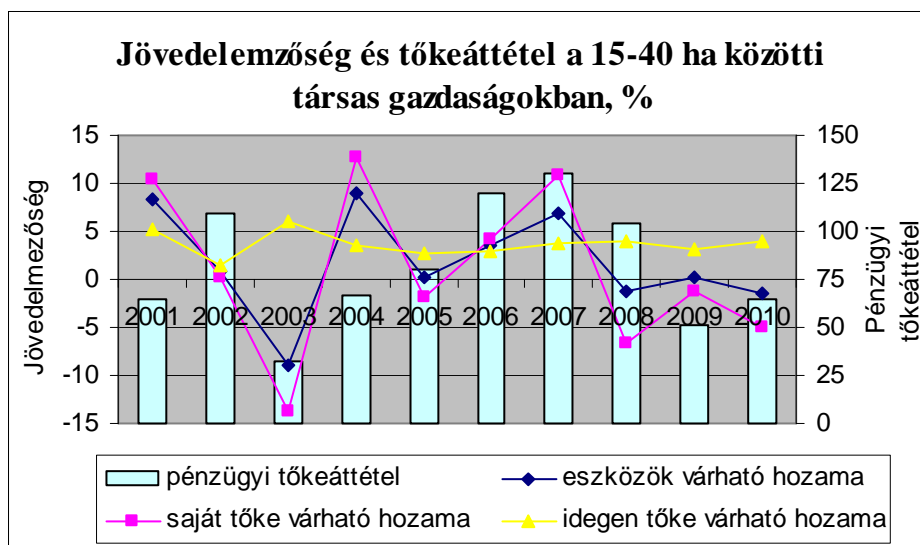
A 15 hektár alatti társas gazdaságok esetében (9. ábra) 2001, 2002 és 2009 év kivételével az idegen tőke mértéke minden évben meghaladta a saját tőke nagyságát. Az idegen tőke költsége a vizsgált 10 év alatt 5,5 %-ról 3 %-ra csökkent, de nem ezzel indokolható az eladósodottság, hanem a szállítói tartozások viszonylag magas arányával. Ez pedig a pénzkészlet alacsony voltával függ össze. A vállalati tőkeköltség és a saját tőke hozama csak 2001, 2006 és 2008 évben haladta meg az idegen tőke költségét. A saját tőke hozamát rontja ez a mértékű eladósodás, amin csak a gazdálkodás hatékonyságának javítása segíthet.

9. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 15 ha alatti társas gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

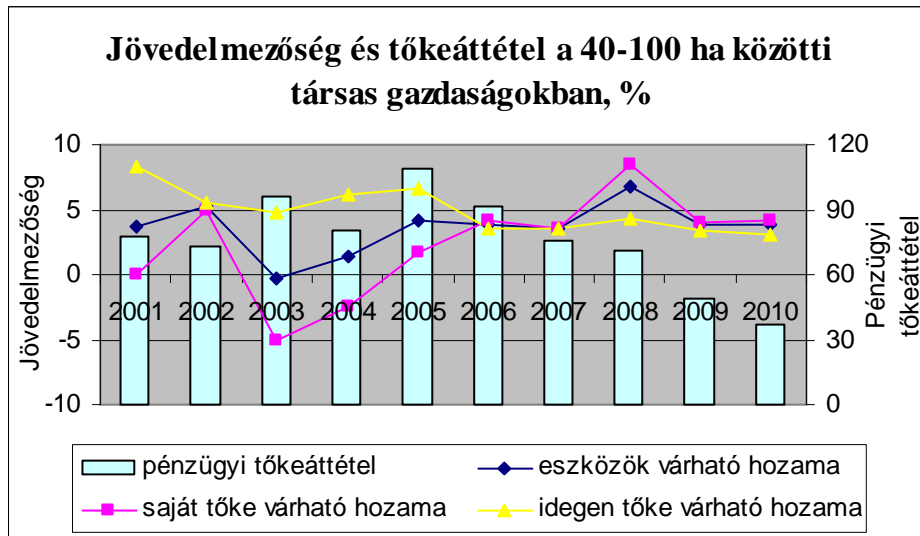
A 15-40 hektár közötti társas gazdaságokban (10. ábra) az idegen tőke aránya, csak 2002-ben és a válság előtti 3 évben meg a saját tőke arányát. Az idegen tőke költségének esetében nem folyamatos a csökkenés, és az EU csatlakozás óta 2,6-4 % között mozgott az értéke. A vállalati tőkeköltség is erős ingadozásokat mutat az évek során. A vizsgált években mindössze négy alkalommal – 2001, 2004, 2006, 2007 – haladta meg az értéke az idegen tőke költségének az értékét. Veszteségesen zárták az évet 2003, 2008 és 2010-ben is. A saját tőke hozama a vállalati tőkeköltséggel együtt mozog.

10. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 15-40 közötti társas gazdaságokban

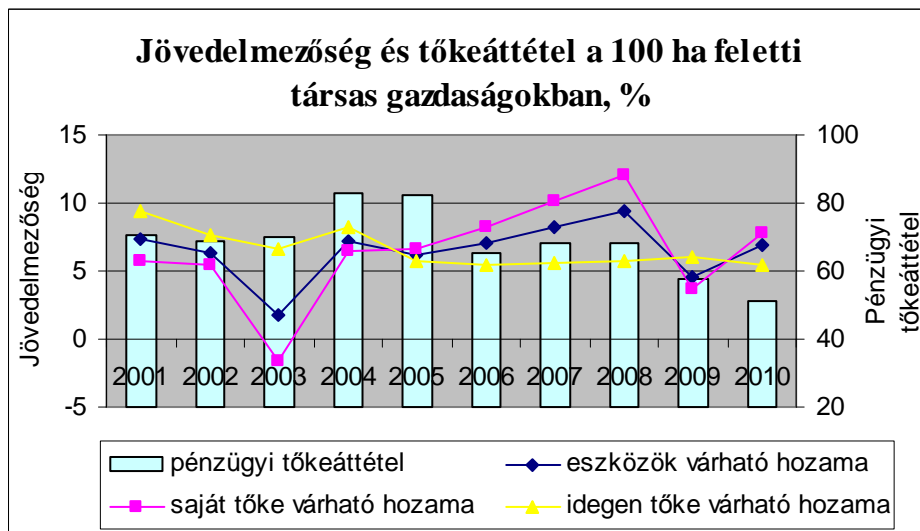
Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A 40-100 hektár közötti társas gazdaságok esetében (11. ábra) az idegen és a saját tőke aránya már kisebb, mint a kisebb méretű társas gazdaságok esetében. Az idegen tőke aránya, kivéve a 2005 évet, 50 % alatt van, és 2009-2010-es években erőteljesen javult a saját tőke aránya, elsősorban a hosszú lejáratú bankhitelek törlesztése következtében. Az idegen tőke költsége is magasabb, mint a kisebb gazdaságoknál, 2001 és 2005 között 4,8 és 8,4 % között mozgott az értéke. Majd 2006-ban jelentősen csökkent (3,5 %-ra), és 2010-ben már csak 3,1 % volt. Vagyis az idegen tőke költségeinek csökkenése állapítható meg ebben az esetben is. A vállalati tőkeköltség a vizsgált évek első felében jelentősen ingadozott, majd a második felében állandósulni látszik 3,5-4 % között. Ebből kivételt csak a 2008-as év képez. Ezekben az években a vállalati tőkeköltség nagyobb volt, mint az idegen tőke költsége, ezáltal a saját tőke hozama volt a legmagasabb, ami jó tőkeszerkezetre utal.

11. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 40-100 ha közötti társas gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

12. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 100 ha feletti társas gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A társas gazdaságok közül a 100 hektár feletti társas gazdaságoknál (12. ábra) a legkisebb az idegen tőke aránya. A legmagasabb értéke 45% volt 2004 és 2005-ben, ekkor jelentősen emelkedtek az idegen források, de a saját tőke értéke is. A következő években ez az arány 40 % körülire csökkent, ami a saját tőke további növelésének és az idegen tőke csökkenésének köszönhető. 2009-ben és 2010-ben 36,68%-ra majd 32,45 %-ra csökkent az idegen tőke aránya a

további saját tőke növekedések miatt. Ebből adódik a D/E ráta alacsony értéke és csökkenése. Az idegen tőke költsége 9,4%-ról 5,38%-ra csökkent a tíz év alatt, ami a piaci változásoknak tudható be. A vállalati tőkeköltség a kisebb üzemméretűkhez viszonyítva magas, sok esetben azok többszöröse. A két kritikus évben 2003 és 2009-ben csökkent csak 6% alá az értéke. A vállalati tőkeköltséget növekvő tendencia jellemzi, és 2008-ban elérte a legmagasabb értékét 9,43%-ot. A saját tőke hozama 2001-2004-ig és 2009-ben az idegen tőke költsége alatt volt, de a többi évben jelentősen, egyre növekvő mértékben meghaladta azt, ami jó gazdálkodásra utal.

A bevétel szempontjából szembevetendő a 15 hektár alatti gazdaságok bevétele (32. táblázat), ami többszöröse a nagyobb gazdaságokénak. Ennek magyarázata az lehet, hogy a **kisebb terület miatt, a mezőgazdaság olyan ágát választották a gazdaságok, amely ugyan munkaerő-igényesebb, (nem gépesíthető, munkaerőt igényel), de egy hektárra vetítve nagyobb bevétel érhető el pl.: zöldségtermesztés.** A legkevesebb egy hektárra jutó bevétel a 100 hektár feletti gazdaságoknál van, azt viszont növekvő trend jellemzi, ellentétben a legkisebb méretűekkel, ahol a csatlakozás után erőteljesen csökkent az árbevétel.

Az agrártámogatások esetében a területarányosan legmagasabb támogatást a 15 hektár alatti gazdaságok kapták. Ez többszöröse a nagyobb méretű gazdaságokénak (7-50-szerese), viszont az egyes évek között jelentős az eltérés, az ingadozás. Az utolsó négy évben a korábbi évekhez képest jelentősen csökkent a támogatás mértéke a 15 hektár alatti gazdaságoknál. A legkevesebb támogatás egy hektárra vetítve minden évben (kivéve 2008) a 100 hektár feletti gazdaságoknál volt. Itt viszont jellemző a támogatás folyamatos növekedése. A 15-40 és a 40-100 hektár közötti gazdaságok esetében szinte minden évben hasonló a támogatás mértéke, itt nem beszélhetünk folyamatos növekedésről.

A bevételből a legnagyobb részt a 100 hektár feletti gazdaságoknál teszi ki az agrártámogatás. A vizsgált tíz év alatt 5,2%-ról 18,47%-ra emelkedett ez az arány, ami 3,5-szeres növekedést jelent. Ez annak tudható be, hogy 2001-ben nagyon csekély volt a támogatás mértéke ebben a méretkategóriában, és hogy az agrártámogatások mértéke nagyobb ütemben nőtt, mint a bevételé. Az EU csatlakozás után a 15 hektár alatti gazdaságok esetében jelentősen visszaesett a bevételből a támogatások aránya, ez a támogatások csökkenésével magyarázható. A 15-40 hektár közötti gazdaságoknál is növekedés figyelhető meg a támogatás részarányát tekintve a bevételből. Ez a növekedés nem folyamatos a tíz év alatt, de átlagban közel kétszeresre növekedett. A 40-100 hektár közötti gazdaságok esetében is jelentős növekedés figyelhető meg, ami 2007-ben a támogatás csökkenése miatt, illetve 2008-ban és 2010-ben törik meg, amikor a bevétel jelentősen növekedett és ezt nem követte olyan mértékben a támogatások növekedése.

Annak ellenére, hogy a legmagasabb bevételt realizálták és a legtöbb támogatást kapták, mégis több esetben (2003, 2004, 2007) veszteségesen zárták az évet a 15 hektár alatti társas gazdaságok. Ez abból adódik, hogy nemcsak bevételeik, de ráfordításaik is magasak. Akár veszteséget, akár nyereséget értek el egy adott évben, az minden esetben kirívóan magas érték a nagyobb méretű gazdaságok adózás előtti eredményeihez képest. (33. táblázat)

A 15-40 hektár közötti társas gazdaságok a vizsgált időszak felében veszteségesek voltak (2003, 2005, 2008-2010). Ez az egyetlen méretkategória, amely a válság idején sem, és azóta sem tud pozitív eredményt elérni. A csatlakozást megelőző években viszont magas, a nagyobb méretű gazdaságokhoz képest többszörös, eredményt értek el. Ebben a kategóriában jelentős a hatékonyság-romlás.

A 40-100 hektár közötti társas gazdaságoknál csak két évben volt negatív az adózás előtti eredmény, ez a 2003-as aszályos évnél és annak következményének tudható be. A többi évben jó eredményt realizáltak, amiből kiemelkedik az utóbbi három év eredménye, amikor a válság ellenére jelentősen növelni tudták a bevételeiket.

A 100 hektár feletti társas gazdaságoknál 2008-ig (2003-at kivéve) folyamatos növekedés figyelhető meg. 2009-ben visszaesett az adózás előtti eredmény, de továbbra is pozitív maradt, majd újra növekedésnek indult.

32. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása a különböző méretű társas gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	nettó árbevétel+egyéb bevétel									
15 ha alatt	28677,03	39175,19	25652,79	28250,25	18195,46	16446,08	18894,20	18666,19	12396,93	20093,36
15-40 ha	710,22	1002,88	2009,97	1217,44	975,91	1010,43	1017,94	611,44	794,49	856,08
40-100 ha	1008,10	724,11	593,24	639,74	660,80	575,18	579,51	1167,50	720,88	1042,77
100 ha felett	317,06	356,22	348,32	373,47	387,83	399,96	394,29	482,34	467,06	489,59
	Agrártámogatások									
15 ha alatt	981,22	2766,10	2085,65	1022,50	828,14	1046,08	668,24	695,23	372,05	692,66
15-40 ha	49,32	49,42	154,00	82,26	67,54	89,71	79,18	74,31	103,59	104,74
40-100 ha	42,57	54,20	50,54	65,97	87,89	89,14	72,27	106,16	116,31	101,46
100 ha felett	16,50	36,40	31,48	51,03	60,19	63,60	65,28	76,56	80,58	90,42
	agrártámogatás/bevétel*100 (%)									
15 ha alatt	3,42	7,06	8,13	3,62	4,55	6,36	3,54	3,72	3,00	3,45
15-40 ha	6,94	4,93	7,66	6,76	6,92	8,88	7,78	12,15	13,04	12,23
40-100 ha	4,22	7,48	8,52	10,31	13,30	15,50	12,47	9,09	16,13	9,73
100 ha felett	5,20	10,22	9,04	13,67	15,52	15,90	16,56	15,87	17,25	18,47

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A korrigált eredmény negatív értékei azt mutatják, hogy a jövedelem jellegű támogatásokból, mekkora részt fordított a költségek ellentételezésére. A 33. táblázat szerint a 15 hektár alatti társas gazdaságok két évben (2001, 2008), a 15-40 hektár közötti társas gazdaságok három évben (2001, 2004, 2007), a 40-100 hektár közötti társas gazdaságok egy évben (2008) tudtak volna pozitív eredményt létrehozni támogatás nélkül. A 100 hektár feletti társas gazdaságok pedig egyik évben sem. Ez is igazolja, hogy a gazdaságok eredményes működéséhez szükséges a támogatás.

33. táblázat: A támogatások szerepe az eredmény alakulásában a különböző méretű társas gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	adózás előtti eredmény									
15 ha alatt	1132,75	584,02	-1597,47	-888,13	160,33	693,87	-721,21	845,63	147,36	87,34
15-40 ha	72,50	11,53	-515,63	188,73	-12,16	83,38	209,47	-58,56	-12,04	-62,69
40-100 ha	3,27	27,94	-38,84	-26,89	14,86	33,90	30,07	118,47	49,82	70,06
100 ha felett	12,23	13,71	-2,94	17,97	21,60	30,47	35,54	50,37	17,47	38,24
	Korrigált eredmény (az adózás előtti eredmény és az agrártámogatások különbsége)									
15 ha alatt	151,53	-2182,08	-3683,12	-1910,63	-667,81	-352,20	-1389,46	150,40	-224,68	-605,31
15-40 ha	23,17	-37,89	-669,64	106,47	-79,70	-6,34	130,29	-132,87	-115,63	-167,43
40-100 ha	-39,30	-26,26	-89,38	-92,86	-73,03	-55,25	-42,19	12,31	-66,49	-31,39
100 ha felett	-4,27	-22,69	-34,42	-33,06	-38,59	-33,13	-29,74	-26,19	-63,10	-52,17
	Korrigált eredmény és az agrártámogatások hányadosa (%)									
15 ha alatt	---	78,89	100,00	100,00	80,64	33,67	100,00	---	60,39	87,39
15-40 ha	---	76,66	100,00	---	100,00	7,06	---	100,00	100,00	100,00
40-100 ha	92,33	48,44	100,00	100,00	83,09	61,97	58,38	---	57,17	30,94
100 ha felett	25,86	62,33	100,00	64,78	64,11	52,09	45,56	34,21	78,32	57,71

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások vizsgálatánál a társas gazdaságok adatait az adott méretkategóriával megegyező országos adatokhoz viszonyítva is értékelem.

A 15 hektár alatti társas gazdaságoknál (34. táblázat) a vizsgált tényezők adatai nagyságrenddel többszöröse az országos adatoknak. 2004 után jelentősen (kevesebb, mint felére) visszaesett a bruttó beruházás értéke, ami csak 2008-ban növekedett újra. Ennek ellenére ugyanebben az évben csökkent a beruházási támogatás mértéke, mivel elszámolásuk a következő évre áthúzódott. A válság idején jelentős beruházási támogatás növekedés figyelhető meg, ennek ellenére sem éri el a bruttó beruházás mértéke a csatlakozás előtti értéket. A beruházási hitelállomány három év kivételével (2002, 2004, 2010) csökkent, aminek oka a beruházások csökkenése. Az elszámolt értékcsökkenés és a selejtezés értéke is jelentősen visszaesett az EU csatlakozást követően. Nettó beruházás megvalósulásáról 2005, 2008-2010-ig beszélhetünk. Még országos szinten is erre csak egy évben (2008) volt példa.

34. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15 ha alatti társas gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	7741,0	4864,6	6772,9	2767,0	2393,4	1527,3	2551,1	2359,7	2948,1
beruházási támogatások	609,8	76,2	44,3	68,8	251,2	47,1	20,1	226,3	415,6
egyéb forrás	7131,2	4788,4	6728,6	2698,2	2142,2	1480,2	2531,0	2133,4	2532,5
beruházási hitelállomány növekedése	718,9	-453,1	1596,9	-409,2	-1127,9	-265,7	-276,2	-381,6	224,3
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	6412,3	5241,6	5131,7	3107,5	3270,1	1746,0	2807,2	2515,0	2308,2
elszámolt értékcsökkenés	28636,9	22044,8	24824,4	1634,0	1754,7	1298,5	1287,5	1351,6	1326,2
egyéb saját forrás	-22224,6	-16803,2	-19692,7	1473,5	1515,5	447,5	1519,7	1163,4	982,0
nettó beruházás	-25458,5	-20253,5	-20665,8	371,8	-599,4	-605,6	974,4	384,7	733,7
selejtezés	4562,6	3073,3	2614,3	761,3	1238,1	834,5	289,2	623,3	888,2

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A 15-40 hektár közötti társas gazdaságok esetében a bruttó beruházás és a beruházási támogatás (kivéve 2007, 2008, 2010) értéke többszöröse az országos értékeknek, de csökkenő trend jellemzi. A beruházási támogatások és a bruttó beruházás alakulása között nincs szoros összefüggés. Azokban az években, amikor csökkent a beruházási támogatás, akkor a beruházási hitelállomány is csökkent, kivéve 2007 évet. Az elszámolt értékcsökkenés szempontjából, itt is fordulóév a 2004, ami után jelentősen mérséklődik az értéke. Nettó beruházás csak 2005, 2006-ban valósult meg. A válság idején, a megnövekedett támogatások ellenére sem volt nettó beruházás.

A 40-100 hektár közötti társas gazdaságok esetében is meghaladja az országos adatokat a bruttó beruházás és a beruházási támogatások (kivéve 2002) mértéke, de már kisebb arányban, mint a kisebb méretű gazdaságok esetében. A beruházási hitelállomány a bruttó beruházással megegyező irányba változott, kivéve 2006. Az elszámolt értékcsökkenés és a selejtezés mértéke az EU csatlakozás követően jelentősen mérséklődött, és egyéb saját forrást is felhasználtak a beruházások megvalósítására, (kivéve 2006). Nettó beruházás csak 2007 és 2009-ben valósult meg.

35. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15-40 ha közötti társas gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	436,9	411,4	478,2	349,3	478,9	183,0	129,6	117,8	231,8
beruházási támogatások	182,4	13,0	27,8	29,2	9,8	0,0	0,0	14,3	0,0
egyéb forrás	254,4	398,4	450,5	320,1	469,1	183,0	129,6	103,5	231,76
beruházási hitelállomány növekedése	86,9	-48,40	66,2	-54,2	102,5	63,7	-39,4	-130,9	63,9
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	167,5	446,8	384,2	374,3	366,6	119,3	169,0	234,4	167,9
elszámolt értékcsökkenés	2114,3	5479,3	1873,1	169,0	177,6	183,2	138,7	149,1	173,8
egyéb saját forrás	-1946,8	-5032,5	-1488,8	205,3	189,0	-63,9	30,3	85,3	-6,0
nettó beruházás	-1812,6	-5430,0	-1670,8	66,0	11,0	-47,45	-52,3	-82,5	-38,1
Selejtezés	135,2	362,9	276,0	114,3	290,3	47,3	43,2	51,2	96,0

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

36. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 40-100 ha közötti társas gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	162,7	246,4	207,4	150,5	89,4	131,3	281,9	244,3	158,7
beruházási támogatások	5,1	23,3	21,1	8,8	1,8	3,0	35,5	53,0	12,7
egyéb forrás	157,6	223,1	186,3	141,7	87,6	128,3	246,4	191,3	146,0
beruházási hitelállomány növekedése	-122,9	115,6	-81,7	-30,4	7,1	5,1	53,1	-63,4	-9,0
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	280,5	107,4	268,0	172,1	80,5	123,2	193,3	254,8	155,0
elszámolt értékcsökkenés	681,3	1302,3	1643,9	78,6	85,8	71,9	141,6	106,2	117,7
egyéb saját forrás	-400,8	-1194,8	-1375,8	93,5	-5,3	51,2	51,6	148,6	37,3
nettó beruházás	-610,8	-1221,5	-1586,8	-1,7	-31,7	15,4	-52,3	133,1	-2,9
Selejtezés	92,3	165,6	150,3	73,5	35,3	43,9	192,6	5,0	43,9

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A 100 hektár feletti társas gazdaságok esetében a vizsgált tényezők adatai hasonlóak az országos szintű adatsorhoz. Ez az egyetlen méretkategória a társas gazdaságok esetében, ahol az EU csatlakozás után nem csökkent a bruttó beruházások értéke, hanem tovább nőtt. A beruházási támogatások mértéke 2004-ig alacsonyabb, majd magasabb, mint az országos adatok esetében. A beruházási támogatások változásának iránya, 2010 kivételével, megegyezik a bruttó beruházásával. **Vagyis a beruházások megvalósulása szoros összefüggésben van a beruházási támogatások alakulásával.** A beruházási hitelállomány az előző évi mértékhez képest minden évben növekszik, kivéve 2007. Az elszámolt értékcsökkenés mértéke jelentősen visszaesett 2005-től, ezáltal a beruházások megvalósításához egyéb saját források kerültek bevonásra, és azóta növekvő mértékű (kivéve 2006, 2010) nettó beruházás valósul meg ebben a méretkategóriában.

37. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 100 ha feletti társas gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	65,8	81,0	66,3	75,8	74,2	80,5	102,6	107,6	110,1
beruházási támogatások	4,8	7,2	2,8	5,7	2,7	4,7	5,1	12,8	7,5
egyéb forrás	61,0	73,8	63,5	70,1	71,5	75,7	97,4	94,8	102,6
beruházási hitelállomány növekedése	3,5	11,5	0,2	5,5	3,0	-6,7	7,2	0,5	8,6
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	57,5	62,2	63,3	64,5	68,4	82,4	90,2	94,3	94,1
elszámolt értékcsökkenés	300,3	334,3	354,9	31,1	33,0	30,3	36,2	37,3	38,7
egyéb saját forrás	-242,8	-272,0	-291,6	33,4	35,5	52,1	54,0	57,0	55,3
nettó beruházás	-274,9	-297,2	-333,4	18,4	8,3	25,1	30,8	42,2	25,2
Selejtezés	40,3	43,9	44,8	26,3	32,9	25,0	35,5	28,1	46,2

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A társas gazdaságok esetében nincs szoros kapcsolat a nettó beruházás és a beruházási támogatások értékei között, a 100 ha felettieknél a kapcsolat gyenge-közepesnek minősíthető. A korrelációs együttható értéke:

- 15 ha alatt -0,2664
- 15-40 ha között -0,2112
- 40-100 ha között 0,0077
- 100 ha felett 0,3080

A társas gazdaságoknál az egyes méretkategóriák esetében sokkal nagyobb az eltérés a jövedelemben és az osztalékfizetés mértékében, mind az országos átlaghoz, mind az egyéni gazdaságokhoz képest.

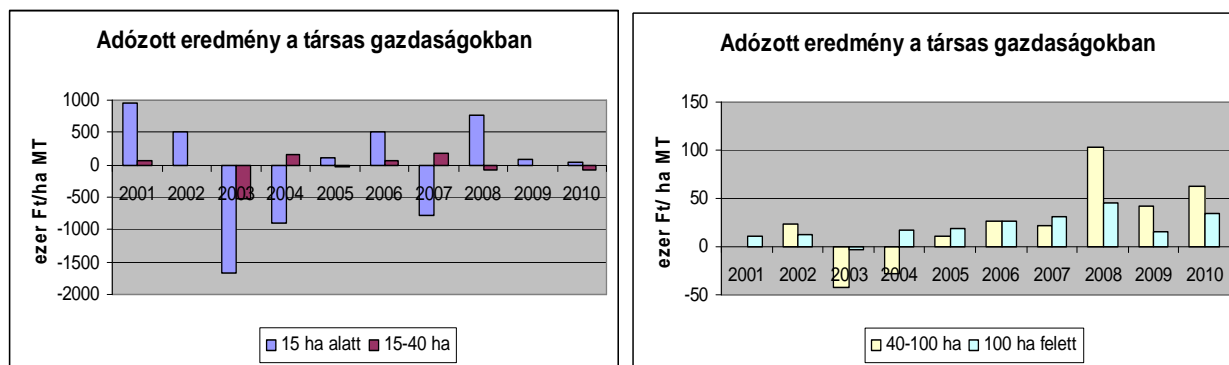
A 15 ha alatti társas gazdaságok (13. ábra), adózott eredményét jelentős ingadozások és szélsőségek jellemzik. Ez az ingadozás arra utal, hogy a 15 ha alatti társas gazdaságok nem rendelkeznek hosszú távú stratégiával, így az egyes évek időjárási, gazdasági, piaci viszonyai teljes mértékben jelentkeznek az eredményeikben, ami instabil gazdálkodásra utal. Az utolsó három évet vizsgálva a 2008-as évet kiemelkedő eredménnyel zárták (777,01 ezer Ft/ha MT), ezt a következő évben egy jelentős visszaesés követett (88,76 ezer Ft/ha MT), ami a válság következménye is lehet, de az okok inkább belsők, mint külsők, mivel 2010-ben tovább csökkent az eredményük annak ellenére, hogy országos szinten jövedelemnövekedés a jellemző.

A 15-40 ha közötti társas gazdaságok esetében az eredmény ingadozása kisebb, mint a 15 ha alatti társas gazdaságokban, de még itt sem mutatható ki folyamatos növekedés. A legnagyobb veszteséget 2003-ban (-529,71 ezer Ft/ha MT) a legnagyobb nyereséget pedig 2007-ben (169,05 ezer Ft/ha MT) realizálták. A vizsgált évek közül a legutóbbi 3 évet veszteségesen zárták, ezekből a legnagyobb veszteséget 2010-ben érték el (-71,41 ezer Ft/ha MT), ami **a válság hatásán kívül belső gazdálkodási problémákra is utal.**

A 40 ha feletti társas gazdaságok esetében az egy hektárra jutó adózott eredmény növekvő tendenciát mutat, annak ellenére, hogy voltak veszteséges évek (2003, 2004). A 100 ha feletti társas gazdaságok az egy hektár MT-re jutó adózott eredménye a legtöbb évben kevesebb mint a 40-100 ha közötti társas gazdaságoké, viszont 2003-ban a veszteségük is kevesebb volt, és 2004-ben már pozitív eredménnyel zárták az évet, míg a 40-100 ha közötti társas gazdaságok veszteséget könyvelhettek el. Ebből az látszik, hogy **a nagyobb méretű társas gazdaságok**

eredménye kiegyenlítettebb, kevésbé ingadozó. Ez azt jelenti, hogy eredmény elérése nem függ teljes mértékben a külső tényezőktől (pl.: időjárás), a költségek alakulására is nagyobb figyelmet fordítanak, ebben a szakszerűbb vezetés hatása is megmutatkozik. A válság hatása itt is 2009-ben jelenik meg, 2010-re már újra a növekedés a jellemző, akárcsak az országos átlagban.

A 40 ha alatti társas gazdaságok esetében az elért eredmények jelentősen eltérnek az országos átlagtól, a 40 ha feletti társas gazdaságok elért eredménye a legtöbb esetben nem éri el az országos átlagot, de azzal megegyező irányban változik.

13. ábra: Az adózott eredmény alakulása a különböző méretű társas gazdaságokban

Forrás: AKI teszüzemi adatok alapján saját szerkesztés

A lineáris trendszámítást végeztem a társas gazdaságok adataival is. Bár minden esetben növekvő egyenletet kaptam, mégsem lehet következtetéseket levonni, mivel a két kisebb méretkategória esetében a trendvonal egyáltalán nem illeszkedik, ezt mutatja az R^2 alacsony értéke. Ami nem is meglepő, mert már korábban megállapítottam, hogy az eredményeik szélsőségek között ingadoznak. Más típusú trend-illesztés sem hozott értékelhető eredményt.

A 40-100 ha közötti és a 100 ha feletti társas gazdaságok esetében a trendvonal illeszkedése közel azonos, de még ez sem nevezhető jónak. Az eredmény növekedése a 40-100 ha közötti társas gazdaságokban a nagyobb, ami a korábbi évekhez képest az utóbbi három évben elért kiemelkedő eredményének köszönhető. A 100 ha feletti társas gazdaságok eredmény-növekedésének mértéke csak egyharmada a 40-100 ha közötti társas gazdaságokénak, viszont a trend kiindulópontja magasabban van.

38. táblázat: A lineáris trendszámítás eredménye

	R^2 (%)	egyenlet $y=$
15 ha alatt	0,19	$12,069x-103,37$
15-40 ha	0,94	$6,2873x-59,775$
40-100 ha	48,27	$9,6494x-30,992$
100 ha felett	48,11	$3,1783x+3,3752$

Forrás: AKI teszüzemi adatok alapján saját számítás

Az egy hektárra vetített fizetett osztalék (39. táblázat) minden évben (kivéve 2004 és 2007) a 15 ha alatti társas gazdaságokban volt a legnagyobb, többszöröse a más méretű társas gazdaságokénak. Jelentős osztalékot fizettek ki 2003, 2004 és 2007-ben is annak ellenére, hogy nagymértékű veszteséggel zárták az évet. A 15 hektár alatti gazdaságok esetében az osztalék mértéke, minden évben (kivéve 2004) nagyobb, sokszor többszöröse volt az azonos üzemméretre vonatkozó gazdaságok országos átlagadatainak. Ebben a kategóriában nem magyarázat teljes mértékben a korábbi, bérköltségre vonatkozó megállapítás, de a vállalkozás jövőjébe vetett bizalom hiányát teljes mértékben tükrözi.

A 15-40 ha közötti társas gazdaságok által fizetett osztalék jelentős, de jóval alatta van a 15 ha alatti társas gazdaságokénak. Viszont az országos adatokhoz viszonyítva 2007-ig magasabb – egyes esetekben többszöröse – a mértéke, 2008-2010 között, viszont az 50%-át sem éri el az ezen üzemmérethez tartozó országos átlagnak.

A 40-100 ha közötti társas gazdaságok esetében alacsony a fizetett osztalék, így az egyes évek közötti eltérések nem nagymértékűek, de növekvő tendencia jellemzi. Az üzemmérethez tartozó országos átlagtól viszont minden évben messze elmaradt az általuk fizetett osztalék.

A 100 ha feletti társas gazdaságok esetében a legkiegyenlítettebb az osztalékfizetés mértéke. A növekvő tendencia itt is jellemző, de kisebb mértékű, mint az országos adatok esetében. Minden évben az országos átlag alatt marad a társas gazdaságok által fizetett osztalék mértéke.

Megállapítható, hogy az üzemméret növekedésével az évek átlagában csökken az egy hektárra jutó osztalék nagysága a társas gazdaságoknál. Ha a tíz év számtani átlagát nézzük, akkor a 15 ha alatti gazdaságokban 139,77, a 15-40 ha közötti gazdaságokban 32,77, a 40-100 ha közötti gazdaságokban 6,25, míg a 100 ha feletti gazdaságokban 4,52 ezer Ft/ha MT volt az átlagos osztalékfizetés mértéke.

39. táblázat: Fizetett osztalék mértéke a különböző méretű társas gazdaságokban

Me.: 1000 Ft/ ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15 ha alatt	107,34	182,09	143,37	25,18	215,61	177,98	94,64	167,50	110,17	173,77
15-40 ha	1,63	12,96	23,69	60,36	20,64	46,32	121,30	8,20	13,53	19,10
40-100 ha	0,33	2,22	4,68	1,64	3,90	11,53	5,43	2,02	19,65	11,13
100 ha felett	1,17	1,41	1,64	2,90	4,69	5,94	7,06	7,34	5,26	7,75

Forrás: AKI teszüzemi adatok alapján saját számítás

A mérleg szerinti eredmény alakulása esetében is jelentős eltérések tapasztalhatóak a társas gazdaságok esetében az országos átlaghoz és az egyéni gazdaságokhoz képest. Hasonló megállapítások tehetők, mint az adózott eredmény esetében, amelyeket befolyásol az osztalékfizetési politika is.

Az osztalék nagysága mellett, annak arányát is vizsgáltam az adózott eredményhez képest (41. táblázat). Itt jelentős eltérések tapasztalhatóak az üzemméretek között, és adott üzemméreten belül az egyes évek között is.

A 15 ha alatti társas gazdaságok esetében megállapítható, hogy a veszteséges években is jelentős osztalékot fizettek. Ez az adózott eredmény százalékában vizsgálva, azért nem mutat magas arányt, mert a veszteség kiugróan nagy. Az egyes évek között az osztalékfizetés arányánál tendencia nem figyelhető meg. A kisebb eredménnyel rendelkező években is nagymértékű osztalékot fizettek ki, így előfordul a 100% feletti arány. Az utolsó vizsgált két évben nőtt az osztalék mértéke és aránya is. Ennek ellenére a 15 ha alatti társas gazdaságok osztalékfizetési aránya – 2005 és 2010 évet kivéve – alatta marad az üzemmérethez tartozó országos átlagnak. A 15 ha alatti társas gazdaságok zöme kvázi családi gazdaságok, amelyek banki finanszírozás vagy egyéb okokból alakultak át Bt vagy Kft formába.

A 15-40 ha közötti társas gazdaságok esetében 100% feletti osztalékfizetési arány csak 2002-ben volt, viszont a veszteséges években itt is fizetett osztalékot. Ezek a veszteségek nem voltak annyira kiugróan nagyok, mint a 15 ha alatti társas gazdaságok esetében, így esetükben kevesebb osztalék is nagyobb arányt jelentett.

A nagyobb méretű társas gazdaságok esetében már kiegyenlítettebb az osztalékfizetési arány. A 40-100 ha közötti társas gazdaságok a vizsgált évek első felében alacsony eredménnyel vagy veszteségesen zárták az évet. Ennek ellenére fizettek osztalékot, de ez sem mértékében, sem arányában nem volt jelentős. 2005-től viszont nőtt az eredményük, de nőtt az osztalék is. 2008-ban a legmagasabb 103,19 ezer Ft/ ha MT eredménnyel zárták az évet, ennek ellenére csak 2,02 ezer Ft/ha MT osztalékot fizettek, ami az akkor kezdődött válság miatti óvatosságra utal. A jelentkező válság miatt a következő év nagymértékű bizonytalanságot hordozott magában, és ennek áthidalása végett tartották vissza az eredmény jelentős hányadát. 2009-ben az eredmény 46%-át, 2010-ben viszont már csak a 17,7 %-át fizették ki osztalékként. Ha a válságot is figyelembe vesszük, akkor sem mondhatjuk, hogy az osztalékfizetési arány tudatosan lenne alakítva. Viszont, ha az osztalékfizetés mértékét vesszük alapul, akkor megállapítható, hogy átlagosan, éves szinten 10 ezer Ft/ ha MT osztalékra tartanak igényt a tulajdonosok.

A 100 ha feletti gazdaságok esetében a csatlakozást követően az osztalékfizetés mértéke emelkedett és eredményük is nőtt, ezáltal az osztalékfizetési arányuk is megemelkedett, ami 22-24% körül mozgott, és ez minden esetben alatta marad az országos átlagnak. 2008-ban minimálisan nőtt az egy hektárra jutó osztalék, az adózott eredmény pedig nagyobb arányban növekedett, ebből adódik a korábbi évekhez képest alacsonyabb (16,35%) osztalékfizetési ráta. 2009-ben csökkent ugyan a fizetett osztalék, de még ennél is nagyobb mértékben csökkent az eredmény, aminek egy 35%-os osztalékfizetési ráta lett az eredménye. Mind a két érték betudható a válság miatt kialakult bizonytalan helyzetnek és a gazdasági visszaesésnek.

Megállapítható, hogy a 40 ha alatti társas gazdaságoknál az egyes évek között jelentős az eltérés, és nem található szoros kapcsolat az elért eredmény és a kifizetett osztalék között, továbbá eltér az országos átlagértékek nagyságától és azok változásának irányától.

A 40 ha feletti társas gazdaságok esetében az osztalékfizetési arány minden évben alatta marad az országos átlagnak, de változásának iránya azonos. A 100 ha feletti társas gazdaságok esetében tapasztalható csak, hogy 2005-től állandósul az osztalékfizetési arány 22-24 % körül.

40. táblázat: Osztalékfizetési arány alakulása a különböző méretű társas gazdaságokban

Me.: %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15 ha alatt	11,34	35,74	n.é.	n.é.	185,12	34,74	n.é.	21,56	124,13	366,09
15-40 ha	2,48	731,10	n.é.	37,59	n.é.	70,39	71,75	n.é.	n.é.	n.é.
40-100 ha	n.é.	9,33	n.é.	n.é.	34,14	44,13	25,60	1,95	46,01	17,70
100 ha felett	10,94	10,89	n.é.	17,44	24,08	22,07	22,89	16,35	35,07	22,23

Forrás: AKI teszüzemi adatok alapján saját számítás

A **társas gazdaságok** esetében, az eredményből a különböző szereplők részesedését illetően nem figyelhetők meg egyértelmű tendenciák. A kapott értékek értelmezését nehezíti, amikor a negatív adózás előtti eredmény ellenére fizettek adót és osztalékot is. Így azok az értékek értelmezhetők, ahol az adózás előtti eredmény pozitív volt. **A 15 ha alatti társas gazdaságok esetében az osztalékfizetési arányban nem figyelhető meg trend. Tudatos osztalékfizetési és visszaforgatási stratégiáról nem beszélhetünk.**

A 15-40 ha közötti társas gazdaságok esetében a vizsgált évek felében – ezen belül az utolsó három évben is - az adózás előtti eredmény negatív volt. Ennek ellenére történt adó- és osztalékfizetés. Utóbbi a vállalkozás szempontjából nem megfelelő stratégia, mert a korábbi eredményeket kifizetik osztalékként, így a vállalkozás működése veszélybe kerülhet.

A 40-100 ha közötti társas gazdaságok esetében a 2003-2004-es év kivételével az adózás előtti eredmény pozitív. Az eredmény megoszlása 2005-től egyes gazdasági szereplők között évenként jelentős eltéréseket mutat, trend nem illeszthető rájuk, de az elmondható, hogy a vállalkozás részesedése a legnagyobb és az államé a legkisebb (nem számolva az egyéb adókat). A fizetett osztalék is kisebb, mint a mérleg szerinti eredmény. Ezáltal lehetőség nyílik a vállalkozás életben tartására, sőt fejlesztésére.

A 100 ha feletti társas gazdaságok hasonló arányban fizetnek ki osztalékot, viszont a befizetett adó aránya alacsonyabb mint a 40-100 ha közötti társas gazdaságoknál. Jelentős a visszaforgatási arány, ami minden évben 55% felett van (67-76% között legtöbbször), kivéve 2003-at, amikor veszteséggel zárták az évet. **Ez tudatos gazdálkodásra utal. Ezek a gazdaságok életképesek és egy részük versenyképes is.**

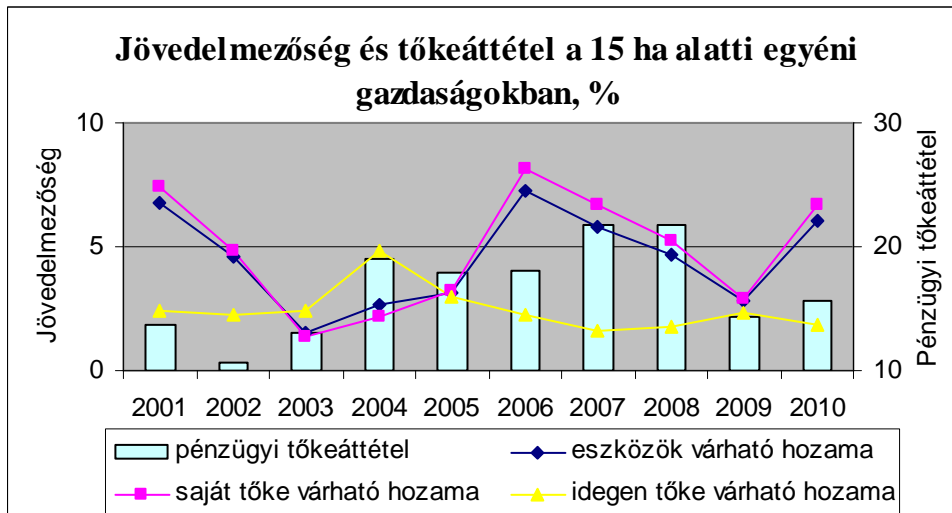
41. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből a különböző méretű társas gazdaságokban

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Me.: %										
15 ha alatt										
állam	16,46	12,77	n.é.	n.é.	27,36	26,16	n.é.	8,11	39,77	45,65
tulajdonos	9,48	31,18	n.é.	n.é.	134,48	25,65	n.é.	19,81	74,76	198,95
vállalkozás	74,06	56,05	n.é.	n.é.	-61,83	48,19	n.é.	72,08	-14,53	-144,61
15-40 ha										
állam	9,09	84,63	n.é.	14,92	n.é.	21,07	19,30	n.é.	n.é.	n.é.
tulajdonos	2,25	112,34	n.é.	31,98	n.é.	55,56	57,91	n.é.	n.é.	n.é.
vállalkozás	88,66	-96,98	n.é.	53,10	n.é.	23,37	22,80	n.é.	n.é.	n.é.
40-100 ha										
állam	123,54	14,70	n.é.	n.é.	23,02	22,90	29,45	12,90	14,26	10,24
tulajdonos	10,00	7,96	n.é.	n.é.	26,28	34,02	18,06	1,70	39,45	15,89
vállalkozás	-33,54	77,34	n.é.	n.é.	50,70	43,08	52,49	85,40	46,29	73,88
100 ha felett										
állam	12,33	5,31	n.é.	7,62	9,79	11,65	13,23	10,90	14,12	8,87
tulajdonos	9,59	10,31	n.é.	16,11	21,72	19,50	19,87	14,56	30,11	20,26
vállalkozás	78,08	84,38	n.é.	76,27	68,49	68,85	66,91	74,53	55,76	70,87

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

4.2.2 Különböző méretű egyéni gazdaságok eszközjövödelmezőségének, beruházásának és osztalékfizetési politikájának elemzése

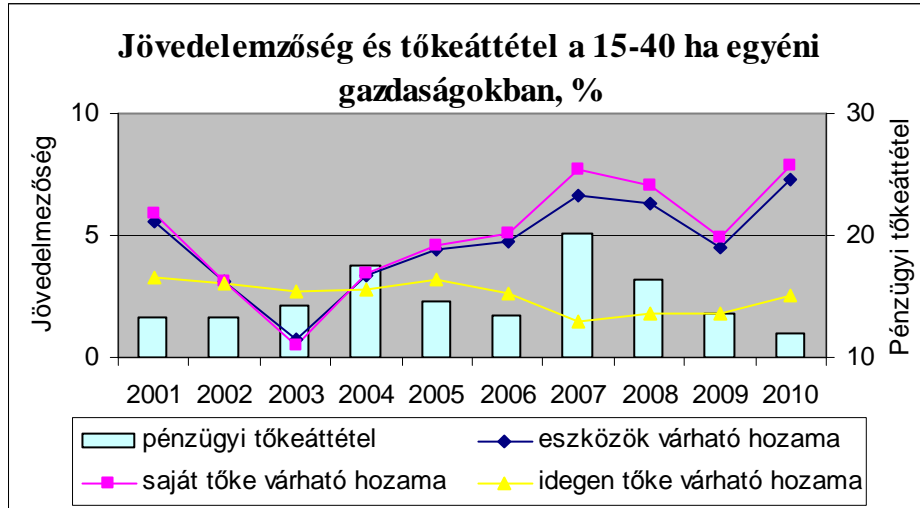
A 15 hektár alatti egyéni gazdaságoknál, ellentétben a társas gazdaságokkal (14. ábra) az idegen tőke aránya nagyon alacsony. A jövödelmezőségük erősen ingadozó képet mutat. A vállalati tőkeköltség és a saját tőke hozama 2001 és 2003 között jelentősen csökkent, majd újra lassú növekedésnek indult. 2006-ban elérte a maximumát a vállalati tőkeköltség (7,27%) és a saját tőke hozama (8,17%), amelyet újabb csökkenés követett. 2010-ben jelentős eszközérték növekedés mellett újra nőttek a hozamok. Az idegen tőke költsége a 2004-es évet kivéve (4,81%) alacsony, 3% alatti volt, ami nem indokolná a magas tőkeellátottságot. Egy kedvezőbb tőkeszerkezettel fejleszteni lehetne a vállalkozást, de ebben nem mutatkozik érdekltség.

14. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 15 ha alatti egyéni gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A 15-40 hektár közötti egyéni gazdaságokban (15. ábra) a tőkeáttétel aránya még alacsonyabb, mint a kisebb gazdaságoknál. A legtöbb esetben 12-14,7% között mozog. Ez azt jelenti, hogy az idegen tőke aránya 11-13% között van, vagyis nagyon magas a saját tőke aránya. Mindez folyamatosan növekvő eszközérték mellett igaz. Ugyanakkor az idegen tőke költsége alacsonynak mondható. Az alacsony tőkeáttétel miatt jellemző, hogy a vállalati tőkeköltség és a saját tőke hozama szorosan együtt mozog, közel azonos értéket vesznek fel. A mélypont itt is 2003-ban volt, amikor is az időjárási viszontagságok miatt nagyon rossz évet zárt a mezőgazdaság. Ezután növekedés következett, amit csak a válság tört meg.

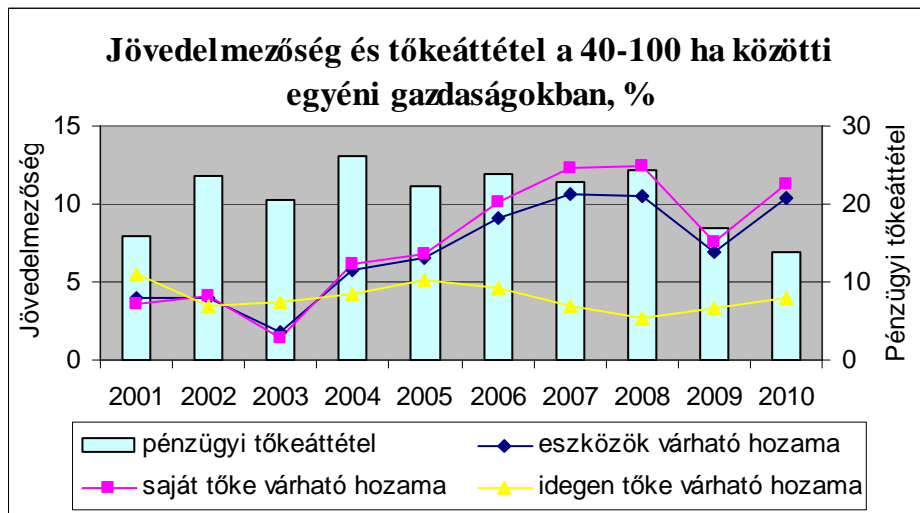
15. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 15-40 ha közötti egyéni gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A 40-100 hektár közötti egyéni gazdaságoknál (16. ábra) már magasabb a tőkeáttétel, mint a kisebb méretűeknél, de még mindig nem túl magas. 2002 és 2008 között 20% felett volt az aránya, ami azt jelenti, hogy az idegen tőke aránya 17-21% között mozgott. Az idegen tőke költsége is magasabb, mint a kisebb méretű egyéni gazdaságoknál. 2008-ban csökken csak 3% alá az értéke, a többi évben 3,35 és 5,54% között mozgott az értéke.

A vállalati tőkeköltségre és a saját tőke hozamára szintén jellemző a 2003-as mélypont és utána a növekedés. A vállalati tőkeköltség 2007-ben volt a legmagasabb, 10,62%. A saját tőke hozama pedig 2008-ban volt a legnagyobb 12,48%, amihez hozzájárult az idegen tőke költségének a csökkenése is. 2009-ben visszaesés figyelhető meg a hozamokban, annak ellenére, hogy az

eszközérték növekedett, és a kötelezettségek aránya csökkent. 2010-ben jelentős eszközérték növekedés mellett, amelyet főleg saját forrásból valósítottak meg, újra nőtt vállalati tőkeköltség és a saját tőke hozama, megközelítve a válság előtti értékeket.

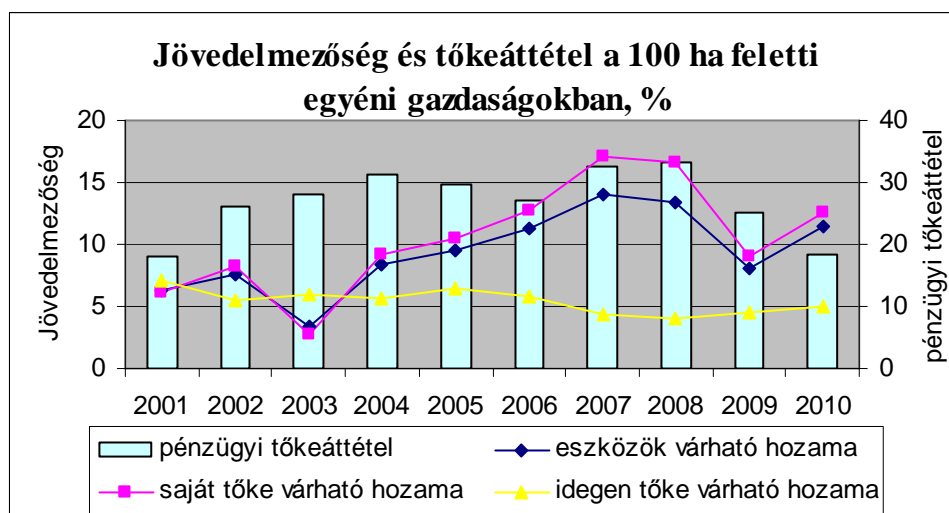

16. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 40-100 ha közötti egyéni gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A 100 hektár feletti egyéni gazdaságoknál (17. ábra) a tőkeáttétel aránya jelentősen nagyobb, mint a kisebb méretűeknél. 2001 és 2010 kivételével 20% felett van az értéke, de több évben megközelíti, sőt meg is haladja a 30%-ot. Ezekben az években az idegen tőke aránya is 20-25% között volt.

Az idegen tőke költsége általában magas 5-7%, csak 2007-2009-ig csökken 4-5% közé. A vállalati tőkeköltség és a saját tőke esetében szintén megvannak a mélypontok, ugyanazokban az években, mint a kisebb méretűeknél, viszont hozzájuk képest nagyobb hozamot realizáltak az egyes években. A vállalati tőkeköltség 14,01%-kal, a saját tőke hozama 17,15%-os szinttel 2007-ben volt a legmagasabb. Ez a társas és az egyéni gazdaságok közül is a legmagasabb hozam, amelyet a vizsgált méretkategóriákban realizáltak.

17. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 100 ha feletti egyéni gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A bevételeket illetően, összességében megállapítható, hogy az egyéni gazdaságoknál minden méretkategóriában nőtt a bevétel értéke a tíz év alatt. A 15 hektár alatti egyéni gazdaságok esetében nem beszélhetünk folyamatos növekedésről, mivel a 2001-es bevétel értékét csak 2007-

ben sikerült újra elérni. Ennek ellenére minden évben magas, többszörös bevételt realizáltak a nagyobb méretű egyéni gazdaságokhoz képest, ami a termelési szerkezet eltérő voltára utal.

A 15 hektár feletti egyéni gazdaságok esetében a bevételek növekedése, néhány minimális csökkenés ellenére, folyamatosnak mondható. Megállapítható, hogy minél nagyobb egy egyéni gazdaság mérete, annál kisebb az egy hektárra jutó bevétel (kivéve 2002, 2003).

A bevételként elszámolt, így jövedelem jellegű agrártámogatások egy hektárra jutó értéke a 15 hektár alatti egyéni gazdaságokban volt a legnagyobb minden évben, kivéve 2005-ben. A nagyobb méretű gazdaságok esetében a támogatás mértéke az évek folyamán egyre jobban közelített egymáshoz.

Az agrártámogatás fordított arányosságban áll a bevételek nagyságával. Vagyis megállapítható, hogy minél nagyobb méretű egy egyéni gazdaság annál nagyobb részarányt képvisel a támogatás a bevételeiből. A 100 hektár alatti egyéni gazdaságok esetében a 2010-re, a 2001-es értékekhez képest háromszorosára, még a 100 hektár feletti egyéni gazdaságok esetében 3,5-szeresére nőtt az agrártámogatások aránya a bevételből.

42. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása a különböző méretű egyéni gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	nettó árbevétel+egyéb bevétel									
15 ha alatt	622,52	703,47	523,23	580,24	513,06	611,10	638,38	772,02	684,96	790,96
15-40 ha	192,15	201,67	206,41	211,15	249,06	258,08	278,05	267,47	262,24	295,19
40-100 ha	125,25	140,30	141,96	190,45	185,45	214,45	221,61	265,74	244,47	272,84
100 ha felett	118,44	151,11	146,04	158,75	177,56	198,22	211,77	226,86	220,15	229,34
	Agrártámogatások									
15 ha alatt	20,81	24,25	18,46	44,53	44,87	51,94	55,66	66,75	77,99	78,20
15-40 ha	13,73	18,32	11,72	35,41	42,09	46,85	47,90	54,00	60,52	64,79
40-100 ha	10,01	17,04	12,87	36,72	42,65	48,39	48,24	57,41	60,51	66,57
100 ha felett	9,75	19,49	16,47	37,60	47,46	50,48	52,57	57,17	61,34	66,12
	agrártámogatás/bevétel*100 (%)									
15 ha alatt	3,34	3,45	3,53	7,68	8,75	8,50	8,72	8,65	11,39	9,89
15-40 ha	7,15	9,08	5,68	16,77	16,90	18,15	17,23	20,19	23,08	21,95
40-100 ha	7,99	12,15	9,07	19,28	23,00	22,56	21,77	21,60	24,75	24,40
100 ha felett	8,23	12,90	11,28	23,69	26,73	25,46	24,83	25,20	27,86	28,83

Forrás: AKI tesztiüzemi adatok és azok alapján saját számítás

Az adózás előtti eredmény az egyéni gazdaságok esetében minden évben és minden méretkategóriában pozitív volt, ami jónak mondható. Itt is látszik, hogy a 15 hektár alatti egyéni gazdaságok eredménye 2004 kivételével jelentősen meghaladta a nagyobb méretűekét. Az eredményeik értékének ingadozása az egyes évek között nagy. Folyamatos eredménynövekedésről, vagyis amikor csak a két kritikus évben (2003, 2009) van visszaesés, csak a 40-100 hektár közötti és a 100 hektár feletti gazdaságok esetében beszélhetünk. Ez tudatos gazdálkodásra, hosszú távú stratégiára utal. Megállapítható, hogy több évben csak a támogatásoknak köszönhetően sikerült pozitív adózás előtti eredményt elérniük az egyéni gazdaságoknak. **A korrigált adózás előtti eredmény alakulása azt jelzi, jelentős a támogatásoktól való függésük.**

43. táblázat: A támogatások szerepe az eredmény alakulásában a különböző méretű egyéni gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	adózás előtti eredmény									
15 ha alatt	70,82	52,03	19,14	30,80	50,41	104,46	91,61	79,24	47,10	116,74
15-40 ha	24,05	14,35	6,17	23,46	33,75	37,92	54,75	52,40	37,49	64,95
40-100 ha	10,96	12,30	7,47	30,20	33,13	48,38	58,39	70,54	46,79	80,79
100 ha felett	15,85	23,34	11,14	34,17	39,50	51,32	66,82	69,75	43,29	67,44
	Korrigált eredmény (az adózás előtti eredmény és az agrártámogatások különbsége)									
15 ha alatt	50,01	27,78	0,68	-13,73	5,54	52,52	35,95	12,49	-30,89	38,54
15-40 ha	10,31	-3,97	-5,55	-11,95	-8,34	-8,93	6,84	-1,60	-23,03	0,16
40-100 ha	0,95	-4,74	-5,40	-6,53	-9,52	-0,02	10,15	13,13	-13,73	14,21
100 ha felett	6,09	3,85	-5,34	-3,43	-7,96	0,85	14,24	12,58	-18,05	1,32
	Korrigált eredmény és az agrártámogatások hányadosa (%)									
15 ha alatt	---	---	---	30,83	---	---	---	---	39,61	---
15-40 ha	---	21,66	47,36	33,74	19,81	19,07	---	2,96	38,05	---
40-100 ha	---	27,84	41,95	17,77	22,32	0,03	---	---	22,68	---
100 ha felett	---	---	32,39	9,14	16,78	---	---	---	29,43	---

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulásának értékelésénél az egyéni gazdaságok adatait az adott méretkategóriával megegyező országos adatokhoz is viszonyítom.

A 15 hektár alatti egyéni gazdaságok esetében a bruttó beruházás és a beruházási támogatások értékeit ingadozások jellemzik és minden évben alatta maradnak az országos értékeknek. A beruházási támogatások mértékében csak 2008-tól tapasztalható nagyobb mértékű növekedés. A beruházási hitelállomány az EU csatlakozást követően szűkült (kivéve 2007, 2008). Az elszámolt értékcsökkenés és a selejtezés mértéke is alacsonyabb, mint országos szinten, viszont a 2005-től történt csökkenő selejtezés az egyéni gazdaságokat is jellemzi. Egyéb saját forrást a beruházásaik megvalósításához csak 2009-ben, akkor is csekély mértékben, használtak fel, viszont egyik évben sem sikerült nettó beruházást megvalósítaniuk.

44. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15 ha alatti egyéni gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	73,92	84,81	76,74	47,38	50,17	75,05	53,54	86,76	70,00
beruházási támogatások	7,23	6,33	2,94	3,15	0,19	1,47	4,12	10,96	10,30
egyéb forrás	66,69	78,49	73,81	44,23	49,98	73,58	49,41	75,80	59,70
beruházási hitelállomány növekedése	6,35	9,21	28,74	-26,65	-14,53	6,85	19,97	-4,62	-11,87
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	60,34	69,28	45,06	70,88	64,51	66,74	29,45	80,42	71,57
elszámolt értékcsökkenés	929,89	956,67	1202,27	72,59	80,92	80,93	85,81	79,19	76,23
egyéb saját forrás	-869,55	-887,39	-1157,21	-1,70	-16,41	-14,19	-56,36	1,23	-4,66
nettó beruházás	-930,02	-950,03	-1198,93	-45,41	-48,99	-24,60	-56,24	-5,76	-24,10
selejtezés	74,05	78,18	73,40	20,20	18,24	18,72	23,97	13,34	17,87

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A 15-40 hektár közötti egyéni gazdaságok esetében a bruttó beruházás és a beruházási támogatás (kivéve 2007, 2008) értékei elmaradnak az országos értékektől. A bruttó beruházásokat csökkenő tendencia jellemzi, amiben növekedés csak a válság idején tapasztalható, a korábban már említettek következtében. A beruházások szűkülésével a beruházási hitelállomány is csökken,

vagy minimális mértékben növekszik. Az elszámolt értékcsökkenés és a selejtezés mértéke az EU csatlakozást követően nagymértékben mérséklődött. Egyéb saját forrást 2006 és 2009-ben használtak fel a beruházások megvalósítására. Akár csak országos átlagban, csak 2009-ben sikerült nettó beruházást megvalósítani.

45. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15-40 ha közötti egyéni gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	45,97	54,19	39,37	37,74	31,79	27,28	28,11	46,71	21,28
beruházási támogatások	6,27	7,33	3,24	3,55	0,42	0,34	1,35	2,11	1,61
egyéb forrás	39,70	46,86	36,13	34,18	31,37	26,94	26,77	44,60	19,66
beruházási hitelállomány növekedése	2,86	10,66	-2,28	0,80	-7,93	0,22	-0,19	-4,69	0,99
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	36,83	36,20	38,40	33,38	39,30	26,72	26,95	49,29	18,68
elszámolt értékcsökkenés	393,18	482,39	495,91	33,70	36,07	37,18	34,01	26,76	28,35
egyéb saját forrás	-356,35	-446,19	-457,51	-0,31	3,24	-10,46	-7,06	22,53	-9,67
nettó beruházás	-377,23	-462,79	-490,54	-17,24	-21,17	-22,06	-17,01	12,26	-16,02
selejtezés	30,01	34,59	34,00	21,28	16,89	12,16	11,10	7,68	8,94

Forrás: AKI teszüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A 40-100 hektár közötti egyéni gazdaságoknál a bruttó beruházás és a beruházási támogatás (kivéve 2002) értékei is alacsonyabbak, mint országos átlagban. A bruttó beruházást 2006-ig csökkenés, majd 2009-ig növekedés jellemzi, ami megegyező irányú az országos átlaggal. A beruházási támogatások az EU csatlakozást követően jelentősen mérséklődtek, csak 2007-től nőttek kis mértékben. A beruházási hitelállományra növekedés jellemző, három év kivételével, 2005, 2007, 2010. Itt is az a jellemző, hogy az elszámolt értékcsökkenés és selejtezés mértéke alatta marad az országos szintű átlagnak. Egyéb saját forrást kisebb mértékben, de ugyanazokban az években (2005, 2007-2010) használnak fel a beruházások megvalósítására, mint az, az országos szintű vizsgálatoknál, ugyanezen méretnél volt tapasztalható. **Nettó beruházás viszont 2007-től folyamatosan realizálódott a 40-100 ha közötti egyéni gazdaságokban, ami fejlesztésre utal, vagyis ezek a vállalkozások életképesek, hosszú távra terveznek.**

46. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 40-100 ha közötti egyéni gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	63,82	48,93	47,73	33,87	24,39	33,10	40,17	46,09	29,51
beruházási támogatások	11,68	7,27	7,54	2,89	0,67	2,52	1,27	3,99	3,80
egyéb forrás	52,14	41,66	40,19	30,98	23,72	30,58	38,91	42,10	25,71
beruházási hitelállomány növekedése	10,09	7,54	0,90	-1,19	0,02	-7,05	1,84	2,24	-2,13
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	42,05	34,11	39,29	32,17	23,70	37,63	37,07	39,86	27,84
elszámolt értékcsökkenés	301,06	324,09	401,37	25,77	26,88	24,77	27,71	22,80	23,55
egyéb saját forrás	-259,01	-289,98	-362,08	6,40	-3,18	12,86	9,36	17,06	4,29
nettó beruházás	-263,13	-303,52	-382,11	-0,56	-7,77	2,51	3,86	15,56	0,83
Selejtezés	25,90	28,35	28,47	8,66	5,28	5,82	8,60	7,73	5,12

Forrás: AKI teszüzemi adatok és azok alapján saját számítás

47. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 100 ha feletti egyéni gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	65,86	66,21	38,11	32,11	31,11	47,67	45,65	54,92	31,43
beruházási támogatások	10,86	8,90	3,82	3,93	1,32	4,82	3,31	7,90	2,71
egyéb forrás	55,00	57,31	34,30	28,18	29,79	42,85	42,34	47,02	28,72
beruházási hitelállomány növekedése	9,19	12,63	-5,69	3,65	-4,33	2,03	-3,98	1,98	-7,29
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	45,81	44,68	39,99	24,53	34,13	40,82	46,32	45,05	36,01
elszámolt értékcsökkenés	290,62	314,53	337,87	25,21	24,99	25,83	27,84	24,36	23,61
egyéb saját forrás	-244,81	-269,84	-297,89	-0,68	9,14	15,00	18,47	20,69	12,41
nettó beruházás	-254,17	-280,82	-325,36	1,45	-0,54	17,71	13,69	22,83	1,77
Selejtezés	29,41	32,51	25,60	5,45	6,66	4,13	4,11	7,73	6,06

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A 100 hektár feletti egyéni gazdaságok esetében a bruttó beruházás értéke 2002 kivételével alacsonyabb, mint az országos átlag. A beruházási támogatások értéke 2004-ig és 2007-ben magasabb, mint országos átlagban. A bruttó beruházások és a beruházási támogatások változásának iránya azonos (kivéve 2003, 2005). **Megállapítható, hogy a beruházások megvalósulása függ a támogatások rendelkezésre álló mértékétől.** A beruházási hitelállomány négy év kivételével (2004, 2006, 2008, 2010) növekedett. Az elszámolt értékcsökkenés és selejtezés mértéke 2005-től jelentősen csökkent. 2006-tól (kivéve a 2010-es évet) egyre növekvő mértékben használnak fel egyéb saját forrást a beruházások megvalósításához. Nettó beruházás is megvalósult 2005-ben, valamint 2007-2010-ig, ami **fejlesztésekre utal.**

Az egyéni gazdaságok esetében a 40 hektár feletti gazdaságok azok, amelyek a vizsgált időszak második felében nettó beruházásokat valósítottak meg, vagyis fejlesztették gazdaságukat, amely az életben maradás és a növekedés egyik feltétele. Ezzel megteremtik a versenyképesség növelésének jövőbeli lehetőségét.

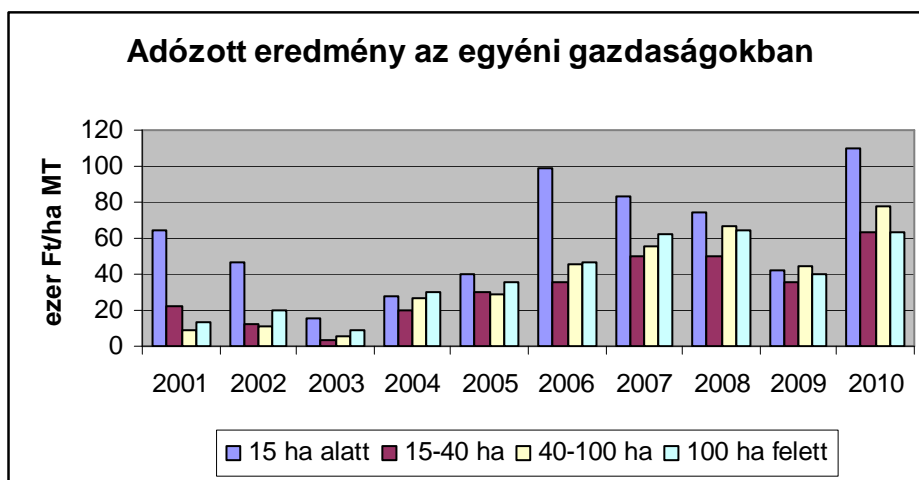
Az egyéni gazdaságok esetében sem áll fenn szoros pozitív kapcsolat a nettó beruházás és a beruházási támogatások értékei között, mivel beruházásuk inkább pótló, mint bővítő jellegűek. Viszont erős, negatív előjelű kapcsolat mutatható ki a 15 ha feletti egyéni gazdaságok esetében. A korrelációs együttható értékei a következők:

- 15 ha alatt 0,0001
- 15-40 ha között -0,7787
- 40-100 ha között -0,7747
- 100 ha felett -0,4958

Az egyéni gazdaságok esetében megállapítható, hogy szinte minden évben (kivéve 2004 és 2009) a 15 ha alatti gazdaságok érték el a legnagyobb adózott eredményt egy hektárra vetítve, hasonlóan az országos adatokhoz (18. ábra). Ez abból adódik, hogy az egy hektár mezőgazdasági területre jutó nettó árbevétel többszöröse a nagyobb méretű gazdaságokénak, ráfordításaik is magasabbak, de ennek ellenére is nagyobb eredményt tudtak elérni. Viszont nem lehet folyamatos növekedést kimutatni az egységnyi területre jutó adózott eredménynél. A korábbi évekhez képest a 2006. évi eredmény kiemelkedő (98,88 ezer Ft/ha MT), közel 2,5-szerese az előző évinek. Ezt követően 2009-ig folyamatosan csökkent a 15 ha alatti gazdaságok fajlagos adózott eredménye, annak ellenére, hogy a támogatás fajlagos összege nőtt.

A 15-40 ha közötti egyéni gazdaságok esetében megállapítható, hogy 2003-ig alacsony és csökkenő mértékű volt az adózott eredményük. Ezt követően folyamatos növekedés indult meg, amit megtört 2009-ben a válság. Ebben az üzemméretben is 2010-ben érték el a legmagasabb eredményt 62,83 ezer Ft/ha MT-t az egyéni gazdaságok. A 15-40 ha közötti egyéni gazdaságok esetében is hasonló tendencia figyelhető meg, mint az országos átlagadatok esetében.

A 40-100 ha közötti és a 100 ha feletti egyéni gazdaságokban is hasonló változások figyelhetők meg. 2004-től folyamatosan nő az adózott eredmény, visszaesés csak 2009-ben volt. Az adózott eredmény mértéke 2010-ben a 40-100 ha között gazdaságok esetében (77,82 ezer Ft/ha MT) meghaladta, a 100 ha feletti egyéni gazdaságok esetében megközelítette (63,35 ezer Ft/ha MT) a 2008. évi eredményt. A 40-100 ha közötti egyéni gazdaságok adózott eredményének növekedési üteme nagyobb, mint a 100 ha felettieké, így 2008-tól meghaladják azok eredményét. Ez a tendencia is megfelel az országos tendenciának.

18. ábra: Az adózott eredmény alakulása a különböző méretű egyéni gazdaságokban

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját szerkesztés

A különböző üzemméretekből elért adózott eredményre trendet illesztettem, amely minden esetben növekedést mutatott. A trendek alapján megállapítható, hogy a legnagyobb növekedési ütem a 40-100 ha közötti egyéni gazdaságokban van, és ez a trendvonal illeszkedik a legjobban az alapadatokra. A többi méretkategória esetében a növekedési ütem hasonló, viszont a 15 ha alatti egyéni gazdaságok esetében az R^2 értéke alacsony, vagyis a trend nem tükrözi a valós adatokat.

48. táblázat: A lineáris trendszámítás eredménye

	R^2 (%)	egyenlet $y=$
15 ha alatt	27,60	$5,3863x+30,574$
15-40 ha	73,00	$5,2268x+3,2843$
40-100 ha	85,74	$7,6650x+5,1161$
100 ha felett	74,78	$5,9338x+5,8858$

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Az elért adózott eredményből a fizetett osztalékot vizsgálva megállapítható, hogy minden méretkategóriában növekvő trend jellemzi a kifizetett osztalék mértékét. Visszaesés tapasztalható a 2003-as gyenge termést adó évben, és 2009-ben, amikor a válság hatásai megjelentek az eredményekben is. A 15 ha alatti egyéni gazdaságok által kifizetett egy hektárra jutó osztalék a legmagasabb minden évben, ami 2-3-szorosa a 100 ha feletti egyéni gazdaságokénak. A 15 ha feletti méretkategóriák esetében nincs jelentős különbség az egyéni gazdaságok által kifizetett osztalék mértékében az egyes években.

49. táblázat: A fizetett osztalék mértéke a különböző méretű egyéni gazdaságokban**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15 ha alatt	24,51	30,06	25,08	28,33	43,33	64,09	90,78	98,76	62,59	107,48
15-40 ha	8,83	12,29	12,22	15,60	11,15	15,97	42,36	37,69	28,18	47,13
40-100 ha	4,23	10,60	8,55	12,86	13,69	17,18	36,29	47,90	27,78	49,43
100 ha felett	4,39	9,66	7,05	11,36	15,40	21,31	37,37	41,71	25,10	39,90

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

A mérleg szerinti eredmény alakulásánál megfigyelhető, hogy a 15 ha alatti gazdaságok esetében a pozitív adózott eredmény ellenére 2003-2005-ig és 2007-2009-ig pénzjövödelmük csökkent a tulajdonosi tőkekivonás révén. Ez megfelel az országos trendnek, annyi különbséggel, hogy a nyereséges években az egyéni gazdaságok nyeresége alacsonyabb, viszont a veszteségeik is kisebbek a veszteséges években.

A 15-40 és a 40-100 ha területű gazdaságok minden évben pozitív eredményt értek el, kivéve 2003-at. Az országos adatoktól eltérően viszont a 100 ha feletti egyéni gazdaságok ebben az évben is nyereségesek voltak. A 2006. évi eredmény mindegyik üzemméretben kiemelkedő a többi évhez képest, ami a növekvő támogatásokból és a korábbi évhez képest folyó áron növekvő kibocsátásnak köszönhető. A 40 ha feletti egyéni gazdaságok eredményei az országos átlagadatoktól nem térnek el jelentősen. **Ezek működése a leghatékonyabb, így ezek rendelkeznek az önerős fejlesztés lehetőségével.**

Az osztalékfizetés arányát az 51. táblázat mutatja. A 15 ha alatti gazdaságok esetében megfigyelhető, hogy amit lehet azt kifizetnek osztalékként, és nem a vállalkozásba forgatják vissza az elért eredményt. Szinte minden évben (2003-2005; 2007-2009) 100% felett van az osztalékfizetési arányuk, ami azt jelenti, hogy az adott évi teljes eredményt és a korábbi évek tartalékainak egy részét is kifizetik osztalékként. **Ilyen osztalékfizetési politikával hosszú távon jövedelmező, önerőből finanszírozott gazdálkodás nem folytatható, fejlődés, fejlesztés nem várható. Ezek a gazdaságok nem élet-, és versenyképesek, viszont még eltartóképesek. Amikor már ezt a szintet sem érik majd el, akkor felmerül a gazdaság felszámolása, ami vagy a termelőeszközök, köztük a termőföld bérbeadásában vagy eladásában valósul meg.**

A többi méretkategória, **a 15 ha feletti** esetében megállapítható, hogy a osztalékfizetési arány (a 2003-as évet kivéve) 100% alatt van minden évben. Az EU csatlakozást követően csökkent az osztalékfizetési arányuk, majd 2007-ben az előző évekhez képest jelentősen megemelkedett és azóta hasonlóképpen az országos adatokhoz, állandósulni látszik ez az arány. **Az eredmény több mint 60%-át kifizetik osztalékként, de a vállalkozásnál hagyott eredmény lehetőséget biztosít fejlődésre, fejlesztésekre és a működés finanszírozására. A 100 ha feletti egyéni gazdaságokban a legkisebb az osztalékfizetési arány.** Az egyéni gazdaságok osztalékfizetési aránya hasonló képet ad, mint az országos szintű vizsgálatok.

50. táblázat: Az osztalékfizetés aránya alakulása a különböző méretű egyéni**gazdaságokban****Me.: %**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15 ha alatt	37,98	64,03	162,37	102,22	109,00	64,82	109,09	133,30	149,77	98,02
15-40 ha	40,39	98,50	423,66	78,90	37,55	45,02	85,10	76,15	78,21	75,01
40-100 ha	45,53	98,57	163,81	48,30	47,64	37,92	65,87	71,71	62,04	63,51
100 ha felett	32,09	47,82	83,35	37,82	43,39	46,09	59,93	64,23	62,04	62,98

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Az **egyéni gazdaságok** esetében az állam részesedése az adózás előtti eredményből hasonlóan alakul, mint az országos átlag. A 15 ha alatti és a 100 ha feletti gazdaságokban csökken az adófizetési kötelezettség aránya az eredményből. A 100 ha feletti egyéni gazdaságok esetében ez az arány állandósulni látszik 6-7 % között. A 15-100 ha közötti egyéni gazdaságok esetében az adófizetés aránya csökken és 2009-2010-re 3,2-4,3% között mozog.

A tulajdonosok részesedése, vagyis a fizetett osztalék aránya a 15 ha alatti egyéni gazdaságokban a legmagasabb. Itt 100% közeli vagy feletti ez az érték, vagyis az adott évi elért eredménynél nagyobb osztalékot fizetnek ki, felélik a korábbi évek eredménytartalékait, ebből adódóan a vállalkozás részesedése negatív értéket vesz fel, mivel a magas osztalék miatt negatív mérleg szerinti eredménnyel zárják az évet. **A méret növekedésével csökken a tulajdonosok részesedése.**

A vállalkozásba való visszaforgatási hányad fordítottan arányos az osztalékfizetési aránnyal. Minél nagyobb az osztalékfizetési arány, annál kisebb a visszaforgatási arány. **Az üzemméret növekedésével nő a visszaforgatási arány, így a legnagyobb arányban a 100 ha feletti egyéni gazdaságot forgatják vissza az eredményt a vállalkozásba, vagyis a gazdaság méretének növekedésével csökken az osztalékfizetési arány.**

51. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből a különböző méretű egyéni gazdaságokban

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Me.: %										
15 ha alatt										
állam	8,88	9,77	19,28	10,04	21,15	5,35	9,16	6,51	11,27	6,08
tulajdonos	34,61	57,78	131,07	91,95	85,95	61,35	99,09	124,62	132,89	92,06
vállalkozás	56,51	32,45	-50,35	-2,00	-7,10	33,30	-8,25	-31,13	-44,16	1,86
15-40 ha										
állam	9,05	13,05	53,24	15,73	12,01	6,42	9,08	5,53	3,88	3,27
tulajdonos	36,74	85,65	198,08	66,49	33,04	42,13	77,37	71,93	75,18	72,56
vállalkozás	54,21	1,30	-151,33	17,78	54,95	51,46	13,55	22,54	20,95	24,17
40-100 ha										
állam	15,14	12,57	30,15	11,84	13,27	6,36	5,65	5,31	4,29	3,67
tulajdonos	38,63	86,19	114,42	42,58	41,31	35,51	62,15	67,91	59,38	61,18
vállalkozás	46,23	1,25	-44,57	45,58	45,42	58,13	32,20	26,78	36,34	35,15
100 ha felett										
állam	13,75	13,39	24,07	12,11	10,14	9,90	6,66	6,91	6,53	6,06
tulajdonos	27,68	41,42	63,29	33,24	38,99	41,53	55,94	59,80	57,99	59,16
vállalkozás	58,57	45,19	12,64	54,65	50,87	48,57	37,41	33,30	35,48	34,78

Forrás: AKI teszti zemi adatok alapján saját számítás

4.3 Különböző tevékenységi körű gazdaságok eszközjövödelmezőségének, beruházásának és osztalékfizetési politikájának elemzése

A mezőgazdasági tevékenységet végző gazdaságokat a termelési irányuk szerint hat csoportba soroltam; árunövény-termelők, állattenyésztés I. (tömegetakarmány-fogyasztó állatok), állattenyésztés II. (abrafogyasztó állatok), ültetvényes termelők, zöldségtermesztők, és a egyes mezőgazdasági termeléssel foglalkozók. Ezekre az ágazatokra külön-külön is elvégeztem az értékeléseimet országos szintű adatsorra és jogi forma szerinti bontásban is.

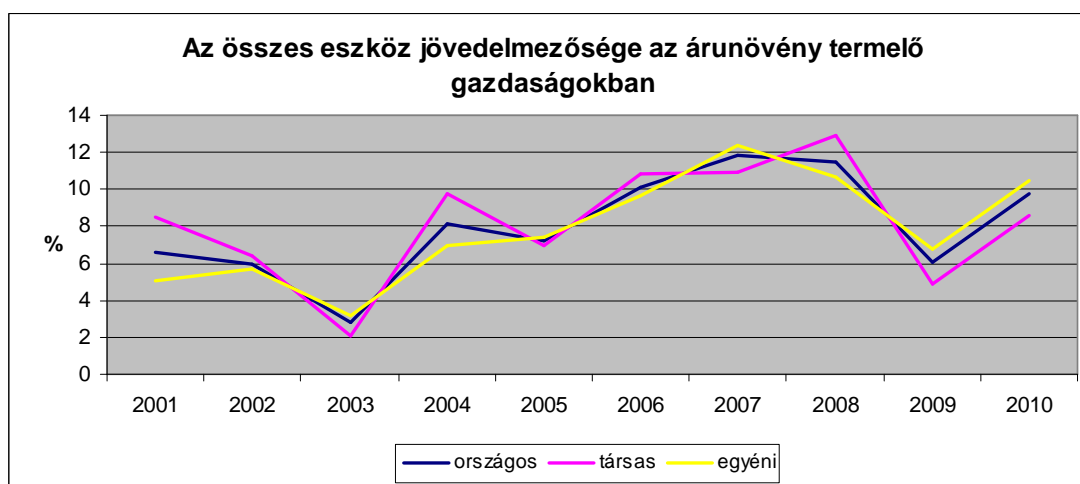
4.3.1 Jövedelmezőség a különböző tevékenységi körű gazdaságokban

Országos átlagban a különböző tevékenységű gazdaságok tőkeellátottsága (saját tőke és összes tőke aránya, E/V) jónak mondható, bár eltérő képet mutat, 50,11 és 89,39 % között változik. Ezen belül a társas gazdaságok tőkeellátottsága minden ágazatban alacsonyabb (41,74 és 78,80 % közötti), míg az egyéni gazdaságoké magasabb (66,53 és 92,56 % közötti). A vizsgált időszakban, mint azt korábban említettem a tőkeellátottság, ingadozásokkal ugyan, de növekvő tendenciájú, viszont ez nem minden ágazatra igaz. Az árunövény termelő gazdaságok tőkeellátottsága országosan és a társas gazdaságokban nő, az egyéni gazdaságokban stagnál. Az állattenyésztő I. ágazatban kismértékben nő a tőkeellátottság mind a társas, mind az egyéni gazdaságokban. Az állattenyésztő II. gazdaságokban csökken a saját tőke aránya országosan és mindkét jogi formát illetően. Az ültetvény-ágazatban nő, míg a zöldség ágazatban csökken a tőkeellátottság mindkét jogi formájú gazdaságok átlagában. A vegyes profilú gazdaságok tőkeellátottsága országos átlagban kissé csökken, ezen belül a társas gazdaságoknál kismértékű növekedés, az egyéniéknél kismértékű csökkenés tapasztalható.

A tőkeellátottság ágazati rangsora a 2010-es adatok alapján országos átlagban és a társas gazdaságokban megegyezik (a legmagasabbtól a legalacsonyabbik felé haladva: ültetvényes, árunövény, állattenyésztő I., vegyes, zöldség, állattenyésztő II.). Az egyéni gazdaságokban szintén a zöldség és az állattenyésztő II. ágazatok tőkeellátottsága a legalacsonyabb (az 5. és a 6.), viszont itt a legmagasabb tőkeellátottságú az állattenyésztő I. ágazat, ezt követi az ültetvény, majd a vegyes profilúak, és csak a 4. helyen szerepelnek az árunövény termelők.

Az árunövény termelő gazdaságokban a vállalati tőkeköltség, a 2003-as évet kivéve, minden évben 6% felett volt. Az EU csatlakozás után a jövedelmezőség tovább növekedett és 2006-tól, már a 10%-ot is meghaladta. 2009-ben a válság következtében csökkent, de a következő évben már újra közelítette a 10%-ot.

A társas és az egyéni árunövény termelő gazdaságok vállalati tőkeköltsége időben és mértékében hasonlóan alakul (19. ábra).

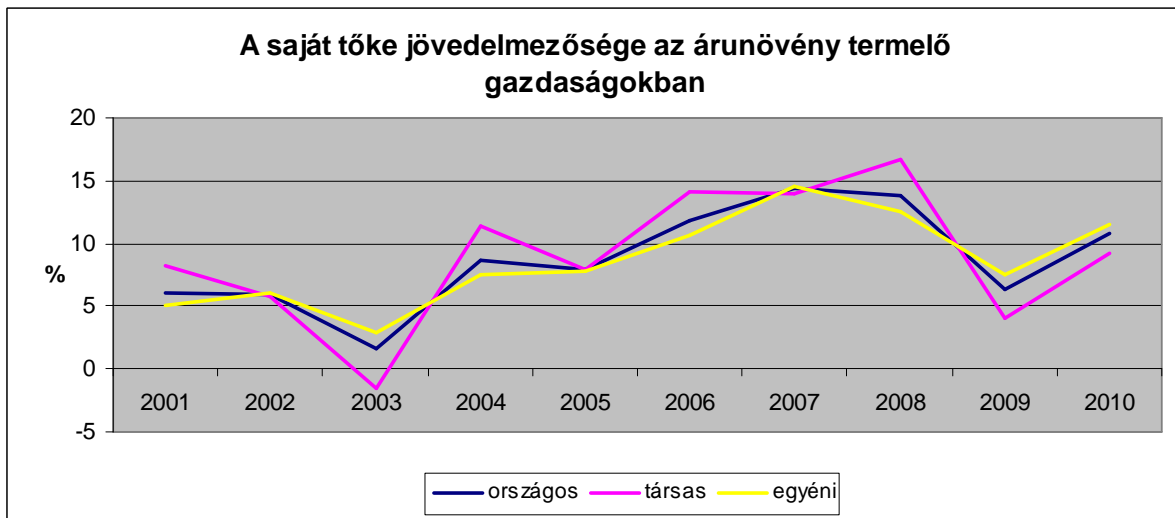

19. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége az árunövény termelő gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A saját tőke hozama 2004-ben haladta meg először a vállalati tőkeköltség értékét, mivel addig az idegen tőke költsége magasabb volt, mint a vállalati tőkeköltség. Ebben az évben a szántóföldi növénytermesztés kimagasló terméseredményt ért el, a kedvező időjárásnak, a javuló technikai színvonalnak és a több műtrágya és növényvédőszer-felhasználásnak köszönhetően. A saját tőke hozama a vállalati tőkeköltséggel megegyező irányban változott a vizsgált évek alatt. A

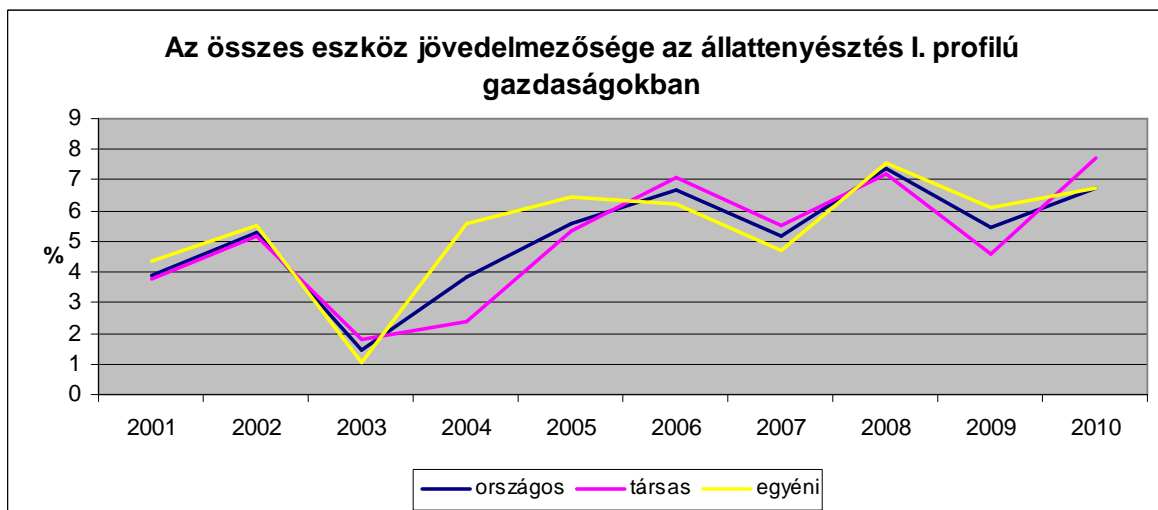
legnagyobb értéket (14,33%-ot) 2007-ben érte el, ami magas hozamnak felel meg egy mezőgazdasági vállalkozás esetében. A 10 %-ot meghaladó hozam általában elérhető. A társas és az egyéni vállalkozások saját tőke jövedelmezősége, az eltérő tőkeáttétel ellenére is, hasonlóan alakul (20. ábra).

20. ábra: A saját tőke jövedelmezősége az árunövény termelő gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Az állattenyésztés I. kategóriába sorolt gazdaságok esetében a vállalati tőkeköltség az árunövényt termelő gazdaságokéhoz képest alacsony (sokszor annak csak a fele). A 2003-as év visszaesés után növekedésnek indult az eszközök hozama, és általában 5-7% közötti hozamot realizáltak a társas és az egyéni gazdaságok (21. ábra). Itt részben csak statisztikai javulásról beszélhetünk, mivel ebben az ágazatban volt a legnagyobb arányú a gazdaságok megszűnése, következésképpen a legrosszabb gazdaságok kiestek.

21. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége az állattenyésztés I. profilú gazdaságokban

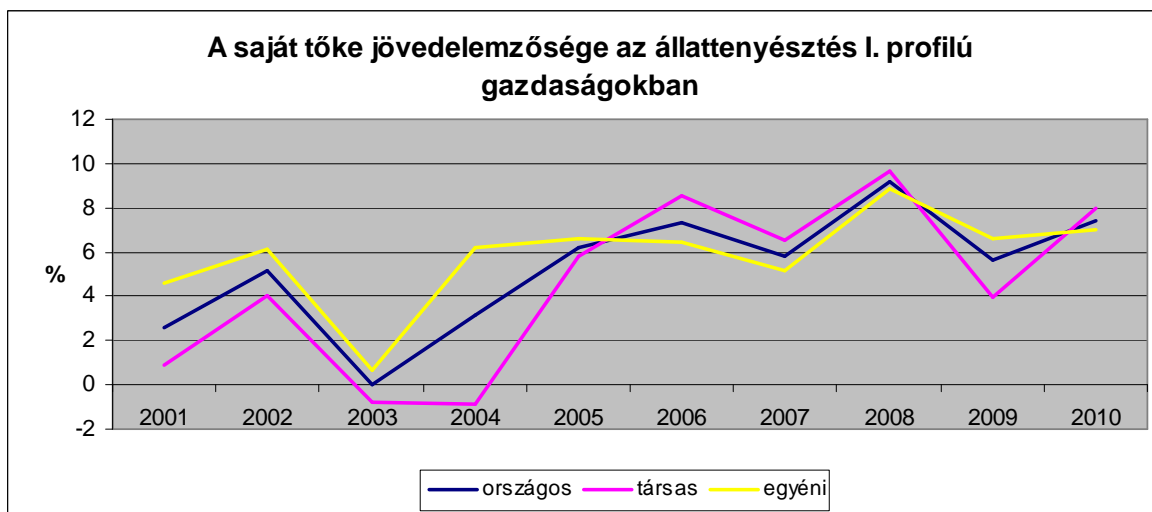
Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Az idegen tőke költsége 2001-ben még 7,6% volt, ami a későbbiekben csökkent, és 2005-től 3,5-5% között mozog, ami az országos átlag alatt van.

A saját tőke hozama 2005-től haladta meg az idegen tőke költségét, vagyis inentől számít jónak a tőkeszerkezet, amikor a saját tőke hozama 7,18 és 9,18% között mozgott. A társas

vállalkozások saját tőke hozama hol meghaladja az egyéniekét, hol alatta marad annak, de az utóbbi években nincs közöttük lényeges különbség (22. ábra).

A tömegtakarmányt fogyasztó állatok esetében a szarvasmarha állomány folyamatosan csökkent, még a juh állomány mérsékelten növekedett a vizsgált évek alatt.

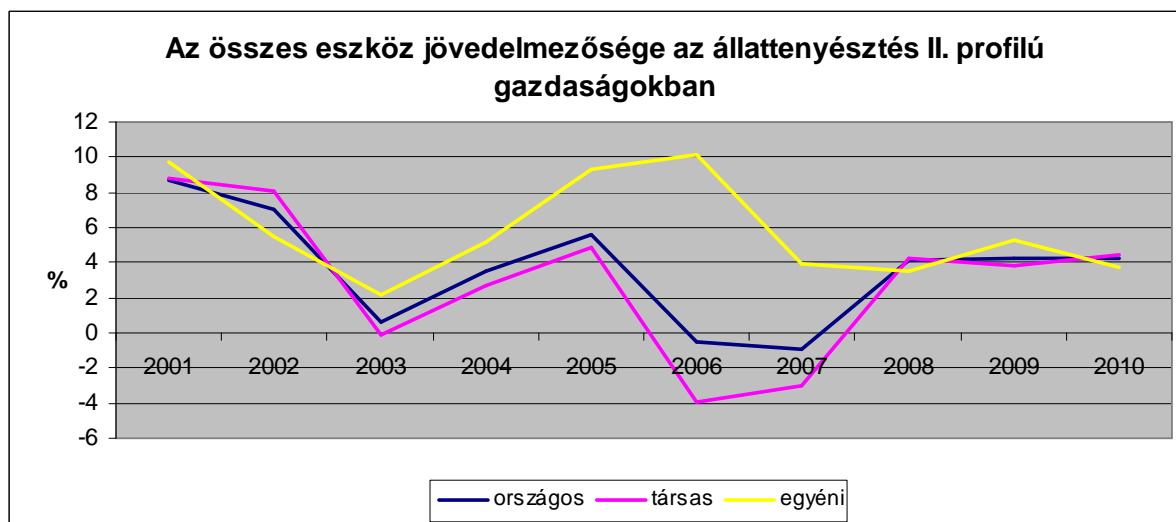
22. ábra: A saját tőke jövedelmezősége az állattenyésztés I. profilú gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Az állattenyésztés II. kategóriába tartozó gazdaságoknál az eladósodás szintje nagyobb, az állattenyésztés I-be tartozó gazdaságoknál. Ez összefügg azzal, hogy 2005-ben és 2008-ban jelentős eszközérték növekedés történt az EU előírások teljesítése érdekében.

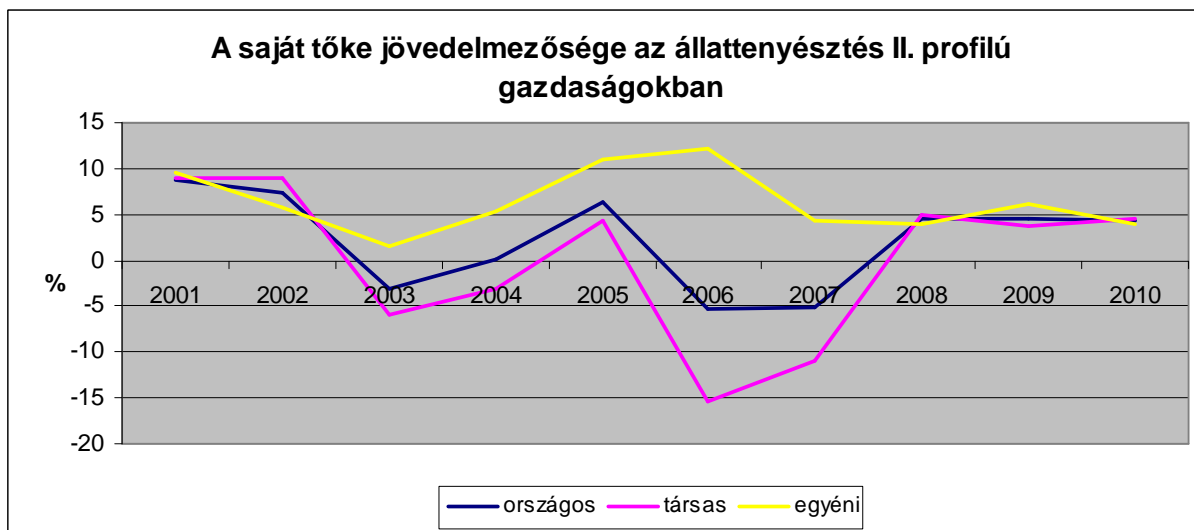
A vállalati tőkeköltség és a saját tőke hozama erősen ingadozik, 2004-ben minimális eredményt ért el az ágazat, 2006-2007-ben veszteséges volt, 2008-2010-ben a 2001-es hozamok közel felét realizálták. ezzel nyilván összefügg a sertésállomány folyamatos csökkenése és szerkezeti átalakulása (a kis létszámú telepekből sok megszűnt).

Az utóbbi három évben is alacsony, de kiegyenlített a vállalati tőkeköltség és a saját tőke hozama is, egyaránt 4 % körül alakul (23-24. ábra). Hasonló mértékűre csökkent az idegen tőke költsége is.

23. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége az állattenyésztés II. profilú gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

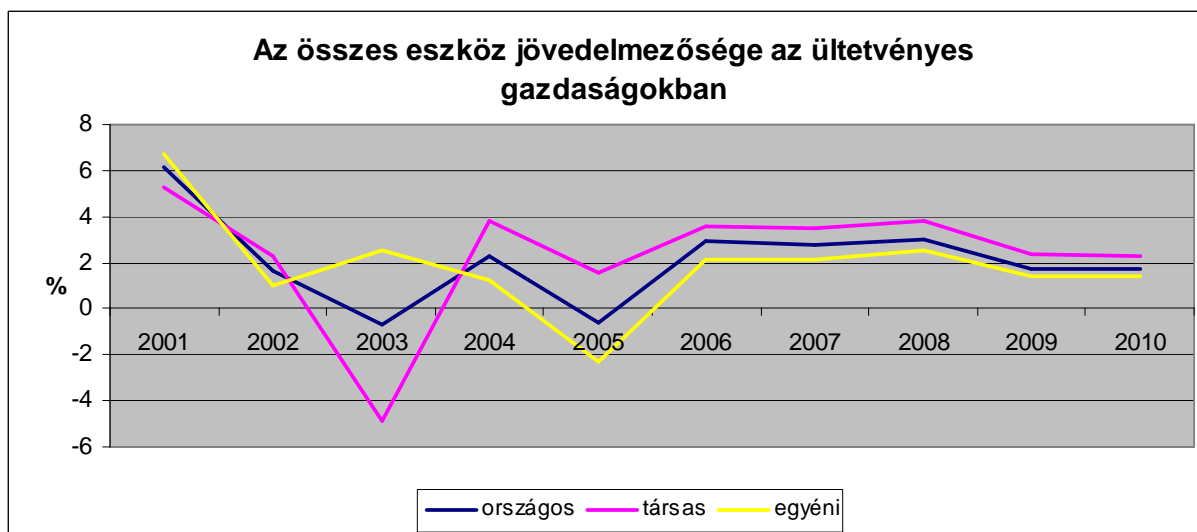
24. ábra: A saját tőke jövedelmezősége az állattenyésztés II. profilú gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Az ültetvényes gazdaságok esetében az idegen és a saját tőke aránya elfogadható mértékű. Legmagasabb értéke 2006-ban 47,39%, ami azt jelenti, hogy az összes forráson belül az idegen tőke aránya mindössze 32,15%. Az idegen tőke aránya 2004 és 2007 között volt magas a korábbi évekhez képest, majd folyamatosan csökkent, egészen 16,4%-ig. Az összes eszközérték növekedett az évek alatt, amin belül a saját és az idegen tőke értéke is nőtt. Viszont a két utolsó vizsgált évben az idegen tőke mértéke a korábbi évekhez képest közel a felére mérséklődött.

Az idegen tőke költsége 2001-ben még 6,1% volt, ami az évek alatt folyamatosan csökkent, és 2006-tól tartósan 3% alatt maradt, ami alacsonynak mondható.

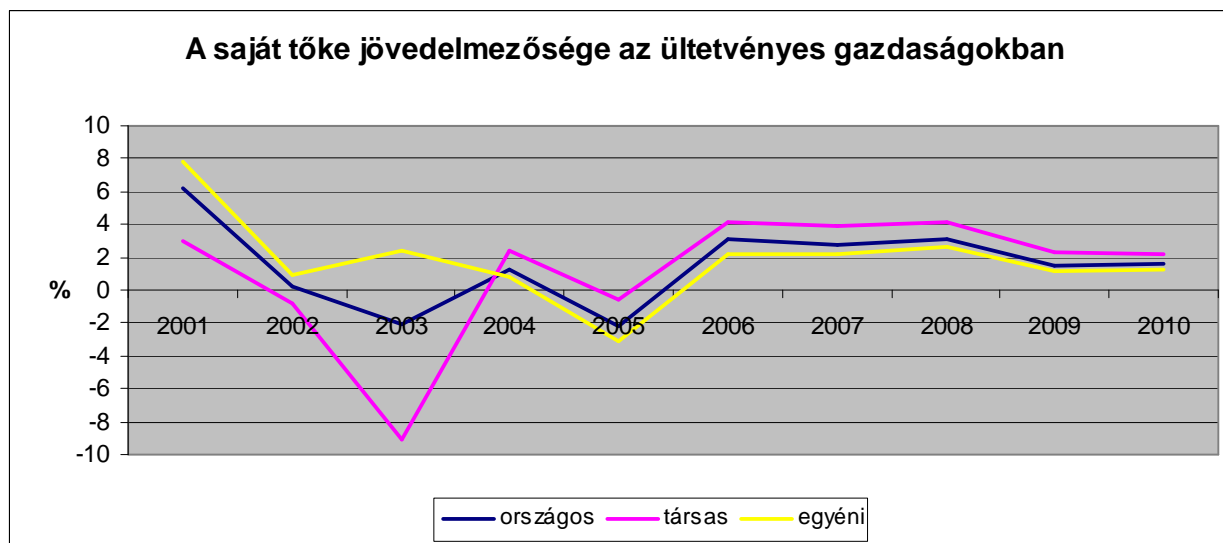
Az ültetvényes gazdaságok jövedelmezősége is nagyon alacsony. A vizsgált évek elején még meghaladta a 6 %-ot, 2009-2010-re 2 % alá csökkent (25. ábra). A társas gazdaságok vállalati tőkeköltsége kissé jobb az egyéni gazdaságokénál, ami összefügghet a korszerűbb technológiával és az értékesítési csatornák nagyobb biztonságával, és piacképesebb fajtákra való átállással. Az ágazatban a vizsgált időszakban jelentős (56%-os) eszközérték növekedés valósult meg, amihez növekvő árbevétel és költségek is párosultak.

25. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége az ültetvényes gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A saját tőke hozama csak 2001-ben és 2006-2008 között haladja meg a vállalati tőkeköltséget (26. ábra). Hiába az alacsony idegen tőke költség, az ágazat jövedelmezősége is az, miközben ez az ágazat az egyik legnagyobb fajlagos eszközigenyű.

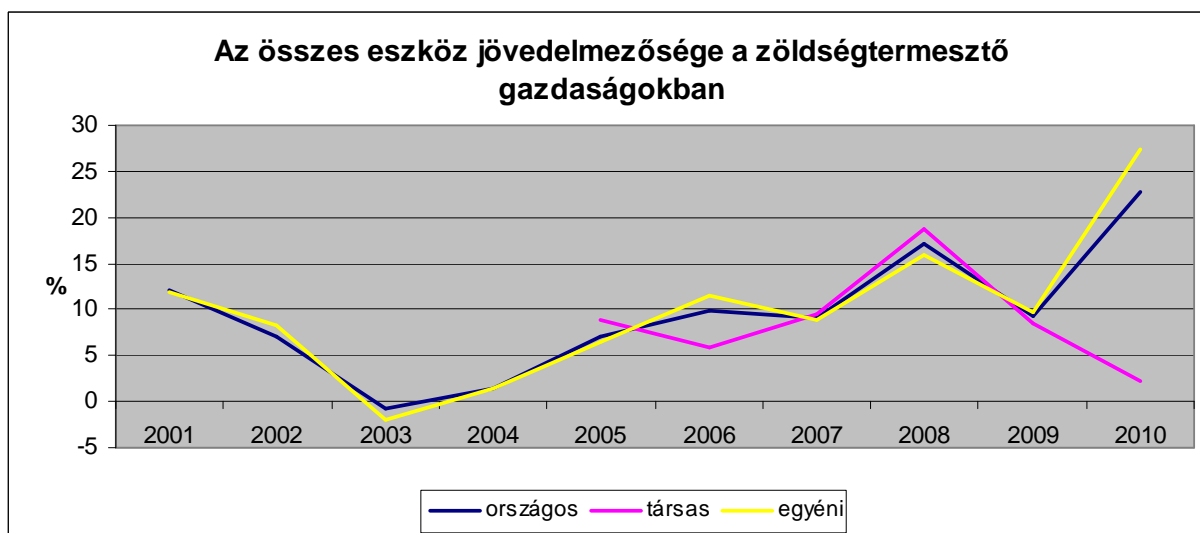

26. ábra: A saját tőke jövedelmezősége az ültetvényes gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A zöldségtermesztő gazdaságoknál az idegen és a saját tőke aránya növekedést mutat, de még az elfogadható mértéken belül marad. Az idegen tőke aránya az összes tőkén belül 2007-ben volt a legmagasabb 34,53%. Ekkor az összes eszközérték csökkenése mellett nőtt a kötelezettségek értéke az előző évhez képest.

A vállalati tőkeköltség 2005-től emelkedett (a 2008. és a 2010. évi kiugróan magas). Az egyéni gazdaságok vállalati tőkeköltsége az országoshoz hasonlóan alakul, a társas gazdaságoké viszont jobban ingadozik, és 2010-ben rendkívül alacsony (27. ábra).

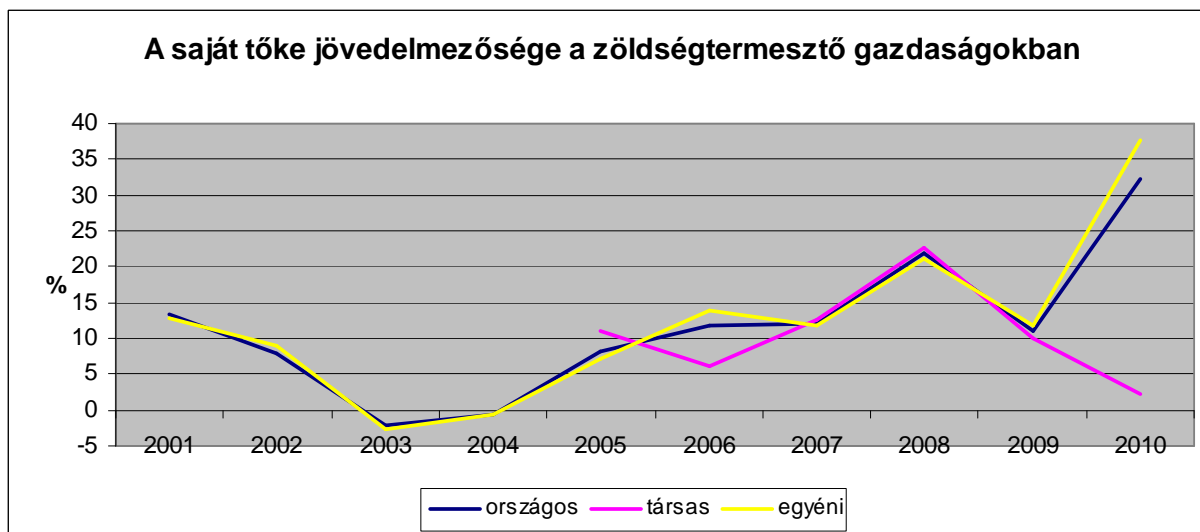

27. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége a zöldségtermesztő gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Az idegen tőke költsége a többi ágazattal ellentétben 2001-2002-ben nagyon alacsony (2,1% és 1,5%), 2004-ben viszont már 7,76% volt, ami egy nagyobb mértékű hitelfelvételnek tulajdonítható. A következő években az idegen tőke költsége (2009 kivételével) jelentősen csökkent (2010-ben 2,38%).

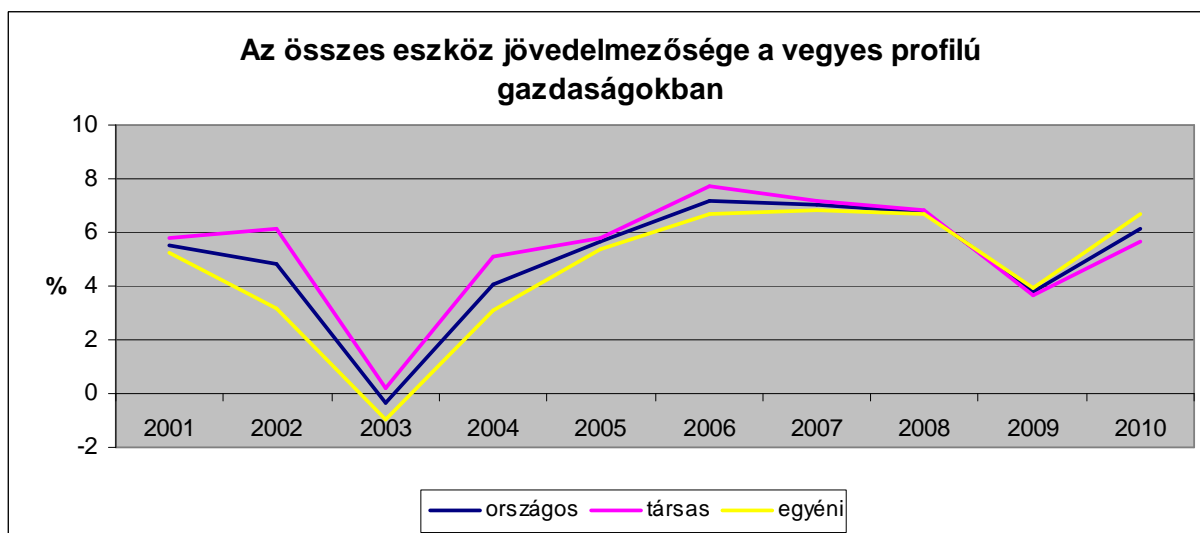
A saját tőke hozama a két veszteséges évet kivéve 8-12% között mozgott, 2008 és 2010-ben pedig 21,96% és 32,25% volt (28. ábra). Erre a két kiugróan jó évre jellemző, hogy az előző évhez képest jelentősen tőkeemelését hajtottak végre, és az idegen forrás mértéke is nőtt.

28. ábra: A saját tőke jövedelmezősége a zöldségtermesztő gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A vegyes profilú gazdaságok vállalati tőkeköltsége 6-7 % körüli, a társas és az egyéni gazdaságok között nincs lényeges különbség (29. ábra). 2009-ben a válság következtében visszaestek a hozamok, majd 2010-ben ugyan nőttek, de a 2008-as szintet még ekkor sem érték el.

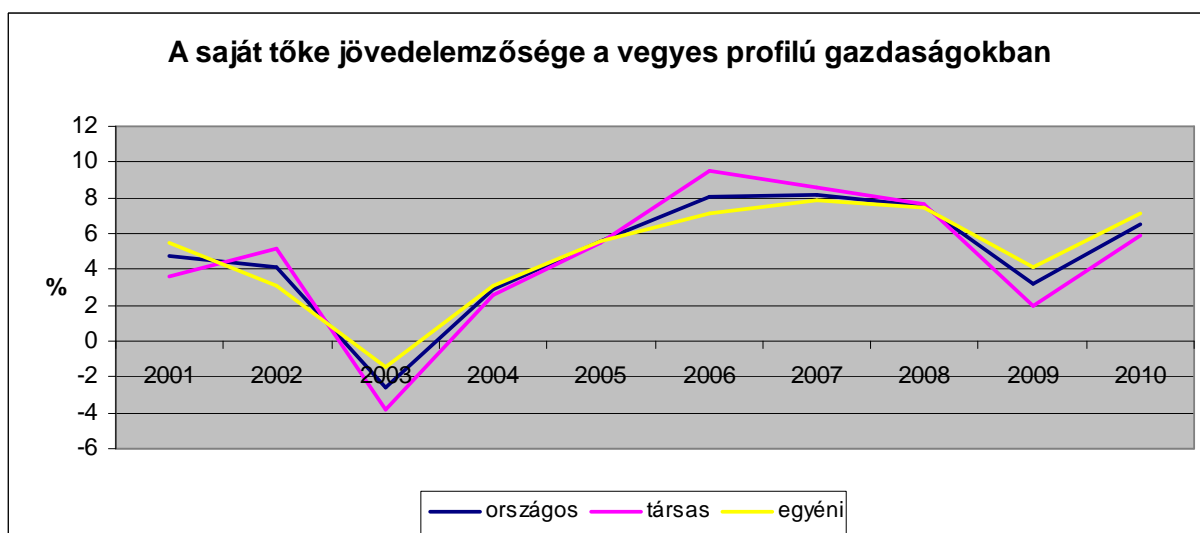

29. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége a vegyes profilú gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Az idegen tőke költsége ebben az ágazatban magasabb, mint a többiben, mértéke 4,7 % alá nem csökkent a vizsgált években. Ez az idegen tőke szerkezetével függ össze.

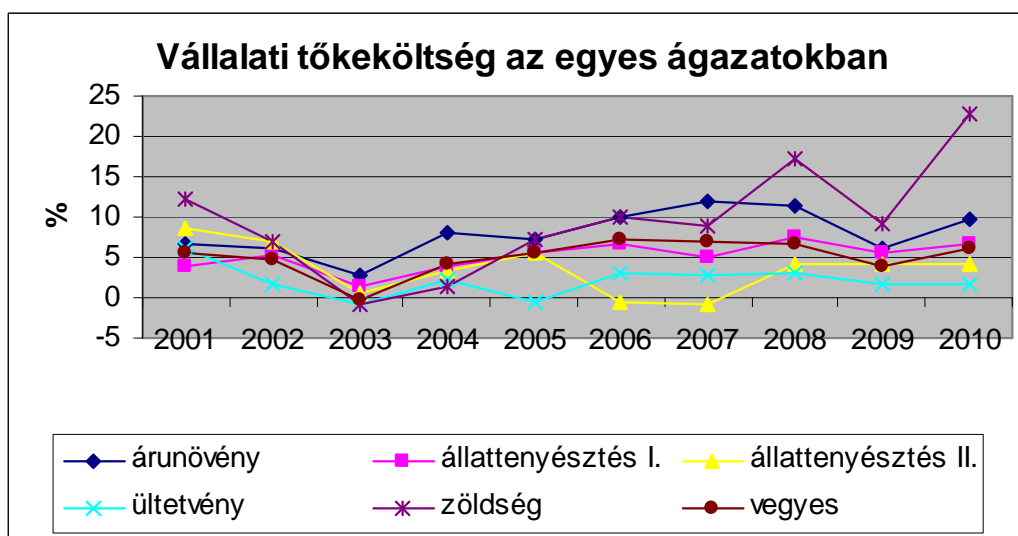
A saját tőke hozama 2006-tól meghaladja a vállalati tőkeköltséget, az egyéni gazdaságoknál pedig 2003-at kivéve minden évben. A tőkeszerkezet a vegyes profilú gazdaságokban jónak ítéltető.

30. ábra: A saját tőke jövedelmezősége a vegyes profilú gazdaságokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A vizsgált ágazatok esetében a vállalati tőkeköltség mértékét összehasonlítva (31. ábra), különös tekintettel az EU csatlakozás utáni időszakra, megállapítható, hogy a legmagasabb hozamok a zöldségtermesztés ágazatban érhetőek el. Ezt követik az árunövény termesztő gazdaságok, majd az állattenyésztés I., vagyis a tömegtakarmányt fogyasztó állatok tartásával foglalkozó, és a vegyes profilú gazdaságok. A legkevesbé jövedelmező ágazat az ültetvény és az állattenyésztés II., vagyis az abraktakarmányt fogyasztó állatok tartásával foglalkozó gazdaságok. Utóbbi kibocsátás-csökkenése ezzel is összefügg.

31. ábra: A vállalati tőkeköltség alakulása az egyes ágazatokban

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás és szerkesztés

4.3.2 A támogatások szerepe a különböző tevékenységi körű gazdaságok adózás előtti eredményében

Az egy hektárra jutó bevétel és a támogatás értéke a különböző tevékenységű gazdaságokban – az állattenyésztő II. gazdaságok kivételével – összehasonlítható. Az egy hektárra jutó nettó árbevétel a zöldségtermelőknél a legmagasabb, ettől kissé elmarad az ültetvényes gazdaságok bevétele. Az árunövény termelők és az állattenyésztő I. profilú gazdaságok értékesítési bevétele hasonló, a vegyes gazdaságoké ezeknél kissé több. Az állattenyésztő II. gazdaságok kevés

földterülettel rendelkeznek (vásárolt takarmányra is alapozhatnak), így a hektáronkénti értékek abszolút összege nem, de tendenciája a többi ágazattal összehasonlítható (12. melléklet).

Az árunövény termelő gazdaságokban a két év kivételével (2003, 2009) folyamatosan nőtt a bevétel. Ez köszönhető a növekvő agrártámogatásoknak és annak, hogy a rosszabb termésátlaggal rendelkező években általában a magasabb árak ellensúlyozták a terméskiesést. 2003-ban az aszályos év következtében esett vissza a bevétel, még 2009-ben terméseredmények elmaradtak a kiugróan magas 2008-as évhez képest. 2010-ben hatalmas károk keletkeztek a szántóföldi növénykultúrákban, az év eleji árvizek és jégesők miatt, majd a később kialakuló belvizek miatt. A termés volumenének csökkenése kisebb mértékű volt, mint a termelői árszínvonal emelkedése, így a bevétel nőni tudott az előző évhez képest. A bevétel 2010-re 56%-kal nőtt a 2001-es értékhez viszonyítva. Az állattenyésztés I. csoportba tartozó gazdaságok, vagyis tömegtakarmányt fogyasztó állatok tartásával foglalkozók esetében a bevétel 2004-ig növekszik, majd csökken, és 2008-tól újra nő. Ez annak tudható be, hogy a szarvasmarha állomány fokozatosan csökkent, a juhé 2006-ig nőtt, majd lassú csökkenésnek indult. A szarvasmarha állományon belül a tej- és kettős hasznosítású tehenek száma csökkent, még a húshasznú tehenek száma nőtt. Erre a változásra a tej értékesítésében bekövetkezett nehézségek és a tej árának csökkenése is hatással volt. A húshasznú marhákat külföldre magas áron tudták értékesíteni, ezáltal bevételeiket tudták növelni. 2010-ben a termelői árszínvonal kedvező változása is hozzájárult a bevételek növekedéséhez. A bevételben 30%-os növekedést értek el 2010-re a 2001-es bevételhez képest. Az állattenyésztés II., vagyis az abrakanyagot fogyasztó állatok (sertés, baromfi) tartásával foglalkozó gazdaságok egy hektárra vetített bevételét 2007-ig folyamatos növekedés jellemzi, csökkenő állatlétszám mellett. Ebben az ágazatban is kitűnik a 2008-as év kimagasló teljesítménye, a bevétel elérte a 6425,58 ezer forintot hektáronként. A 2009-es bevétel a 2003-as évvel egyezik meg, a kereslet csökkenése miatt. Az árszínvonal növekedésének köszönhető a 2010-es nagyobb bevétel. Az ültetvényes gazdaságok esetében is – ingadozásokkal - növekvő tendencia jellemzi a bevételeket. A kedvezőtlen időjárás következtében a kibocsátás volumenének csökkenése okozta, hogy néhány évben visszaesés következett be a bevételekben az előző évhez képest (2002, 2005, 2007 és 2009). 2005-ben a terméskieséshez értékesítési gondok is társultak. 2006-ban javultak az értékesítési lehetőségek és az árak is. 2007-ben a tavaszi fagykárok miatt a betakarított gyümölcs mennyisége csökkent ugyan, de ezt ellensúlyozták a növekvő árak, így a nettó árbevétel minimálisan, de nőtt, viszont az egyéb bevétel, ezen belül az agrártámogatások mértéke is, csökkent. A termés mennyiségét tekintve a 2008-as év jónak számított. 2009-ben a bevételek jelentősen visszaestek az előző évhez képest, mivel a termésmennyiség az előző évhez képest alacsonyabb volt és az árak is csökkentek. Annak ellenére, hogy 2010-ben több időjárásbeli viszontagságnak voltak kitéve az ültetvények (árvíz, jégeső, belvíz), a bevételek jelentősen nőttek. Ez jórészt a termelői árszínvonal növekedésének tudható be. A zöldségtermesztéssel foglalkozó gazdaságok bevételeit folyamatos növekedés nem jellemzi, viszont 2010-ben a 2001-es bevétel 2,6-szeresét érték el, amely eredményben az árnövekedés hatása jelentős. A vizsgált ágazatokon belül itt volt a legnagyobb növekedés a tíz év alatt. A vegyes profilú gazdaságok esetében is növekvő tendencia figyelhető meg a bevételeknél. Néhány évben (2003, 2006, 2009) csökken a bevétel az előző évi értékhez képest, de ez a csökkenés nem jelentős. A vizsgált évek utolsó hat évében a negyedik legnagyobb bevételt érték el a vizsgált ágazatok közül.

A különböző ágazatokban a társas és az egyéni gazdaságok egy hektárra jutó árbevételének tendenciája az országos átlaghoz hasonló. Viszont a társas gazdaságok fajlagos árbevétele általában jóval több, mint az egyéni gazdaságoké, ami a magasabb hozamokkal függhet össze. Kivételt ez alól az állattenyésztő II. gazdaságok képviselnek, de itt valószínűsíthető, hogy a társas gazdaságok nagyobb arányban rendelkeznek takarmánytermő területtel, mint az egyéni termelők. Az agrártámogatásokra minden vizsgált ágazatban növekvő tendencia jellemző. Nem csak a támogatások értékét érdemes vizsgálni, hanem azt is, hogy azok mekkora hányadát teszik

ki a bevételeknek (53.táblázat). Megállapítható, hogy a zöldségtermesztő és az állattenyésztés II. profilú gazdaságok esetében nem emelkedett jelentősen az agrártámogatások aránya a bevételeken belül. Az árunövény termelő, az állattenyésztő I. és a vegyes profilú gazdaságoknál nőtt legnagyobb mértékben a támogatás a bevételekhez viszonyítva. A társas árunövény termelő, állattenyésztő I. és vegyes gazdaságoknál a támogatás/bevétel tendenciája és konkrét aránya is hasonló, míg az állattenyésztő II. és a zöldség ágazatban kissé magasabb (vagyis itt a támogatás növekedési üteme nagyobb, mint a bevételé), az ültetvény ágazatban viszont fordított a helyzet.

52. táblázat: Az agrártámogatások aránya a bevételhez viszonyítva, a különböző tevékenységi körű gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
országos átlag	agrártámogatás/bevétel, %									
árunövény	5,95	10,21	8,85	17,99	21,13	21,06	19,58	20,26	23,69	21,81
állattenyésztés I.	7,49	11,22	8,87	14,54	15,39	20,97	22,20	21,50	24,33	28,68
állattenyésztés II.	3,21	6,03	7,33	5,51	5,00	4,93	4,08	4,24	4,25	4,49
ültetvény	6,43	9,76	4,86	5,10	9,23	11,06	8,41	6,82	10,42	11,02
zöldség	3,17	2,98	3,26	4,45	4,82	4,51	4,14	4,67	4,51	3,19
vegyes	5,25	9,05	8,75	14,56	15,31	16,54	17,20	18,01	19,60	20,79
társas gazdaságok										
árunövény	4,97	9,03	8,66	16,29	19,48	19,89	18,81	18,59	21,89	20,52
állattenyésztés I.	7,48	12,72	9,83	11,92	12,96	18,87	19,92	18,25	19,91	25,42
állattenyésztés II.	3,56	8,35	8,78	6,01	5,34	5,19	4,32	4,60	4,86	5,11
ültetvény	7,28	12,78	6,67	3,14	7,05	9,49	5,41	3,99	5,67	5,84
zöldség	n.a.	n.a.	4,97	n.a.	7,65	6,96	5,49	4,44	6,79	5,45
vegyes	5,09	10,20	9,78	13,67	14,80	16,25	16,73	17,54	18,30	19,18
egyéni gazdaságok										
árunövény	7,84	12,06	9,14	20,51	23,32	22,52	20,47	22,18	25,93	23,29
állattenyésztés I.	7,82	7,46	6,71	20,18	23,43	25,57	27,20	27,71	30,77	33,70
állattenyésztés II.	2,66	2,68	3,71	4,31	3,48	4,00	3,35	2,58	1,82	2,01
ültetvény	5,69	6,44	3,15	7,48	12,77	13,22	12,33	10,28	15,76	16,86
zöldség	1,81	2,62	1,73	3,98	3,67	3,75	3,66	4,86	3,13	2,73
vegyes	5,58	6,50	6,11	16,48	16,63	17,09	18,23	19,33	22,70	24,69

Forrás: AKI teszttizemi adatok és azok alapján saját számítás

Az egyéni gazdaságoknál a támogatás/bevétel tendenciája is hasonló az országoshoz azzal az eltéréssel, hogy az árunövény termelő, az állattenyésztő I., a vegyes és az ültetvényes ágazatokban a támogatás/bevétel nagyobb részarányt képvisel, itt is meghaladja az árbevétel növekedési ütemét a támogatás növekedési üteme. Az árunövényt termelő és az állattenyésztés I. profilú gazdaságok minden vizsgált évben pozitív adózás előtti eredményt realizáltak, értéke a növekvő tendencia jellemző. Az állattenyésztés II. profilú gazdaságoknál 2003, 2006 és 2007 veszteséges évek voltak, és a 2009-es és 2010-es eredmények sem érik el a 2001-es szintet. Az ültetvényes gazdaságok esetében két veszteséges és volt (2003 és 2005). A többi évben az elért eredményük széles skálán ingadozik, folyamatos növekedés nem jellemzi, és a 2001-es eredményt egyik évben sem sikerült újra elérni. A zöldségtermesztő gazdaságoknál 2003 és 2004 évek voltak veszteségesek. Ezek a veszteségek a korábbi és a későbbi évek pozitív eredményeihez képest nem számottevőek. Adózás előtti eredményeikre növekvő tendencia jellemző, és a két kiugróan magas bevétellel rendelkező évben (2008 és 2010) a korábbi évek eredményeinek a többszörösét realizálták. A vegyes profilú gazdaságok adózás előtti eredményét is növekvő tendencia jellemzi. Egy veszteséges évet zártak (2003-ban), majd nagyobb visszaesés az eredményeikben csak 2009-ben következett be, amikor az előző évi eredménynek csak a felét sikerült elérniük. Annak ellenére, hogy egyes ágazatokban a társas gazdaságok bevételei meghaladják az országos átlagot (kivéve az állattenyésztő II. és a zöldségtermelő gazdaságokat),

az adózás előtti eredmény az esetek többségében az országos szint alatt marad. Az adózás előtti eredmény az egyéni gazdaságoknál (két ágazatban 1-1 év, egy ágazatban 2 év kivételével) minden ágazatban és minden évben pozitív. Itt a társas gazdaságokkal ellentétben az adózás előtti eredmény haladja meg az országos átlagot. Mindkét megállapítást a társas és az egyéni gazdaságok eltérő költségszerkezetével lehet magyarázni. Az egyéni gazdaságok kevesebb költséget számolnak el, ezen belül is a személyi jellegű ráfordítások lényegesen kisebbek.

Az adózás előtti eredmény és az agrártámogatások különbsége megmutatja, hogy az egyes években az adott ágazatok támogatások nélkül milyen eredmény elérésére voltak képesek (54. táblázat). Amennyiben a korrigált eredmény pozitív, mértéke azt mutatja, hogy támogatás nélkül mennyi lenne az eredmény, a negatív korrigált eredmény pedig azt a veszteséget jelzi, amely támogatás nélkül következett volna be. Az 54. táblázat adatai szemléltetik, hogy a támogatások az eredményeket növelték, vagy a veszteségeket csökkentették. Országos átlagban a zöldség ágazat kivételével, a többi ágazatban támogatás nélkül nem érték volna el pozitív eredményt. E megállapítás alól kevés év képez kivételt. A társas gazdaságoknál a korrigált eredmény alapján megállapítható, hogy csak az ültetvényes és a zöldségtermelő gazdaságok tudtak volna több évben is pozitív eredményt elérni a bevételt növelő támogatások nélkül, de ők sem minden évben. Megjegyzem, nem véletlenül tartozik ez a két ágazat az EU régi tagországai között a versenyágazatok közé. A másik négy ágazatban a támogatások egy része, vagy teljes egésze minden évben a költségek ellentételezésére fordítódott. Vagyis az önerős fejlesztésre a közvetlen támogatás nélkül lehetőségük sem lenne. Az egyéni gazdaságoknál az adózás előtti eredmény és az agrártámogatások különbségét vizsgálva megállapítható, hogy 2001 év kivételével minden évben van legalább két ágazat, amelyek agrártámogatások nélkül veszteséges évet zártak volna. Az állattenyésztés I. profilú egyéni gazdaságoknál 2003 óta, az ültetvényes gazdaságoknál pedig 2004 óta támogatás nélkül nincs eredmény, vagyis a pozitív eredmény teljes egészében támogatásból származik.

53. táblázat: A támogatások szerepe az eredmény alakulásában a különböző tevékenységi körű gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
országos átlag	Korrigált eredmény (az adózás előtti eredmény és az agrártámogatások különbsége)									
árunövény	1,77	-6,53	-11,03	-12,23	-21,81	-8,79	4,05	1,04	-35,46	-9,60
állattenyésztés I.	-11,01	-16,21	-26,33	-31,22	-23,29	-27,63	-42,49	-27,49	-50,03	-58,10
állattenyésztés II.	37,60	-35,96	-324,96	-210,08	-62,06	-340,01	-269,14	-147,99	-78,46	-97,90
ültetvény	49,01	-44,87	-64,57	-6,88	-99,04	-7,20	-4,79	7,58	-45,00	-65,26
zöldség	123,03	101,85	-38,39	-52,14	117,53	130,07	120,18	399,39	146,49	559,26
vegyes	1,62	-14,09	-35,27	-31,84	-29,02	-15,40	-22,80	-34,97	-58,58	-43,08
társas gazdaságok										
árunövény	-0,06	-14,07	-22,48	-20,92	-35,18	-21,26	-18,26	-9,81	-55,32	-38,17
állattenyésztés I.	-28,79	-42,18	-61,01	-71,17	-41,82	-47,83	-61,60	-45,60	-79,83	-84,25
állattenyésztés II.	15,79	-81,71	-447,23	-296,12	-159,20	-530,13	-337,75	-206,44	-117,37	-122,97
ültetvény	-22,62	-128,44	-397,35	5,56	-88,55	14,35	29,80	50,03	-10,18	-39,91
zöldség	n.a.	n.a.	-33,16	n.a.	72,03	12,11	56,03	458,68	84,03	-26,41
vegyes	-7,14	-23,36	-47,49	-45,50	-48,43	-31,44	-41,65	-56,98	-80,01	-67,21
egyéni gazdaságok										
árunövény	3,71	0,67	0,33	-3,63	-9,23	2,87	24,92	10,44	-17,60	14,17
állattenyésztés I.	5,87	12,77	-4,71	-4,13	-5,28	-10,13	-25,81	-13,15	-30,33	-37,30
állattenyésztés II.	83,91	59,18	-72,33	-30,21	243,67	216,58	-24,77	24,43	189,38	63,97
ültetvény	76,01	-8,49	29,52	-11,17	-104,73	-17,86	-20,93	-7,31	-57,81	-73,33
zöldség	162,69	155,60	-43,41	-54,20	142,79	219,17	154,27	349,68	193,52	872,67
vegyes	14,60	-0,35	-18,70	-15,98	-1,87	4,62	2,04	-1,14	-30,61	-13,52

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A negatív korrigált eredmény abszolút összegének és az agrártámogatásoknak a hányadosa megmutatja, hogy az agrártámogatások hány százalékát fordították a költségek ellentételezésére (55. táblázat).

Azokban az esetekben, amikor a korrigált eredmény pozitív nincs értelme a mutató számításának, mert az agrártámogatás teljes összege az eredményt növelte. Azokban az esetekben, amikor már az adózás előtti eredmény is negatív volt, és a korrigált eredmény is az, a támogatás 100 %-ban a költségeket ellensúlyozta, vagyis a veszteséget mérsékelte.

A rendkívüli éveket (2003 és 2009) figyelmen kívül hagyva megállapítható, hogy az állattenyésztésben (I. és II.), az ültetvényes és a vegyes gazdaságokban a támogatás közel fele költséget ellentételez, az árunövénynél ez 20 % alatti. A társas gazdaságokban az országos átlaghoz képest magasabb a támogatás költségellentételező szerepe, kivéve az ültetvény ágazatot. Az egyéni gazdaságok mutatója az ültetvény ágazatban haladja meg az országos átlagot, viszont az állattenyésztő I. ágazatban annál kisebb. Ez az eltérő költségszerkezet mellett hatékonysági különbségekre is visszavezethető.

54. táblázat: A korrigált eredmény és az agrártámogatások aránya a különböző tevékenységi körű gazdaságoknál

	Me.: %									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
országos átlag										
árunövény	---	30,27	63,06	29,66	43,89	16,96	---	---	54,41	14,76
állattenyésztés I.	48,83	44,10	89,59	62,13	44,33	41,61	61,55	36,65	59,51	51,67
állattenyésztés II.	---	24,36	100,00	94,81	26,05	100,00	100,00	54,38	49,25	52,97
ültetvény	---	85,94	100,00	17,85	100,00	7,86	6,93	---	53,12	59,06
zöltség	---	---	100,00	100,00	---	---	---	---	---	---
vegyes	---	49,96	100,00	70,98	52,20	26,43	35,84	46,47	74,72	49,38
társas gazdaságok										
árunövény	0,49	58,77	100,00	46,68	65,20	37,80	32,34	15,45	78,38	53,13
állattenyésztés I.	86,51	74,71	100,00	100,00	60,80	54,15	67,53	48,31	77,91	61,83
állattenyésztés II.	---	45,73	100,00	100,00	58,09	100,00	100,00	63,64	70,39	63,23
ültetvény	28,85	100,00	100,00	---	100,00	---	---	---	11,20	31,06
zöltség	n.a.	n.a.	96,00	n.a.	---	---	---	---	---	55,95
vegyes	45,98	63,62	100,00	85,03	72,51	46,54	56,03	63,95	88,00	65,05
egyéni gazdaságok										
árunövény	---	---	---	9,63	20,21	---	---	---	29,19	---
állattenyésztés I.	---	---	42,55	11,13	14,37	21,38	51,97	22,05	42,18	39,88
állattenyésztés II.	---	---	59,43	19,29	---	---	14,60	---	---	---
ültetvény	---	36,01	---	32,47	100,00	25,96	32,49	10,65	70,12	70,00
zöltség	---	---	100,00	100,00	---	---	---	---	---	---
vegyes	---	2,25	100,00	45,91	4,68	---	---	2,11	49,33	20,01

Forrás: AKI tesztiüzemi adatok és azok alapján saját számítás

4.3.3 Beruházások alakulása a különböző tevékenységi körű gazdaságoknál

A beruházások az egyes ágazatokban eltérően alakulnak. A bruttó beruházás, a támogatás és nettó beruházás adatait ágazatonként az 56. táblázat, a részletes adatokat és számításokat a 14. melléklet tartalmazza.

Az árunövény termelő gazdaságoknál a bruttó és a nettó beruházás értéke ingadozásokat mutat, és csökkenő tendencia jellemzi. A csatlakozás előtti mértéket csak 2009-ben sikerült meghaladni, amikor a támogatások összege is megegyezik a 2002. évivel. A vizsgált ágazatok közül ebben az ágazatban a legalacsonyabb az egy hektárra jutó bruttó beruházás.

A beruházások csökkenése a beruházási hitelállomány növekedésének a visszaesését, majd a hitelállomány csökkenését okozta. Az egyes években a bruttó beruházás értékének 15-40%-át egyéb saját forrásból, vagyis a visszaforgatott eredményből finanszírozták az árunövény termelő gazdaságok. A nettó beruházás mértéke is jelentősen visszaesett az EU csatlakozást követően, és csak az új agrárstratégiai időszak kezdetén (2007) növekedett újra számottevően, majd 2009-ben a korábban említett okok miatt. 2010-ben viszont a bruttó beruházás kevesebb, mint az értékcsökkenés és a selejtezés együttes összege, amit a 2009-es alacsony eredménynek lehet tulajdonítani.

55. táblázat: A beruházások alakulása az egyes ágazatokban, országos átlagban

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény									
bruttó beruházás	42,6	49,3	36,6	37,8	34,4	40,5	39,0	53,4	29,8
beruházási támogatások	6,0	5,9	3,6	4,1	0,8	3,1	2,8	6,0	2,6
nettó beruházás	13,5	17,3	1,3	3,2	0,4	8,6	6,1	22,2	-1,9
állattenyésztés I.									
bruttó beruházás	73,7	100,3	101,8	69,0	64,9	62,3	107,2	88,1	107,5
beruházási támogatások	4,0	8,0	3,0	1,6	2,7	2,7	2,1	11,6	9,7
nettó beruházás	14,2	15,6	21,0	-8,5	-6,2	8,8	46,5	18,5	26,6
állattenyésztés II.									
bruttó beruházás	380,3	596,8	592,6	658,7	536,8	309,86	706,8	440,0	439,6
beruházási támogatások	34,4	24,8	5,4	22,5	26,8	8,2	14,0	46,7	46,6
nettó beruházás	104,4	125,2	105,9	1,5	-258,5	-101,5	235,8	80,5	120,4
ültetvényes									
bruttó beruházás	250,4	268,2	327,3	239,7	207,0	168,8	166,2	182,5	208,4
beruházási támogatások	37,3	38,1	28,0	20,7	11,0	2,1	17,0	18,7	41,2
nettó beruházás	90,0	65,1	116,0	-4,6	-79,1	-39,2	-101,5	13,0	0,9
zöldségtermelő									
bruttó beruházás	202,8	116,5	82,5	152,7	130,0	111,3	245,3	236,4	105,4
beruházási támogatások	26,5	20,2	5,4	10,5	0,0	1,4	31,6	26,4	1,5
nettó beruházás	-21,6	14,4	-95,2	16,6	-2,6	-40,6	39,4	54,1	-39,6
vegyes									
bruttó beruházás	62,6	77,3	55,5	61,6	65,3	93,5	109,7	116,6	91,4
beruházási támogatások	5,6	5,1	1,7	4,1	2,7	5,3	4,4	14,7	6,0
nettó beruházás	11,2	15,0	-0,2	-1,7	-3,9	26,5	19,4	47,6	15,3

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

Az állattenyésztés I. profilú gazdaságoknál a legkiegyensúlyozottabb a bruttó beruházás alakulása és nincs összefüggésben a támogatások alakulásával. A vizsgált időszakból két évben (2005-2006) negatív a nettó beruházás értéke, amikor a pótlás sem történt meg teljes körűen.

A bruttó beruházás finanszírozására a legnagyobb mértékben (74,5%) 2004-ben használták az egyéb saját forrást (vagyis a képződött eredmény egy részét), de az utolsó négy vizsgált évben is 43-63% között mozgott ez az arány.

A nettó beruházás értéke jelentősen elmarad, vagy nincs is, a bruttó beruházás értékétől, így a beruházások nagy része pótló beruházás.

Az állattenyésztés II. profilú gazdaságoknál a bruttó beruházás 2005-ig növekszik, majd csökken. 2008-ban jelentős növekedés tapasztalható, amit visszaesés követ, annak ellenére, hogy 2009-ben volt a legmagasabb a beruházási támogatás.

A bruttó beruházás és a beruházási támogatások alakulása között nem található szoros összefüggés, egyenes arányosság. Ez abból is adódhat, hogy a beruházások nagy része utófinanszírozású. Az egyes években a bruttó beruházás különböző hányadát (17-68%) finanszírozták egyéb saját forrásból.

A beruházási hitelállományt 2005-ig növekvő, majd csökkenő tendencia jellemzi. Az elszámolt értékcsökkenés és a selejtezés értéke a vizsgált időszak első felében magas, növekvő tendenciájú, majd jelentős csökkenés jellemzi.

A nettó beruházást az EU csatlakozásig jelentős, majd három évig nincs. 2008-ban a válság idején van egy jelentősebb nettó beruházás.

Az ültetvényes gazdaságoknál is az EU csatlakozásra való felkészülési időszakban jelentős volt, majd csökkent mind a bruttó, mind a nettó beruházás, mind a beruházási támogatás 2008, illetve 2009-ig. 2005-től az elszámolt értékcsökkenés a bruttó beruházás 61-100%-át tette ki. Ebből adódóan a bruttó beruházás finanszírozására maximum 33%-ban volt szükség egyéb saját forrás igénybevételére.

2005 és 2008 között nettó beruházásról nem beszélhetünk az ültetvényes gazdaságok esetében, mivel az elszámolt értékcsökkenés és a selejtezés összege meghaladta a bruttó beruházás értékét. Éppen ezen okok miatt, hiába nőtt a beruházási támogatás mértéke, ezáltal a bruttó beruházás nagysága 2009 és 2010-ben, a nettó beruházás értéke minimális volt.

A zöldségtermesztő gazdaságok esetében 2005 és 2008 kivételével csökkent a bruttó beruházás értéke az előző évhez képest. Ebben a két évben a beruházási támogatás és a nettó beruházás értéke is nőtt. Az időszak egészében a nettó beruházás ingadozása a bruttó beruházás ingadozásánál is nagyobb, és a vizsgált időszakból 5 évben negatív.

A vegyes profilú gazdaságok a többi ágazattól eltérően, az EU csatlakozást követően is növelni tudták a bruttó beruházásaik mértékét. Ez annak is köszönhető, hogy 2004 és 2006 kivételével a beruházási támogatásaik mértéke megközelítette a csatlakozás előtti értéket, és 2009-ben a korábbi évekhez képest kiemelkedő mértékű támogatás kaptak. Három év kivételével a beruházási hitelállományuk is növekedett, ami elősegítette a beruházások megvalósulását. Nettó beruházás 2004-2006 között nem valósult meg, a következő években viszont jelentős ingadozásokat mutat az értéke.

A beruházások jellemzői nem csak ágazatonként, hanem jogi forma szerint is eltérést mutat. Az egyes ágazatokra vonatkozó értékeket az 57-62. táblázatok, a részletes adatokat a 15. melléklet tartalmazza.

Az árunövény termelő társas gazdaságok bruttó beruházásának időbeli alakulása az országoshoz hasonló. Jelentős növekedés, csak 2003-ban, az EU csatlakozás előtt, és 2009-ben a válság idején volt. A csatlakozás után a beruházási támogatások mértéke is meghaladta az országos szintet. Az egyéb saját forrás a bruttó beruházás 22,6-58,02%-a között mozog az egyes években. A nettó beruházás az egyes években a bruttó beruházás 13,09-40,1%-a, vagyis a beruházások nagy része pótló jellegű beruházás. 2010-ben pedig nem történt nettó beruházás. Az árunövény termelő egyéni gazdaságoknál a bruttó beruházás mértéke az EU csatlakozás után visszaesett, és növekedés csak az új agrárstratégiai időszak kezdetén (2007), majd 2009-ben a válság következtében megnövelt támogatások hatására volt. **Vagyis az árunövény termelő gazdaságok esetében szoros összefüggés van a támogatások és a bruttó beruházás értéke között. Akkor valósulnak meg beruházások, amikor támogatást kapnak hozzá a gazdaságok.** A nettó beruházás is hasonló ingadozásokat mutat. Ellentétben az országos átlaggal és a társas gazdaságokkal, itt nem csak 2010-ben, hanem 2004-2006 között sem valósult meg nettó beruházás, ami az akkori bizonytalansággal is magyarázható. A bruttó beruházás finanszírozásában jelentős arányt képvisel az értékcsökkenés, az egyéb saját forrás a legtöbb esetben nem jelentős mértékű.

56. táblázat: A beruházások alakulása az árunövény termelő gazdaságoknál jogi forma szerint

	Me.: 1000 Ft/ha MT								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
társas gazdaságok									
bruttó beruházás	38,5	50,9	44,2	48,7	43,4	46,8	42,2	59,2	39,2
beruházási támogatások	5,7	4,9	4,6	5,2	1,0	3,2	4,2	6,8	4,5
nettó beruházás	10,4	20,4	7,0	15,1	5,7	14,8	7,7	23,1	-0,8
egyéni gazdaságok									
bruttó beruházás	46,59	47,69	29,07	27,52	26,0	34,6	36,1	48,3	21,9
beruházási támogatások	6,4	6,9	2,6	3,0	0,6	3,0	1,7	5,3	1,0
nettó beruházás	16,3	14,2	-4,3	-8,0	-4,6	2,8	4,6	21,3	-2,9

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

Az állattenyésztés I. profilú társas gazdaságokra is igaz, hogy a bruttó és a nettó beruházás, valamint a beruházási támogatások értéke minden évben meghaladja az országos szintet. A beruházási hitelállomány 2004-2007 között és 2010-ben szűkült, így ezen időszakokban a beruházások értékében a saját forrás aránya megnövekedett. Csak 2005-2006-ban nem valósult meg nettó beruházás. 2007-től a nettó beruházás a megnövekedett bruttó beruházás egyre nagyobb hányadát tette ki (20,83-54,22%-át). Vagyis ebben az időszakban jelentős bővítő, fejlesztő beruházások valósultak meg az állattenyésztés I. profilú társas gazdaságoknál. Az állattenyésztés I. profilú egyéni gazdaságoknál – ellentétben a társas gazdaságokkal - a bruttó beruházás és a beruházási támogatások értéke az EU csatlakozást követően jelentősen csökkent. Számottevő növekedés csak 2009, 2010-ben a válság hatására tett központi intézkedések kapcsán tapasztalható. Az egyéni gazdaságok bruttó beruházásának értéke elmarad az országos átlagtól, annak 32-55%-át teszi ki (kivéve 2002-es év). Nettó beruházás csak 2002, 2003 és 2009-ben valósult meg, aminek értéke szintén elmarad az országos szinttől. Az értékcsökkenésnek meghatározó szerepe van a finanszírozásban, a bruttó beruházások mintegy 51-54%-át tették ki 2003-ig, majd 61-92%-át.

57. táblázat: A beruházások alakulása az állattenyésztés I. profilú gazdaságoknál, jogi forma szerint

	Me.: 1000 Ft/ha MT								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
társas gazdaságok									
bruttó beruházás	90,9	187,4	195,4	110,8	98,7	94,9	198,5	157,1	194,1
beruházási támogatások	4,7	13,9	5,7	2,4	4,3	4,6	4,6	25,1	13,6
nettó beruházás	17,9	28,8	63,8	-7,3	-1,3	19,8	107,6	44,1	78,2
egyéni gazdaságok									
bruttó beruházás	54,6	45,9	38,4	28,3	35,7	33,9	34,8	42,6	38,6
beruházási támogatások	2,9	4,4	1,2	0,8	1,3	1,0	0,1	2,6	6,5
nettó beruházás	10,0	7,4	-7,9	-9,7	-10,5	-0,7	-2,0	1,6	-14,4

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

Az állattenyésztés II. profilú társas gazdaságoknál a bruttó beruházás tendenciája az országoshoz hasonló. Értéke 2005-ig növekedett, majd 2008-ban volt ismét jelentős mértékű, ami a beruházási támogatásoknak, a beruházásokhoz igényelhető nagymértékű tőkejuttatásoknak és a beruházási hitelekhez kapcsolódó kamattámogatásoknak köszönhető. A beruházási támogatások mértéke csak három évben (2005, 2006 és 2010-ben) haladta meg az országos ágazati átlagot. A beruházások főleg a tartástechnológiához kapcsolódó fejlesztések voltak. A növekvő bruttó beruházáshoz növekvő beruházási hitelállomány is kapcsolódik. A nettó beruházás a bruttó

beruházás 4,42-37,58%-a között mozog, értéke viszont kisebb az országos átlagnál. Kivételt képez a 2006-2007-es év, amikor nem valósult meg nettó beruházás. A saját forrás jelentős mértéket képvisel a beruházások finanszírozásában. Az állattenyésztés II. profilú egyéni gazdaságoknál a bruttó beruházás 2009. év kivételével annak ellenére kisebb a társas gazdaságokénál, hogy a beruházási támogatás értéke több évben meghaladja a társas gazdaságokét. Nettó beruházás csak a csatlakozás előtt (2002, 2003) és 2009-ben valósult meg. **Az ágazatban zömmel pótló jellegű beruházások valósulnak meg, bővítő jellegűek csak akkor, ha ahhoz jelentős többlettámogatás áll rendelkezésre.**

58. táblázat: A beruházások alakulása az állattenyésztés II. profilú gazdaságoknál, jogi forma szerint

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
társas gazdaságok									
bruttó beruházás	372,8	639,4	779,6	809,0	655,7	333,1	863,1	403,4	455,6
beruházási támogatások	26,2	20,6	0,0	23,8	34,8	5,0	9,6	29,2	53,3
nettó beruházás	58,1	109,1	158,8	35,7	-321,2	-90,7	324,4	75,1	151,5
egyéni gazdaságok									
bruttó beruházás	395,9	508,7	201,9	185,7	189,0	226,5	245,9	691,6	336,6
beruházási támogatások	51,4	33,5	16,7	18,3	3,1	19,2	27,1	166,8	3,5
nettó beruházás	200,7	158,6	-4,8	-106,4	-75,3	-139,9	-25,5	117,6	-80,1

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

Az ültetvényes társas gazdaságoknál a bruttó beruházás mértéke az EU csatlakozás előtt volt jelentős, majd folyamatosan csökkent és csak a válságot követően növekedett újra, amikor a beruházások nagymértékű támogatásban részesültek. A bruttó beruházás az országos ágazati átlagot 67-137%-kal haladja meg a társas gazdaságok esetében. A csökkenő bruttó beruházás és a jelentős mértékű értékcsökkenés és selejtezés miatt 2006-2008 között nem valósult meg nettó beruházás.

Az ültetvényes egyéni gazdaságoknál a bruttó beruházás tendenciája a társas gazdaságokéhoz hasonló, értéke viszont lényegesen kisebb. A beruházási támogatások és a bruttó beruházás között nem figyelhető meg szoros összefüggés, ami az utófinanszírozással is összefügghet. Az ültetvényes egyéni gazdaságoknál 2005-től nem valósult meg nettó beruházás, vagyis pótló jellegű beruházásokat végeztek. Ebből következik, hogy itt az értékcsökkenés nyújtja a bruttó beruházásokra a legnagyobb arányban a fedezetet.

59. táblázat: A beruházások alakulása az ültetvényes gazdaságoknál, jogi forma szerint

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
társas gazdaságok									
bruttó beruházás	419,9	624,8	591,5	450,7	454,6	281,7	274,3	323,4	445,7
beruházási támogatások	17,1	76,6	13,3	37,9	31,3	3,1	12,8	35,2	39,9
nettó beruházás	201,8	172,5	291,2	83,4	-32,8	-11,3	-203,9	68,2	47,2
egyéni gazdaságok									
bruttó beruházás	176,6	167,4	236,1	125,3	84,5	116,2	128,3	130,7	132,8
beruházási támogatások	46,1	27,3	33,1	11,4	0,9	1,6	18,5	12,6	41,6
nettó beruházás	41,4	34,7	55,5	-52,4	-102,0	-52,2	-65,5	-7,3	-13,8

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A zöldségtermesztő társas gazdaságok esetében adathiány miatt, ebből a szempontból is csak a vizsgált időszak második fele értékelhető. A bruttó beruházás (2007 kivételével), a nettó

beruházás pedig (2007, 2009 kivételével) a társas gazdaságok esetében meghaladta az országos szintet.

A zöldségtermesztő egyéni gazdaságok esetében a bruttó beruházást az egyes évek között nagy ingadozás jellemzi. Az EU csatlakozást követően jelentősen csökkent a mértéke, majd 2007-től, az új agrárstratégiai program kezdetétől ugrásszerűen a 3,5-szeresére nőtt, annak ellenére, hogy nagyon alacsony beruházási támogatásban részesültek. A bruttó beruházás értékében újabb növekedés 2009-ben tapasztalható, amikor a beruházási támogatások is számottevően megemelkedtek. Az egyéni gazdaságok bruttó beruházása három évben (2002, 2004, 2007) a beruházási támogatásai pedig négy évben (2002, 2004, 2005, 2009) haladták meg az ágazat országos átlagát. Nettó beruházás csak 2009-ben valósult meg a zöldségtermesztő egyéni gazdaságoknál. Vagyis a beruházások a pótló jellegű voltak, fejlesztésről nem beszélhetünk.

60. táblázat: A beruházások alakulása a zöldségtermesztő gazdaságoknál, jogi forma szerint

	Me.: 1000 Ft/ha MT								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
társas gazdaságok									
bruttó beruházás	n.a.	151,5	n.a.	296,3	247,9	51,2	411,9	256,3	115,6
beruházási támogatások	n.a.	36,0	n.a.	0,00	0,00	1,6	67,2	6,7	2,3
nettó beruházás	n.a.	92,1	n.a.	135,7	163,0	-83,5	180,7	18,5	-4,6
egyéni gazdaságok									
bruttó beruházás	214,1	82,8	98,7	73,0	41,0	143,2	105,7	221,4	99,9
beruházási támogatások	33,0	4,9	6,5	16,4	0,0	1,3	1,7	41,3	1,1
nettó beruházás	-38,6	-60,4	-100,5	-49,5	-127,6	-17,8	-79,0	81,0	-58,4

Forrás: AKI teszüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A vegyes profilú társas gazdaságoknál a bruttó beruházás értékére az EU csatlakozást követően növekedés jellemző, majd 2010-ben egy visszaesés következik. A beruházási támogatások mértéke ingadozó, de jelentősebb eltérés csak 2009-ben tapasztalható, a korábban említettek miatt. 2009-ben a beruházások mértékének növekedése ellenére a beruházási hitelállomány csökkent, így a finanszírozáshoz nagyobb saját forrás igénybevételére volt szükség. A bruttó és a nettó beruházások értéke minden évben meghaladta az országos átlagos szintet, míg a beruházási támogatások is csak 2002 és 2004-ben maradtak az országos átlagos szint alatt.

A vegyes profilú egyéni gazdaságoknál a bruttó beruházások szempontjából 2003 kiemelkedő év volt. A többi évben „szűk” intervallumban mozgott az értéke, és az évek folyamán egyre kisebb hányadát tette ki az ágazat országos átlagának (2002-2004-ig a 70-72%-át, 2005-2007 között a 47-52%-át, majd 2008-2010 között már csak a 28-36%-át). Mindez annak ellenére történt, hogy az elszámolt értékcsökkenés 2002-2006 között meghaladta az ágazat országos átlagát. Az értékcsökkenés 2002-2003-ban 59%-ban, a későbbiekben 75-100%-ban lett volna elegendő a bruttó beruházások fedezésére. Ez azt is jelenti, hogy az eredményből beruházásra nem fordítanak. Nettó beruházás csak a csatlakozás előtt (2002-2003-ban) és 2009-ben valósult meg a vegyes profilú egyéni gazdaságoknál. 2009-ben ugyanazon okok miatt nőtt a bruttó beruházás értéke, mint más ágazatokban. Ennek köszönhetően valósulhatott meg 2009-ben nettó beruházás is, ami hosszú távra nem valószínűsíthető.

61. táblázat: A beruházások alakulása a vegyes profilú gazdaságoknál, jogi forma szerint**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
társas gazdaságok									
bruttó beruházás	74,7	94,5	68,7	84,2	90,4	131,1	160,7	175,2	139,1
beruházási támogatások	5,0	5,6	1,1	5,9	4,2	7,8	6,0	24,0	9,6
nettó beruházás	17,3	23,4	0,2	13,2	13,3	48,9	44,3	82,1	30,7
egyéni gazdaságok									
bruttó beruházás	44,8	54,0	40,1	30,0	34,0	44,1	31,1	40,1	33,0
beruházási támogatások	6,6	4,5	2,4	1,6	1,0	2,0	2,0	2,6	1,6
nettó beruházás	2,1	3,6	-0,6	-22,6	-25,2	-3,1	-19,0	2,5	-3,5

Forrás: AKI tesztiüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A vizsgált ágazatok esetében megállapítható, hogy **az esetek többségében a társas gazdaságok által megvalósított beruházások értéke, mind bruttó, mind nettó, mind pedig az igénybe vett beruházási támogatások mértéke meghaladja az országos átlagos szintet.** Az egyes ágazatok esetében megállapítható, hogy különböző mértékűek az egyes években megvalósított bruttó beruházásaik, és általában támogatástól függ, hogy növekszik vagy csökken a mértéke. A csatlakozás előtti felkészülési időszakban jelentős beruházások valósultak meg minden ágazatban, majd a csatlakozást követően csökkent a mértékük – kivéve vegyes profilúak – és újabb jelentős mértékű beruházások csak a válság idején voltak, amikor a beruházási támogatások mértéke jelentősen megnőtt.

Az ágazati bontásban végzett korreláció analízis alapján az erős – 0,5 feletti értékű – kapcsolat a társas gazdaságok esetében csak az árunövénytermesztő és a vegyes profilú gazdaságok esetében áll fenn, még az egyéni gazdaságoknál az állattenyésztés I. profilú gazdaságok kivételével mindegyikben (63. táblázat).

62. táblázat: A nettó beruházás értékei és a beruházási támogatások közötti korrelációs együtthatók értékei ágazatonként

	Társas gazdaságok	Egyéni gazdaságok
Árunövény	0,5874	0,8041
Állattenyésztés I.	0,2857	-0,1348
Állattenyésztés II.	-0,2214	0,5260
Ültetvény	0,2373	0,6379
Zöldségtermesztő	0,4788	0,7364
Vegyes	0,9010	0,6682

Forrás: Saját számítás

4.3.4 Osztalékfizetési politika a különböző tevékenységi körű gazdaságokban

Az adózott eredmény ágazatonkénti alakulásából megállapítható, hogy az árunövény termelő és az állattenyésztés I. profilú gazdaságok a 2003-as aszályos évet alacsony, de pozitív eredménnyel, míg a többi ágazatban veszteséggel zárták. Az egy hektárra jutó adózott eredmény értékét – a már említett okokból – az állattenyésztő II. ágazat esetében nem érdemes a többi ágazathoz viszonyítani, az viszont tény, hogy itt a legnagyobb az eredmény szórása (64. táblázat).

63. táblázat: Adózott eredmény alakulása a különböző tevékenységi körű gazdaságokban**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	11,62	13,61	4,70	26,62	25,24	40,10	52,13	56,45	27,53	52,52
állattenyésztés I.	9,11	18,18	0,15	13,98	25,17	33,98	22,67	42,81	31,65	50,73
állattenyésztés II.	97,17	102,42	-62,52	3,73	148,71	-113,43	-94,25	110,67	73,88	74,78
ültetvény	83,88	3,83	-38,62	24,04	-45,23	67,00	50,62	68,19	31,75	38,78
zöldség	135,41	126,61	-18,34	-13,02	131,95	159,58	137,16	443,91	180,10	575,29
vegyes	14,07	13,03	-9,44	11,40	23,78	38,93	37,19	36,82	17,79	40,95

Forrás: AKI tesztüzemi adatok

A társas és az egyéni gazdaságok adózott eredményét ágazonként a 16. melléklet tartalmazza. Megállapítható, hogy a társas gazdaságok hektáronkénti adózott eredménye a legtöbb évben alatta marad az egyéni gazdaságokénak. Továbbá az egyéni gazdaságok adózott eredménye az árunövény, az állattenyésztő I. és II. ágazatokban minden évben pozitív, addig a társas vállalkozásoknál vannak veszteséges évek.

A különböző ágazatokban elért adózott eredményre illesztett lineáris trend (65. táblázat), országos átlagban növekvő tendenciát jelez.

64. táblázat: A lineáris trend alakulása a különböző tevékenységi körű gazdaságok adózott eredményében

ágazat	R ² (%)	egyenlet y=
országos átlag		
árunövény	60,60	5,1783x+7,320
állattenyésztés I.	69,72	4,6641x+3,270
állattenyésztés II.	1,62	4,4929x+4,646
ültetvény	34,37	8,9174x-22,325
zöldség	59,12	55,152x-84,288
vegyes	48,49	4,2936x+1,915
társas gazdaságok		
árunövény	39,43	3,0684x+4,376
állattenyésztés I.	60,42	4,7622x-5,747
állattenyésztés II.	0,00005	-0,3156x-10,323
ültetvény	20,65	18,4870x-79,287
zöldség	21,44	22,9290x-36,286
vegyes	38,82	2,8919x+0,501
egyéni gazdaságok		
árunövény	75,62	6,5041x+4,207
állattenyésztés I.	65,79	3,8541x+6,992
állattenyésztés II.	11,87	11,8000x+111,940
ültetvény	1,99	-1,8555x+37,449
zöldség	45,44	57,4590x-83,832
vegyes	50,17	4,5559x+5,507

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

A legnagyobb növekedési ütem a zöldségtermesztő gazdaságok esetében figyelhető meg, viszont a hozzá tartozó R² értéke nem túl magas, így a trendvonal nem illeszkedik szorosan. Az eredmény az második legnagyobb növekedés az ültetvényes gazdaságokban figyelhető meg, a

többi ágazatban közel azonos a növekedés üteme. Viszont egyik ágazatban sem magas az R^2 értéke, így az értékek nem tükrözik pontosan a valós adatokat, de más trendfüggvény még ilyen illeszkedést sem mutat. A társas gazdaságok adózott eredményére illesztett trend az állattenyésztés II. profilú gazdaságok kivételével növekedést mutat. A legnagyobb növekedés a zöldségtermesztő, majd az ültetvényes társas gazdaságok adózott eredményét jellemzi, akárcsak az országos átlagos értékek esetében. Viszont az R^2 értéke alacsony, ami azt jelenti, hogy a trendvonal nem illeszkedik szorosan az adatokra. Az egyéni gazdaságok adózott eredményére illesztett trend az ültetvényes egyéni gazdaságok kivételével minden ágazatban a növekedés jellemző az adózott eredmény nagyságára. Az ültetvényes egyéni gazdaságok esetében a 2001. évi adózott eredmény többszöröse (1,85-8,65-szöröse) a későbbi években elérteknek, ebből adódik főként, hogy negatív trend illeszthető rá. A trend illeszkedése, az R^2 értéke, csak az árunövény termelő egyéni gazdaságokban mondható magasnak, így ott a trend a valós adatokat tükrözheti.

A fizetett osztalék mértéke ágazatonként eltérő, de minden ágazatban növekvő. Az utolsó négy vizsgált évben (2007-2010), a korábbi évekhez képest jelentősen növekedett a fizetett osztalék mértéke. Ez részben a jobb eredményeknek, részben a növekvő támogatásoknak köszönhető.

65. táblázat: Fizetett osztalék mértéke a különböző tevékenységi körű gazdaságokban

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	2,53	6,72	5,60	8,01	9,40	14,12	25,64	29,39	17,38	28,52
állattenyésztés I.	3,36	9,65	8,91	15,18	10,66	12,60	14,92	16,70	16,21	31,66
állattenyésztés II.	15,69	21,60	23,11	27,51	51,84	43,27	48,18	66,06	48,38	59,87
ültetvény	25,56	17,63	27,62	24,79	18,31	36,78	72,28	64,68	38,78	58,97
zöldség	63,86	93,76	17,19	84,94	98,33	115,20	151,40	199,92	149,59	374,01
vegyes	5,31	5,66	5,25	7,14	9,17	12,59	22,61	19,57	12,86	20,35

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

A társas gazdaságok is minden ágazatban, minden évben fizettek osztalékot, még akkor is, ha az adózott eredményük negatív volt. A fizetett osztalék tekintetében az egyes évek között ingadozások figyelhetőek meg, de alapjában véve minden ágazatban a növekvő trend a jellemző. Az EU csatlakozást követően az osztalékok mértéke nőtt. Az egyéni gazdaságokban a fizetett osztalék mértéke minden ágazatban, legtöbbször jelentős mértékben, meghaladja az országos szintet, kivéve az ültetvényes egyéni gazdaságokat 2005 és 2009-ben (17. melléklet). Ennek egyik oka, hogy az egyéni gazdaságok esetében az osztalék tartalmazza a bérigényt is.

A mérleg szerinti eredmény alakulása már koránt sem mutat olyan kedvező képet, mint az adózott eredményé. Ez abból következik, hogy az alacsony, vagy negatív adózott eredmény ellenére is fizettek ki osztalékot. Sok esetben többet, mint az elért adózott eredmény, (korábbi évek nyeresége terhére) így a korrigált mérleg szerinti eredmény negatív lett. Az állattenyésztés II. profilú gazdaságok is jelentős osztalékot fizettek ki azokban az években is, amikor az adózott eredményük negatív volt. Az ültetvényes gazdaságok három év kivételével (2001, 2006, 2008) magasabb osztalékot fizettek ki, mint az általuk elért adózott eredmény. Ez az osztalékfizetési politika teljes mértékben gátat szab az önerős fejlesztés lehetőségének. A pozitív mérleg szerinti eredményre való törekvés, ezáltal a vállalkozás számára pénzvisszaforgatásra törekvés, ami a fejlesztés lehetőségét megteremti, az árunövény termelő, az állattenyésztés I. profilú és a vegyes profilú gazdaságokra a jellemző.

66. táblázat: Mérleg szerinti eredmény alakulása a különböző tevékenységi körű gazdaságokban

Me.: 1000 Ft/MT ha

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	9,10	6,89	-0,90	18,61	15,84	25,98	26,49	27,06	10,15	24,01
állattenyésztés I.	5,74	8,53	-8,76	-1,20	14,51	21,38	7,75	26,11	15,44	19,06
állattenyésztés II.	81,48	80,82	-85,63	-23,78	96,87	-156,70	-142,43	44,61	25,50	14,91
ültetvény	58,32	-13,80	-66,24	-0,75	-63,54	30,22	-21,66	3,51	-7,03	-20,19
zöldség	71,55	32,85	-35,53	-97,96	33,62	44,38	-14,24	243,99	30,51	201,28
vegyes	8,76	7,37	-14,69	4,26	14,61	26,34	14,58	17,25	4,93	20,60

Forrás: AKI tesztüzemi adatok

Az országos átlagtól kissé eltérő a helyzet a társas és az egyéni gazdaságokban (18. melléklet). Az országos adatokhoz képest a társas gazdaságok pozitív mérleg szerinti eredménye a legtöbb évben magasabb. Ez annak köszönhető, hogy bár alacsonyabb volt az adózott eredményük, de a fizetett osztalék is kevesebb.

Az egyéni gazdaságoknál a mérleg szerinti eredmény tekintetében már nem olyan kedvező a helyzet, mint ahogy az adózott eredmény elemzésekor tűnt. Az árunövény termelő egyéni gazdaságok kivételével, minden ágazatban találhatóak veszteséges évek. A legmagasabb adózott eredményt előállító ágazat közül, az állattenyésztés II. profilú egyéni gazdaságok 2007-2010 között, a zöldségtermesztő egyéni gazdaságok pedig 2003-2005, 2007 és 2009-ben is jelentős veszteséggel zárták az évet. Az ültetvényes egyéni gazdaságok pedig 2002-ben és az EU csatlakozást követően (2004-től) veszteségesen zárják az évet. Vagyis ezekben az esetekben a kifizetett osztalék mértéke nagyobb, mint az adott évi adózott eredmény, azaz eredmény-ágon csökkent a saját tőke. **Ez azt jelenti, hogy az adott évi adózott eredményből semmit nem forgatnak vissza a vállalkozás működésébe, inkább még kivesznek onnan, ami teljesen kizárja az önerős fejlesztés lehetőségét.** Minden ágazatban, a vizsgált évek legalább felében kisebb a mérleg szerinti eredmény értéke, mint az országos átlag.

Az osztalékfizetési arány nem értelmezhető azokban az években, amikor az adózott eredmény negatív volt. Azokban az években, amikor magasabb volt a fizetett osztalék, mint az elért adózott eredmény, az osztalékfizetési arány meghaladja a 100%-ot. Ez legtöbb esetben az ültetvényes gazdaságokra jellemző. Az osztalékfizetési arány minden ágazatban magas, az EU csatlakozás óta egyik ágazatban sem csökkent 30% alá, de legtöbb esetben az 50%-ot is meghaladta. Vagyis az elért eredmény nagyobb hányadát kiveszik a gazdaságból és csak a kisebbik hányadát forgatják vissza a vállalkozás működésébe.

A társas vállalkozásoknál 100%-ot meghaladó arány csak két esetben fordul elő, a zöldségtermesztő gazdaságoknál 2003 és 2010-ben, vagyis ekkor az elért adózott eredménynél magasabb volt a kifizetett osztalék mértéke. A többi esetben, néhány kivételtől²⁰ eltekintve – amikor a kisebb adózott eredmény ellenére is próbáltak a korábbi évekhez hasonló mértékű osztalékot fizetni – az osztalékfizetési arány 50% alatt volt, **vagyis az adózott eredmény nagyobb hányada maradt a vállalkozásoknál.** A vizsgált időszak második felében, a kiugró adatoktól eltekintve, az osztalékfizetési arány 18-35% között mozgott. Az egyes ágazatokban az osztalékfizetési arány nagysága ingadozásokat mutat, de az esetek többségében a legmagasabb az ültetvényes és a zöldségtermesztő társas gazdaságoknál. **A társas gazdaságok osztalékfizetési aránya elmarad az adott ágazat országos átlagától.**

²⁰ Állattenyésztés I. profilú társas gazdaságok 2001, ültetvényes társas gazdaságok 2007, 2009, vegyes profilú társas gazdaságok 2009.

Az egyéni gazdaságokban minden évben magas az osztalékfizetési arány, amit az is jelez, hogy csak néhány évben²¹ csökken 50% alá, 2007-től pedig minden ágazatban meghaladja azt. Az állattenyésztés II. profilú egyéni gazdaságokat 2007-től 100% feletti, az ültetvényes és a zöldségtermesztő egyéni gazdaságokat pedig 100% feletti, vagy azt megközelítő osztalékfizetési arány jellemzi. **Ez alapján csak az árunövény termelő egyéni gazdaságok esetében van meg az önerős fejlesztés lehetősége.**

67. táblázat: Osztalékfizetési arány alakulása a különböző tevékenységi körű gazdaságokban

	Me.: %									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
országos átlag										
árunövény	21,73	49,38	119,15	30,09	37,24	35,21	49,18	52,06	63,13	54,30
állattenyésztés I.	36,93	53,08	5940,00	108,58	42,35	37,08	65,81	39,01	51,22	62,42
állattenyésztés II.	16,15	21,09	n.é. ²²	737,53	34,86	n.é.	n.é.	59,69	65,48	80,06
ültetvény	30,47	460,31	n.é.	103,12	n.é.	54,90	142,79	94,85	122,14	152,06
zöldség	47,16	74,05	n.é.	n.é.	74,52	72,19	110,38	45,04	83,06	65,01
vegyes	37,71	43,44	n.é.	62,63	38,56	32,34	60,80	53,15	72,29	49,69
társas gazdaságok										
árunövény	7,29	14,41	n.é.	13,84	28,31	17,04	16,15	18,15	32,87	27,48
állattenyésztés I.	87,50	14,81	n.é.	n.é.	42,52	24,85	15,57	6,97	26,37	22,23
állattenyésztés II.	5,10	9,26	n.é.	n.é.	30,39	n.é.	n.é.	21,27	24,47	34,79
ültetvény	6,40	n.é.	n.é.	40,60	n.é.	26,92	70,34	18,27	77,27	34,79
zöldség	n.a.	n.a.	5731,58	n.a.	2,35	31,75	39,36	5,69	31,57	119,03
vegyes	17,35	10,24	n.é.	25,86	21,19	20,18	36,18	20,66	59,67	17,80
egyéni gazdaságok										
árunövény	33,46	66,15	83,56	41,80	41,37	46,43	63,99	74,10	71,80	63,92
állattenyésztés I.	22,71	77,16	468,48	83,02	42,25	48,65	120,34	64,65	59,32	91,93
állattenyésztés II.	33,58	39,02	88,91	39,61	39,40	33,54	147,34	162,18	109,79	193,64
ültetvény	35,30	218,33	83,75	166,36	n.é.	100,03	214,72	153,91	168,71	255,33
zöldség	49,38	66,26	n.é.	n.é.	109,32	77,84	128,79	84,65	110,32	64,44
vegyes	46,83	91,38	n.é.	81,70	51,16	42,60	79,70	82,06	77,38	74,37

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Az osztalékfizetés mértékével is összefügg, hogy az egyes ágazatok esetében milyen arányban részesülnek az adózás előtti eredményből a vállalkozások különböző érintettjei (69. táblázat és 19. melléklet). A legkisebb részaránnyal az állam rendelkezik mindegyik ágazatban, kivéve azokat az éveket, amikor a pozitív adózott eredmény ellenére negatív mérleg szerinti eredménnyel zárták a gazdaságok az évet, vagyis a teljes osztalékfizetésre a vállalkozás korábbi eredményeit is felhasználták, ezáltal nemhogy növelték volna a vállalkozás vagyonát, hanem csökkentették azt. Az állam részesedése az eredményből csökkenő tendenciát mutat, ami a vállalkozásokat terhelő jövedelemadó terhek mérsékléséből adódik. Az önerős fejlesztés szempontjából az lenne a kedvező, ha a megtermelt jövedelem legnagyobb hányada a vállalkozásba kerülne visszaforgatásra. Ez 2001-ben még minden ágazatban megvalósult. 2002-ben már csak az árunövény termelő, az állattenyésztés II. profilú és a vegyes gazdaságokban. 2003-ban egyik ágazatban sem történt jövedelem-visszaforgatás a vállalkozásba. Az árunövény termelő gazdaságokban 2004 és 2007 között a vállalkozás részesedett a legnagyobb arányban az

²¹ Minden ágazatban 2001-ben, az árunövény termelő egyéni gazdaságokban 2004-2006, állattenyésztés I. profilú egyéni gazdaságokban 2005, 2006, állattenyésztés II. profilú egyéni gazdaságokban 2002, 2004-2006, vegyes profilú egyéni gazdaságokban 2006.

²² Nem értelmezhető

adózás előtti eredményből, majd a későbbiekben a tulajdonosok aránya volt a legmagasabb. 2003 után az állattenyésztés I. profilú gazdaságokban (2005, 2006, 2008), a vegyes profilú gazdaságokban (2005, 2006, 2010) három év volt, amikor a vállalkozás részesült a legnagyobb arányban az eredményből. A többi évben a tulajdonosok kapták meg a jövedelem legnagyobb hányadát. Az állattenyésztés II. profilú gazdaságokban (2005), a zöldségtermesztő gazdaságokban (2008) egy-egy év, még az ültetvényes gazdaságokban egyetlen év sem volt 2003 után, amikor a vállalkozás részesedése lett volna a legmagasabb. **Megállapítható, hogy az esetek többségében a tulajdonosok kapják meg a keletkezett jövedelem nagy részét, és csak kisebb része kerül a visszaforgatásra a vállalkozásba, ami gátolja az önerős fejlesztést.**

Az országos átlagnál kedvezőbb a helyzet a társas gazdaságokban, ahol csak néhány esetben tapasztalható 50% alatti visszaforgatási arány. **Az, hogy a társas gazdaságok az eredményük legnagyobb részét visszaforgatják a vállalkozásuk működésébe, megteremti az önerős fejlesztés lehetőségét.** Az eredményből a második legnagyobb részesedéssel néhány év kivételével a tulajdonosok rendelkeznek. Az állam a legmagasabb részesedési aránnyal (8,17-27,31%) az ültetvényes társas gazdaságokban rendelkezik. A legkisebb ingadozás és a legalacsonyabb állami részesedési arány az állattenyésztés II. profilú társas gazdaságoknál (5,73-13,9%), és az árunövény termelő társas gazdaságoknál (6,28-15,07) tapasztalható.

Az egyéni gazdaságoknál az adózás előtti eredményből a legkisebb részesedéssel az állam rendelkezik minden évben, minden ágazat tekintetében. Az ültetvényes és a zöldségtermesztő egyéni gazdaságok esetében 2001 kivételével, míg a vegyes profilú gazdaságoknál 2001 és 2006 kivételével a tulajdonosok részesülnek az adózás előtti eredményből a legnagyobb arányban. Ez legalább 60%-os (kivéve vegyes profilú egyéni gazdaságok 2005), az ültetvényes egyéni gazdaságoknál pedig sok esetben 100% feletti arányt jelent. Vagyis utóbbiaknál az adózás előtti eredménynél magasabb osztalékot fizettek ki, ezzel csökkentve a gazdaságok vagyont. **Az egyéni gazdaságok esetében ez az osztalékfizetési arány nem teszi lehetővé az önerős fejlesztést ezekben az ágazatokban.**

Az árunövény termelő egyéni gazdaságok esetében 2001, 2004-2006-ig a vállalkozásba forgatták vissza az adózás előtti eredmény legnagyobb hányadát, ami 50% feletti arányt jelentett. A későbbiekben ez az arány 24,62 – 34,7%-ra csökkent.

Az állattenyésztés I. profilú egyéni gazdaságok esetében csak 2001, 2005 és 2006-ban rendelkezett a legmagasabb részesedéssel a vállalkozás, a két utóbbi évben pedig már az 50%-ot sem érte el az arány. A többi évben kirívóan alacsony a vállalkozás részesedése az adózás előtti eredményből (kivéve 2008, 2009). Két évben (2003, 2007) pedig csökkent a vállalkozás vagyona, amikor az osztalékfizetés meghaladta az adózott eredmény mértékét. A tulajdonosok részesedése a meghatározó ebben az ágazatban. Az állattenyésztés II. profilú egyéni gazdaságoknál 2001, 2002, 2004-2006 években a vállalkozásba való visszaforgatási arány 50% feletti volt, ami a gazdaságok fejlődését is elősegíthette, viszont 2007-től az adózás előtti eredménytől magasabb összegű osztalék került kifizetésre, ezáltal veszteséges éveket zártak, a vállalkozás vagyona csökkent, önerős fejlesztésre nem volt lehetőség.

68. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből a különböző tevékenységi körű gazdaságokban

Me.: %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Árunövény										
állam	11,86	9,51	27,24	8,24	9,47	6,85	8,66	7,35	7,34	5,31
tulajdonos	19,15	44,68	86,69	27,61	33,72	32,80	44,93	48,24	58,50	51,41
vállalkozás	68,99	45,81	-13,93	64,15	56,81	60,35	46,42	44,41	34,16	43,28
állattenyésztés I										
állam	21,03	11,53	95,10	26,54	13,95	12,35	14,58	9,89	7,02	6,67
tulajdonos	29,17	46,96	291,18	79,77	36,44	32,50	56,22	35,15	47,62	58,25
vállalkozás	49,80	41,51	-286,27	-6,31	49,61	55,15	29,20	54,96	45,36	35,08
állattenyésztés II.										
állam	11,67	8,28	n.é.	67,54	15,58	n.é.	n.é.	10,87	8,61	13,96
tulajdonos	14,26	19,34	n.é.	239,43	29,43	n.é.	n.é.	53,21	59,85	68,89
vállalkozás	74,07	72,38	n.é.	-206,96	54,99	n.é.	n.é.	35,93	31,54	17,16
Ültetvény										
állam	6,40	47,82	n.é.	24,09	n.é.	20,58	21,35	17,23	20,05	14,28
tulajdonos	28,52	240,19	n.é.	78,28	n.é.	43,60	112,31	78,51	97,66	130,35
vállalkozás	65,08	-188,01	n.é.	-2,37	n.é.	35,82	-33,65	4,26	-17,70	-44,63
Zöldség										
állam	6,57	8,93	n.é.	n.é.	18,47	8,35	15,88	8,55	12,29	6,71
tulajdonos	44,06	67,44	n.é.	n.é.	60,76	66,16	92,85	41,18	72,85	60,65
vállalkozás	49,37	23,63	n.é.	n.é.	20,77	25,49	-8,73	50,26	14,86	32,64
Vegyés										
állam	11,87	7,65	n.é.	12,44	10,50	9,19	8,87	8,61	10,24	7,28
tulajdonos	33,24	40,11	n.é.	54,84	34,51	29,37	55,40	48,57	64,88	46,07
vállalkozás	54,89	52,23	n.é.	32,72	54,99	61,44	35,73	42,81	24,87	46,65

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

4.4 Új és újszerű eredmények

Kutatásaim alapján az elért új és újszerű eredményeket az alábbiakban összegzem. Az elért eredmények részben vagy teljes egészében igazolják a megfogalmazott hipotéziseket.

- 1) **Ha a mezőgazdaságban az eredmény nagyobb ütemben nő, mint az árbevétel, nem feltétlenül következik, hogy a termelés hatékonyabbá vált. Ennek megítélése a támogatások természetének és nagyságának alakulásától is függ.**

A vizsgált időszak alatt az értékesítés nettó árbevétele évi átlagban 2,43 %-kal nőtt. Az adózás előtti eredmény évi átlagban 12,55, az adózott eredmény 13,21 %-kal nőtt. A kettő közötti ütemkülönbség az eredményt terhelő adó mértékének csökkenéséből ered. A mérleg szerinti eredmény évi átlagos növekedési üteme 6,59 %. A támogatás évi átlagban 19,38 %-kal növekedett, az eredmény ennél kisebb növekedési ütemű, vagyis a termelés hatékonysága nem nőtt, hanem csökkent. Ezt azért is fontos kiemelni, mert ugyanezen idő alatt a növekvő árbevétel csökkenő kibocsátással párosult. Az országos átlagot reprezentáló adatok mögött méret és tevékenységi kör szerint jelentős a differenciáltság.

Az eredmény képzésében az EU csatlakozás előtt és után is meghatározó a bevételként elszámolt agrártámogatás szerepe. A támogatásoknak még mindig jelentős a költség-ellentételező szerepe, és az elérhető eredmény forrása teljes egészében a támogatás. A támogatásoktól való ilyen mértékű függőség a termelők jelentős részét nem készíti a versenyképesség javítására, helyzetük javulását a támogatások növelésétől várják. 2010-ig a támogatások jelentősen növekedtek, 2010-2014 között a nemzeti fizetőeszköz gyengülése miatt tovább nőtt a támogatás összege. A jövőben viszont – az árfolyam alakulásától függően – stagnáló, csökkenő támogatás valószínűsíthető, így hatékonyság növelése nélkül az elérhető jövedelem csökken.

2) A mezőgazdasági vállalkozásoknál jogi forma szerint a jövedelem és a jövedelmezőség kérdésében differenciáltabb megközelítés szükséges, egyrészt a költség szerkezet eltérése miatt, másrészt méretet és tevékenységi kört illetően.

Országos átlagban az egyéni gazdaságok egy hektárra jutó eredménye, és a jövedelmezősége jobb a társas gazdaságokénál. Ez nem hatékonysági különbség, hanem elsősorban abból adódik, hogy a saját munka költsége nem, vagy nem teljes egészében jelenik meg bérköltségként, de annak is tulajdonítható, hogy a kisebb fajlagos eszközérték után kevesebb értékcsökkenést számolnak el. A másik fontos tényező, hogy a csatlakozás utáni években az egy hektárra jutó támogatás még mindig a legkisebb méreteknél a legnagyobb. Az egyéni gazdaságoknak pedig a nagyobb hányada tartozik a kisebb méretűek közé. Azonos méreteknél és azonos tevékenységi körnél a jogi forma szerint jóval kisebb a különbség, vagy közel azonos a jövedelmezőség, esetenként pedig a társas gazdaságoké jobb.

3) Az önerős fejlesztés lehetősége nem az adózott eredménytől és az ebből számított jövedelmezőségtől függ, azt alapvetően a mérleg szerinti eredmény határozza meg, vagyis az osztalékpolitika befolyásolja. E tekintetben jelentős különbség van méret és jogi forma szerint.

A mérleg szerinti eredmény évi átlagos növekedési üteme jóval alatta marad az adózott eredmény növekedésének, vagyis az eredmény egyre kisebb hányadát forgatják vissza a termelésbe, illetve egyre nagyobb hányada szolgálja a tulajdonosok osztalékát. Az adózás előtti eredmény több mint 50%-át – kivéve 2008 - a tulajdonosok számára fizetik ki, ezáltal csökkentve az önerős fejlesztés lehetőségét.

Az önerős fejlesztést alapvetően meghatározza, hogy az adózott eredményből mennyi marad fejlesztés, bővítés céljára a vállalkozásnál. Az osztalékfizetési arány az EU csatlakozáskor és az azt követő két évben stagnálni látszott. 2006-ig ez 50% alatti, 2007-től viszont növekszik az osztalékfizetési arány, és az 50% feletti állandósul. Jogi forma szerint jól érzékelteti az osztalékpolitikában való különbséget, hogy míg az adózott eredmény évi növekedési üteme között nincs szignifikáns különbség az egyéni és a társas vállalkozások között, addig a mérleg szerinti eredmény évi átlagos növekedési üteme a társas gazdaságokban háromszorosa az egyéni gazdaságokénak.

A társas gazdaságok az elért eredmény nagyobb hányadát (több mint 60 %-át) forgatták vissza a gazdaság működésébe, fejlesztésébe. Mindez a **tudatos gazdálkodás kialakulására utal, amely elősegíti az önerős fejlesztés lehetőségét.**

Az egyéni gazdálkodók az eltérő adóteher miatt inkább osztalék, mint bérérdekelték. Ha az eredményből nem vagy csak kis hányadot forgatnak vissza a vállalkozásba, ezzel az önerős fejlesztés lehetőségét csökkentik, egyes esetekben még a további eltartóképességet is csökkentik.

Az adózott eredmény és a mérleg szerinti eredmény az üzemméretek szerint eltérő képet mutat, az osztalékpolitika miatt. Az üzemméret növekedésével csökken az egy hektárra jutó fizetett osztalék. **Megállapítható, hogy minél nagyobb az üzemméret, annál alacsonyabb az egy hektárra jutó osztalék. Továbbá megállapítható az is, hogy minden üzemméret esetében nőtt az egy hektárra jutó fizetett osztalék mértéke a vizsgált évek alatt.**

A vizsgált évek többségében legkisebb méretű gazdaságok esetében az osztalék nagyobb, mint az adott évben elért eredmény, vagyis a korábbi évek felhalmozott eredményét is kifizetik, vagyis a 15 ha alatti gazdaságokban az elért eredmény és az osztalék között nincs szoros kapcsolat. Ennek egyik lehetséges oka az lehet, hogy a kisebb méretű gazdaságok a tulajdonosoknak nem munkabéreként, hanem osztalék formájában fizetik ki a járandóságukat a jobb adózási feltételek miatt. Ugyanakkor rövid távú tulajdonosi szemléletet tükröz. **A 15 ha alatti gazdaságok, az elért eredményből nem forgatnak vissza a vállalkozás működésébe, ezáltal nincs meg bennük az önerős fejlesztés lehetősége, vagyis hosszú távon nem életképesek, ha nem változtatnak a tulajdonosi szemléleten.** Az egyszerű újratermelés is több tőkét igényel, amit eddig a növekvő támogatás fedezhetett, de 2010-ben a földalapú támogatás értéke elérte a maximumot. Így a jövőben, ebben a méretkategóriában csökkenő jövedelemmel lehet számolni.

A vállalkozás méretének növekedésével nő a visszaforgatási hányad, mind a társas, mind az egyéni gazdaságok esetében. A 100 ha feletti társas gazdaságok esetében 2005-től állandósul az osztalékfizetési arány 22-24 % körül.

Az osztalékpolitika jelentős eltéréseket mutat ágazatonként is. A pozitív mérleg szerinti eredményre való törekvés, ezáltal a vállalkozás számára pénzvisszaforgatásra törekvés, ami a fejlesztés lehetőségét megteremti, az árunövény termelő, az állattenyésztés I. profilú és a vegyes profilú gazdaságokra jellemző.

4) Az önerős fejlesztés lehetőségét a tőkeellátottság, a tőkeszerkezet és a jövedelmezőség is befolyásolja. A tőkeszerkezet tudatos alakítására csak a nagyobb méreteknél lehet következtetni.

A magyar mezőgazdaságban a saját tőke meghatározó a finanszírozásban, a tőkeellátottság (saját tőke/összes tőke) országos átlagban javult, ezen belül a társas vállalkozásoknál nagyobb ütemű a saját tőke növekménye, míg az egyéni gazdaságokban a társas gazdaságokénál nagyobb arányú saját tőke mellett az eladósodás nőtt.

2005-től az összes eszköz hozama növekedésnek indult, ami jelentősen növelte a saját tőke hozamát, az idegen tőke hozamának csökkenése mellett. 2006-tól az idegen tőke hozama tartósan 5 % alatt maradt.

A saját tőke és a mérleg szerinti eredmény növekedési ütemkülönbsége arra is utal, hogy a saját tőke növekményének jelentős része nem az eredmény visszaforgatásából ered, hanem a tőketartalékban megjelenő támogatásnak tulajdonítható.

A saját tőke jövedelmezőségét minden méretkategóriában növekvő tendencia jellemzi. Ebben visszaesés, csak a két kritikus évben 2003-ban és 2009-ben volt. Az adatok alapján megállapítható, hogy a nagyobb gazdaságokban nagyobb a saját tőke jövedelmezősége. Ez két részből tevődik össze, egyrészt, hogy a nagyobb gazdaságok hatékonyabban tudnak termelni, így jobb az eszközkivhasználtságuk, ezáltal a vállalati tőkeelhasználásuk is magasabb, másrészt nagyobb mértékben képesek igénybe venni az olcsóbb külső forrást.

A tőkeellátottság ágazati rangsora - a 2010-es adatok alapján - országos átlagban és a társas gazdaságokban megegyezik (a legmagasabbtól a legalacsonyabbik felé haladva: ültetvényes, árunövény, állattenyésztő I., vegyes, zöldség, állattenyésztő II.). Az egyéni gazdaságokban szintén a zöldség és az állattenyésztő II. ágazatok tőkeellátottsága a legalacsonyabb (az 5. és a 6.), viszont itt a legmagasabb tőkeellátottságú az állattenyésztő I. ágazat, ezt követi az ültetvény, majd a vegyes profilúak, és csak a 4. helyen szerepelnek az árunövény termelők.

A vizsgált ágazatok esetében a vállalati tőkeelhasználás mértékét összehasonlítva, különös tekintettel az EU csatlakozás utáni időszakra, megállapítható, hogy a legmagasabb hozamok a zöldségtermesztés ágazatban érhetőek el. Ezt követik az árunövény termeszto gazdaságok, majd az állattenyésztés I., vagyis a tömegtakarmányt fogyasztó állatok tartásával foglalkozó, és a vegyes profilú gazdaságok. A legkevésbé jövedelmező ágazat az ültetvény és az állattenyésztés II., vagyis az abraktakarmányt fogyasztó állatok tartásával foglalkozó gazdaságok. Utóbbi kibocsátás-csökkenése ezzel is összefügg.

5) A beruházások nem a tudatos fejlesztés hatására, előre programozott időben valósulnak meg, hanem a beruházási támogatások rendelkezésre állásától függenek, azok határozzák meg, hogy mibe és mikor történik beruházás. A beruházási támogatást is zömmel pótlásra használják fel.

Az elvégzett korrelációs számítások eredményei azt jelzik, hogy a bruttó beruházás és a beruházási támogatás között a kapcsolat szoros, míg a nettó beruházás és a támogatások között csak a nagyobb méreteknél és egyes ágazatokban van közepes vagy szoros kapcsolat.

A 15 ha alatti gazdaságokban csak 2009-ben valósult meg nettó beruházás, így **összességében fejlesztés ebben a méretkategóriában nem valósult meg a vizsgált tíz év alatt.** A 15-40 ha közötti méretkategóriában sem beszélhetünk fejlesztésről, mivel csak 2009-ben valósult meg nettó beruházás. A 40-100 hektár közötti gazdaságoknál nettó beruházás 2007, 2009 és 2010-ben is megvalósult.

Az egyéni gazdaságok esetében a 40 hektár feletti gazdaságok azok, amelyek a vizsgált időszak második felében nettó beruházásokat valósítottak meg, vagyis fejlesztették gazdaságukat, amely az életben maradás és a növekedés egyik feltétele.

A 100 hektár feletti gazdaságoknál a bruttó beruházás és a beruházási támogatás értékének változása megegyező irányú, vagyis **a bruttó beruházások megvalósulásának nagysága függ a támogatások mértékétől.** A beruházási hitelállományra 2004 és 2007 kivételével a növekedés a jellemző. 2005-től a beruházások megvalósításához egyre nagyobb mértékben használtak fel egyéb saját forrást (kivéve 2010). **Ez az egyetlen méretkategória, ahol 2005-től folyamatosan létrejön nettó beruházás, amire növekvő tendencia a jellemző. Itt már beszélhetünk tudatos fejlesztésekről.**

A vizsgált ágazatok esetében megállapítható, hogy **az esetek többségében a társas gazdaságok által megvalósított beruházások értéke, mind bruttó, mind nettó, mind pedig az igénybe vett beruházási támogatások mértéke meghaladja az országos átlagos szintet.** Az egyes ágazatok esetében megállapítható, hogy különböző mértékűek az egyes években megvalósított beruházásaik, és általában támogatástól függ, hogy növekszik vagy csökken a mértéke. A csatlakozás előtti felkészülési időszakban jelentős beruházások valósultak meg minden ágazatban, majd a csatlakozást követően csökkent a mértékük - kivéve vegyes profilúak – és újabb jelentős mértékű beruházások csak a válság idején voltak, amikor a beruházási támogatások mértéke jelentősen megnőtt.

Az osztalékpolitika hatását a beruházások alakulásán is lemérhetjük, mivel ott van fejlesztés, ahol nagyobb visszaforgatási hányad, a vállalkozás rendelkezik a beruházás megvalósításához saját erővel is.

6) Az előttünk álló időszakban a támogatás forintban kifejezett értékének változása már csak az árfolyam változásának függvénye, ami eredményezhet csökkenő támogatást is. Emiatt a hatékonyság növelése nélkül további eredménynövekedés nem várható.

2010-ben a területalapú támogatás euróban számított összege elérte a maximumot. A támogatás forintban kifejezett értéke már csak az árfolyam alakulásától függ, ami erősödő forint mellett a támogatás csökkenéséhez vezethet. A támogatások „felfutásával” kimerült az a tartalék, amely hatékonyságnövekedés nélkül is jövedelemnövekedést eredményezett.

5 KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Az FADN adatbázis alapján végzett vizsgálataim kiterjedtek a mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezőségére, finanszírozására, osztalékfizetési politikájára, beruházásaira és mindezen esetekben az agrártámogatások szerepére. A vizsgálataimat 2001-2010 időintervallumban végeztem el, külön a társas és egyéni gazdaságok esetében is, méret és tevékenységkör szerinti bontásban is. 2010-ben a területalapú támogatás euróban számított összege elérte a maximumot, a régi tagállamok termelőire vonatkozó mértéket. Az ezt követő időszakban a támogatás forintban kifejezett értékének változása már csak az árfolyam alakulásának függvénye, ami eredményezhet csökkenő támogatást is. Így a hatékonyság növelése nélkül további eredménynövekedés nem várható.

A vizsgált időszakban egyetlen évben (2001-ben) támogatás nélkül is keletkezett jövedelem a magyar mezőgazdaságban. Összességében kijelenthető, hogy a mezőgazdaságban az elért eredményt teljes egészében a támogatás tette lehetővé. Az eredmény képzésében az EU csatlakozás előtt és után is meghatározó az agrártámogatás szerepe. A bevételként elszámolt támogatások 2002-től minden évben meghaladják az adózás előtti eredményt, az eltérés nagysága közöttük különböző mértékű. Az agrártámogatások értékével csökkentett adózás előtti eredmény és az agrártámogatások hányadosa is jól mutatja, hogy a támogatások hány százaléka fordítódott a költségek ellentételezésére.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás előtti időszakban, és a válság idején jelentősen nőttek a bruttó beruházások, amely nagyrészt a növekvő beruházási támogatásoknak köszönhető. Ugyanezen években – kivéve 2009 – jelentősen növekedett a beruházási hitelállomány is. Vagyis a beruházások megvalósításához jelentős hitelfelvételre volt szükség.

Megállapítható, hogy a beruházások szoros és egyenes arányosságban állnak a rendelkezésre álló beruházási támogatásokkal. Vagyis a beruházások nem a tudatos fejlesztés hatására, előre programozott időben valósulnak meg, hanem a beruházási támogatások rendelkezésre állásától függenek, azok határozzák meg, hogy mibe és mikor történik beruházás.

Az önerős fejlesztést alapvetően meghatározza, hogy az adózott eredményből mennyi marad fejlesztés, bővítés céljára a vállalkozásnál. Az osztalékfizetési arány az EU csatlakozáskor és az azt követő két évben stagnálni látszott. 2006-ig ez 50% alatti, 2007-től viszont növekszik az osztalékfizetési arány és állandósul az 50% feletti arány. Az adózás előtti eredmény több mint 50%-át – kivéve 2008 - a tulajdonosok számára fizetik ki, ezáltal csökkentve az önerős fejlesztés lehetőségét. Ebből is megállapítható, hogy egyes vállalkozások nem is tekintik céljuknak a vállalkozás fejlesztését.

A bruttó beruházások értéke minden évben jelentősen magasabb a társas gazdaságok esetében, mint azt az országos adatsorok esetében láthattuk. A beruházási támogatások értéke 2004-ig elmarad az országos átlagtól, viszont 2005-től egyre nagyobb mértékben meghaladja azt. Vagyis a társas gazdaságokban nagyobb mértékű beruházások történtek, emiatt a beruházási támogatásokból is nagyobb mértékben részesültek, mint az egyéni gazdaságok.

A jelentős mértékű értékcsökkenés elszámolása és a selejtezések miatt csak 2009-ben valósult meg nettó beruházás a 15 ha alatti gazdaságokban. Így összességében fejlesztés ebben a méretkategóriában nem valósult meg a vizsgált tíz év alatt.

A 15-40 hektár közötti gazdaságok esetében a beruházási támogatások alakulására csökkenés a jellemző, kivéve 2005, 2008 és 2009. Mivel az értékcsökkenés és a selejtezés együttes értéke,

csak 2009-ben volt kevesebb, mint a bruttó beruházás értéke, így nettó beruházás csak ebben az egy évben valósult meg. Vagyis fejlesztésről ebben a méretkategóriában sem beszélhetünk. A selejtezés mértéke csökkenő tendenciát mutat.

A 40-100 hektár közötti gazdaságoknál a bruttó beruházás értékének változása megegyezik a beruházási támogatásával. Vagyis a beruházások megvalósulása szoros összefüggésben van a támogatások alakulásával, rendelkezésre állásával. Nettó beruházás 2007, 2009 és 2010-ben is megvalósult ebben a méretkategóriában.

A 100 hektár feletti gazdaságoknál a bruttó beruházás és a beruházási támogatás értékének változása megegyező irányú (kivéve 2008). Vagyis a bruttó beruházások megvalósulásának nagysága függ a támogatások mértékétől. 2005-től a beruházások megvalósításához egyre nagyobb mértékben használtak fel egyéb saját forrást (kivéve 2010). Ez az egyetlen méretkategória, ahol 2005-től folyamatosan létrejön nettó beruházás, amelyre növekvő tendencia jellemző. Itt már beszélhetünk tudatos fejlesztésekről.

Az osztalékfizetési arány is jelentősen alacsonyabb a társas gazdaságok esetében, mint az országos átlag. Ezek az adatok a tudatos gazdálkodás kialakulására utalnak, elősegítve az önerős fejlesztés lehetőségét. Általánosságban – 2009 kivételével – megállapítható, hogy a társas gazdaságok esetében, az eredmény vállalkozás működésébe visszaforgatott aránya meghaladja a 60%-ot, ami tudatos gazdálkodásra utal, és megteremti az önerős fejlesztés lehetőségét.

Az egyéni gazdaságok eszközállománya kisebb ütemben nőtt, mint a társas vállalkozásoké, és ez elsősorban az ingatlanok, másodsorban a gépek, berendezések, járművek területén jelentkezik. A másik lényeges különbség az értékesítés nettó árbevételénél tapasztalható, ami az egyéni gazdaságokban évi átlagban csak 1,75 %-kal emelkedett. Az adózás előtti és az adózott eredmény növekedésében nincs lényeges különbség, annál inkább a mérleg szerinti eredményben, ami csak évi 3,13 %-kal nőtt, a lényegesen nagyobb arányú osztalékkiutalás miatt. Így az egyéni gazdaságokban a saját tőke növekedése is lassúbb ütemű, illetve az eladósodás nem csökkent, hanem nőtt. Ennek ellenére a saját tőke ellátottság még így is jóval magasabb, mint a társas gazdaságoknál. Az erőteljesen konzervatív finanszírozási stratégia előnyei mellett a hátrányai is jelentkeznek. Az egyéni gazdaságok esetében az idegen tőke aránya az összes tőkéből a vizsgált évek egyikében sem ment 21% fölé, a társas gazdaságoknál viszont még az utolsó évben sem csökkent 30% alá.

Az egyéni gazdaságok esetében szembejövő, hogy az országos adatokkal és a társas gazdaságokkal ellentétben, minden évben pozitív az adózás előtti eredményük, és négy év kivételével (2003-2005, 2009) támogatások nélkül is realizáltak volna jövedelmet. A kivételt képező években, a költségek ellentételezésére a támogatások sokkal kisebb hányadát fordították (felét, harmadát), mint ugyanezen években a társas gazdaságok vagy az országos átlag. Ez elsősorban abból adódik, hogy az egyéni gazdaságok esetében a saját munka költsége nem vagy nem teljes mértékben jelenik meg bérként, kevesebb a fizetendő járulék is, de kisebb részben annak is tulajdonítható, hogy fajlagosan kevesebb értékcsökkenést számolnak el.

A fizetett osztalékra is a növekedés a jellemző - kivéve 2003, 2009 - mértéke pedig többszöröse a társas gazdaságoknál kifizetettnek (3,3 - 8,8-szorosa). Ennek következtében az osztalékfizetési arány is többszöröse a társas gazdaságokénak. Az osztalékfizetési arány, 2001 kivételével, meghaladta az 50%-ot, 2002-ben és 2007-2010-ig pedig a 70%-ot is. Vagyis az egyéni gazdálkodók az eltérő adóteher miatt inkább osztalék, mint bérérdekeltek. Egyúttal viszont ezzel az önerős fejlesztés lehetőségét csökkentik.

A kisebb méretű gazdaságokban a saját tőke aránya magasabb, mint a nagyobb méretű gazdaságokban, viszont a tőkearány az évek között jobban ingadozik. Az adatok alapján megállapítható, hogy a nagyobb gazdaságokban nagyobb a saját tőke jövedelmezősége. Ez két részből tevődik össze, egyrészt, hogy a nagyobb gazdaságok hatékonyabban tudnak termelni, így jobb az eszközkihasználtságuk, ezáltal a vállalati tőkeköltésük is magasabb, másrészt nagyobb mértékben képesek igénybe venni az olcsóbb külső forrást.

Minden méretkategóriában növekedés jellemzi a támogatásokat, ami azt jelenti, hogy a 2010-es értékek a 2001-hez viszonyítva a 15 hektár alatti gazdaságokban 3,76-szoros, a 15-40 hektár közötti gazdaságokban 4,72-szeres, a 40-100 hektár közötti gazdaságokban 6,65-szörös, még a 100 hektár feletti gazdaságok esetében 6,78-szoros. Ez a növekedés köszönhető az Európai Unió csatlakozásnak, mert ezzel új források nyíltak meg a mezőgazdasági vállalkozások számára.

A csatlakozás utáni években az egy hektárra jutó támogatás között a méretek szerint kisebb a differencia, de még mindig a legkisebb méreteknél a legnagyobb. A támogatások arányát a bevételekből mindegyik méret esetében növekvő tendencia jellemzi. Ez abból adódik, hogy a támogatások összege nagyobb mértékben növekedett, mint az értékesítés nettó árbevétele. Ez a támogatások szerepének jelentőségére utal. Az adózás előtti eredmény a legtöbb esetben kevesebb volt, mint a jövedelemjellegű támogatások mértéke, vagyis működésük szempontjából létfontosságú a támogatások megléte.

Az adózott eredmény és a mérleg szerinti eredmény az üzemméretek szerint eltérő képet mutat, az osztalékpolitika miatt. Az üzemméret növekedésével csökken az egy hektárra jutó fizetett osztalék. Megállapítható, hogy minél nagyobb az üzemméret, annál alacsonyabb az egy hektárra jutó osztalék. Továbbá megállapítható az is, hogy minden üzemméret esetében nőtt az egy hektárra jutó fizetett osztalék mértéke a vizsgált évek alatt. Az egy hektárra jutó adózott eredmény szinte minden évben a legkisebb méretű gazdaságok esetében volt a legmagasabb, jelentősen nagyobb, mint a nagyobb méretű gazdaságoké. A fizetett osztalék is náluk a legtöbb. A vizsgált évek többségében az osztalék nagyobb, mint az adott évben elért eredmény, vagyis a korábbi évek felhalmozott eredményét is kifizetik, illetve a 15 ha alatti gazdaságokban az elért eredmény és az osztalék között nincs szoros kapcsolat. Ennek egyik lehetséges oka az lehet, hogy a kisebb méretű gazdaságok a tulajdonosoknak nem munkabéreként, hanem osztalék formájában fizetik ki a járandóságukat a jobb adózási feltételek miatt. Ugyanakkor rövid távú tulajdonosi szemléletet tükröz. A 15 ha alatti gazdaságok, az elért eredményből nem forgatnak vissza a gazdaság fejlesztésébe, amely a jövőbeni működésüket veszélyezteti.

Megállapítható, hogy a 40 ha alatti társas gazdaságoknál az egyes évek között jelentős az eltérés, és nem található szoros kapcsolat az elért eredmény és a kifizetett osztalék között, továbbá eltér az országos átlagértékek nagyságától és azok változásának irányától. A 15 ha alatti társas gazdaságok esetében az osztalékfizetési arányban nem figyelhető meg trend. Tudatos osztalékfizetési és visszaforgatási stratégiáról nem beszélhetünk. A 15-40 ha közötti társas gazdaságok esetében a vizsgált évek felében – ezen belül az utolsó három évben is – az adózás előtti eredmény negatív volt. Ennek ellenére történt adó- és osztalékfizetés. Utóbbi a vállalkozás szempontjából nem megfelelő stratégia, mert a korábbi eredményeket kifizetik osztalékként, így a vállalkozás működése veszélybe kerülhet.

A 40 ha feletti társas gazdaságok esetében az osztalékfizetési arány minden évben alatta marad az országos átlagnak, de változásának iránya azonos. A 100 ha feletti társas gazdaságok esetében tapasztalható csak, hogy 2005-től állandósul az osztalékfizetési arány 22-24 % körül. A 40-100 ha közötti társas gazdaságok esetében, a fizetett osztalék is kisebb, mint a mérleg szerinti eredmény. Ezáltal lehetőség nyílik a vállalkozás életben tartására, sőt fejlesztésére. A 100 ha

feletti társas gazdaságoknál jelentős a visszaforgatási arány, ami minden évben 55% felett van (67-76% között legtöbbször), kivéve 2003-as gyenge évet. Ez tudatos gazdálkodásra utal. A méretek közti összehasonlítást torzíja, hogy az egyes méretkategóriákhoz más-más tevékenységi üzemtípushoz tartozó gazdaságok rendelődnek.

Országos átlagban a különböző tevékenységű gazdaságok tőkeellátottsága (saját tőke és összes tőke aránya, E/V) jónak mondható, bár eltérő képet mutat, 50,11 és 89,39 % között változik. Ezen belül a társas gazdaságok tőkeellátottsága minden ágazatban alacsonyabb (41,74 és 78,80 % közötti), míg az egyéni gazdaságoké magasabb (66,53 és 92,56 % közötti). A vizsgált időszakban a tőkeellátottság, ingadozásokkal ugyan, de növekvő tendenciájú, viszont ez nem minden ágazatra igaz. Az árunövény termelő gazdaságok tőkeellátottsága országosan és a társas gazdaságokban nő, az egyéni gazdaságokban stagnál. Az állattenyésztő I. ágazatban kismértékben nő a tőkeellátottság mind a társas, mind az egyéni gazdaságokban. Az állattenyésztő II. gazdaságokban csökken a saját tőke aránya országosan és mindkét jogi formát illetően. Az ültetvény-ágazatban nő, míg a zöldség ágazatban csökken a tőkeellátottság mindkét jogi formájú gazdaságok átlagában. A vegyes profilú gazdaságok tőkeellátottsága országos átlagban kissé csökken, ezen belül a társas gazdaságoknál kismértékű növekedés, az egyénieknél kismértékű csökkenés tapasztalható.

A vizsgált ágazatok esetében a vállalati tőkeköltség mértékét összehasonlítva, különös tekintettel az EU csatlakozás utáni időszakra, megállapítható, hogy a legmagasabb hozamok a zöldségtermesztés ágazatban érhetőek el. Ezt követik az árunövény termeszto gazdaságok, majd az állattenyésztés I., vagyis a tömegtakarmányt fogyasztó állatok tartásával foglalkozó, és a vegyes profilú gazdaságok. A legkevésbé jövedelmező ágazat az ültetvény és az állattenyésztés II., vagyis az abraktakarmányt fogyasztó állatok tartásával foglalkozó gazdaságok. Utóbbi kibocsátás-csökkenése ezzel is összefügg.

A különböző ágazatokban a társas és az egyéni gazdaságok egy hektárra jutó árbevételének tendenciája az országos átlaghoz hasonló. Viszont a társas gazdaságok fajlagos árbevétele általában jóval több, mint az egyéni gazdaságoké, ami a magasabb hozamokkal függhet össze. Kivételt ez alól az állattenyésztő II. gazdaságok képviselnek, de itt valószínűsíthető, hogy a társas gazdaságok nagyobb arányban rendelkeznek takarmánytermő területtel, mint az egyéni termelők, ezért az egy hektárra jutó árbevétel összehasonlítása torzíthat.

A támogatások az eredményeket növelő, vagy a veszteségeket csökkentő hatását vizsgálva megállapítható, hogy országos átlagban a zöldség ágazat kivételével, a többi ágazatban támogatás nélkül nem értek volna el pozitív eredményt. E megállapítás alól kevés év képez kivételt. A társas gazdaságoknál a korrigált eredmény alapján megállapítható, hogy csak az ültetvényes és a zöldségtermelő gazdaságok tudtak volna több évben is pozitív eredményt elérni a bevételt növelő támogatások nélkül, de ők sem minden évben. Megjegyzem, nem véletlenül tartozik ez a két ágazat az EU régi tagországai között a versenyágazatok közé. A másik négy ágazatban a támogatások egy része, vagy teljs egésze minden évben a költségek ellentételezésére fordított. Vagyis az önerős fejlesztésre a közvetlen támogatás nélkül lehetőségük sem lenne. Az egyéni gazdaságoknál az adózás előtti eredmény és az agrártámogatások különbségét vizsgálva megállapítható, hogy 2001 év kivételével minden évben van legalább két ágazat, amelyek agrártámogatások nélkül veszteséges évet zártak volna. Az állattenyésztés I. profilú egyéni gazdaságoknál 2003 óta, az ültetvényes gazdaságoknál pedig 2004 óta támogatás nélkül nincs eredmény, vagyis a pozitív eredmény teljes egészében támogatásból származik.

Az árunövény termelő társas gazdaságok bruttó beruházásának időbeli alakulása az országoshoz hasonló. Az árunövény termelő gazdaságok esetében szoros összefüggés van a támogatások és a bruttó beruházás értéke között. Akkor valósulnak meg beruházások, amikor támogatást kapnak

hozzá a gazdaságok. A nettó beruházás is hasonló ingadozásokat mutat. A bruttó beruházás finanszírozásában jelentős arányt képvisel az értékcsökkenés, az egyéb saját forrás a legtöbb esetben nem jelentős mértékű.

Az állattenyésztés II. profilú ágazatban zömmel pótló jellegű beruházások valósulnak meg, bővítő jellegűek csak akkor, ha ahhoz jelentős többlettámogatás áll rendelkezésre.

A vizsgált ágazatok esetében megállapítható, hogy az esetek többségében a társas gazdaságok által megvalósított beruházások értéke, mind bruttó, mind nettó, mind pedig az igénybe vett beruházási támogatások mértéke meghaladja az országos átlagos szintet. Az egyes ágazatok esetében megállapítható, hogy különböző mértékűek az egyes években megvalósított beruházásaik, és általában támogatástól függ, hogy növekszik vagy csökken a mértéke. A csatlakozás előtti felkészülési időszakban jelentős beruházások valósultak meg minden ágazatban, majd a csatlakozást követően csökkent a mértékük - kivéve vegyes profilúak – és újabb jelentős mértékű beruházások csak a válság idején voltak, amikor a beruházási támogatások mértéke jelentősen megnőtt.

A fizetett osztalék mértéke ágazatonként eltérő, de minden ágazatban növekvő. Az utolsó négy vizsgált évben (2007-2010), a korábbi évekhez képest jelentősen növekedett a fizetett osztalék mértéke. Ez részben a jobb eredményeknek, részben a növekvő támogatásoknak köszönhető.

A társas vállalkozásoknál az osztalékfizetési arány 50% alatt volt, vagyis az adózott eredmény nagyobb hányada maradt a vállalkozásoknál. A vizsgált időszak második felében, a kiugró adatoktól eltekintve, az osztalékfizetési arány 18-35% között mozgott. Az osztalékfizetési arány nagysága az esetek többségében az ültetvényes és a zöldségtermesztő társas gazdaságoknál a legmagasabb. A társas gazdaságok osztalékfizetési aránya elmarad az adott ágazat országos átlagától.

Az egyéni gazdaságokban minden évben magas az osztalékfizetési arány, amit az is jelez, hogy csak néhány évben csökken 50% alá, 2007-től pedig minden ágazatban meghaladja azt. Az állattenyésztés II. profilú egyéni gazdaságokat 2007-től 100% feletti, az ültetvényes és a zöldségtermesztő egyéni gazdaságokat pedig 100% feletti, vagy azt megközelítő osztalékfizetési arány jellemzi. Ez alapján csak az árunövény termelő egyéni gazdaságok esetében van meg az önerős fejlesztés lehetősége.

Megállapítható, hogy az esetek többségében a tulajdonosok kapják meg a keletkezett jövedelem nagy részét, és csak kisebb része kerül a visszaforgatásra a vállalkozásba, ami gátolja az önerős fejlesztést.

A 2014-2020-as közös agrárpolitikában történt változások a nemzeti hatáskört bővítették. Ez lehetővé teszi, hogy a támogatások szétosztási elveinél nagyobb hangsúlyt kapjon a mezőgazdaság versenyképességének javítása.

6 ÖSSZEFOGLALÁS

Disszertációmban áttekintettem a magyar mezőgazdaság jellemzőit, külön kiemelve az agrárpolitikát, továbbá a jövedelmezőség és a hatékonyság közötti kapcsolatot, a finanszírozás, a beruházások és a fejlesztések lehetőségeit is.

A Közös Agrárpolitika bevezetésének hatására a nemzeti agrárpolitika lehetőségei korlátozódtak, a mezőgazdaság az átvett szabályok keretei között működik, viszont a termelők számára jelentős segítséget nyújtanak a KAP keretein belül folyósított támogatások.

A mezőgazdasági termelésben elérhető jövedelem hosszú ideig alacsony volt. Az eredményt javítják a támogatások, rontják a költségekben megjelenő ár, adó és társadalombiztosítási többletterhek, a kamat és a földbérleti díj fizetése. A mezőgazdaság jövedelmezőségét több tényező befolyásolja, így a munkaerőlétszám változása, a termékárak és ráfordítások változása és a hozamok évenkénti ingadozása. A beruházások a támogatások ellenére jelentős saját tőke felhasználással és magasabb amortizációs terhekkel járnak, ami a jövedelmezőséget rövid távon csökkentik. A forrásszerkezeti arányok hatnak a jövedelmezőségre. Az optimális tőkeszerkezet eléréséhez a saját források szerepének a megerősítésére kell törekedni.

A magyar mezőgazdaság jövedelmezősége folyamatosan emelkedik 2003 óta, leszámítva a 2009-es visszaesést. A jövedelmi viszonyok javulásának rövid távon ható okai között ki kell emelni a termelői támogatások mértékét, a nemzeti kiegészítő támogatásokat, az agrárrolló és főleg a forint/euró árfolyam változását. A nemzeti fizetőeszköz gyengülése a támogatások forintban kifejezett értékét növelte. A jövedelmek megteremtése mellett annak stabilitását is el kell érni. A termelők és az agrárpolitika közös feladata a jövedelemstabilitás megteremtése.

Az Európai Unió szintjén vizsgálva a mezőgazdaság jövedelmezőségét, sok esetben a kis üzemméret volt az oka az alacsony jövedelemtermelő képességnek. Vagyis a földnek szántóként történő hasznosítása csak bizonyos méretnagyság felett igazán gazdaságos. A magyar mezőgazdaság egyik alapproblémája a birtokszerkezet. A földbirtok nagysága jelentősen befolyásolja a gazdálkodó jövedelemszerzési és megélhetési lehetőségeit. Szoros összefüggés tapasztalható a birtokméret és a támogatási összeg között.

Az agrárágazatban sajátos vonásokat hordoz a finanszírozást meghatározó tényezők helyzete és hatásai. A mezőgazdaságban a szükséges tőke nagyobb hányada tartós lekötésű, nem egyetlen periódusban hasznosuló.

Az agrárfinanszírozás problémája a forráshiányból és a nem megfelelő hitelképességből adódik. Erősíteni kellene a saját forrás szerepét a mezőgazdaság finanszírozásban, ami a jövedelemtermelő-képesség javítását feltételezi. Továbbá az idegen forrásokon belül a hosszú lejáratú, kedvezményes kamatozású hiteleknek kellene nagyobb részarányt képviselni. Megállapítható, hogy a mezőgazdaság legfontosabb finanszírozói sorrendben a bankok, a szállítók, az integrátorok, a lízingscégek és a faktorcégek.

Egy üzem finanszírozását nem az határozza meg, hogy milyen a társasági formája – társas vagy egyéni gazdaság – hanem az, hogy mekkora a mérete. A mezőgazdaság magas támogatottsági szintje, a támogatásoktól való függőség arra készíti a termelőket, hogy ne a piaci változásokhoz való alkalmazkodástól, a versenyben történő helytállástól, hanem a támogatások szinten tartásától, növelésétől várják helyzetük javulását.

A beruházások a hatékonyság javításának, a versenyképesség növelésének fontos eszközei. Az ökológiai adottságokból származó előnyöket csak akkor tudja egy ország kihasználni, ha a technológiai fejlettsége ezt lehetővé teszi. Ha a mezőgazdaság fejlesztése lemarad, akkor az az előny is elmarad, ami az ökológiai viszonyokból származna. Ha nem marad elegendő jövedelem a mezőgazdaságban a technológia folyamatos korszerűsítésére, akkor nem képes növekvő jövedelmek realizálására, ami az ágazat fokozatos lemaradásához vezet.

A magyar mezőgazdaság egészét tekintve a nettó beruházás csak 2006-ban volt negatív az EU csatlakozás után, ami azt jelzi, hogy a többi évben technikai és technológia fejlesztések is történtek, nemcsak pótló beruházások valósultak meg, ez azonban rendkívül differenciált módon ment végbe.

Mind a nemzetgazdaság, mind a mezőgazdaság beruházásaiban jelentős növekedés figyelhető meg 2013-ban. A mezőgazdaságban ez főként az épület, a gép és a tenyészállat beruházásoknak köszönhető. Mérséklődött viszont a jármű, az ültetvény, a föld, a telek és az öntözés beruházások volumene. A beruházások alakulására kedvezően hatott az agrár-vidékfejlesztési támogatások növekedése, a mérséklődő vállalati hitelkamatok, valamint a Magyar Nemzeti Bank Növekedési Hitelprogramja és a Magyar Fejlesztési Bank által működtetett kedvezményes hitelprogramok is. Több év távlatában megállapítható, hogy a mezőgazdasági beruházásokra jellemző a támogatások nagyságával és a hitelfeltételek alakulásával összefüggő ingadozás.

Összességében kijelenthető, hogy a mezőgazdaságban az elért eredményt teljes egészében a támogatás tette lehetővé. Az eredmény képzésében az EU csatlakozás előtt és után is meghatározó az agrártámogatás szerepe. A bevételként elszámolt támogatások 2002-től minden évben meghaladják az adózás előtti eredményt, az eltérés nagysága közöttük különböző mértékű.

Az adózott eredmény és a mérleg szerinti eredmény az üzemméretek szerint eltérő képet mutat, az osztalékpolitika miatt. Az üzemméret növekedésével csökken az egy hektárra jutó fizetett osztalék. Megállapítható, hogy minél nagyobb az üzemméret, annál alacsonyabb az egy hektárra jutó osztalék. Továbbá megállapítható az is, hogy minden üzemméret esetében nőtt az egy hektárra jutó fizetett osztalék mértéke a vizsgált évek alatt. A 15 ha alatti gazdaságok, az elért eredményből nem forgatnak vissza a gazdaság fejlesztésébe, ezáltal nincs meg bennük az önerős fejlesztés lehetősége, vagyis hosszú távon nem életképesek, amely a jövőbeni működésüket veszélyezteti. Minél nagyobb méretű a gazdaság, annál nagyobb az eredményből visszaforgatott hányad, azaz annál inkább képes az önerős fejlesztés megvalósítására a vállalat.

Az egyéni gazdaságok esetében az agrártámogatás fordított arányosságban áll a bevételek nagyságával. Vagyis megállapítható, hogy minél nagyobb méretű egy egyéni gazdaság annál nagyobb részarányt képvisel a támogatás a bevételeiből. Megállapítható, hogy több évben csak a támogatásoknak köszönhetően sikerült pozitív adózás előtti eredményt elérniük az egyéni gazdaságoknak. A korrigált adózás előtti eredmény alakulása azt jelzi, jelentős a támogatásoktól való függésük.

Országos átlagban a különböző tevékenységű gazdaságok tőkeellátottsága jónak mondható, bár eltérő képet mutat, 50,11 és 89,39 % között változik. Ezen belül a társas gazdaságok tőkeellátottsága minden ágazatban alacsonyabb (41,74 és 78,80 % közötti), míg az egyéni gazdaságoké magasabb (66,53 és 92,56 % közötti). Megállapítható, hogy a legmagasabb hozamok a zöldségtermesztés ágazatban érhetőek el. Ezt követik az árunövény termesztő gazdaságok, majd az állattenyésztés I., vagyis a tömegtakarmányt fogyasztó állatok tartásával foglalkozó, és a vegyes profilú gazdaságok.

A támogatások az eredményeket növelő, vagy a veszteségeket csökkentő hatását vizsgálva megállapítható, hogy országos átlagban a zöldség ágazat kivételével, a többi ágazatban támogatás nélkül nem értek volna el pozitív eredményt. E megállapítás alól kevés év képez kivételt. A társas gazdaságoknál a korrigált eredmény azt mutatja, hogy csak az ültetvényes és a zöldségtermelő gazdaságok tudtak volna több évben is pozitív eredményt elérni a bevételt növelő támogatások nélkül, de ők sem minden évben. A másik négy ágazatban a támogatások egy része, vagy teljs egésze minden évben a költségek ellentételezésére fordított. Vagyis az önerős fejlesztésre a közvetlen támogatás nélkül lehetőségük sem lenne. Az egyéni gazdaságoknál az adózás előtti eredmény és az agrártámogatások különbségét vizsgálva megállapítható, hogy 2001 év kivételével minden évben van legalább két ágazat, amelyek agrártámogatások nélkül veszteséges évet zártak volna. Az állattenyésztés I. profilú egyéni gazdaságoknál 2003 óta, az ültetvényes gazdaságoknál pedig 2004 óta támogatás nélkül nincs eredmény, vagyis a pozitív eredmény teljs egészében támogatásból származik.

A fizetett osztalék mértéke ágazatonként eltérő, de minden ágazatban növekvő. Az utolsó négy vizsgált évben (2007-2010), a korábbi évekhez képest jelentősen növekedett a fizetett osztalék mértéke. Ez alapvetően a növekvő támogatásoknak köszönhető. Az osztalékfizetési arány nagysága az esetek többségében az ültetvényes és a zöldségtermesztő társas gazdaságoknál a legmagasabb. A társas gazdaságok osztalékfizetési aránya elmarad az adott ágazat országos átlagától. Az egyéni gazdaságokban minden évben magas az osztalékfizetési arány, amit az is jelez, hogy csak néhány évben csökken 50% alá, 2007-től pedig minden ágazatban meghaladja azt. Az állattenyésztés II. profilú egyéni gazdaságokat 2007-től 100% feletti, az ültetvényes és a zöldségtermesztő egyéni gazdaságokat pedig 100% feletti, vagy azt megközelítő osztalékfizetési arány jellemzi. Ez alapján csak az árunövény termelő egyéni gazdaságok esetében van meg az önerős fejlesztés lehetősége.

Megállapítható, hogy az esetek többségében a tulajdonosok kapják meg a keletkezett jövedelem nagy részét, és csak kisebb része kerül a visszaforgatásra a vállalkozásba, ami gátolja az önerős fejlesztést. Az országos átlagnál kedvezőbb a helyzet a társas gazdaságokban, ahol csak néhány esetben tapasztalható 50% alatti visszaforgatási arány. Az, hogy a társas gazdaságok az eredményük legnagyobb részét visszaforgatják a vállalkozásuk működésébe, megteremti az önerős fejlesztés lehetőségét. A kisebb méretű egyéni gazdaságok esetében ez az osztalékfizetési arány nem teszi lehetővé az önerős fejlesztést.

7 SUMMARY

My dissertation is an overview of the situation of the agricultural sector in Hungary, with a special emphasis on agricultural policies, the relationship between profitability and efficiency, and the possibilities for financing, investments and development across the sector.

As a result of the introduction of the EU's Common Agricultural Policy (CAP), the range of options for national policies is limited by the common European framework; however, subsidies provided are essential for the farms.

The income generated in the agricultural sector has traditionally been low. Subsidies do enhance profit, but at the same time, there is a range of expenses, such as taxes, social security payments, interests, and land lease. Profitability is influenced by factors such as work force, prices of materials, and fluctuation of yields. Despite subsidies, developments do need significant amounts of investment and have high rates of depreciation, which decrease short-term profitability. For optimal use of capital and investments, it is necessary to strive for an increased reliance on the farmers' own resources.

The profitability of the Hungarian agricultural sector has been increasing steadily since 2003, except for a brief period of recession in 2009. The most important short-term factors contributing to viability have been producer subsidies, national supplementary subsidies, and the exchange rate of the euro, which has changed favourably and increased the nominal value of subsidies paid. However, it is still a challenge for the agricultural sector to provide a stable income for producers.

As for the viability of the agricultural sector in the EU, low profits are often attributed to small farm sizes. The utilisation of land for crop production is only profitable above a certain farm size. Land ownership has been one of the main long-standing problems of the Hungarian agricultural sector; farm sizes limit the possibilities of many farmers. There is also a strong relationship between farm sizes and subsidies paid.

The agricultural sector has very specific characteristics regarding the means of financing. Most capital needed is long-term, not producing profit within a short period of time.

The main reasons for the problem of financing the agricultural sector are lack of capital and insufficient credit rating. It would be essential to strengthen the role of own investments in financing the sector, which would contribute to long-term viability. In addition, it would be important to increase the ratio of favourable long-term loan options. The main creditors of the sector are banks, suppliers, integrators, leasing companies and factor companies.

Financing is determined by farm size, not by company ownership (privately owned or corporate). The high rate of supports and the dependence on subsidies makes producers keep an eye on agricultural policies rather than on the changes in the market and ways to increase their competitiveness.

Investments are essential for improving efficiency and viability. Producers can only take advantage of favourable circumstances if there is a certain level of technological development that makes it possible. If the sector is not developed, then it is going to lose the advantages provided by favourable circumstances. If the income generated in the sector is not sufficient for

updating the technology needed, then it is not going to keep its viability and is going to continue to lag behind.

The value of net investments in the agricultural sector in Hungary has always been positive since the accession to the EU except for the year 2006; implying that the resources were spent on actually improving conditions, not merely maintaining the previous levels. However, there were huge differences as to the details across the sector.

There was a significant increase in investments in the year 2013, mainly owing to investments into buildings, machinery and livestock. On the other hand, investments into vehicles, plantations, land, and irrigation systems decreased. The national subsidies, decreasing credit rates, and the special credit programs run by the Hungarian National Bank and the Hungarian Development Bank had a significant positive effect. Generally, there is a fluctuation in subsidies and credit programs available for the agricultural sector.

On the whole, profits in the agricultural sector have entirely been due to subsidies both before and after accession to the EU. Profits before taxes have always been lower than subsidies since the year 2002, by varying degrees. Both balance sheet profits and profits after tax vary according to farm ownership, due to differences in dividend policies. The smaller the land size, the smaller the dividends per hectare paid. However, there has been an increase in dividends per hectare for farms of all kinds of sizes and ownership, across the sector. Farms below 15 hectares hardly ever invest the profits back into the business, there is little room for development out of their own resources, meaning that they are not viable long term and their operation is endangered. The larger the farm size, the greater the proportion of profits invested back into the business; these corporations are more capable of financing improvements out of their own pockets.

In the case of individually owned farms, subsidies are inversely proportionate to income. The larger the land size, the larger the proportion of subsidies in its income structure. In most years since the EU accession, individually owned farms only generated profit due to subsidies paid to them. Their corrected profit figures (profit without subsidies) indicate that they depend strongly on subsidies for their continued operation.

Regarding equity ratio, the national average can be considered adequate, though it varies considerably between 50.11 and 89.39%. Corporate farms have lower figures (41.74 to 78.80%, depending on the sector) than privately owned farms (66.53 to 92.56%). Vegetable farms are the most profitable, followed by cash crops and livestock, as well as farms with a mixed profile.

When analysing the role of subsidies in increasing profits or decreasing losses, it is concluded that with the exception of vegetable farms, other producers would have been unable to realise any profit without subsidies. There are a few exceptions. In the case of corporate farms, only plantations and vegetable farms would have been able to generate positive figures for corrected profit (profit without subsidies) in certain years. In the remaining sectors, the subsidies were mostly spent on covering losses; implying that without financial support, they are unable to make investments using their own funds. In the case of privately owned farms, it can be concluded that in each year (with the exception of 2002) there have been at least two sectors which would have generated significant losses (when gross profits and corrected profits are compared). The livestock sector has not had a profitable year since 2003, and plantations have suffered a similar fate since 2004, meaning that any profits realised were only thanks to subsidies.

Dividends paid vary by sector but show an increasing general trend in the time frame of 2007 to 2010 compared to previous years, mainly due to subsidies. Corporate farms in the vegetables and plantations sector pay the highest dividends. At the same time, privately owned farms pay higher dividends, exceeding 50% in each year since 2007. Privately owned farms in the livestock II. sector, plantations and vegetable farms pay close to or exceeding 100% dividends. Only cash crop farms have the capability to make investments out of their own resources.

It can be concluded that most of the income generated is paid to the owners, and only a small amount is reinvested into the business, thus hindering development. In the case of corporate farms, most of which reinvest over 50% into their businesses, thus opening possibilities for development and investments out of their own funds. High dividends paid by small individual farms prevent investments.

MELLÉKLETEK

IRODALOMJEGYZÉK

1. ABONYINÉ PALOTÁS J. (2007): Az infrastruktúra és a mezőgazdaság. *Gazdálkodás*, 51 (3) 52-63 p.
2. ACKRILL R. (2000): Common Agricultural Policy. Contemporary European Studies 9. Sheffield Academic Press, 244. p.
3. ALI M. - BYERLEE D. (1991): Economic Efficiency of Small Farmers in a Changing World: A Survey of Recent Evidence. *Journal of International Development*, (3), 1–27. p.
4. ALVINCZ J. - GUBA M. (2003): Beruházás és jövedelemtermelés az ezredforduló mezőgazdaságában. *Gazdálkodás*. 47 (1) 40-51. p.
5. ALVINCZ J. - VARGA T. (2000): A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei. *Agrárgazdasági tanulmányok* (15) Budapest. Agrárgazdasági Kutató Intézet. 114. p.
6. ALVINCZ J. (szerk.) (2001): A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők. *Agrárgazdasági Tanulmányok*, (7), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet. 129 p.
7. ALVINCZ J. (2008): Az Európai Unió agrártámogatási rendszere és a hazai földpiac. *Gazdálkodás*, 52 (2) 158-171. p.
8. ALVINCZ J. (2010): Agrárkérdések, alapkérdések, a termőföld. *Gazdálkodás*, 54 (6) 650-656. p.
9. ANTAL K. – GUBA M. (2005): A külföldi tőke szerepe a mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 49 (2) 38-52. p.
10. ANTAL K. – GUBA M. – KOVÁCS H. (2004): A mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban. *Agrárgazdasági Tanulmányok*, (3), Budapest. Agrárgazdasági Kutató Intézet, 150. p.
11. A. SAMUELSON, P – D. NORDHAUS, W. (2012): Közgazdaságtan. Budapest. Akadémiai Kiadó. 672. p.
12. BAKSA A. – VÁSÁRY M. (2014): A Közös Agrárpolitika alkalmazása Magyarországon. 223-254. p. In: JÁMBOR A. – MIZIK T. (szerk.): *Bevezetés a Közös Agrárpolitikába*. Budapest. Akadémiai Kiadó. 268. p.
13. BALOGH Á. – HARZA L. (1998): A vagyonszétválás mértéke a mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*. 42 (6) 1-8. p.
14. BÁRCZI J. – VÁMOS I. – TÓTH M. – ZÉMAN Z. (2006): Reporting in the European Union and Hungary. 4 th International Conference for Young Researchers of Economics. Hungary, Gödöllő, 2-4 September 2006. Vol.1. 34-38. p
15. BELOVECZ M. – NOVÁK Z. (2004): SAPARD Program in Focus – Financial Program Monitoring. International Conference of Ph.D. Students. Czech Republic, Brno, 26. November 2004. Abstract 248p., 22p. (CD)
16. BERNÁT T. – ZOLTÁN Z.(2003): Hátrányos helyzetű mezőgazdasági körzetek és a piacgazdaság. Budapest: AGROINFORM Kiadó és Nyomda Kft., 151 p.
17. BILLS M. – LINDQUIST J. (2003): Farm Income: Trends and Volatility. Ninth District States, 7 p.
18. BINSWANGER H. P. - DENINGER K. - FEDER G. (1995): Power, Distortion, Revolt and Reform in Agricultural Land Relations. In: BEHRMAN, J. – SRINIVASAN, T. N. (szerk.): *Handbook of Development Economics*. (3B.) North-Holland. Amszterdam. 2659–2772. p.
19. BIRÓ SZ. – DORGAI L. – MOLNÁR A. (2009): Ártermelő állattartásunk és a „kölsönös megfeleltetés” alkalmazása. *Agrárgazdasági tanulmányok*, (5), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 170 p.
20. BIRÓ SZ. – MISKÓ K. – TÓTH E. (2007): Az agrár-vidékfejlesztési programok megvalósulásának, a támogatások felhasználásának főbb tapasztalatai. *Agrárgazdasági Információk* (6), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 79 p.

21. BORSZÉKI É. – HARZA L. – MÉSZÁROS S. – VARGA GY. (1988): Árak, adók és támogatások az élelmiszergazdaságban. Budapest. Agrárgazdasági Kutató Intézet. 135. p.
22. BORSZÉKI É. (1996): Az agrárhitel-rendszer. 148-151. p. In: BOGYÓ T. (szerk.): *Agrárátalakulás, stabilizáció, modernizáció*. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. Agrárközgazdasági Bizottság. 240. p.
23. BORSZÉKI É. (1999): Az állam szerepe a mezőgazdaság tőkeellátásában. 41-49. p. In: SIPOS A. – SZŰCS I. (szerk.): *Állami szerepvállalás az agrárszférában*. „Magyarország az ezredfordulón.” Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. Agrártudományok Osztálya. AGROINFORM Kiadó. 87. p.
24. BORSZÉKI É. (2003/a): Az agrárgazdaság jövedelmezőségi és felhalmozási viszonyai. *Gazdálkodás*, 47 (4) 2-14. p.
25. Borszéki É. (2003/b): Pénzügytan I. Gödöllő: SZIE, egyetemi jegyzet, 139. p.
26. BORSZÉKI É. (2007/a): Jövedelmezőség és tőkeszerkezet összefüggései a vállalkozásoknál. Tradíció és Innováció – Nemzetközi Tudományos (Agrár)közgazdász Konferencia. SZIE. Gödöllő: 2007. december 3-4. 391-402 p.
27. BORSZÉKI É. (2007/b): Vállalati pénzügyek. Gödöllő: SZIE, egyetemi jegyzet, 106. p.
28. BORSZÉKI É. (2004): Modern vállalati pénzügyek. Gödöllő: SZIE, egyetemi jegyzet, 106. p.
29. BRADA J. C. (1986): The variability of crop production in private and socialized agriculture: Evidence from Eastern Europe. *Journal of Political Economy*, Jun. (94) 545. p., 20. p.
30. BREALEY – MYERS (2011): Modern vállalati pénzügyek. Budapest. Panem Kft. 1175. p.
31. BUDAY-SÁNTHA A. (2001): Agrárpolitika-vidékpolitika. A magyar agrárgazdaság és az Európai Unió. Budapest-Pécs. Dialóg Campus Kiadó. 463. p
32. BUDAY-SÁNTHA A. (2004): A természeti tőke és az agrárgazdaság szerepe a területi versenyképességben. Pécs. Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaság-tudományi Kar. 108. p.
33. BUDAY-SÁNTHA A. (2009): Új agrárstratégia alapjai. *Gazdálkodás*, 53 (2) 121-127. p.
34. BUDAY-SÁNTHA A. (2010): Vannak még illúziók. *Gazdálkodás*, 54 (4) 429-433. p.
35. BUDAY-SÁNTHA. A. (2011/a): Agrár- és vidékpolitika. Budapest. SALDO Kiadó. 377. p.
36. BUDAY-SÁNTHA A. (2011/b): A közvetlen termelői értékesítés szerepe, jellemzői. *Gazdálkodás*, 55 (7) 680-687. p.
37. BURGERNÉ GIMES. A. (2002): A mezőgazdaság tőkeellátottsága. *Gazdálkodás*, 46 (4) 22-28. p.
38. BURGERNÉ GIMES A. (2010): Az Európai Unióba újonnan belépett és jelölt országok gazdasága. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó. 335. p.
39. BUZÁS GY. – NEMESSÁLYI ZS. – SZÉKELY CS. (szerk.) (2000): Mezőgazdasági üzemtan I. Budapest: Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó. 462. p.
40. CHIKÁN A. (2008): Vállalatgazdaságtan. Budapest: AULA Kiadó, 616. p.
41. CSÁKI CS. (2008): Gondolatok a magyar mezőgazdaság versenyképességéről. *Gazdálkodás*, 52 (6) 513-527. p
42. CSENDES B. (szerk.) (1989): Agrárreform. II. kötet. Beilleszkedés a piacgazdaságba. Budapest. Agrárgazdasági Kutató Intézet. 120. p.
43. DOBOS K. (2000): Családi gazdaságok. Budapest: Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, 164. p.
44. DORGAI L. (szerk.) (2004): A magyarországi birtokstruktúra, a birtokrendezési stratégia megalapozása. *Agrárgazdasági Tanulmányok*, (6), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 199. p.
45. DORGAI L. – UDOVECZ G. (2009): A közvetlen agrártámogatások feltételezett csökkentésének becsült hatásai Magyarországon. *Gazdálkodás*, 53 (2) 128-137. p.
46. ERDÉSZ F. (2008): A hazai zöldség- és gyümölcságazat fejlődési kilátásai. *Gazdálkodás*, 52 (2) 144-151. p.
47. ERDŐS T. (2003): Fenntartható gazdasági növekedés. Budapest. Akadémiai Kiadó, 518. p.

48. ERDŐS T. (2006): Növekedési potenciál és gazdaságpolitika. Budapest. Akadémiai Kiadó, 393. p.
49. FEHÉR A. – DORGAI L. – SZEPESEY E. (1994): Vállalkozó gazda. Miskolc.Regiocon Kft. 425. p.
50. FICSOR Á. (2011): A Közös Agrárpolitika 2013 utáni változásának lehetséges hatásai a magyar mezőgazdaságban. In: CSIRKE I. (szerk.): *Agrártámogatások 2011*. Budapest: Mezőgazda Kiadó, 236. p.
51. GAZDAG L. (2012): A korszerű agrárgazdaság alapja a tudomány. *Gazdálkodás*, 56 (1) 75-78 p
52. GORTON M. - DAVIDOVA S. (2001): The international competitiveness of CEEC agriculture. *The World Economy*. 24
53. GORTON M. et al. (2001): The international competitiveness of Polish Agriculture. *Post-Communist Economies*. 13 (4) 445-457. p.
54. GUBA M. – HARZA L. – MIZIK T. (2006/a): A mezőgazdasági üzemek konszolidációs programjai (2000-2004). *Agrárgazdasági tanulmányok*, (5), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 154 p.
55. GUBA M. – HARZA L. (2006/b): A mezőgazdasági üzemek adósságkonszolidációs programjai és hatásuk (2000-2004). *Gazdálkodás*, 50 (5) 1-18 p.
56. HAJDÚ J. (2010): Mezőgazdasági gépbszerzések támogatása (2007-2009). *Agrofórum*. 21 (12) 10-12. p.
57. HALMAI P. (2004): A reform ökonómiája. EU Közös Agrárpolitika: fordulópont vagy kiigazítás. Budapest. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 306. p.
58. HALMAI P. (2010): Közös agrárpolitika. 247-269. p. In: KENGYEL Á. (szerk.): *Az Európai Unió közös politikái*. Budapest: Akadémia Kiadó, 555 p.
59. HAMZA E. – TÓTH E. (2006): Az egyéni gazdaságok eltartó-képessége, megélhetésben betöltött szerepe. *Agrárgazdasági tanulmányok*, (2), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 137 p.
60. HANSEN H. (2006): Destabilising farmers' revenues by shifting to direct payments. The Case of EU's Common Agricultural Policy, International Association of Agricultural Economists Conference, Gold Coast, Australia, August 12-18, 2006. 15. p.
61. HAZELL P. B. R. (1984): Sources of increased instability in Indian and U. S. Cereal Production. *American Journal of Agricultural Economics*. Aug. (66) 302-311. p.
62. HERCZEG A. (2009): A tőkeszerkezet és a jövedelmezőség kapcsolata mezőgazdasági vállalkozásokban. *Gazdálkodás*. 53 (6) 572-579. p.
63. HUGHES G. (1998): Productivity and competitiveness of farm structures in Hungary. Working Paper Series of the Joint Research Project: Agricultural implications of CEEC – Accession to the EU no. 2/10. University of London. Wye College.
64. HUSTI I. (szerk.) (1999): Beruházási kézikönyv vállalkozóknak, vállalatoknak. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 466. p.
65. HUSTI I. (2002): Gondok és teendők a magyar mezőgazdaság gépesítésében. *Gazdálkodás*. 46 (5) 26-32. p.
66. HUSTI I. (2007): A hazai agrárinnováció lehetőségei és feladatai. Tradíció és Innováció – Nemzetközi Tudományos (Agrár)közgazdász Konferencia. SZIE. Gödöllő: 2007. december 3-4. 605-616. p.
67. JÁMBOR A. (2012): Magyar érdekek a közös agrárpolitika jövőjében. *Gazdálkodás*, 56 (1) 18-25 p.
68. JÁMBOR A. (2014/a): A Közös Agrárpolitika legújabb reformjai. 47-65. p. In: JÁMBOR A. – MIZIK T. (szerk.): *Bevezetés a Közös Agrárpolitikába*. Budapest. Akadémiai Kiadó. 268. p.
69. JÁMBOR A. (2014/b): A Közös Agrárpolitika és a vidékfejlesztés. 146-160. p. In: JÁMBOR A. – MIZIK T. (szerk.): *Bevezetés a Közös Agrárpolitikába*. Budapest. Akadémiai Kiadó. 268. p.

70. JUHÁSZ L. (2003): A közgazdasági feltételek és az agrárvállalkozások beruházási lehetőségei. Budapest: Akadémia Kiadó, 147 p.
71. KAPRONCZAI I. (2010): A földbirtok-politika választ igénylő kérdései. *Gazdálkodás*, 54 (2) 191-201. p.
72. KAPRONCZAI I. (2011/a): A magyar agrárgazdaság az EU-csatlakozástól napjainkig. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház, 199 p.
73. KAPRONCZAI I. (2011/b): A magyar agrárgazdaság napjainkban. *Gazdálkodás*, 55 (7) 615-628. p.
74. KAPRONCZAI I. (2011/c): A földbirtok-politika lehetséges irányai. (Az eddigi vita összefoglalása). *Gazdálkodás*, 55 (1) 52-69 p.
75. KAPRONCZAI I. (szerk.) (2003): A magyar agrárgazdaság a rendszerváltástól az Európai Unióig. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház, 147. p.
76. KAPRONCZAI I. (2014): Agrárgazdaságunk jelene és jövője. *Gazdálkodás*, 58 (2) 95-118. p.
77. KAPRONCZAI I. – KESZTHELYI SZ. – TAKÁCS I. (2014): Gazdaságok jövedelmezőségének és hatékonyságának változása. *Gazdálkodás*, 58 (3) 222-236. p.
78. KAPRONCZAI I. – UDOVECZ. G. (2009): A magyar agrárgazdaság helyzete. *Gazdálkodás*. 53 (6) 532-545. p.
79. KATITS E. (2002): Pénzügyi döntések a vállalat életciklusában. Budapest. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 456. p.
80. KEMÉNY G. (szerk.) (2010/a): A hazai mezőgazdaság finanszírozási csatornái és a pénzügyi válság ezekre gyakorolt hatása. Budapest: *Agrárgazdasági könyvek*, Agrárgazdasági Kutató Intézet, 149. p.
81. KEMÉNY G. (2010/b): A hazai mezőgazdaság finanszírozásának főbb elemei a pénzügyi válságban. *Gazdálkodás*, 54 (5) 479-487 p
82. KEMÉNY G. (2010/c): A finanszírozás szűkítésének rövid- középtávú hatása az agráriumra. *Agrofórum*. 21 (12) 5-9. p.
83. KENGYEL Á. (2008): Kohézió és finanszírozás. Budapest: Akadémia Kiadó, 271. p.
84. KERÉK Z. et al. (2004): A mezőgazdasági társaságok hitelezési és finanszírozási problémái, megoldásának lehetőségei. IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok. 2004. március 25-26. Gyöngyös. CD kiadvány. A tanulmány az NKFP-2001-4-32/OM-00158/2001. szerződésszámú kutatási feladat teljesítése során készült
85. KESZTHELYI SZ. - PESTI CS. (2009): A tesztüzemi információs rendszer 2008. évi eredményei. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 148 p.
86. KESZTHELYI SZ. - PESTI CS. (2010): A tesztüzemi információs rendszer 2009. évi eredményei. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 145. p.
87. KISS J. (2002): A magyar mezőgazdaság világgazdasági mozgásteret. Budapest. Akadémiai Kiadó, 406. p.
88. KOVÁCS G. - UDOVECZ G. (2003/a): The profitability of agricultural enterprises in the European Union and in Hungary. Budapest. Statisztikai Szemle. 8. szám. 62-79. p
89. KOVÁCS G. - UDOVECZ G. (2003/b): A mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezősége az Európai Unióban és Magyarországon. *Gazdálkodás*, 47 (3) 1-17. p.
90. KOVÁCS G. – UDOVECZ G. (2005): A magyar mezőgazdaság első éve az Európai Unióban. *Gazdálkodás*, 49 (5) 1-11. p.
91. KOVÁCS G. (2006): A KAP-reform várható hatásai a mezőgazdasági üzemek termelésére és a földhasználati viszonyokra. *Agrárgazdasági tanulmányok*, (4), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet 97 p.
92. KOVÁCS G. (szerk.) (2004): Agrár- és vidékfejlesztési támogatások az Unió csatlakozás évében (2004). *Agrárgazdasági Információk* (4), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 56 p.

93. KOVÁCS G. – KOVÁCS H. – LÁMFALUSI I. (2007): A mezőgazdasági vállalkozások pénzgazdálkodásának változó feltételei. *Agrárgazdasági Információk*. (4) Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 70. p.
94. KOVÁCS G. (szerk.) (2008): Az agrártámogatások hasznosulása. *Agrárgazdasági tanulmányok*, (2), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet 129. p.
95. KOVÁCS G. (2009/a): A támogatások szerepe a hazai mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 53 (6) 546-562. p.
96. KOVÁCS G. (szerk.) (2009/b): Kockázatok és kockázatkezelés a mezőgazdaságban. *Agrárgazdasági tanulmányok*, (6), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet 82 p.
97. KOVÁCS G. (2010): A mezőgazdasági szektor nemzetgazdasági jelentősége. *Gazdálkodás*, 54 (5) 466-478 p
98. LÁMFALUSI I. (2007): A mezőgazdasági jövedelmek stabilitása. *Gazdálkodás*, 51 (3) 15-31 p.
99. LENTNER CS. (2005): Rendszerváltás és pénzügypolitika. Budapest. Akadémiai Kiadó. 305.p.
100. MAGDA S. – MARSELEK S. (szerk.) (2003): Észak-Magyarország agrárfejlesztésének lehetőségei. Gyöngyös. AGROINFORM Kiadó, 412 p.
101. MIKÓ Z. et. al. (2010): Agrár- és vidékfejlesztési igazgatás. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház, 258. p.
102. MIZIK T. (2003): Magyarország és az Európai Unió adórendszere – különös tekintettel a mezőgazdaságra. *Agrárgazdasági tanulmányok* (7), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 112. p.
103. MIZIK T. – VARGA T. (2006): Az agrártámogatások elméleti megközelítésben. *Gazdálkodás*, 50 (16) 2-12. p.
104. MIZIK T. (2014/a): A Közös Agrárpolitika kialakulása és kezdeti fejlődése. 17-29. p. In: JÁMBOR A. – MIZIK T. (szerk.): *Bevezetés a Közös Agrárpolitikába*. Budapest. Akadémiai Kiadó. 268. p.
105. MOIZS A. (2013): Magyar szövetkezeti hitelintézetek szerepe az agrárfinanszírozásban. *Gazdálkodás*, 57 (3) 249-259. p
106. MOLNÁR J. – FARKASNÉ FEKETE M. (2003): A makrogazdasági környezet néhány meghatározó elemének hatása az agrárgazdaságra. 9-28. p. In: SZÜCS I. (szerk.): *Birtokviszonyok és mérethatékonyság. A magyar mezőgazdaság nemzetközi versenyképessége*. Gödöllő. Szent István Egyetem. Gazdaság-és Társadalomtudományi Kar. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft. 224. p.
107. NAGY F. (2011): A földbirtok-politika szerepe Magyarország társadalmi-gazdasági fejlődésében. 159-169. p. In: MEZEI C. – BAKUCZ M. (szerk.): *Agrárátalakulás, környezeti változások és regionális fejlődés*. Pécs. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. 508. p.
108. NÉMETHI L. (2003): A magyar agrárgazdaság az ezredfordulón. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház Rt, 201 p.
109. NYÁRS L. (2008): A magyar sertéságazat középtávú kilátásai. *Gazdálkodás*, 52 (2) 130-136. p.
110. ÖCSÖDI GY. (1997): Mezőgazdaság és vidékfejlesztés. A fenntartható mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig. IV. Falukonferencia. Pécs. 13-18. p.
111. POPP J. – POTORI N. – UDOVECZ G. (2004/a): A Közös Agrárpolitika 2003. évi reformja. *Gazdálkodás*, 48 (10) 3-45. p.
112. POPP J. – POTORI N. – UDOVECZ G. (2004/b): A közös agrárpolitika alkalmazása Magyarországon. *Agrárgazdasági tanulmányok*, (5), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 162 p.
113. POPP J. et al. (2012): KAP 2014-2020: a közvetlen támogatások javasolt új rendszerének hatásvizsgálata Magyarországon. *Gazdálkodás*, 56 (1) 6-17 p.

114. POPP J. – SZÉKELY CS. (2011): Az Agrárgazdasági Tanács állásfoglalása az agrárgazdaság 2010. évi helyzetéről. *Gazdálkodás*, 55 (7) 604-614. p.
115. POTORI N. (szerk.) (2004): A főbb mezőgazdasági ágazatok élet- és versenyképességének követelményei. *Agrárgazdasági Tanulmányok*, (8), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 91 p.
116. POTORI N. – KOVÁCS M. – VÁSÁRY V. (2013): A közvetlen támogatások új rendszere Magyarországon 2014-2020 között: kötelező elemek és a döntéshozók mozgásteré. *Gazdálkodás*, 57 (4) 323-331. p.
117. POTORI N. – UDOVECZ G. (szerk.) (2004): Az EU-csatlakozás várható hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig. *Agrárgazdasági tanulmányok*, (7), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 105. p.
118. POTORI N. – VARGA E. (2008): A magyar gabonaágazat középtávú kilátásai. *Gazdálkodás*, 52 (2) 124-129. p.
119. SABJÁN J. – SUTUS I. (2009): A mezőgazdasági vállalkozások gazdálkodásának elemzése. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház, 264. p.
120. SCHUCH G. E. - BRANDAO A. S. P. (1992): The Theory, Empirical Evidence and Debates on Agricultural Development Issues in Latin America: A Selective Survey. In: MARTIN. L. R. (szerk.): A Survey of Agricultural Economics Literature, (4) Agriculture in Economic Development 1940s to 1990s. University of Minnesota Press. Minneapolis. 545–968. p.
121. SIPOS A. (1999): Állami szerepvállalás az agrárszférában elmélet, gyakorlat. 7-17. p. In: SIPOS A. – SZÜCS I. (szerk.): *Állami szerepvállalás az agrárszférában*. „Magyarország az ezredfordulón.” Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. Agrártudományok Osztálya. AGROINFORM Kiadó. 87. p.
122. SKOGSTAD G. (1998): Ideas, Paradigms and Institutions: Agricultural Exceptionalism in the European Union and the United States. *Governance*, 11 (4) 463-490. p.
123. SPILÁKNÉ KERTÉSZ M. (2012): A mezőgazdasági vállalkozások vagyoni- és tőkestruktúrájának tendenciái, a kapcsolódó sajátosságok kezelésének szükségessége. *Gazdálkodás*, 56 (5) 398-409 p.
124. SWINNEN J. F. M. (2009): On the Future of Direct Payments. Paper presented at the BEPA Workshop. February 26, 2009, European Commission, Brussels. ec.europa.eu/dgs/policy_advisers/docs/session1_swinnen_future_of_dps.pdf
125. SZÉKELY CS. (2007): A mezőgazdasági vállalati gazdaságtan fejlődése és a mai gyakorlat. Tradíció és Innováció – Nemzetközi Tudományos (Agrár)közgazdász Konferencia. SZIE. Gödöllő: 2007. december 3-4. 665-677. p.
126. SZÉKELY CS. – PÁLINKÁS P. (2007): A hazai mezőgazdasági vállalkozások menedzsmentje európai összehasonlításban. *Gazdálkodás*, 51 (6) 3-15. p.
127. SZÉLES ZS. (2006): Az önerős fejlesztés helyzete a különböző mezőgazdasági vállalkozási formákban. Doktori értekezés. Gödöllő. Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola. 174 p.
128. SZÉLES ZS. (2007): A mezőgazdasági vállalkozások önerős fejlesztése. Budapest: AGROINFORM Kiadó, 174 p.
129. SZÉLES ZS. – ZÉMAN Z. – SZÉLES Z. (2010/a): Changing the financial possibilities of Hungarian enterprises after the economic crisis. *Journal of International Scientific Publications: Economy and Business*, 4 (3) 314-319. P.
130. SZÉLES ZS. – SZÉLES Z. – ZÉMAN Z. (2010/b): Corporate Finance decisions of Hungarian Small and Medium Enterprises in the Economic Crisis. 2nd International Conference on Governance, Fraud, Ethics & Social Responsibility “Scientific meeting point for the studies on accounting, finance, auditing, taxation and related law” Istanbul Trakya University, 2010. június 9-14., 12 p. CD kiadvány D/ IConGFERS/ Documents/ International presentation/ Zsuzsanna_Szeles.pdf

131. SZÉLES ZS. – ZÉMAN Z. – ZSARNÓCZAI S. (2014): The developing trends of Hungarian agricultural loans in term of 1995 and 2012. *Agricultural Economics-Zemledska Ekonomika*, 60 (7) 323-331. p. <http://www.agriculturejournals.cz/publicFiles/127194.pdf>
132. SZÜCS I. (1996): A földtulajdon és a földhasználat problémái. 56-67. p. In: BOGYÓ T. (szerk.): *Agrárátalakulás, stabilizáció, modernizáció*. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. Agrárközgazdasági Bizottság. 240. p.
133. SZÜCS I. (szerk.) (1999): Az állam szerepe a földbirtokpolitika alakításában. 19-39. p. In: SIPOS A. – SZÜCS I. (szerk.): *Állami szerepvállalás az agrárszférában*. „Magyarország az ezredfordulón.” Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. Agrártudományok Osztálya. AGROINFORM Kiadó. 87. p.
134. SZÜCS I. – BALYI ZS. (2011): A birtokpolitika és a földpiac összefüggései. 170-180. p. In: MEZEI C. – BAKUCZ M. (szerk.): *Agrárátalakulás, környezeti változások és regionális fejlődés*. Pécs. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. 508. p.
135. SZÜCS I. – BEDÉNE SZŐKE É. – VAS J. (2003/a): Birtokpolitika, üzemi struktúra a magyar mezőgazdaságban. 29-97. p. In: SZÜCS I. (szerk.): *Birtokviszonyok és mérethatékonyság. A magyar mezőgazdaság nemzetközi versenyképessége*. Gödöllő. Szent István Egyetem. Gazdaság-és Társadalomtudományi Kar. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft. 224. p.
136. SZÜCS I. – DIMÉNY I. – SZÉLES GY. (2003/b): Kihívások az agrár- és üzemgazdaságtan területén. *Gazdálkodás*, 47 (5) 7-14. p.
137. TÉGLA I. (2005): Alternatív finanszírozási módok az agrárkereskedelemben. *Gazdálkodás*, 49 (3) 47-52. p.
138. TÓTH L. (1997): Mérethatékonyság, ágazati és területi specializáció. A fenntartható mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig. IV. Falukonferencia. Pécs. 68-74. p.
139. UDOVECZ G. (szerk.) (2000): Jövedelemhiány és versenykényszer a magyar mezőgazdaságban. *Agrárgazdasági Tanulmányok*, (1), Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 140. p.
140. UDOVECZ G. (2006): Szerkezetváltási kényszerben a magyarországi agrárgazdaság. *Gazdálkodás*, 50 (2) 4-17. p.
141. UDOVECZ G. – POPP J. – POTORI N. A magyar agrárgazdaság versenyesei és stratégiai dilemmái. (2009): *Gazdálkodás*, 53 (1) 2-15. p.
142. VÁGI F. (1996): Jövedelemrealizáció és újratermelési válság a mezőgazdaság gazdasági szervezetiben. 137-147. p. In: BOGYÓ T. (szerk.): *Agrárátalakulás, stabilizáció, modernizáció*. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. Agrárközgazdasági Bizottság. 240. p.
143. VAJNA ISTVÁNNÉ TANGL A. – BELOVECZ M. – SZÉLES ZS. (2010): The economic effects of the agricultural subsidies on the enterprise operations. 5th International Symposium on Agriculture. 2010. Horvátország, Opatija, 2010 február 15-19. Flashdrive. 328-332p.
144. VARGA GY. (szerk.) (1999): Mezőgazdaságunk üzemi rendszere az EU tapasztalatainak tükrében. *Agrárgazdasági tanulmányok*, (8) Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, 115. p.
145. VARGA T. (2006): A beruházás-támogatás jóléti közgazdaságtani értelmezése és hazai stratégiája. *Gazdálkodás*, 50 (16) 13-25. p.
146. VÁSÁRY M. (2008): Az EU csatlakozás hatása a magyar agrárgazdaságra. A közvetlen támogatások és a magyar KAP adaptáció. 6-36 p. In: SZÜCS I. (szerk.): *Az EU-tagság hatása a magyar agrárgazdaságra*. Budapest. Magyar Agrártudományi Egyesület. 138. p.
147. VÁSÁRY M. (2011): Az Európai Unió Közös Agrárpolitikája. In: CSIRKE I. (szerk.): *Agrártámogatások 2011*. Budapest: Mezőgazda Kiadó,
148. VÉKÁS I. (1996): Finanszírozás-gazdaságtan (Befektetési és finanszírozási döntések). Budapest: Aula Kiadó, 388. p.

149. VŐNEKI É. – PAPP G. (2008): A magyarországi szarvasmarha- és juhágazat középtávú kilátásai. *Gazdálkodás*, 52 (2) 137-143. p.
150. WEISZ M. – KOVÁCS L. (2007): Agrár- és vidékfejlesztési programok Magyarországon (2002-2013) – elért és várható eredmények. *Gazdálkodás*, 51 (4) 59-72. p.

151. 1997. évi CXIV. törvény Az agrárgazdaság fejlesztéséről
152. 2013. évi CXXII. törvény A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról
153. A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar számokban (2008). Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium. Magyar Mezőgazdaság Kiadó: 1-27
154. Agrárgazdasági statisztikai zsebkönyvek 2005, 2008, 2012, 2013
155. Jelentés az agrárgazdaság 2013., 2012., 2011., 2010., 2008., 2006. évi helyzetéről
156. KSH (www.ksh.hu/stadat)
157. Magyar Statisztikai Évkönyvek
158. Magyarország számokban 2014. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2015
159. Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2010, KSH, Budapest 2011
160. Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2013, KSH, Budapest 2014
161. Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2014, KSH, Budapest 2015

M 2. melléklet**Ábrák**

1. ábra: A jövedelmezőség és a tőkeáttétel országos szinten.....	56
2. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a társas gazdaságokban.....	59
3. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel az egyéni gazdaságokban.....	62
4. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 15 ha alatti gazdaságokban.....	65
5. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 15-40 ha közötti gazdaságokban.....	66
6. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 40-100 ha közötti gazdaságokban.....	66
7. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 100 ha feletti gazdaságokban.....	67
8. ábra: Az adózott eredmény alakulása a különböző méretű gazdaságokban.....	71
9. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 15 ha alatti társas gazdaságokban.....	75
10. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 15-40 közötti társas gazdaságokban.....	75
11. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 40-100 ha közötti társas gazdaságokban.....	76
12. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 100 ha feletti társas gazdaságokban.....	76
13. ábra: Az adózott eredmény alakulása a különböző méretű társas gazdaságokban.....	82
14. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 15 ha alatti egyéni gazdaságokban.....	86
15. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 15-40 ha közötti egyéni gazdaságokban.....	86
16. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 40-100 ha közötti egyéni gazdaságokban.....	87
17. ábra: Jövedelmezőség és tőkeáttétel a 100 ha feletti egyéni gazdaságokban.....	87
18. ábra: Az adózott eredmény alakulása a különböző méretű egyéni gazdaságokban.....	92
19. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége az árunövény termelő gazdaságokban.....	95
20. ábra: A saját tőke jövedelmezősége az árunövény termelő gazdaságokban.....	96
21. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége az állattenyésztés I. profilú gazdaságokban.....	96
22. ábra: A saját tőke jövedelmezősége az állattenyésztés I. profilú gazdaságokban.....	97
23. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége az állattenyésztés II. profilú gazdaságokban.....	97
24. ábra: A saját tőke jövedelmezősége az állattenyésztés II. profilú gazdaságokban.....	98
25. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége az ültetvényes gazdaságokban.....	98
26. ábra: A saját tőke jövedelmezősége az ültetvényes gazdaságokban.....	99
27. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége a zöldségtermesztő gazdaságokban.....	99
28. ábra: A saját tőke jövedelmezősége a zöldségtermesztő gazdaságokban.....	100
29. ábra: Az összes eszköz jövedelmezősége a vegyes profilú gazdaságokban.....	100
30. ábra: A saját tőke jövedelmezősége a vegyes profilú gazdaságokban.....	101
31. ábra: A vállalati tőkeköltség alakulása az egyes ágazatokban.....	101

M 3. melléklet**Táblázatok**

1. táblázat: A mezőgazdaság helye a nemzetgazdaságban	11
2. táblázat: Földhasználat művelési ágak és gazdaságcsoportok szerint, május 31.....	12
3. táblázat: Mezőgazdasági munkaerő-felhasználás	12
4. táblázat: A mezőgazdaság és a halászat nemzetgazdasági ágba tartozó regisztrált gazdasági szervezetek száma	14
6. táblázat: Az átlagos üzemméret nagysága az egyéni és a társas gazdaságokban *	15
7. táblázat: A magyar termelőknek járó mezőgazdasági közvetlen támogatás aránya	26
8. táblázat: Agrár- és vidékfejlesztési támogatások	29
9. táblázat: A beruházások teljesítményértéke ágazatok szerint ^{a)}	48
10. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása, illetve azok szerepe az eredmény alakulásában	56
11. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele.....	57
12. táblázat: Az eredmények és az osztalékfizetés alakulása.....	58
13. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből	58
14. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása, és azok szerepe az eredmény alakulásában a társas gazdaságok esetében	60
15. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a társas gazdaságok esetében	60
16. táblázat: Az eredmények és az osztalékfizetés alakulása a társas gazdaságok esetében	61
17. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből a társas gazdaságok esetében	61
18. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása, és azok szerepe az eredmény alakulásában az egyéni gazdaságok esetében.....	63
19. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele az egyéni gazdaságoknál	63
20. táblázat: Az eredmények és az osztalékfizetés alakulása az egyéni gazdaságok esetében	64
21. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből az egyéni gazdaságok esetében.....	64
22. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása a különböző méretű gazdaságoknál	67
23. táblázat: A támogatások szerepe az eredmény alakulásában a különböző méretű gazdaságoknál	68
24. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15 ha alatti gazdaságoknál.....	69
25. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15-40 ha közötti gazdaságoknál	69
26. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 40-100 ha közötti gazdaságoknál	70
27. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 100 ha feletti gazdaságoknál	70
28. táblázat: A lineris trendszámítás eredménye az adózott eredményben.....	72
29. táblázat: Fizetett osztalék mértéke a különböző méretű gazdaságokban.....	72
30. táblázat: Mérleg szerinti eredmény a különböző méretű gazdaságokban.....	73
31. táblázat: Osztalékfizetési arány a különböző méretű gazdaságokban	73
32. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből a különböző méretű gazdaságokban	74
33. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása a különböző méretű társas gazdaságoknál	78
34. táblázat: A támogatások szerepe az eredmény alakulásában a különböző méretű társas gazdaságoknál	78
35. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15 ha alatti társas gazdaságoknál	79
36. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15-40 ha közötti társas gazdaságoknál	80
37. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 40-100 ha közötti társas gazdaságoknál	80

38. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 100 ha feletti társas gazdaságoknál	81
39. táblázat: A lineáris trendszámítás eredménye	82
40. táblázat: Fizetett osztalék mértéke a különböző méretű társas gazdaságokban.....	83
41. táblázat: Osztalékfizetési arány alakulása a különböző méretű társas gazdaságokban	84
42. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből a különböző méretű társas gazdaságokban .	85
43. táblázat: A bevételek és a támogatások alakulása a különböző méretű egyéni gazdaságoknál...	88
44. táblázat: A támogatások szerepe az eredmény alakulásában a különböző méretű egyéni gazdaságoknál	89
45. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15 ha alatti egyéni gazdaságoknál	89
46. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 15-40 ha közötti egyéni gazdaságoknál	90
47. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 40-100 ha közötti egyéni gazdaságoknál	90
48. táblázat: A beruházások alakulása és forrásának összetétele a 100 ha feletti egyéni gazdaságoknál	91
49. táblázat: A lineáris trendszámítás eredménye	92
50. táblázat: A fizetett osztalék mértéke a különböző méretű egyéni gazdaságokban	93
51. táblázat: Az osztalékfizetés aránya alakulása a különböző méretű egyéni gazdaságokban	
Me.: %	93
52. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből a különböző méretű egyéni gazdaságokban	94
53. táblázat: Az agrártámogatások aránya a bevételhez viszonyítva, a különböző tevékenységi körű gazdaságoknál	103
54. táblázat: A támogatások szerepe az eredmény alakulásában a különböző tevékenységi körű gazdaságoknál	104
55. táblázat: A korrigált eredmény és az agrártámogatások aránya a különböző tevékenységi körű gazdaságoknál	105
56. táblázat: A beruházások alakulása az egyes ágazatokban, országos átlagban	106
57. táblázat: A beruházások alakulása az árunövény termelő gazdaságoknál jogi forma szerint....	108
58. táblázat: A beruházások alakulása az állattenyésztés I. profilú gazdaságoknál, jogi forma szerint	108
59. táblázat: A beruházások alakulása az állattenyésztés II. profilú gazdaságoknál, jogi forma szerint	109
60. táblázat: A beruházások alakulása az ültetvényes gazdaságoknál, jogi forma szerint.....	109
61. táblázat: A beruházások alakulása a zöldségtermesztő gazdaságoknál, jogi forma szerint.....	110
62. táblázat: A beruházások alakulása a vegyes profilú gazdaságoknál, jogi forma szerint.....	111
63. táblázat: A nettó beruházás értékei és a beruházási támogatások közötti korrelációs együtthatók értékei ágazatonként.....	111
64. táblázat: Adózott eredmény alakulása a különböző tevékenységi körű gazdaságokban	112
65. táblázat: A lineáris trend alakulása a különböző tevékenységi körű gazdaságok adózott eredményében	112
66. táblázat: Fizetett osztalék mértéke a különböző tevékenységi körű gazdaságokban.....	113
67. táblázat: Mérleg szerinti eredmény alakulása a különböző tevékenységi körű gazdaságokban	114
68. táblázat: Osztalékfizetési arány alakulása a különböző tevékenységi körű gazdaságokban	115
69. táblázat: Részesedés az adózás előtti eredményből a különböző tevékenységi körű gazdaságokban	117

M 4. melléklet:**Jövedelmezőség és tőkearány országos szinten****%**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
r _A	6,39	5,25	1,00	5,18	5,51	7,12	7,95	8,61	4,92	7,62
r _E	5,90	4,86	-0,64	4,62	5,60	8,21	9,54	10,43	4,95	8,48
r _D	7,71	6,28	5,49	6,40	5,29	4,47	4,24	4,42	4,84	4,63
D/E	37,16	37,98	36,42	45,77	45,17	41,02	42,84	43,52	33,28	29,00
E/V	72,91	72,48	73,30	68,60	68,88	70,91	70,01	69,67	75,03	77,52
D/V	27,09	27,52	26,70	31,40	31,12	29,09	29,99	30,33	24,97	22,48

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a társas gazdaságokban**%**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
r _A	6,94	5,99	0,15	6,00	5,61	6,36	6,98	8,77	4,25	6,24
r _E	5,56	5,13	-4,09	4,82	5,63	7,61	8,42	11,37	3,46	6,78
r _D	8,86	7,21	6,25	7,31	5,58	4,71	5,07	5,24	5,60	5,20
D/E	72,17	70,36	69,58	90,82	87,62	75,99	75,63	73,87	58,49	51,79
E/V	58,08	58,70	58,97	52,41	53,30	56,82	56,94	57,51	63,09	65,88
D/V	41,92	41,30	41,03	47,59	46,70	43,18	43,06	42,49	36,91	34,12

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a egyéni gazdaságokban**%**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
r _A	5,95	4,49	1,71	4,50	5,43	7,81	8,75	8,46	5,49	8,70
r _E	6,23	4,66	1,36	4,51	5,59	8,57	10,19	9,82	5,89	9,51
r _D	4,00	3,42	3,72	4,45	4,62	3,90	2,73	2,73	3,23	3,44
D/E	14,49	15,64	17,15	22,12	19,61	19,60	23,85	23,62	17,39	15,28
E/V	87,35	86,48	85,36	81,89	83,61	83,61	80,74	80,89	85,19	86,74
D/V	12,65	13,52	14,64	18,11	16,39	16,39	19,26	19,11	14,81	13,26

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

M 5. melléklet:

Az eredmények statisztikai mutatói

		TELJES ADATSORRA 2001-2010			CSATLAKOZÁS UTÁNI ADATSORRA 2004-2010		
		országos	társas	egyéni	országos	társas	egyéni
értékesítés árbevétele	átlag (eFt/MT ha)	304,21	389,90	218,10	313,88	409,64	220,39
	szórás (eFt/MT ha)	29,69	49,23	20,14	30,64	45,65	22,08
	minimum (eFt/MT ha)	276,50	334,02	185,72	278,79	368,66	185,72
	maximum (eFt/MT ha)	362,28	482,51	245,63	362,28	482,51	245,63
	relatív szórás %	9,76	12,63	9,23	9,76	11,14	10,02
összes bevétel	átlag (eFt/MT ha)	371,71	466,11	276,81	392,71	496,77	291,16
	szórás (eFt/MT ha)	48,92	69,40	36,29	42,61	58,67	32,34
	minimum (eFt/MT ha)	310,68	373,01	229,13	345,93	442,29	246,13
	maximum (eFt/MT ha)	449,66	578,43	332,00	449,66	578,43	332,00
	relatív szórás %	13,16	14,89	13,11	10,85	11,81	11,11
osztalék	átlag (eFt/MT ha)	16,57	5,19	27,80	20,83	6,69	34,55
	szórás (eFt/MT ha)	9,98	2,85	16,78	8,85	1,84	15,58
	minimum (eFt/MT ha)	5,10	1,29	9,48	9,72	3,48	15,80
	maximum (eFt/MT ha)	31,97	8,68	53,10	31,97	8,68	53,10
	relatív szórás %	60,23	54,83	60,35	42,48	27,44	45,09
Üzemi tevékenység eredménye	átlag (eFt/MT ha)	40,67	34,19	47,03	50,13	42,32	57,66
	szórás (eFt/MT ha)	19,98	18,52	22,52	14,42	13,46	17,32
	minimum (eFt/MT ha)	5,58	-2,19	13,44	33,41	30,81	34,72
	maximum (eFt/MT ha)	69,32	68,70	82,22	69,32	68,70	82,22
	relatív szórás %	49,13	54,17	47,88	28,77	31,81	30,04
Adózás előtti eredmény	átlag (eFt/MT ha)	33,53	23,34	43,66	42,49	30,90	53,73
	szórás (eFt/MT ha)	19,64	17,77	21,99	14,88	13,32	17,47
	minimum (eFt/MT ha)	-0,71	-11,53	10,26	23,26	16,62	29,74
	maximum (eFt/MT ha)	60,70	54,24	76,92	60,70	54,24	76,92
	relatív szórás %	58,55	76,13	50,37	35,02	43,09	32,52
adózott eredmény	átlag (eFt/MT ha)	30,21	20,33	40,00	38,60	27,15	49,69
	szórás (eFt/MT ha)	18,58	16,24	21,49	14,12	11,92	17,34
	minimum (eFt/MT ha)	-2,71	-12,63	7,34	20,57	14,96	26,04
	maximum (eFt/MT ha)	55,61	48,22	73,10	55,61	48,22	73,10
	relatív szórás %	61,50	79,87	53,73	36,57	43,88	34,90
MSZE	átlag (eFt/MT ha)	13,67	15,18	12,20	17,82	20,53	15,16
	szórás (eFt/MT ha)	10,37	14,15	8,22	6,74	10,60	5,89
	minimum (eFt/MT ha)	-9,81	-14,82	-4,74	9,34	9,60	9,09
	maximum (eFt/MT ha)	26,46	40,27	25,91	26,46	40,27	25,91
	relatív szórás %	75,86	93,23	67,41	37,84	51,60	38,86

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

M 6. melléklet:

Jövedelmezőség és tőkearány a 15 ha alatti gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	6,82	4,46	0,65	2,16	3,15	6,40	4,32	5,18	2,70	5,28
rE	7,48	4,62	0,05	1,27	3,03	7,81	5,01	6,14	2,69	6,07
rD	3,77	3,54	3,35	4,65	3,55	2,44	2,24	2,48	2,73	2,40
D/E	21,54	17,01	22,21	35,48	29,53	35,44	33,33	35,84	22,04	27,30
E/V	82,28	85,46	81,83	73,81	77,20	73,83	75,00	73,61	81,94	78,55
D/V	17,72	14,54	18,17	26,19	22,80	26,17	25,00	26,39	18,06	21,45

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a 15 - 40 ha közötti gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	5,76	2,91	-1,38	3,94	3,76	4,60	6,69	5,58	4,13	6,52
rE	6,09	2,97	-2,32	4,15	3,93	5,00	7,94	6,26	4,46	7,07
rD	3,60	2,56	3,91	2,95	2,96	2,79	2,25	2,39	2,07	2,91
D/E	15,38	18,01	17,82	21,17	21,41	21,88	28,36	21,31	16,16	15,14
E/V	86,67	84,74	84,87	82,53	82,37	82,05	77,90	82,43	86,09	86,85
D/V	13,33	15,26	15,13	17,47	17,63	17,95	22,10	17,57	13,91	13,15

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a 40 – 100 ha közötti gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	3,81	4,18	1,28	4,51	6,04	7,97	9,29	9,71	6,30	9,02
rE	2,73	4,18	0,26	4,30	6,14	9,24	11,04	11,79	6,95	9,99
rD	7,27	4,19	4,25	5,07	5,74	4,20	3,49	3,31	3,34	3,68
D/E	31,35	30,58	34,29	37,93	33,96	33,97	30,24	32,39	21,92	18,16
E/V	76,13	76,58	74,47	72,50	74,65	74,64	76,78	75,53	82,02	84,63
D/V	23,87	23,42	25,53	27,50	25,35	25,36	23,22	24,47	17,98	15,37

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a 100 ha feletti gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	7,16	6,53	2,20	7,52	6,96	8,10	9,71	10,46	5,54	8,25
rE	5,87	5,92	-0,37	7,29	7,69	9,52	12,21	13,39	5,42	9,41
rD	9,28	7,53	6,59	7,85	5,86	5,49	5,39	5,38	5,79	5,32
D/E	61,00	61,42	58,30	67,90	67,16	54,28	57,71	57,80	47,39	39,73
E/V	62,11	61,95	63,17	59,56	59,82	64,82	63,41	63,37	67,85	71,56
D/V	37,89	38,05	36,83	40,44	40,18	35,18	36,59	36,63	32,15	28,44

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Az agrártámogatások alakulása

1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15 ha alatt	29,56	37,82	36,53	55,54	55,67	69,10	66,89	85,78	85,94	92,22
15-40 ha	14,59	18,87	16,82	37,05	43,41	48,44	48,91	54,78	61,99	66,15
40-100 ha	12,20	20,10	16,23	39,53	46,55	52,94	50,85	61,50	65,96	69,87
100 ha felett	15,46	33,63	28,04	47,69	56,86	60,03	61,94	70,88	74,87	82,64

Forrás: AKI teszttüzemi adatok

M 7. melléklet:

Jövedelmezőség és tőkearány a 15 ha alatti társas gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	6,88	3,77	-3,98	0,23	2,97	3,60	-2,74	7,08	2,17	1,92
rE	8,04	2,60	-13,73	-8,97	1,21	5,24	-11,08	12,23	1,30	0,58
rD	5,51	5,23	4,46	4,51	4,27	2,57	3,15	3,27	3,25	2,97
D/E	84,47	80,20	115,45	214,71	136,30	157,47	141,51	135,33	81,28	127,29
E/V	54,21	55,49	46,42	31,78	42,32	38,84	41,41	42,49	55,16	44,00
D/V	45,79	44,51	53,58	68,22	57,68	61,16	58,59	57,51	44,84	56,00

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a 15 - 40 ha közötti társas gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	8,32	0,84	-8,89	9,03	0,12	3,53	6,82	-1,25	0,19	-1,49
rE	10,36	0,15	-13,65	12,70	-1,90	4,19	10,85	-6,72	-1,26	-5,02
rD	5,13	1,47	6,06	3,57	2,63	2,98	3,74	4,00	3,04	3,98
D/E	64,09	108,93	31,86	67,16	80,48	120,01	130,34	104,14	50,95	64,49
E/V	60,94	47,86	75,84	59,82	55,41	45,45	43,41	48,99	66,25	60,79
D/V	39,06	52,14	24,16	40,18	44,59	54,55	56,59	51,01	33,75	39,21

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a 40 – 100 ha közötti társas gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	3,62	5,17	-0,24	1,32	4,21	3,84	3,51	6,73	3,79	3,92
rE	-0,07	4,86	-5,08	-2,50	1,64	4,14	3,55	8,47	4,03	4,23
rD	8,35	5,59	4,79	6,11	6,58	3,50	3,47	4,27	3,31	3,08
D/E	77,87	72,73	96,19	79,91	108,87	91,59	75,65	70,92	48,53	36,84
E/V	56,22	57,90	50,97	55,58	47,88	52,19	56,93	58,51	67,32	73,08
D/V	43,78	42,10	49,03	44,42	52,12	47,81	43,07	41,49	32,68	26,92

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a 100 ha feletti társas gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	7,29	6,37	1,83	7,25	6,21	7,10	8,27	9,43	4,59	6,94
rE	5,80	5,46	-1,56	6,46	6,56	8,20	10,11	12,01	3,74	7,74
rD	9,40	7,69	6,68	8,20	5,77	5,43	5,59	5,67	6,05	5,38
D/E	70,42	68,53	69,96	83,16	82,35	65,54	68,34	68,44	57,92	50,94
E/V	58,68	59,34	58,84	54,60	54,84	60,41	59,40	59,37	63,32	66,25
D/V	41,32	40,66	41,16	45,40	45,16	39,59	40,60	40,63	36,68	33,75

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

M 8. melléklet:

Jövedelmezőség és tőkearány a 15 ha alatti egyéni gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	6,81	4,58	1,51	2,63	3,18	7,27	5,81	4,66	2,81	6,05
rE	7,41	4,82	1,40	2,21	3,22	8,17	6,73	5,28	2,87	6,70
rD	2,44	2,28	2,40	4,81	2,95	2,28	1,61	1,78	2,35	1,87
D/E	13,72	10,69	13,13	19,08	17,88	18,12	21,75	21,77	14,30	15,71
E/V	87,93	90,34	88,39	83,98	84,83	84,66	82,14	82,12	87,49	86,42
D/V	12,07	9,66	11,61	16,02	15,17	15,34	17,86	17,88	12,51	13,58

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a 15 - 40 ha közötti egyéni gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	5,60	3,11	0,77	3,36	4,41	4,78	6,67	6,28	4,51	7,26
rE	5,91	3,12	0,50	3,46	4,59	5,07	7,71	7,02	4,88	7,83
rD	3,29	3,03	2,72	2,75	3,17	2,64	1,49	1,79	1,81	2,55
D/E	13,32	13,23	14,34	17,46	14,67	13,43	20,18	16,45	13,64	12,05
E/V	88,25	88,31	87,46	85,14	87,21	88,16	83,21	85,88	87,99	89,25
D/V	11,75	11,69	12,54	14,86	12,79	11,84	16,79	14,12	12,01	10,75

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a 40 – 100 ha közötti egyéni gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	3,91	3,95	1,84	5,78	6,52	9,10	10,62	10,57	6,91	10,40
rE	3,65	4,07	1,46	6,20	6,84	10,15	12,25	12,48	7,51	11,29
rD	5,54	3,48	3,68	4,17	5,10	4,68	3,51	2,72	3,35	4,03
D/E	16,00	23,59	20,41	26,21	22,24	23,74	22,89	24,35	16,80	13,95
E/V	86,20	80,92	83,05	79,23	81,80	80,82	81,38	80,42	85,62	87,76
D/V	13,80	19,08	16,95	20,77	18,20	19,18	18,62	19,58	14,38	12,24

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a 100 ha feletti egyéni gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	6,30	7,63	3,44	8,40	9,57	11,27	14,01	13,46	8,09	11,39
rE	6,16	8,21	2,73	9,26	10,50	12,73	17,15	16,60	8,98	12,56
rD	7,06	5,45	5,98	5,66	6,44	5,88	4,40	4,03	4,52	5,01
D/E	18,13	26,28	28,09	31,37	29,58	27,01	32,71	33,26	25,16	18,49
E/V	84,66	79,19	78,07	76,12	77,17	78,73	75,35	75,04	79,90	84,40
D/V	15,34	20,81	21,93	23,88	22,83	21,27	24,65	24,96	20,10	15,60

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Az agrártámogatások alakulása az egyéni gazdaságoknál

1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15 ha alatt	20,81	24,25	18,46	44,53	44,87	51,94	55,66	66,75	77,99	78,20
15-40 ha	13,73	18,32	11,72	35,41	42,09	46,85	47,90	54,00	60,52	64,79
40-100 ha	10,01	17,04	12,87	36,72	42,65	48,39	48,24	57,41	60,51	66,57
100 ha felett	9,75	19,49	16,47	37,60	47,46	50,48	52,57	57,17	61,34	66,12

Forrás: AKI teszttüzemi adatok

M 9. melléklet

Jövedelmezőség és tőkearány az árunövény termelő gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	6,61	6,00	2,79	8,14	7,22	10,12	11,81	11,49	6,06	9,80
rE	6,11	5,95	1,66	8,68	7,88	11,81	14,33	13,85	6,29	10,79
rD	7,96	6,14	6,00	6,85	5,58	5,30	4,85	4,76	5,27	5,51
D/E	37,64	36,38	34,98	41,62	40,52	34,99	36,21	35,17	28,76	23,11
E/V	72,65	73,33	74,08	70,61	71,16	74,08	73,42	73,98	77,66	81,23
D/V	27,35	26,67	25,92	29,39	28,84	25,92	26,58	26,02	22,34	18,77

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány az állattenyésztés I. gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	3,89	5,31	1,45	3,83	5,56	6,66	5,14	7,37	5,44	6,71
rE	2,61	5,13	0,03	3,14	6,18	7,30	5,77	9,18	5,67	7,40
rD	7,60	5,71	4,97	5,26	4,41	4,95	3,80	3,51	4,66	4,25
D/E	34,42	43,24	40,11	48,34	54,64	37,11	47,36	46,74	28,85	28,13
E/V	74,39	69,81	71,37	67,41	64,67	72,93	67,86	68,15	77,61	78,05
D/V	25,61	30,19	28,63	32,59	35,33	27,07	32,14	31,85	22,39	21,95

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány az állattenyésztés II. gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	8,64	7,02	0,60	3,47	5,61	-0,50	-0,95	4,09	4,24	4,28
rE	8,86	7,35	-3,04	0,19	6,27	-5,40	-5,16	4,64	4,52	4,37
rD	8,27	6,41	5,75	7,10	4,94	4,32	3,90	3,51	3,85	4,16
D/E	59,61	52,93	70,59	89,96	99,56	101,69	87,01	94,62	70,97	78,67
E/V	62,65	65,39	58,62	52,64	50,11	49,58	53,47	51,38	58,49	55,97
D/V	37,35	34,61	41,38	47,36	49,89	50,42	46,53	48,62	41,51	44,03

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány az ültetvényes gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	6,13	1,61	-0,70	2,26	-0,58	2,94	2,75	3,05	1,76	1,75
rE	6,15	0,28	-2,05	1,26	-2,23	3,10	2,76	3,16	1,53	1,57
rD	6,10	5,91	4,41	4,53	3,83	2,60	2,75	2,71	2,85	2,65
D/E	38,91	30,92	26,29	44,31	37,50	47,39	40,80	32,97	21,01	19,62
E/V	71,99	76,38	79,18	69,29	72,73	67,85	71,02	75,20	82,64	83,60
D/V	28,01	23,62	20,82	30,71	27,27	32,15	28,98	24,80	17,36	16,40

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a zöldségtermesztő gazdaságokban

%

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	12,17	7,06	-0,72	1,45	7,09	9,91	9,01	17,22	9,20	22,78
rE	13,36	7,91	-2,09	-0,50	8,08	11,92	12,02	21,96	11,08	32,25
rD	2,10	1,50	4,03	7,76	4,23	4,44	3,31	3,38	4,13	2,38
D/E	11,87	15,41	28,98	30,87	34,57	36,64	52,74	34,24	37,10	46,40
E/V	89,39	86,65	77,53	76,41	74,31	73,18	65,47	74,50	72,94	68,30
D/V	10,61	13,35	22,47	23,59	25,69	26,82	34,53	25,50	27,06	31,70

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a vegyes profilú gazdaságokban**%**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	5,52	4,81	-0,36	4,10	5,64	7,20	7,01	6,75	3,79	6,13
rE	4,77	4,10	-2,56	2,94	5,55	8,08	8,13	7,55	3,17	6,56
rD	7,91	6,77	4,84	6,82	5,84	4,69	4,52	5,27	5,32	4,86
D/E	31,35	36,60	42,33	42,74	47,23	35,30	44,65	53,60	40,56	33,78
E/V	76,13	73,21	70,26	70,06	67,92	73,91	69,13	65,10	71,14	74,75
D/V	23,87	26,79	29,74	29,94	32,08	26,09	30,87	34,90	28,86	25,25

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

M 10. melléklet:

Jövedelmezőség és tőkearány az árunövény termelő társas gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	8,53	6,40	2,11	9,79	6,92	10,85	10,92	12,95	4,91	8,54
rE	8,25	5,76	-1,57	11,33	7,95	14,10	14,00	16,75	4,10	9,25
rD	8,87	7,29	6,74	7,91	5,73	5,86	6,09	6,12	6,71	6,80
D/E	80,77	73,25	79,41	82,60	86,68	65,30	63,69	55,69	44,83	40,55
E/V	55,32	57,72	55,74	54,77	53,57	60,50	61,09	64,23	69,05	71,15
D/V	44,68	42,28	44,26	45,23	46,43	39,50	38,91	35,77	30,95	28,85

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány az állattenyésztés I. társas gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	3,77	5,15	1,82	2,36	5,33	7,10	5,51	7,22	4,57	6,71
rE	0,90	4,06	-0,80	-0,85	5,78	8,51	6,49	9,64	3,94	7,99
rD	8,80	6,73	5,33	6,10	4,86	4,99	4,19	4,15	5,61	4,42
D/E	56,96	68,44	74,55	85,90	94,88	66,71	74,59	79,13	60,49	55,90
E/V	63,71	59,37	57,29	53,79	51,31	59,98	57,28	55,83	62,31	64,14
D/V	36,29	40,63	42,71	46,21	48,69	40,02	42,72	44,17	37,69	35,86

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány az állattenyésztés II. társas gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	8,79	8,07	-0,11	2,71	4,90	-3,95	-2,98	4,28	3,86	4,46
rE	9,02	8,95	-5,95	-3,07	4,41	-15,47	-10,91	4,94	3,65	4,54
rD	8,52	7,00	6,06	7,69	5,30	4,31	4,06	3,71	4,09	4,38
D/E	88,49	83,38	94,60	115,81	123,19	139,58	112,85	115,15	92,04	98,88
E/V	53,05	54,53	51,39	46,34	44,81	41,74	46,98	46,48	52,07	50,28
D/V	46,95	45,47	48,61	53,66	55,19	58,26	53,02	53,52	47,93	49,72

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány az ültetvényes társas gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	5,29	2,27	-4,84	3,78	1,59	3,55	3,53	3,85	2,37	2,29
rE	2,99	-0,77	-9,08	2,39	-0,58	4,19	3,91	4,17	2,32	2,23
rD	8,51	6,90	5,34	4,96	4,47	2,77	3,04	3,30	2,49	2,48
D/E	71,64	65,59	41,57	118,79	75,45	81,53	77,60	59,66	37,73	35,49
E/V	58,26	60,39	70,64	45,71	57,00	55,09	56,31	62,64	72,61	73,80
D/V	41,74	39,61	29,36	54,29	43,00	44,91	43,69	37,36	27,39	26,20

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a zöldségtermesztő társas gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	---	---	2,58	---	8,97	5,81	9,58	18,65	8,47	2,26
rE	---	---	0,05	---	10,99	6,03	12,50	22,76	10,02	2,23
rD	---	---	6,34	---	4,06	5,46	5,67	3,59	4,74	2,31
D/E	---	---	67,23	---	41,12	60,63	74,72	27,34	41,74	72,73
E/V	---	---	59,80	---	70,86	62,26	57,23	78,53	70,55	57,89
D/V	---	---	40,20	---	29,14	37,74	42,77	21,47	29,45	42,11

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a vegyes profilú társas gazdaságokban**%**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	5,76	6,11	0,23	5,11	5,80	7,74	7,18	6,80	3,68	5,68
rE	3,60	5,19	-3,84	2,59	5,44	9,52	8,58	7,61	2,01	5,93
rD	9,29	7,53	6,41	8,25	6,21	5,13	5,44	5,97	5,88	5,25
D/E	61,24	64,72	65,75	80,21	87,55	68,01	80,65	96,24	75,82	55,90
E/V	62,02	60,71	60,33	55,49	53,32	59,52	55,35	50,96	56,88	64,14
D/V	37,98	39,29	39,67	44,51	46,68	40,48	44,65	49,04	43,12	35,86

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

M 11. melléklet:

Jövedelmezőség és tőkearány az árunövény termelő egyéni gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	5,05	5,70	3,20	6,99	7,44	9,66	12,36	10,62	6,78	10,48
rE	5,01	6,04	2,94	7,43	7,84	10,73	14,48	12,46	7,43	11,48
rD	5,26	3,77	4,67	5,01	5,36	4,47	3,30	3,32	3,63	4,01
D/E	15,10	17,83	17,46	22,31	19,47	20,75	23,46	25,26	20,43	15,34
E/V	86,88	84,87	85,14	81,76	83,71	82,82	81,00	79,83	83,04	86,70
D/V	13,12	15,13	14,86	18,24	16,29	17,18	19,00	20,17	16,96	13,30

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány az állattenyésztés I. egyéni gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	4,37	5,52	1,06	5,57	6,44	6,22	4,68	7,54	6,12	6,71
rE	4,57	6,15	0,62	6,18	6,59	6,43	5,14	8,84	6,61	7,02
rD	2,94	2,25	3,78	2,48	5,36	4,86	2,76	1,90	1,94	3,67
D/E	13,99	19,29	15,81	19,75	14,37	15,98	23,96	22,98	11,54	10,22
E/V	87,73	83,83	86,35	83,50	87,44	86,23	80,67	81,32	89,66	90,73
D/V	12,27	16,17	13,65	16,50	12,56	13,77	19,33	18,68	10,34	9,27

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány az állattenyésztés II. egyéni gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	9,77	5,50	2,20	5,16	9,28	10,09	3,98	3,51	5,24	3,68
rE	9,50	5,77	1,48	5,26	11,02	12,13	4,30	3,99	6,08	3,98
rD	11,20	4,32	4,36	4,97	4,86	4,39	3,26	2,54	2,68	2,79
D/E	18,55	23,15	33,24	49,82	39,41	35,73	44,52	50,32	33,02	34,21
E/V	84,35	81,20	75,05	66,75	71,73	73,68	69,19	66,53	75,18	74,51
D/V	15,65	18,80	24,95	33,25	28,27	26,32	30,81	33,47	24,82	25,49

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány az ültetvényes egyéni gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	6,75	1,02	2,53	1,24	-2,32	2,15	2,10	2,53	1,38	1,42
rE	7,80	0,90	2,46	0,85	-3,14	2,19	2,13	2,67	1,13	1,24
rD	1,97	2,16	2,91	3,47	2,64	1,97	1,95	1,83	3,40	2,90
D/E	21,80	10,32	16,49	17,57	16,60	18,66	20,92	19,82	12,58	11,80
E/V	82,10	90,64	85,84	85,06	85,76	84,27	82,70	83,46	88,83	89,45
D/V	17,90	9,36	14,16	14,94	14,24	15,73	17,30	16,54	11,17	10,55

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a zöldségtermesztő egyéni gazdaságokban %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	11,88	8,32	-1,91	1,35	6,47	11,55	8,84	16,01	9,68	27,29
rE	12,79	9,03	-2,65	-0,66	7,17	13,81	11,90	21,20	11,86	37,65
rD	0,52	2,05	1,95	7,81	4,30	3,75	2,39	3,25	3,56	2,41
D/E	8,04	11,31	19,13	31,23	32,51	28,96	47,32	40,71	35,57	41,66
E/V	92,56	89,84	83,94	76,20	75,47	77,54	67,88	71,07	73,76	70,59
D/V	7,44	10,16	16,06	23,80	24,53	22,46	32,12	28,93	26,24	29,41

Forrás: AKI teszttüzemi adatok alapján saját számítás

Jövedelmezőség és tőkearány a vegyes profilú egyéni gazdaságokban**%**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
rA	5,21	3,15	-0,97	3,13	5,38	6,69	6,85	6,68	3,93	6,66
rE	5,47	3,14	-1,44	3,15	5,63	7,16	7,82	7,49	4,12	7,15
rD	2,94	3,26	2,30	3,02	3,89	3,40	1,89	1,67	2,30	2,89
D/E	11,28	11,86	14,07	19,10	17,03	14,50	19,47	16,24	11,61	13,13
E/V	89,86	89,40	87,67	83,97	85,45	87,34	83,70	86,03	89,59	88,39
D/V	10,14	10,60	12,33	16,03	14,55	12,66	16,30	13,97	10,41	11,61

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

M 12. melléklet

A tőkeellátottság ágazatonként és jogi forma szerint, E/V, %

országos átlag	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	72,65	73,33	74,08	70,61	71,16	74,08	73,42	73,98	77,66	81,23
állattenyésztés I.	74,39	69,81	71,37	67,41	64,67	72,93	67,86	68,15	77,61	78,05
állattenyésztés II.	62,65	65,39	58,62	52,64	50,11	49,58	53,47	51,38	58,49	55,97
ültetvény	71,99	76,38	79,18	69,29	72,73	67,85	71,02	75,20	82,64	83,60
zöldség	89,39	86,65	77,53	76,41	74,31	73,18	65,47	74,50	72,94	68,30
vegyes	76,13	73,21	70,26	70,06	67,92	73,91	69,13	65,10	71,14	74,75
összesen	72,91	72,48	73,30	68,60	68,88	70,91	70,01	69,67	75,03	77,52
társas gazdaságok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	55,32	57,72	55,74	54,77	53,57	60,50	61,09	64,23	69,05	71,15
állattenyésztés I.	63,71	59,37	57,29	53,79	51,31	59,98	57,28	55,83	62,31	64,14
állattenyésztés II.	53,05	54,53	51,39	46,34	44,81	41,74	46,98	46,48	52,07	50,28
ültetvény	58,26	60,39	70,64	45,71	57,00	55,09	56,31	62,64	72,61	73,80
zöldség	n.a.	n.a.	59,80	n.a.	70,86	62,26	57,23	78,53	70,55	57,89
vegyes	62,02	60,71	60,33	55,49	53,32	59,52	55,35	50,96	56,88	64,14
összesen	58,08	58,70	58,97	52,41	53,30	56,82	56,94	57,51	63,09	65,88
egyéni gazdaságok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	86,88	84,87	85,14	81,76	83,71	82,82	81,00	79,83	83,04	86,70
állattenyésztés I.	87,73	83,83	86,35	83,50	87,44	86,23	80,67	81,32	89,66	90,73
állattenyésztés II.	84,35	81,20	75,05	66,75	71,73	73,68	69,19	66,53	75,18	74,51
ültetvény	82,10	90,64	85,84	85,06	85,76	84,27	82,70	83,46	88,83	89,45
zöldség	92,56	89,84	83,94	76,20	75,47	77,54	67,88	71,07	73,76	70,59
vegyes	89,86	89,40	87,67	83,97	85,45	87,34	83,70	86,03	89,59	88,39
összesen	87,35	86,48	85,36	81,89	83,61	83,61	80,74	80,89	85,19	86,74

Forrás: AKI teszüzemi adatok alapján saját számítás

M 13. melléklet

A bevételek és a támogatások alakulása a különböző tevékenységi körű gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	nettó árbevétel+egyéb bevétel									
árunövény	191,67	211,35	197,57	229,18	235,17	246,14	270,81	295,67	275,10	298,35
állattenyésztés I.	300,99	327,67	331,18	345,49	341,32	316,58	310,96	348,83	345,52	392,06
állattenyésztés II.	2255,29	2449,26	3747,75	4019,80	4762,41	4812,82	4448,39	6425,58	3745,27	4111,74
ültetvény	631,14	535,10	695,63	755,68	668,24	827,68	822,46	1096,06	813,18	1002,89
zöldség	689,99	1246,72	722,22	1128,43	920,04	976,28	1036,73	1844,26	1306,18	1800,04
vegyes	273,17	311,46	304,36	308,14	363,19	352,29	369,73	417,79	399,92	419,56
	Agrártámogatások									
árunövény	11,41	21,57	17,49	41,24	49,69	51,84	53,02	59,89	65,17	65,08
állattenyésztés I.	22,54	36,76	29,39	50,25	52,54	66,4	69,03	75,00	84,07	112,45
állattenyésztés II.	72,40	147,62	274,71	221,57	238,21	237,23	181,35	272,15	159,3	184,81
ültetvény	40,61	52,21	33,79	38,55	61,68	91,56	69,15	74,8	84,71	110,50
zöldség	21,91	37,18	23,53	50,22	44,31	44,05	42,87	86,04	58,85	57,43
vegyes	14,34	28,2	26,62	44,86	55,59	58,27	63,61	75,26	78,4	87,25

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

A bevételek és a támogatások alakulása a különböző tevékenységi körű társas gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	nettó árbevétel+egyéb bevétel									
árunövény	246,32	265,03	239,94	275,10	276,96	282,84	300,18	341,45	322,39	350,15
állattenyésztés I.	445,01	443,75	597,57	583,95	530,86	468,03	458,02	517,33	514,63	536,09
állattenyésztés II.	1944,37	2139,74	3973,09	4205,70	5129,42	5048,37	4275,10	7051,47	3427,53	3803,20
ültetvény	1076,23	923,40	1529,96	1613,52	1175,79	1449,12	1466,43	2317,15	1601,40	2201,31
zöldség	n.a. ²³	n.a.	694,97	n.a.	743,37	536,40	770,13	1875,80	1144,62	865,86
vegyes	305,02	359,83	379,59	391,48	451,18	415,69	444,40	507,94	496,84	538,74
	Agrártámogatások									
árunövény	12,25	23,94	20,78	44,82	53,96	56,25	56,46	63,48	70,58	71,84
állattenyésztés I.	33,28	56,46	58,77	69,61	68,78	88,33	91,22	94,39	102,46	136,26
állattenyésztés II.	69,22	178,69	348,76	252,64	274,04	261,98	184,62	324,40	166,74	194,48
ültetvény	78,40	117,98	102,06	50,59	82,89	137,59	79,34	92,46	90,86	128,50
zöldség	n.a.	n.a.	34,54	n.a.	56,86	37,36	42,31	83,32	77,67	47,21
vegyes	15,53	36,72	37,13	53,51	66,79	67,55	74,33	89,10	90,92	103,33

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

²³ Nincs adat

A bevételek és a támogatások alakulása a különböző tevékenységi körű egyéni gazdaságoknál
Me.: 1000 Ft/ha MT

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	nettó árbevétel+egyéb bevétel									
árunövény	135,67	160,07	155,54	183,8	195,85	211,84	243,32	255,98	232,55	255,23
állattenyésztés I.	158,63	198,09	165	183,9	156,88	185,3	182,6	215,2	233,71	277,48
állattenyésztés II.	1956,66	3092,93	3282,16	3631,2	3607,39	4123,23	5065,55	4579,33	5932,05	6103,44
ültetvény	463,46	366,09	459,7	459,63	393,06	520,29	522,22	667,72	523,3	621,23
zöldség	734,19	1362,07	748,44	1164,7	1018,11	1308,51	1178,4	1817,82	1427,84	2299,94
vegyes	224,22	239,87	202,29	211,28	240,06	273,15	271,37	279,2	273,35	273,58
	Agrártámogatások									
árunövény	10,64	19,31	14,22	37,69	45,67	47,71	49,8	56,77	60,3	59,45
állattenyésztés I.	12,4	14,77	11,07	37,12	36,75	47,39	49,66	59,63	71,91	93,52
állattenyésztés II.	51,96	83,01	121,71	156,6	125,46	164,77	169,7	118,02	108,05	122,38
ültetvény	26,37	23,58	14,49	34,4	50,18	68,79	64,41	68,61	82,45	104,76
zöldség	13,31	35,74	12,92	46,4	37,34	49,1	43,16	88,32	44,68	62,89
vegyes	12,52	15,58	12,37	34,81	39,92	46,69	49,48	53,98	62,05	67,55

Forrás: AKI teszüzemi adatok és azok alapján saját számítás

M 14. melléklet**A beruházások alakulása és forrásának összetétele az árunövény termelő gazdaságoknál****Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	42,64	49,29	36,57	37,80	34,39	40,52	38,96	53,43	29,78
beruházási támogatások	6,05	5,90	3,60	4,06	0,80	3,14	2,83	6,00	2,60
egyéb forrás	36,59	43,39	32,97	33,74	33,59	37,38	36,13	47,43	27,18
beruházási hitelállomány növekedése	4,22	11,71	0,96	1,07	-3,75	-0,67	3,16	0,98	-6,81
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	32,37	31,68	32,01	32,67	37,34	38,05	32,97	46,45	33,98
elszámolt értékcsökkenés	17,25	20,19	22,25	22,14	23,68	26,14	27,10	23,79	23,72
egyéb saját forrás	15,12	11,49	9,76	10,53	13,66	11,91	5,87	22,66	10,26
nettó beruházás	13,46	17,30	1,31	3,24	0,37	8,62	6,07	22,17	-1,95
selejtezés	11,93	11,80	13,01	12,42	10,34	5,76	5,79	7,47	8,00

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele az állattenyésztés I. profilú gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	73,73	100,28	101,80	68,98	64,94	62,34	107,19	88,07	107,50
beruházási támogatások	3,87	8,01	3,02	1,58	2,69	2,72	2,11	11,58	9,67
egyéb forrás	69,86	92,27	98,78	67,40	62,25	59,62	105,08	76,49	97,83
beruházási hitelállomány növekedése	14,14	18,67	-13,63	-3,43	2,19	-4,94	2,15	2,36	-3,02
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	55,72	73,60	112,41	70,83	60,06	64,56	102,93	74,13	100,85
elszámolt értékcsökkenés	30,46	32,85	36,55	37,68	38,85	33,07	35,20	36,00	40,13
egyéb saját forrás	25,26	40,75	75,86	33,15	21,21	31,49	67,73	38,13	60,72
nettó beruházás	14,19	15,59	21,05	-8,50	-6,24	8,81	46,49	18,55	26,60
selejtezés	29,08	51,84	44,20	39,80	32,33	20,46	25,50	33,52	40,77

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele az állattenyésztés II. profilú gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	380,33	596,79	592,64	658,69	536,85	309,76	706,82	439,96	439,62
beruházási támogatások	34,38	24,83	5,40	22,46	26,76	8,16	14,01	46,70	46,60
egyéb forrás	345,95	571,96	587,24	636,23	510,09	301,60	692,81	393,26	393,02
beruházási hitelállomány növekedése	47,45	78,38	47,50	188,18	-187,02	-27,52	125,04	-182,26	10,41
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	298,50	493,58	539,74	448,05	697,11	329,12	567,77	575,52	382,61
elszámolt értékcsökkenés	105,77	195,11	274,28	335,21	353,70	239,99	346,97	275,49	185,48
egyéb saját forrás	192,73	298,47	265,46	112,84	343,41	89,13	220,80	300,03	197,13
nettó beruházás	104,39	125,22	105,87	1,46	-258,55	-101,53	235,78	80,51	120,41
selejtezés	170,17	276,46	212,49	322,02	441,70	171,30	124,07	83,96	133,73

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele az ültetvényes gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	250,38	268,24	327,28	239,71	206,97	168,85	166,23	182,48	208,39
beruházási támogatások	37,34	38,15	28,00	20,75	10,98	2,10	16,99	18,69	41,17
egyéb forrás	213,04	230,09	299,28	218,96	195,99	166,75	149,24	163,79	167,21
beruházási hitelállomány növekedése	-77,62	64,94	10,91	-7,76	-12,85	-1,58	-7,77	-15,71	-1,29
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	290,66	165,15	288,37	226,72	208,84	168,33	157,01	179,50	168,50
elszámolt értékcsökkenés	86,28	104,62	124,88	146,32	158,46	140,66	166,58	129,06	155,66
egyéb saját forrás	204,38	60,53	163,49	80,40	50,38	27,67	-9,57	50,44	12,85
nettó beruházás	90,03	65,11	115,96	-4,65	-79,10	-39,17	-101,49	13,02	0,94
selejtezés	74,07	98,51	86,44	98,04	127,61	67,36	101,14	40,40	51,79

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele a zöldségtermesztő gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	202,84	116,52	82,48	152,74	129,99	111,30	245,32	236,40	105,36
beruházási támogatások	26,48	20,16	5,42	10,55	0,00	1,42	31,57	26,45	1,52
egyéb forrás	176,36	96,36	77,06	142,19	129,99	109,88	213,75	209,95	103,85
beruházási hitelállomány növekedése	68,46	-21,85	272,77	-167,24	-13,67	-12,98	-17,93	11,90	-2,79
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	107,90	118,21	-195,71	309,43	143,66	122,86	231,68	198,05	106,64
elszámolt értékcsökkenés	153,13	85,81	162,73	115,51	130,34	139,46	179,38	130,15	126,45
egyéb saját forrás	-45,23	32,40	-358,44	193,92	13,32	-16,60	52,30	67,90	-19,81
nettó beruházás	-21,65	14,37	-95,18	16,59	-2,58	-40,59	39,43	54,13	-39,65
selejtezés	71,36	16,34	14,93	20,64	2,23	12,43	26,51	52,12	18,56

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele a vegyes profilú gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	62,63	77,27	55,48	61,65	65,31	93,54	109,66	116,61	91,45
beruházási támogatások	5,61	5,11	1,70	4,09	2,75	5,32	4,41	14,72	5,99
egyéb forrás	57,02	72,16	53,78	57,56	62,56	88,22	105,25	101,89	85,46
beruházási hitelállomány növekedése	2,69	6,11	2,15	-0,70	7,32	-4,45	9,50	-6,26	18,90
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	54,33	66,05	51,63	58,26	55,24	92,67	95,75	108,15	66,56
elszámolt értékcsökkenés	23,60	29,56	30,50	37,07	36,54	34,24	39,26	39,13	42,28
egyéb saját forrás	30,73	36,49	21,13	21,19	18,70	58,43	56,49	69,02	24,28
nettó beruházás	11,16	15,01	-0,21	-1,69	-3,87	26,47	19,36	47,62	15,35
selejtezés	27,87	32,70	25,19	26,27	32,64	32,83	51,04	29,86	33,82

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

M 15. melléklet

A beruházások alakulása és forrásának összetétele az árunövény termelő társas gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	38,50	50,90	44,17	48,72	43,38	46,82	42,25	59,17	39,20
beruházási támogatások	5,68	4,94	4,59	5,21	1,01	3,25	4,16	6,79	4,55
egyéb forrás	32,82	45,96	39,58	43,51	42,37	43,57	38,09	52,38	34,65
beruházási hitelállomány növekedése	2,91	13,12	2,29	3,15	-4,50	-2,21	2,58	2,37	-6,71
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	29,91	32,84	37,29	40,36	46,87	45,78	35,51	50,01	41,37
elszámolt értékcsökkenés	14,90	16,94	20,11	20,75	21,70	23,99	25,96	26,25	27,31
egyéb saját forrás	15,01	15,90	17,18	19,61	25,17	21,79	9,55	23,76	14,06
nettó beruházás	10,42	20,41	7,00	15,14	5,68	14,83	7,72	23,12	-0,84
selejtezés	13,18	13,55	17,06	12,83	16,00	8,00	8,57	9,80	12,74

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele az állattenyésztés I. profilú társas gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	90,86	187,44	195,40	110,76	98,68	94,87	198,48	157,06	194,06
beruházási támogatások	4,75	13,87	5,66	2,39	4,28	4,63	4,58	25,12	13,65
egyéb forrás	86,11	173,57	189,74	108,37	94,40	90,24	193,90	131,94	180,41
beruházási hitelállomány növekedése	19,06	43,01	-31,20	-6,45	-4,78	-1,49	15,23	3,10	-9,80
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	67,05	130,56	220,94	114,82	99,18	91,73	178,67	128,84	190,21
elszámolt értékcsökkenés	32,75	45,98	50,36	50,27	45,84	41,89	43,51	51,35	51,00
egyéb saját forrás	34,30	84,58	170,58	64,55	53,34	49,84	135,16	77,49	139,21
nettó beruházás	17,94	28,78	63,82	-7,31	-1,35	19,76	107,61	44,15	78,18
selejtezés	40,17	112,68	81,22	67,80	54,19	33,22	47,36	61,56	64,88

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele az állattenyésztés II. profilú társas gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	372,85	639,45	779,56	808,96	655,68	333,15	863,06	403,40	455,57
beruházási támogatások	26,19	20,63	0,00	23,79	34,84	5,05	9,58	29,24	53,27
egyéb forrás	346,66	618,82	779,56	785,17	620,84	328,10	853,48	374,16	402,30
beruházási hitelállomány növekedése	24,45	85,99	90,05	232,62	-236,72	-41,92	152,53	-223,71	15,79
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	322,21	532,83	689,51	552,55	857,56	370,02	700,95	597,87	386,51
elszámolt értékcsökkenés	109,74	217,21	322,63	385,53	397,79	222,90	378,71	241,85	165,73
egyéb saját forrás	212,47	315,62	366,88	167,02	459,77	147,12	322,24	356,02	220,78
nettó beruházás	58,06	109,07	158,81	35,74	-321,16	-90,75	324,37	75,12	151,46
selejtezés	205,05	313,17	298,12	387,69	579,05	201,00	159,98	86,43	138,38

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele az ültetvényes társas gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	419,94	624,85	591,54	450,72	454,57	281,73	274,35	323,36	445,71
beruházási támogatások	17,09	76,56	13,32	37,94	31,31	3,08	12,79	35,22	39,92
egyéb forrás	402,85	548,29	578,22	412,78	423,26	278,65	261,56	288,14	405,79
beruházási hitelállomány növekedése	-250,85	148,38	24,91	-28,82	11,99	4,65	-43,17	-65,30	55,84
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	653,70	399,91	553,31	441,60	411,27	274,00	304,73	353,44	349,95
elszámolt értékcsökkenés	112,99	224,54	185,23	177,44	242,12	190,30	266,80	186,79	249,06
egyéb saját forrás	540,71	175,37	368,08	264,16	169,15	83,70	37,93	166,65	100,88
nettó beruházás	201,82	172,46	291,25	83,40	-32,85	-11,27	-203,94	68,16	47,24
selejtezés	105,13	227,85	115,06	189,88	245,30	102,70	211,49	68,41	149,41

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele a zöldségtermesztő társas gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	n.a.	151,54	n.a.	296,35	247,87	51,18	411,92	256,28	115,62
beruházási támogatások	n.a.	36,04	n.a.	0,00	0,00	1,65	67,25	6,68	2,26
egyéb forrás	n.a.	115,50	n.a.	296,35	247,87	49,53	344,67	249,60	113,36
beruházási hitelállomány növekedése	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	75,60	-108,10	-68,25	-15,00	-4,92
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	172,27	157,63	412,92	264,60	118,28
elszámolt értékcsökkenés	n.a.	59,48	n.a.	118,89	84,84	99,60	186,87	125,76	94,51
egyéb saját forrás	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	87,43	58,03	226,05	138,84	23,78
nettó beruházás	n.a.	92,06	n.a.	135,73	163,03	-83,48	180,67	18,49	-4,61
selejtezés	n.a.	0,00	n.a.	41,73	0,00	35,06	44,38	112,03	25,72

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele a vegyes profilú társas gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	74,71	94,46	68,71	84,24	90,39	131,08	160,74	175,23	139,15
beruházási támogatások	4,96	5,57	1,09	5,90	4,17	7,80	6,00	23,97	9,57
egyéb forrás	69,75	88,89	67,62	78,34	86,22	123,28	154,74	151,26	129,58
beruházási hitelállomány növekedése	2,75	6,41	0,09	-0,20	16,47	-6,80	15,76	-5,88	31,57
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	67,00	82,48	67,53	78,54	69,75	130,08	138,98	157,14	98,01
elszámolt értékcsökkenés	21,75	27,96	30,18	36,25	35,40	34,42	42,72	45,99	52,78
egyéb saját forrás	45,25	54,52	37,35	42,29	34,35	95,66	96,26	111,15	45,23
nettó beruházás	17,27	23,43	0,16	13,25	13,26	48,91	44,34	82,14	30,75
selejtezés	35,69	43,07	38,37	34,74	41,73	47,75	73,68	47,10	55,62

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele az árunövény termelő egyéni gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	46,59	47,69	29,07	27,52	26,00	34,62	36,12	48,26	21,93
beruházási támogatások	6,40	6,86	2,61	2,98	0,60	3,04	1,67	5,29	0,97
egyéb forrás	40,19	40,83	26,46	24,54	25,40	31,58	34,45	42,97	20,95
beruházási hitelállomány növekedése	5,13	10,31	-0,35	-0,76	-3,03	0,76	3,82	-0,32	-6,69
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	35,06	30,52	26,81	25,30	28,43	30,82	30,63	43,29	27,64
elszámolt értékcsökkenés	19,51	23,42	24,37	23,44	25,54	28,14	28,08	21,57	20,74
egyéb saját forrás	15,55	7,10	2,44	1,86	2,89	2,68	2,55	21,72	6,90
nettó beruházás	16,35	14,20	-4,31	-7,96	-4,60	2,80	4,63	21,32	-2,87
selejtezés	10,73	10,07	9,01	12,04	5,06	3,68	3,41	5,37	4,06

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele az állattenyésztés I. profilú egyéni gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	54,60	45,91	38,37	28,34	35,69	33,95	34,81	42,46	38,65
beruházási támogatások	2,89	4,36	1,24	0,79	1,32	1,05	0,15	2,63	6,50
egyéb forrás	51,71	41,55	37,13	27,55	34,37	32,90	34,66	39,83	32,15
beruházási hitelállomány növekedése	9,53	6,01	-3,31	-4,00	9,16	-7,95	-7,80	4,30	-0,20
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	42,18	35,54	40,44	31,55	25,21	40,85	42,46	35,53	32,34
elszámolt értékcsökkenés	27,90	24,65	27,18	25,43	32,78	25,37	28,62	25,85	31,48
egyéb saját forrás	14,28	10,89	13,26	6,12	-7,57	15,48	13,84	9,68	0,86
nettó beruházás	10,00	7,36	-7,93	-9,66	-10,48	-0,75	-1,96	1,63	-14,43
selejtezés	16,70	13,90	19,12	12,57	13,39	9,33	8,15	14,98	21,60

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele az állattenyésztés II. profilú egyéni gazdaságoknál

Me.: 1000 Ft/ha MT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	395,86	508,66	201,89	185,75	188,95	226,46	245,94	691,56	336,65
beruházási támogatások	51,42	33,52	16,70	18,26	3,08	19,25	27,07	166,85	3,51
egyéb forrás	344,44	475,14	185,19	167,49	185,87	207,21	218,87	524,71	333,14
beruházási hitelállomány növekedése	119,01	62,41	-41,19	14,83	-24,79	7,01	51,29	-52,39	-25,04
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	225,43	412,73	226,38	152,66	210,66	200,20	167,58	577,10	358,18
elszámolt értékcsökkenés	97,51	149,46	173,21	176,85	224,63	300,84	253,33	506,98	312,96
egyéb saját forrás	127,92	263,27	53,17	-24,19	-13,97	-100,64	-85,75	70,12	45,22
nettó beruházás	200,75	158,59	-4,79	-106,40	-75,26	-139,92	-25,54	117,61	-80,08
selejtezés	97,60	200,61	33,47	115,30	39,58	65,54	18,15	66,97	103,77

Forrás: AKI tesztüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele az ültetvényes egyéni gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	176,58	167,40	236,09	125,30	84,50	116,23	128,30	130,68	132,80
beruházási támogatások	46,15	27,29	33,07	11,43	0,92	1,65	18,46	12,60	41,57
egyéb forrás	130,43	140,11	203,02	113,87	83,58	114,58	109,84	118,08	91,23
beruházási hitelállomány növekedése	-12,68	42,22	0,52	-16,67	-21,24	-1,45	17,72	1,20	-18,08
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	143,11	97,89	202,50	130,54	104,82	116,03	92,12	116,88	109,32
elszámolt értékcsökkenés	74,66	70,72	104,05	129,45	117,08	117,52	131,43	107,84	125,91
egyéb saját forrás	68,45	27,17	98,45	1,09	-12,26	-1,49	-39,31	9,04	-16,59
nettó beruházás	41,38	34,75	55,47	-52,38	-101,98	-52,18	-65,55	-7,26	-13,81
selejtezés	60,54	61,93	76,57	48,23	69,40	50,89	62,42	30,10	20,71

Forrás: AKI teszttüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele a zöldségtermesztő egyéni gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	214,10	82,80	98,69	73,03	40,97	143,25	105,66	221,44	99,88
beruházási támogatások	32,97	4,87	6,48	16,41	0,00	1,30	1,66	41,33	1,12
egyéb forrás	181,13	77,93	92,21	56,62	40,97	141,95	104,00	180,11	98,76
beruházási hitelállomány növekedése	87,47	-23,01	310,54	-234,47	-85,94	62,96	18,63	29,42	-14,47
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	93,66	100,94	-218,33	291,09	126,91	78,99	85,37	150,69	113,23
elszámolt értékcsökkenés	184,24	111,15	181,35	113,64	164,70	160,64	173,10	133,46	143,55
egyéb saját forrás	-90,58	-10,21	-399,68	177,45	-37,79	-81,65	-87,73	17,23	-30,32
nettó beruházás	-38,58	-60,42	-100,52	-49,54	-127,65	-17,80	-78,98	80,97	-58,40
selejtezés	68,44	32,07	17,86	8,93	3,92	0,41	11,54	7,01	14,73

Forrás: AKI teszttüzemi adatok és azok alapján saját számítás

A beruházások alakulása és forrásának összetétele a vegyes profilú egyéni gazdaságoknál**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
bruttó beruházás	44,77	53,96	40,11	30,05	34,01	44,11	31,11	40,06	33,01
beruházási támogatások	6,58	4,48	2,42	1,56	0,96	2,05	1,97	2,64	1,60
egyéb forrás	38,19	49,48	37,69	28,49	33,05	42,06	29,14	37,42	31,41
beruházási hitelállomány növekedése	2,70	5,71	4,61	-1,01	-4,27	-1,90	-1,34	-4,02	4,35
beruházás saját forrásból finanszírozott értéke	35,49	43,77	33,08	29,50	37,32	43,96	30,48	41,44	27,06
elszámolt értékcsökkenés	26,33	31,72	30,88	38,21	37,97	34,00	33,93	30,19	29,41
egyéb saját forrás	9,16	12,05	2,20	-8,71	-0,65	9,96	-3,45	11,25	-2,35
nettó beruházás	2,13	3,58	-0,63	-22,61	-25,25	-3,09	-19,04	2,55	-3,52
selejtezés	16,31	18,66	9,86	14,45	21,29	13,20	16,22	7,32	7,12

Forrás: AKI teszttüzemi adatok és azok alapján saját számítás

M 16. melléklet**Az adózott eredmény alakulása a különböző tevékenységi körű társas gazdaságokban****Me.: 1000 Ft/MT ha**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	10,70	9,02	-2,51	22,40	16,46	31,69	33,38	47,88	12,96	30,54
állattenyésztés I.	3,12	13,30	-3,73	-4,05	23,85	35,57	25,31	43,03	19,57	48,48
állattenyésztés II.	74,84	91,42	-110,45	-52,99	98,88	-277,06	-158,70	107,78	43,94	61,75
ültetvény	51,22	-12,96	-303,59	47,09	-11,81	125,00	79,33	114,34	60,13	75,17
zöldség	n.a.	n.a.	0,19	n.a.	120,24	45,48	81,36	488,35	145,15	17,46
vegyes	7,03	12,89	-10,80	7,23	17,13	32,11	28,41	28,61	9,00	32,46

Forrás: AKI tesztüzemi adatok

Az adózott eredmény alakulása a különböző tevékenységi körű egyéni gazdaságokban**Me.: 1000 Ft/MT ha**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	12,67	17,99	11,86	30,79	33,50	47,96	69,67	63,89	40,64	70,82
állattenyésztés I.	15,28	23,64	2,57	26,20	26,46	32,62	20,35	42,63	39,63	52,51
állattenyésztés II.	119,81	125,28	36,51	122,30	305,51	365,61	135,27	119,22	279,93	158,91
ültetvény	96,20	11,13	36,31	16,08	-63,35	38,31	37,24	52,01	21,32	27,19
zöldség	164,17	176,16	-36,19	-20,10	138,45	245,76	166,81	406,66	206,42	873,80
vegyes	24,43	13,23	-7,60	16,23	33,09	47,44	48,77	49,45	29,26	51,35

Forrás: AKI tesztüzemi adatok

M 17. melléklet**Fizetett osztalék alakulása a különböző tevékenységi körű társas gazdaságokban****Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	0,78	1,30	1,27	3,10	4,66	5,40	5,39	8,69	4,26	8,39
állattenyésztés I.	2,73	1,97	3,88	5,49	10,14	8,84	3,94	3,00	5,16	10,78
állattenyésztés II.	3,82	8,47	18,59	17,50	30,05	16,16	5,74	22,92	10,75	21,48
ültetvény	3,28	2,28	17,76	19,12	21,03	33,65	55,80	20,89	46,46	26,15
zöldség	n.a.	n.a.	10,89	n.a.	2,82	14,44	32,02	27,78	45,83	20,78
vegyes	1,22	1,32	1,08	1,87	3,63	6,48	10,28	5,91	5,37	5,78

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Fizetett osztalék alakulása a különböző tevékenységi körű egyéni gazdaságokban**Me.: 1000 Ft/ha MT**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	4,24	11,90	9,91	12,87	13,86	22,27	44,58	47,34	29,18	45,27
állattenyésztés I.	3,47	18,24	12,04	21,75	11,18	15,87	24,49	27,56	23,51	48,28
állattenyésztés II.	40,23	48,88	32,46	48,44	120,38	122,64	199,31	193,35	307,33	307,70
ültetvény	33,96	24,30	30,41	26,75	16,83	38,32	79,96	80,05	35,97	69,42
zöldség	81,07	116,72	23,25	101,64	151,35	191,30	214,84	344,23	227,73	563,04
vegyes	11,44	12,09	10,91	13,26	16,93	20,21	38,87	40,58	22,64	38,19

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

M 18. melléklet**Mérleg szerinti eredmény alakulása a különböző tevékenységi körű társas gazdaságokban****Me.: 1000 Ft/MT ha**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	9,92	7,72	-3,78	19,30	11,80	26,29	27,99	39,19	8,70	22,15
állattenyésztés I.	0,39	11,33	-7,61	-9,54	13,71	26,73	21,37	40,03	14,41	37,71
állattenyésztés II.	71,02	82,95	-129,04	-70,49	68,83	-293,22	-164,44	84,86	33,19	40,27
ültetvény	47,94	-15,24	-321,35	27,97	-32,84	91,35	23,53	93,45	13,67	49,02
zöldség	---	---	-10,70	---	117,42	31,04	49,34	460,57	99,32	-3,32
vegyes	5,81	11,57	-11,88	5,36	13,50	25,63	18,13	22,70	3,63	26,68

Forrás: AKI tesztüzemi adatok

Mérleg szerinti eredmény alakulása a különböző tevékenységi körű egyéni gazdaságokban**Me.: 1000 Ft/MT ha**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény	8,43	6,09	1,95	17,92	19,64	25,69	25,09	16,55	11,46	25,55
állattenyésztés I.	11,81	5,40	-9,47	4,45	15,28	16,75	-4,14	15,07	16,12	4,24
állattenyésztés II.	79,58	76,40	4,05	73,86	185,13	242,97	-64,04	-74,13	-27,40	-148,80
ültetvény	62,24	-13,17	5,90	-10,67	-80,18	-0,01	-42,72	-28,04	-14,65	-42,23
zöldség	83,10	59,44	-59,44	-121,74	-12,90	54,46	-48,03	62,43	-21,31	310,76
vegyes	12,99	1,14	-18,51	2,97	16,16	27,23	9,90	8,87	6,62	13,16

Forrás: AKI tesztüzemi adatok

M 19. melléklet

Részesezés az adózás előtti eredményből a különböző tevékenységi körű társas gazdaságokban

Me.: %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény										
állam	12,22	8,61	n.é.	6,28	12,35	9,43	12,62	10,79	15,07	9,28
tulajdonos	6,40	13,17	n.é.	12,97	24,81	15,43	14,11	16,19	27,92	24,93
vállalkozás	81,38	78,22	n.é.	80,75	62,83	75,14	73,27	73,02	57,01	65,79
állattenyésztés I.										
állam	30,51	6,86	n.é.	n.é.	11,54	12,17	14,55	11,81	13,52	6,77
tulajdonos	60,80	13,80	n.é.	n.é.	37,61	21,83	13,30	6,15	22,80	20,72
vállalkozás	8,69	79,34	n.é.	n.é.	50,85	66,00	72,15	82,05	63,68	72,51
állattenyésztés II.										
állam	11,96	5,73	n.é.	n.é.	13,90	n.é.	n.é.	8,63	11,00	13,64
tulajdonos	4,49	8,73	n.é.	n.é.	26,17	n.é.	n.é.	19,43	21,77	30,04
vállalkozás	83,54	85,53	n.é.	n.é.	59,94	n.é.	n.é.	71,94	67,23	56,32
ültetvény										
állam	8,17	n.é.	n.é.	16,14	n.é.	17,73	27,31	19,76	25,47	15,14
tulajdonos	5,88	n.é.	n.é.	34,05	n.é.	22,15	51,13	14,66	57,59	29,52
vállalkozás	85,94	n.é.	n.é.	49,81	n.é.	60,12	21,56	65,58	16,94	55,34
zöldség										
állam	---	---	86,23	---	6,71	8,07	17,27	9,90	10,24	16,05
tulajdonos	---	---	789,13	---	2,19	29,19	32,56	5,13	28,34	99,92
vállalkozás	---	---	-775,36	---	91,10	62,75	50,17	84,98	61,42	-15,98
vegyes										
állam	16,21	3,52	n.é.	9,74	6,70	11,08	13,07	10,93	17,51	10,13
tulajdonos	14,54	9,88	n.é.	23,35	19,77	17,95	31,46	18,40	49,22	16,00
vállalkozás	69,25	86,60	n.é.	66,92	73,53	70,98	55,48	70,67	33,27	73,88

Forrás: AKI tesztüzemi adatok alapján saját számítás

Részesedés az adózás előtti eredményből a különböző tevékenységi körű egyéni gazdaságokban

Me.: %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
árunövény										
állam	11,71	9,96	18,49	9,60	8,07	5,18	6,76	4,94	4,82	3,81
tulajdonos	29,55	59,56	68,11	37,79	38,04	44,03	59,66	70,44	68,34	61,49
vállalkozás	58,75	30,48	13,40	52,61	53,90	50,79	33,58	24,62	26,84	34,70
állattenyésztés I.										
állam	16,37	14,16	59,59	20,58	15,92	12,45	14,68	8,28	4,69	6,60
tulajdonos	18,99	66,23	189,31	65,93	35,53	42,59	102,68	59,29	56,54	85,87
vállalkozás	64,64	19,61	-148,90	13,49	48,55	44,95	-17,36	32,42	38,77	7,53
állattenyésztés II										
állam	11,82	11,89	26,06	3,24	17,24	4,13	6,67	16,31	5,88	14,73
tulajdonos	29,61	34,38	65,74	38,33	32,61	32,16	137,52	135,73	103,33	165,12
vállalkozás	58,57	53,73	8,20	58,44	50,15	63,71	-44,19	-52,04	-9,21	-79,85
ültetvény										
állam	6,04	26,24	17,50	30,78	n.é.	24,78	14,35	15,15	13,47	13,51
tulajdonos	33,17	161,03	69,10	115,15	n.é.	75,24	183,90	130,59	145,98	220,83
vállalkozás	60,79	-87,28	13,41	-45,93	n.é.	-0,02	-98,25	-45,74	-59,46	-134,35
zöldség										
állam	6,72	7,93	n.é.	n.é.	23,14	8,39	15,51	7,16	13,34	6,60
tulajdonos	46,06	61,00	n.é.	n.é.	84,02	71,31	108,82	78,59	95,60	60,18
vállalkozás	47,22	31,07	n.é.	n.é.	-7,16	20,30	-24,33	14,25	-8,95	33,22
vegyes										
állam	9,92	13,13	n.é.	13,81	13,04	7,54	5,34	6,42	6,93	4,96
tulajdonos	42,18	79,38	n.é.	70,42	44,49	39,39	75,45	76,80	72,01	70,68
vállalkozás	47,90	7,49	n.é.	15,77	42,47	53,07	19,22	16,79	21,06	24,36

Forrás: AKI a tesztüzemi adatok alapján saját számítás